

ISTORIA ROMÂNILOR

A decorative flourish consisting of a central vertical line with a small circular ornament at the top, from which two curved lines extend outwards and downwards, ending in small circular ornaments.

HISTORIA
ROMÂNILOR
DIN
DACIA TRAIANĂ

DE
A. D. XENOPOL

FOST PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAȘI, MEMBRU ACADEMIEI ROMÂNE.
MEMBRU TITULAR AL INSTITUTULUI DIN FRANȚA.
(*1847—†1920)

EDIȚIA III-a, revăzută de autor

*„Nu sunt vremile sub cărma omului,
ci bietul om sub vreme!”.*
MIRON COSTIN.

VOLUMUL XIII

DOMNIA LUI CUZA VODĂ 1859-1866

PARTEA ÎNȚEA

EDITURA «CARTEA ROMÂNEASCĂ», BUCUREȘTI

CAPUL I

ALEXANDRU IOAN I
DOMNUL PRINCIPATELOR UNITE
1859—1866

I

PERSONALITATEA LUI ALEXANDRU CUZA

Familia Cuza. — Familia *Cuza* pare a fi originară din satul *Cuza* sau *Cues* în Lorena lângă râul Mosela, unde ea începe a fi pomenită în persoana unui reprezentat al ei foarte strălucit, învățatul cardinal *Nicolae Cuza sau Cuzanus*, născut la 1401 în acel sat și mort în 1464 în orașul Todi din Umbria. Intre alte misiuni însemnate cu care a fost însărcinat cardinalul *Cuza*, amintim acea din Constantinopole, unde fusese trimis spre a negocia unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică. Deși călugăr catolic și deci fără moștenitori legiuși, s'ar putea ca să-l fi însoțit în Italia membri din familia lui, atrași aici de însemnata lui poziție. Ba s'ar putea chiar face presupunerea că vre un membru al familiei sale să-l fi urmat în Constantinopole, unde să fi rămas, constituind ramura orientală a acestei familii, stirpea din care se trag Cuzăștii moldoveni.

În orice caz familia *Cuza*, se afla, în secolii următori, trăitoare în Italia și este la dânsa o tradiție care spune că origina ei s'ar trage din Austria, tradiție ce corespunde locului ei de baștină. Cei de pe urmă reprezentanți ai acestei familii în Italia fură baronul *Nicola Cuza* și comandorul *Salvator Cuza*, ambii morți în decursul ultimelor decenii ale veacului trecut și cu moartea cărora familia *Cuza* s'a stins în Italia, în linia ei bărbătească¹.

Lăsând însă la o parte aceste simple presupuneri asupra,

¹ Dintre femei a mai rămas până azi doamna *Maria Felice Berso*; iar din aliați *Duca dela Verdura* a cărui soră a ținut-o comandorul *Salvator* și *Marchizul Ballestero de Bongiardano* ginerile surorii celor doi frați *Cuza*: *Nicola* și *Salvator*, (toți în Palermo). (După o scrisoare a d-lui *Angelo de Gubernatis* din 24 Aprilie 1900). Pe acești urmași i-am întrebat dacă nu există în familia lor vre-o tradiție, după care vr'un membru al familiei lor să se fi strămutat în Răsărit, și mi s'a răspuns că asemenea tradiție nu există.

originei familiei Cuza, presupuneri ce nu au nici o temelie istorică, să venim la Cuzăştii din Moldova. Cel dintâi boier cu numele de Cuza ce apare în documentele moldoveneşti este *Dumitru Cuza*, pomenit de documente în ranguri de boierie între anii 1677—1706. Aşa în 1677 găsim pe comisul Dumitru Cuza dăruit cu satul Vlăiceni de către Antonie Roset. La 1696 întâlnim pe acelaş Dumitru Cuza cu rangul de vel-stolnic însărcinat cu o cercetare. Intre anii 1701—1708 găsim pe Dumitru Cuza înaintat la boeria de vel-spatar². Dumitru Cuza care se însurase cu Safta fiica lui Todiraşcu Ion Sulger avu de fii pe Miron, pe Teodor şi pe Velişco. *Miron*, din al căruia sânge se trage domnitorul Alexandru Cuza, fu căsătorit cu fata lui Neculai Costin cronicarul. Miron Cuza, e amintit în documentele la anii 1728 şi 1729³. Dumitru Cuza este ucis de M. Racoviţă din bănuiala de amestec în mazilirea căpitanului Fănuţ.

Din cei patru copii ai lui Miron Cuza, cel mai mare Ioan sau *Ioniţă Cuza* este pomenit în documente din anii 1765 şi 1768 ca stolnic⁴. Acest Ioniţă Cuza merse cu o delegaţie de alţi boieri moldoveni la Focşani la generalul rus Rumianzov spre a cere ca la tratatul ce era să se încheie în 1774 să se restituie domnia Moldovei pământenilor. Avu şi el ca şi bunul său Dumitru o soartă tragică. Anume pe timpul lui Constantin Moruzi, (1777—1782) Turcii, în aşteptarea unui nou războiu cu Rusia, din cauza neîndeplinirii condiţiilor tratatului de Cuciuc-Cainargi, se purtau straşnic prin Moldova şi luau măsurile cele mai pripite, spre întărirea cetăţilor dela Nistru. Mulţi soldaţi turci, dezertând din corpul Ienicerilor, se răspândesc în Moldova ca tâlhari, şi generalii turci primesc ordinul ca să-şi ia cvartirile de iarnă în această ţară. Pe lângă aceste, se mai cere gospodarului o contribuţie de 135 de pungi, cu toate că plătise haraciul pe 4 ani înainte⁵. Se înţelege

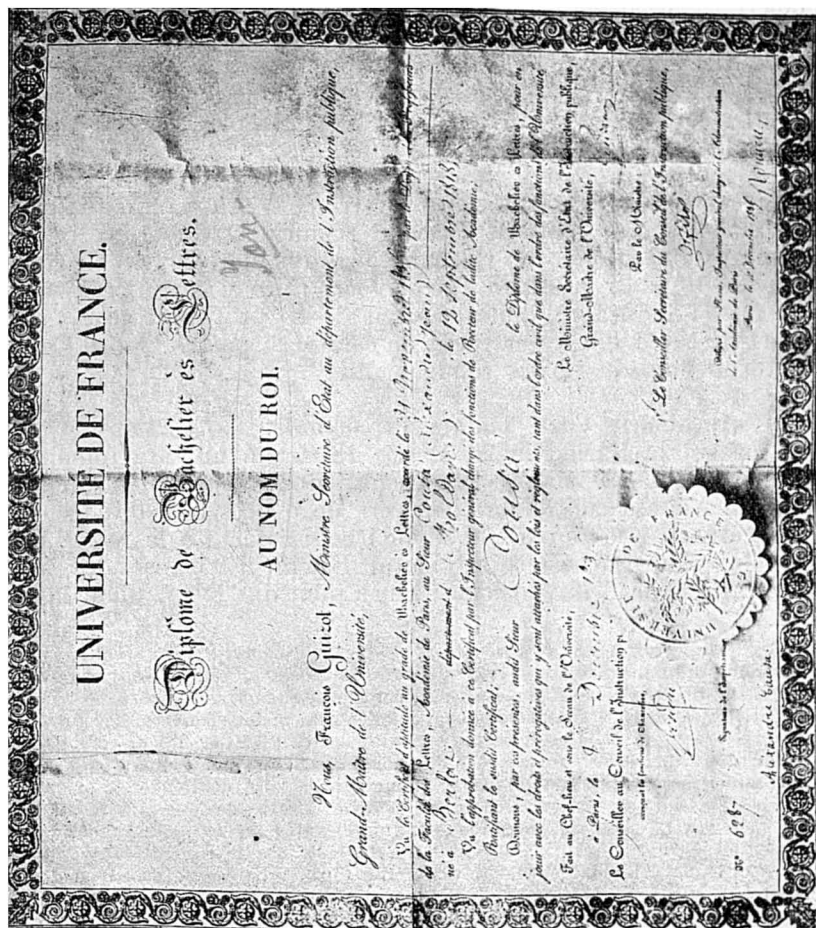
² 1677, *Acad. Română* XLV, 23; 1696, *Arhiva Sf. Spiridon*, III, 10 şi 14; 1701—1708, *Acad. Rom.*, XLV, 152, *Sf. Spiridon. Sărbii* VIII, 11 şi *Popricanii*, V, 115. D. Ghibănescu care a dat la lumină un mare volum asupra *Cuzeştilor* 1912 nu a putut scrie mai sus de Dim. Cuza originea acestei familii. În această lucrare la p. GLXIV mai multe doc. asupra lui D. Cuza. Cuza pare a fi fost străin deoarece nicăieri nu se vorbeşte de rudeniiile sau de părinţii lui apoi boieria lui de Comis tot un străin îndegetează. *Ibidem*.

³ Doc. d-lui E. Várnav *Sofraceştii* III, 18 şi *Ţigani* IV, 8.

⁴ *Sf. Spiridon, Domneştii* X, 10. Doc. d-lui Al. Hinna, *Vaslui* 34. Documentele citate aici mi-au fost comunicate de d. Ioan Tanoviceanu. D-sa, studiind aproape toate documentele cunoscute până azi din Moldova, chiar şi multe din culegeri private, se poate susţine cu siguranţă, că Dumitru Cuza din 1677 este primul boier cu acest nume ce apare în Moldova.

⁵ Mai multe extracte de documente din anul 1778 în N. Iorga, *Acte şi Fragmente*, II, p. 148—150. Adauge raportul lui *St. Priest către afacerile străine*, 3, şi 17 Sept. şi 26 Oct. 1778 în *Documentele Hurmuzaki, Suplimentul* I, I, p. 969—970. Chestia cu Rumianzov în Ghibănescu, *Cuzeştii*, p. CXCVI, care veni peste ei; citez isvorul de unde iese această ştire. Uciderea lui Cuza, *Ibidem* p. CXCVIII.

cum în o așa stare de lucruri, țara trebuia să fiarbă în greutate și netocmelile ce căzuse asupra ei. Insuși domnul e nevoit să se jeliască la Poartă, contra neorânduvelilor comise de oștirile împărătești: „că el nu mai poate răspunde la nemăsuratele cereri ale capilor acelor oștiri și că locuitorii, călcați în

Diploma de bacalaureat a lui Alexandru Ioan Cuza. — Fotografic. Colecția Academiei Române

toate chipurile de către miliții, nu găsec o scăpare decât părăsind țara”⁶. Mai mulți boieri, între care Manole Bogdan și spatarul Ioniță Cuza, părăsc pe Moruzi la Poartă că ar fi hain. Domnul stoarce prin chinuri dela Bogdan mărturii scrise; iar

⁶ Raportul lui *St. Priest* c. af. străine 17 Aug. 1778 *Ibid.* p. 969.

lui Bogdan și lui Cuza le taie capetele. S'ar părea nici că învinuirea de trădare nu este adevărat căci un raport al lui St. Priest, ambasadorul francez din Constantinopole, spune că: „dorința lui Const. Moruzi de a se face plăcut Porței și de a se pune la adăpost de soarta predecesorului său (Grigore Ghica), a împins pe domnul Moldovei a căuta crime la cățiva boieri”; iar firmanul Sultanului către Moruzi, îl laudă pentru pedeapsa ce a dat-o „hainilor boieri Manole Bogdan și spatarul Cuza”, adăogând că, „s'a găsit între scrisorile lui Bogdan câteva cuprinzând multe spre facere de turburări; pentru care acești doi făcători de rele, Manole Bogdan și spatarul Cuza, au luat căzuta răsplată”⁷.

Ioniță Cuza avu trei copii; din care doi rămân fără urmași bărbați, iar al treilea, *Neculai Cuza* căminarul care fusese învățat la carte de dascălul Bălan dela Golia este bunul domnitorului Moldovei. Neculai Cuza avu de copii pe Grigore, pe Gheorghe și pe Ioan Cuza. *Ioan Cuza* vornicul, căsătorit cu fata lui Cozadin, Sultana, avu de fii pe Dumitrache Cuza mort de tânăr din un accident de călărie și pe *Alexandru Cuza*, viitorul domn al țărilor române unite⁸.

Alexandru Cuza înainte de domnie. — Alexandru Cuza s'a născut la Bârlad în 20 Martie 1820, din un tată român și o mamă greacă, născută și crescută în Constantinopole, femece, după spusa contimporanilor, era de o deosebită inteligență, dar care nu știa românește. Copilăria și-a făcut-o la moșia părintelui său, Bărboșii din județul Fălciu. El fu așezat, spre învățatură, întâi în pensionatul lui Cunin din Iași⁹, unde învă-

⁷ Raportul lui St. Priest c. aj. străine 26 Noemvrie 1778. *Ibid.* p. 990. Firmanul din anul Hegirei 1192, publicat în *Românul* din 10 Ianuarie 1862. Cf. niște stihuri ale lui Enache Cogălniceanu asupra morței silnice a vornicului Emanoil Bogdan și a spatarului Cuza, publicate în a doua ediție a *Letopiseșilor țării Moldovei* de M. Cogălniceanu, III, București 1874, p. 281 și urm. După aceste două din urmă izvoare, cei doi boieri ar fi fost uciși, din pricina unor pări mincinoase, aduse de ei contra domnului, la pașa de Bender. S'ar putea ca aceste pări să fi fost relative tot la jafurile tolerate de Moruzi care nu putea face altfel, cu toată tânguirea lui. Imprejurarea nu se poate limpezii, documentele (stihurile și firmanul) fiind foarte răstrânse în rostirile lor.

⁸ După arborele genealogic al familie Cuza, arbore ce consună cu documentele. — *Grigore Cuza*, unchiul domnitorului, este acel bărbat de caracter și de moravuri aspre ce a jucat un rol așa de însemnat în deosebitele împrejurări politice ale țării. El a prezidat între altele întrunirea din 1848, făcută în Iași, la Hotelul de Rusia. Biografia lui ar fi o lucrare foarte interesantă. — *Gheorghe Cuza* este tatăl lui *Costache Cuza*, el însuși tatăl d-lui A. C. *Cuza*, promotorul ligei antialcoolice și sprijinitorul monopolului alcoolului. Asupra dascălului Balan vezi Ghilănescu. *Cuzești*, p. CCIII.

⁹ Intr'un rând Cuza luă parte aici la o bătălie cu Jidani, fiindcă băteii luase unui Jidan bătrân căciula din cap. Când Cuza fu să iee pe Elena Rosetti, mama fetei o întrebă pe care Cuza îl iea, pe acel ce a bătut Jidani? La răspunsul afirmativ al fetei; „să-) iei i spuse bătrâna, căci trebuie să fie iubitor de Hristos” (după arătarea principesei Elena Cuza).

tau deodată cu el : V. Alecsandri, Neculai, Ioan și Panaite Docan, Mateiu Milo, Nicu și Evghenie Alcaz, Alex. Mavrocordat și M. Kogălniceanu. După ce stătu aici până la 1831, fu trimis la Paris, spre a-și desăvârși cursurile liceale, până ce luă bacalaureatul în litere¹⁰. După sfârșirea studiilor secundare, voi să învețe medicina; dar neputând suferi disecțiile, se dădu jurisprudenței, fără însă să fi obținut vreun titlu academic. El fu însă numit membru al societăței economiștilor din Paris¹¹.

Nu mult după întoarcera lui din străinătate, el se căsătorii cu Elena Rossetti, fiica postelnicului Iordache Rossetti și a Caterinei fiica logofătului Dumitru Sturza; căsătoria fu celebrată la Solești, în jud. Vasluiului, în 30 Aprilie 1844. El intră apoi ca șlen (membru) la judecătoria ținutului Covurlui. Dar în 1848, după revoluția din Paris, începând fierberea în tineretul Moldovei, Cuza luă parte la ea, și în 24 Martie aceluiași an, el se afla în casele lui Mavrocordat din Iași, împreună cu acei ce uneltiau mișcarea îndreptată contra lui Mihail Sturza. El fu prins împreună cu cei mai mulți din tovarășii lui de cugetare, legat cot la cot, și dus la cazarmă, unde fu bătut și rănit la un picior, rană de care el a suferit mult timp. A doua zi fu pus în o butcă jidovească și trimis sub pază la Galați, împreună cu tovarășii lui : Manolache Costache Epureanu, Grigore Romalo, Vasile Canta, Dumitru Filipescu, Alecu Moruzi, Dumitru Răducanu Rossetti și alții. Ajunși la Galați, după ce fusese ținuți sub un regim foarte aspru la cazarmă, trebuiră să fie duși peste Dunăre, în surgun la Măcin. Soția lui Cuza ce alergase după el la Galați, cumpără prin mijlocirea consulului englez din Galați, Cuningham, pe marinarii greci, supuși englezi care trebuiau să conducă bărcile peste Dunărea. Când erau pe fluviu, surguniții dând șampanie ofițerului ce-i conducea și soldaților, îi îmbătară și îi făcură să se strămute în alte bărci; iar marinarii cumpărați apucară, în loc de direcția Măcinului, acea a Brăilei, unde ajungând mai curând decât barca cu soldații, surguniții o rupseră de fugă în toate părțile. Cuza ce era rănit și nu putea merge așa de iute, fu prins din urmă de ofițerul care ajunsese și el cu barca la Brăila. Cuza i se jălui cât ne neomenos se purtase cu el tovarășii săi care, știindu-l rănit, îl părăsise, și că spre a-și răsbuna împotriva lor, el voește să-i arate locul unde ei s'au ascuns. Ofițerul mulțumit, dete brațul lui Cuza, spre a-i ușura mersul. Cuza îl duse la locuința consulatului englez, protegitorul surguniților și, când intră pe ușă, scoase pălăria și mulțumi ofițerului pentru întovă-

¹⁰ Diploma originală din 10 Decembrie 1835 dela Sorbona, sub No. 6287, subsemnată de ministrul Guizot, se află în păstrara d-lui Th. Rossetti.

¹¹ O scrisoare a lui V. Alecsandri C. Cuza din 20 Mai 1862 în hrtiile Rosetti.

răşire. Acesta, văzând atunci bandiera englezească, înţelese, că a fost păcălit. Dela Brăila, după ce stătu câtva timp adăpostit în casa consulului englez, plecă cu vaporul la Pesta şi de acolo veni împreună cu tovarăşii săi la Cernăuţi, de unde Manolache Costache umbla să întrunească o legiune de oameni de strânsură, cu care să intre în Moldova. Cuza însă îi spunea să nu aibă încredere în asemenea oameni; şi într'adevăr într'o zi acei indivizi dispărură, după ce prădară bine pe tinerii Moldoveni.

Ivindu-se holera la Cernăuţi, Cuza se duse la Viena. Pe atunci în Moldova venise, rânduit din partea Porţei, Talaat Efendi, ca să cerceteze pricina dintre ţară şi domn. Deşi holera bântuia în toată furia ei, Ioniţă Cuza, tatăl lui Alexandru, celui chinuit din cauza principelui, veni la Iaşi spre a-şi depune pâra contra domnului, înfruntând molima; dar este prins de ea şi, întorcându-se la moşie bolnav, îşi dă duhul în mâinele soţiei sale ¹².

La Viena, Cuza împreună cu N. Pisoschi şi cu Dumitru Rossetti, cumnatul lui, asistară fără voie, fiind surprinşi, la lupta între armata ce refuza să meargă contra Ungurilor, şi care era sprijinită de studenţi, şi regimentele credincioase împăratului. Dela Viena Cuza se duse la Paris, apoi la Constantinopole, de unde se întoarse în ţară cu Grigore Ghica Vodă ce fusese rânduit domn în Moldova, în 1849 ¹³.

Grigore Ghica numi pe Alexandru Cuza director al ministerului de interne, apoi parcalab la Galaţi, unde Cuza avu durerea de a saluta pe Grigore Ghica, când la 1856 părăseşte ţara. Strălucita serbare ce organiză în onoarea lui, nu era dată atât acelui ce-l pusese în dregătorie, cât reprezentantului ideii unirei care şi în sufletul lui Cuza aprinsese mântuitoarea ei flacăra. Cuza păstrează dregătoria de parcalab în timpul caimacamului Teodor Balş şi până la acea a lui Vogoride, când dă răsunătoarea lui demisie care atrage luarea aminte a ţarei asupra persoanei sale, ce îndrăznia să înfrunte așa de făţiş temuta autoritate din ţară ce se sprijinea pe înfricoşata putere a Turciei şi a Austriei ¹⁴.

Cu toate că Vogoride caimacamul căutase să câştige pe Cuza în partea lui, numindu-l, în timp ce era parcalab la Galaţi, şi adiutant al său, şi înaintându-l în scurtul răstimp de 10 zile delo rangul de sub-locotenent la acel de locotenent, apoi la

¹² G. Sion, *Alexandru Cuza*, Ianuarie 1859, publicat şi mai târziu în *Românul* din 25 Ianuarie 1892.

¹³ Toate acestea după arătarea principesei Elena Cuza şi a fraţilor ei Dumitru şi Theodor Rossetti, Comp. I. G. Valentinianu, *Alegerea, detronarea şi înmormântarea lui Cuza Vodă*, Bucureşti, 1898, p. 25 şi 96.

¹⁴ Cf. Papadopol Calimach, *Amintiri*, (manuscris în Acad. română) p. 128.

căpitan și în sfârșit la maior¹⁶, Cuza nu se uită la această curtenire a stăpânului țării, ci înfocat unionist cum era, el făcu o mai mare slujbă acestei tendinți, prin demisia lui, decât dacă dela început, declarându-se de partizan al ei, s'ar fi pierdut în mulțimea celor care protestau.

Demisia lui Cuza se întemeia pe următoarele motive : 1, că s'ar fi publicat listele electorale netrecându-se în ele persoane cu drepturi și punându-se în ele acele fără drepturi ; 2, că se schimbasese privighitorii vrednici, înlocuindu-se cu oameni nedestoinici ; 3, că în lipsa lui din Galați, s'a călcat casa unui cetățan, în puterea unui ofis ne ajuns la cunoștința lui care ar fi fost totdeauna stavilă unor așa nedreptăți și nu unealta nerușinată a ocârmuirii ; 4, că se răspinsese fără drept pe toți acei ce reclamau înscrierea în comitetele electorale și 5, că fusese înlăturat din alcătuirea comitetului și trimis în Basarabia, tocmai în momentul când, după glăsuirea firmanului, trebuia să președze zisul comitet. „Toate aceste, urmează Cuza, fiind lovituri pedeoparte în dreptățile pământenilor, iar pe dealta în înțelesul înaltului firman, bazat pe tratatul de Paris și nevăzând nicio măsură luată spre a lor stavilare, din contra acele de spăimântare predominând și sporind în tot ținutul Covurluiului, mă văd silit cu o vie părere de rău, în protiva dorinței ce am de a sluji patriei într'o vreme așa de gingașă, a vă cere demisionarea mea din funcția de parcalab, fiind o tristă povară sub un asemenea sistem”¹⁶.

Cuza trimite copia acestei demisii consulului francez, Victor Place, rugându-l a o comunica comisiunii din București, ca un nou document în sprijinul dreptelor reclamații ale țării, contra actelor așa de arbitrarie ale guvernului”¹⁷. Comitetul central unionist înțelege de îndată însemnătatea acestui act și-l împărtășește în copie tuturor comitetelor din județe, arătându-le „marea senzație ce a făcut demisia motivată a părcălabului de Galați și sprijinul înșămător ce l'a dat protestărei generale ce s'a trimis la București”¹⁸. Victor Place transmite această demisie, nu numai comisiunii din București ci și comitetului Walewsky, atrăgându-i luarea aminte asupra împrejurării, că „prefectura Galaților este cea mai înșămnată din Moldova

¹⁶ Cele 3 decrete : întâiul din 24 Aprilie care-l înalță la rangul de locotenent ; al 2-lea din 28 Aprilie la acel de căpitan și al 3-lea din 3 Mai la maior, vezi în *Acte și documente privitoare la Renașterea României* de D. A. Sturza, D. C. Sturza și Ghenadie Petrescu, IV, București, 1889, p. 415, 451 și 485. Cuza intrase în oștire cu rangul de cadet pe timpul lui M. Sturza și fusese înaintat sublocotenent de Grigore Ghica, în 1849, când îl numise și director al ministerului de interne.

¹⁷ Din 24 Iunie (6 Iulie) 1857. *Acte și Documente citate*, V, p. 47.

¹⁸ Din aceeași dată, *Ibidem* p. 50.

¹⁹ Circulara din aceeași dată, *Ibidem*.

NOI
ПРИТОРАРИКА ДУБ
 DE NYLA ABI DOMTEZES
DOMN ҨЕРБИ МОАДОВСІ.

Mincait Corpa Domnii Hoactya D Care boynck
 Anus 1856. —

Аннунд Ан Кануис Де канте заафопуса Сераванси
 Административил еан Ас Антаететета ре реприм
 тук Девоят Ду кантис А^м . Домния Хоакте
 ам ецит Де урбиинге а павиди ре Д. Хоакте Ан
 тоитра Де Шапешабл са Араман ми реприм Таханги
 Ан лана Д. Кан-боиник Тезес Тина маре еан Демиса
 еат Де са асметис Андатопре . Ми дан Анрепа уан
 мунга Бреднурі Ми а урсдипге ре бэ кантаитреас, Дом
 ния Хоакте ре мунгауипре Антаунд а репреа асциті
 Де Сепатк Кіспрнмаор Ан урванга Д. б. бэ унбисану
 ма е репримге реакта Анрепінара . Ми кантге Ан
 репрепа ре акте аутибіанте, Де уре ре маі млате
 урвангепаі інг Дал дэваде Телрннарі М Нурі. —

P. B. K. J.

recor
 Дува: Ду кантис
 Іосіа І:
 А^м 18

№ 224

1856 Jan 27

rec. Іосіа
 І. М. М. М.

23 (7)

Numirea lui Alexandru Ioan Cuza ca pârcaľab la Galați în 1856.
 Fotografie. — Colecția Academiei Române.

și că domnul Alex. Cuza care o ocârmuia trecea cu drept cuvânt drept unul din dregătorii cei mai destoinici, cei mai cinstiți și mai energici ai țării. Prin averea sa, prin legăturile lui de familie, el ține un loc însemnat în opinia publică. Cunoștința personală ce am asupra caracterului său este pentru mine o garanție, că abuzurile pe care le dă pe față au trebuit să întrecă ori-ce margine, pentru a-l aduce la un demers atât de grav”¹⁹.

O urmare a demisiei lui Cuza și a popularității ce i-a creiat, a fost că Gălățenii, la a doua alegere a deputaților divanului ad-hoc, după casarea celor dintâiu, îl aleseră ca deputat al lor.

În această adunare, Alexandru Cuza sprijini, în ședința din 29 Octomvrie, pe Manolache Costache când ceru desființarea privilegiilor, principiu ce fu primit cu aclamație de întregul divan²⁰. De altfel Cuza nu iea parte la nicio desbatere din divan, nici măcar la chestiunea cea atât de furtunoasă a relațiilor dintre proprietari și țărani. El nu se credea orator și se abținea de a vorbi. Între numeroasele propuneri ce se făcuse pentru deslegarea acestei însemnate chestiuni, îl videm votând pentru cea a împrumutării pe locurile întregi cultivate de țărani, propunere făcută de C. Negri și care cade neîntrunind decât 16 voturi precum tot atunci el votează contra socotinței majorității comitetului proprietarilor mari care admitea teoria țăranului chiriaș. Cu toate acestea Alex. Cuza votează și contra propunerii locuitorilor săteni care era prea agresivă și menită a turna oloiu pe foc, în loc de a potoli pasiunile; propunere ce fusese combătută și de Kogălniceanu²¹.

Rolul lui Alexandru Cuza în divanul ad-hoc și în chestia țărănească este îndestul de șters, cu toate că înclina către delegarea liberală a acestei daraveri.

Imprejurarea că el nu s'a afirmat prea pe față de partizan al țăranilor, explică cum de fu primită candidatura lui la domnie de toți membrii partidei naționale, care, dacă erau într'un gând în ceea ce privea unirea, erau departe de a se întâlni în aceleași păreri, în privirea deslegării chestiunii agrare²².

Sub cămăcămia de trei, Cuza este înaintat la rangul

¹⁹ *Place c. Waleusky* 6 Iulie 1857, *Ibidem* p. 53.

²⁰ *Buletinul ședințelor adunării ad-hoc a Moldovei* No. 7, 30 Oct. 1857. Cf. discursul lui M. Kogălniceanu din 15 Februarie 1861. Procesele verbale ale adunării XXI, p. 271.

²¹ Șed. din 19 Decembrie, *Buletin* No. 22 din 21 Decembrie 1857. Această purtare a lui Cuza este potrivită cu carcerul său. N. Suțu (*Mémoires, du prince N. Sutzogrand logothète de Moldavie, 1788—1871, publiés par Panaite Rizos, Vienne 1899, p. 365*), spune că Cuza „comptait il est vrai parmi les jeunes gens qui avaient rompu avec le passé; mais il ne s'était jamais montré partisan du radicalisme, ni n'avait professé des opinions extrêmes”.

²² Atât este adevărat, iar nu că „partidul bătrân îl credea pe Cuza inamic al împrumutării țăranilor”, cum spune Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, Iași, p. 10.

de colonel și este numit locotenent de hatman²³. El intră în adunarea din 1858, ca deputat al proprietarilor mici din Județul Fălciu²⁴, de care adunare este ales domn în 5 Ianuarie 1859.

Caracterul lui Alexandru Cuza. — Individualitățile au fără îndoială un rol în istorie, prin intervenirea personalității lor în daraverile omenești și prin ciocnirea acestei a lor personalități cu acea a altora ce ieu parte la desfășurarea împrejurărilor. Personalitatea sau caracterul unui om este produsul mai întâi al genezei sale fizice, în care joacă un mare rol ereditatea; apoi al împrejurărilor care au înconjurat a lui dezvoltare; cu alte cuvinte, al germenului și al mediului în sânul căruia a crescut. Acest din urmă agent, mediul, lucrează fără încetare asupra caracterului și-l schimbă neconștient, încât nu este potrivit a se considera caracterul unui om, ca element neschimbător, dela începutul chiar a arătării lui în câmpul istoriei. Totuși, dela o vârstă oarecare, unele apucături mai fundamentale rămân neschimbate și, mai ales, când rolul personalității nu a ținut mult timp, se poate socoti până la un punct ca statornice părțile mai de seamă ale caracterului ei — și fiindcă acest caracter ne explică o mare parte din faptele în care personalitatea va interveni, este bine, ca în asemenea cazuri, să se schițeze prin câteva trăsături generale felul de a fi al individualităților istorice. Cuza a domnit numai 7 ani, scurt răstimp din viața omenească, și când a fost ales, era în vârstă de 39 ani, deci om format, în care se cristalizasă acuma însușirile cele mai de seamă ale caracterului său. Să le schițăm, întru cât ne învoesc această lucrare, amintirile contemporanilor.

Mai întâi ca fizic, Alexandru Cuza era „un bărbat de statură mijlocie, însă aratos, cu o înfățișare plăcută și adevărată. Manierele lui erau distinse, ceea ce nu puțin îi ajută în izbînzile sale diplomatice”²⁵. Când îl atingeai, niciodată nu-ți rămânea dator cu răspunsul. El era foarte sincer, și prieten adevărat; dar și către cine nu-i plăcea, se arăta îndată, căci el nu știe să fățearască. El nu iubea pompa și arătările exterioare și făcea foarte puțin caz de ovații și de sărbătoriri, pe care, cele mai de multe ori, le știea că sunt de comandă²⁶.

²³ G. Sten. *Alexandru Cuza* citat. Nu ministru de războiu, precum se susține de unii. Aducem ordinul original de numire din 23 Octomb. 1858 sub No. 9: „D-sale *Colonelului Alecu Cuza*: Considerând deosebitele merite ce vă caracterizează, călmăcămia găsește de cuviință a vă însărcina, în funcțiunea ce ocupați, și cu îndeplinirea tuturor îndatoririlor prescrise de așezămînt *până la înlocuirea postului de hatman*. (Subsemnați) Catargi, V. Sturza, Panu. (*Hărțile Rossetti*).

²⁴ *Patria* 22, 1858.

²⁵ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 40 Comp. p. 8.

²⁶ Asupra acestui punct, vezi salutarea ce i-o făcură țărani la 11 Decembrie 1861, *Românul* 20 Ianuarie 1862.

» Moldaviei și » Walachiei.

КАИМАКАМЕА ПРИНЦИПАЛУЛ МОЛДАВЕИ.

Гале Колонелуи Алекса Куза

Консидериндъ деверу ле мурте ре Бе Кепалле-скас,
 Аромармеа гелеи де Колоня а Бе васапуа, ас
 фронтя ре обрваи, ъ, ле вндеалимеа колоня анда-
 лапиролу реекпие де агаменте, саре ле електореа
 електои де Хатманъ, премеиде ас васапуа, ле и реи
 да тоту колонесте ас емалимеа мурте-сале мичи

[Signature]

[Signature]

[Signature]

119

Гале Колонелуи де вале
 ас Аполито

[Signature]

Летя - II. дн
 Селелопинте де Сале
 1858

Тамъ ас 23 Октомбре
 1858

[Signature]
 Амане

Alexandru Ioan Cuza însărcinat și cu împlinirea îndatoririlor de Hatman 1858.
 Fotografic. Colecția Academiei Române.

Era nelacom de bani, și cea mai bună dovadă despre aceasta este că, după cum spune Bolintineanu, el a fost unul din domnii ce au eșit din domnie, fără să fi făcut avere mare²⁷. El însă nici nu avea nevoi prea mari; nu iubia luxul; masa și traiul său erau cumpătate; avea însă mare plăcere pentru cai frumoși, cu toate că nu era bun călăreț. Intr'un grad înalt era desvoltat la el simțimântul dreptății, pe care o recunoștea chiar și către dușmanii săi. Așa când apără pe mitropolitul Meletie care era să fie dat în judecată, pentru că tăgăduise legitimitatea adunării din 1858; când ceru să se recunoască prințului Grigore M. Sturza însușirea de deputat în aceeași adunare; când anulează, în afacerea antreprizei șoselei din Galați, sechestrul pus pe averea lui Lascar Catargiu care, cu toate acestea, devenise unul din dușmanii lui cei mai roștiți²⁸.

Pe lângă dreptate, avea însă și o mare delicateță de simțiminte. Asupra acestui punct domnul I. Zane spune că pe când Bolintineanu, fostul ministru și prieten al lui Cuza, stătea în casa părintelui d-lui Zane, și era plin de datorii, pe lângă că și greu bolnav, Cuza știindu-l mândru, întrebuițase următorul mijloc pentru a-l face să primească un ajutor. Pusese pe un neguțitor să-i scrie, că odată l'a înșelat cu o sumă de bani; dar că muștrându-l conștiința, i-o restituie²⁹.

Cuza era apoi foarte mândru și nu pleca ușor capul înaintea altuia. Încă din timpul pârcălăbiei lui, pe când oștirile austriace ocupau Galațul, soldații nemți obicinuiau a face multe necuviinți. Cuza ceru de mai multe ori dela comandantul trupelor din Galați să-și înfrâneze oamenii, la care i se răspundea tot cu glume. Intr'o zi el trimise o companie de soldați români, ca să prindă pe cei austriaci prin crășme și alte locuri publice, îi legă cot la cot și-i aduse la cazarmă. Comandantul, pentru a nu păți și altă dată atare rușine, sau spre a nu fi nevoit a se opune cu puterea și a vărsa sânge; luă măsura de a pune pe soldații săi la rânduială. Această notă a caracterului lui Cuza va domina mai ales în politica lui exterioară. Cuza era un înfocat naționalist și patriot, precum o dovedește mai întâi răsunătoarea lui demisie, apoi ținuta sa mândră și vrednică față cu toate puterile, în tot timpul domniei lui, ținta lui supremă fiind ridicarea politică a poporului său; după cum o dovedește și, după eșirea lui din domnie, refuzul său de a reîntra în țară cu ajutorul baionetelor străine, când Franța îi

²⁷ Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 132. Comp. Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LV.

²⁸ Vezi decretul din 6 Octombrie 1865 în *Monitorul Oficial* din 8 Oct. 1865.

²⁹ Scrisoarea d-lui Iuliu Zane către A. D. Xenopol, publicată în *Arhiva*, XI, 1901, No. 1—2. Scrisoarea neguțătorului a fost dată de d. Zane Academiei Române. Vezi și *Monitorul Oficial*, 4 Iunie 1892.

făcu această propunere³⁰. Față cu clasele țării, Cuza era un protivnic al boerilor, un partizan declarat al poporului de jos și un luptător aprig și neobosit pentru egalitatea socială și pentru răsturnarea privilegiilor, și în această privire, omul cel mai potrivit pentru perioada de dezvoltare în care intra poporul românesc, și care trebuia să-l prefacă, din starea de barbarie orientală în aceea Occidentală civilizată.

Dar acest caracter avea, ca toată făptura omenească, și umbre pe lângă lumină. Era nesian, zeflemist, lua toate lucrurile în ușor și prea nepăsător de soarta lui, de care însă era legată aceea a poporului pe care domnia³¹. Cuza apoi deși foarte inteligent, cuprinzând ușor lucrurile, nu prea iubea munca³². Pe de altă parte îi plăcea mult a râde și a-și bate joc de acei ce-l încunjurau mai deaproape, și ținea în samă, prin o mare simpatie, pe acei ce primeau glumele lui. Așa se făcu de el lăasă adeseori trebile pe mâinile oamenilor săi de încredere și de se constitui așa numita lui camarilă: (Librecht, Docan, Pisoschi) tocmai în momentul când el își îndușmăniise într'un chip așa de grav mare parte din clasa conducătoare, prin lovitura de stat.

Conform cu aceste contrasturi în caracterul său, îi plăcea loviturile zdravene și neașteptate³³.

Aceste puține îndegetări psihologice să slujească spre a explica unele fapte, pentru a căror explicare, numai elementele obiective nu ar fi îndestulătoare.

Acest om, astfel încheșat de fire din tainele eredității, era să se urce pe tronul țării române, în momentul cel mai critic al vieții lor, atunci când tratatul de Paris, scoțându-le de sub jugul Turcilor și al Rușilor, sub care stătuse până atunci încuibate, le chema la o viață nouă, atribuindu-le un rol în mersul politic al lumii orientale.

³⁰ Dovezile se vor aduce în cursul expunerii.

³¹ Valentinianu, *Alegerea, detronarea și înmormântarea lui Cuza-Voda*, București 1898, p. 17.

³² *Place c. Walewsky* 9 Mai 1859 *Acte*, IX, p. 336: 'Tout ce qui sent l'application et les affaires le fatiguent'. *Același c. Walewsky*, 24 (12) Ianuarie 1859, *Ibidem* IX, p. 242: „par une bizarrerie de son caractère, à la fois résolu et paresseux, on ne le vit pas se plier au premier rang des lutteurs qui repoussèrent avec tant d'énergie les intrigues de la Turquie et de l'Autriche”.

³³ Cât despre celelalte defecte ce i se puneau în seamă, Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, spune: „Se imputau domnului patima jocului. El nu mai juca alta de cât jocuri ordinare cu amicii, de când se numise domn. Il acuzau de mândrie. În casă era amabil cu toți; îi punea pe toți să șadă, le permitea să fumeze, să răzâ. Il acuzau de băutură; nu bea decât apă la masă și un licor după masă. Il acuzau de patima pentru femei. Nu a despărțit nici un bărbat de femeia sa; nu a făcut să plîngă nici o mamă pentru fiica sa răpită”.

Inopmei Sale Inungola Alkron
Dro Jan I Nasa, Domnol Abolitateni ese
al Jyfu Tomoneste

Apuz Inzale Doamnei

Adunarea din... a... din...

... ..

... ..

1858

1. N. An...
 D. Doresy
 C. J...
 J. ...

J. ...
 ...

Actul Adunării Ţării Româneşti către Alexandru Ioan Cuza, că a fost ales Domn al Munteniei. — 25 Ianuarie 1859.
Fotografie. — Colecţia Academiei Române.

Conde de Argenteau K. A. Kell

D. Margulies S. Ornes

K. S. S. M. P. P.

C. P. P. K. P. P.

H. G. P. P. K. P. P.

A. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

D. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

K. P. P. K. P. P.

1859 January 25
Buenos Aires

Nu e vorba, era să se împărtășască din această viață, deocamdată numai o mică frântură din corpul poporului român, clasa mai înaltă a societății, și unde și unde, câte un element ce pătrundea din straturile inferioare către regiunile cele mai de sus. În clasa însă chemată la conducerea evenimentelor, se făcuse încă de mai mult timp o rupere, o sfâșiare. O parte, cea mai numeroasă din această clasă, de și nu se dădea îndărăt, în fața unui progres politic și cerea unirea împreună cu minoritatea, era departe de a fi călăuzită de aceleași idei și în privirea progresului social, a lepădării sincere și neprefăcute a privilegiilor și în îmbrățișarea principiilor egalității, proclamate și hotărâte de actul de naștere al poporului român — Convenția de Paris.

Fondul cultural pe care se implânta, ca un arbore străin, noua concepție a vieții de stat, decretată de areopagul european, era un straniu amestec de idei, de năzuinți și de interese din cele mai protivnice, pentru a căror unificare, în sensul propășirii către o stare mai bună, era să încleșteze o luptă uriașe între elementele trecutului și cele ale viitorului. Era ușor de decretat pe hârtie transformarea unui popor; de a înlocui, în articole, privilegiile cu egalitatea, fărădelegile cu libertatea, neștiința cu lumina, barbaria cu civilizația; dar era greu, cumplit de greu, de a face să pătrundă aceste principii în viața reală, și să prefacă însuși formele ei, învechite și ruginite, în forme nouă frumoase și strălucitoare.

Dela 1821, până la urcarea lui Cuza în scaun, se petrecuse de sigur adânci schimbări în societatea română; dar aceste schimbări atinsese numai formele vieții culturale și naționale. Se luminase întrucâtva mintea; se ridicase conștiința română; se implantase în inima unui număr de oameni, dorinți și aspirațiuni vagi după un ideal național, întrevăzut însă numai în neguri și zugrăvit mai mult ca întruparea unui vis politic. Reforme sociale nu se făcuse aproape de loc, sau acele ce se încercase, întorsese desvoltarea înapoi, în loc de a o duce înainte. În privirea socială, poporul român se află mai rău decât toate celelalte popoare din Europa. Privilegiile și neegalitatea se înfățișau încă în toată goliciunea lor, și toate încercările de a le răsturna nu făcuse decât a le întări încă mai mult pe capul masei poporului.

Tocmai aici stătea greul problemei. Convenția de Paris ataca grava chestiune a transformării sociale a poporului român. Ea nu învoia deplina realizare a dorinței politice — unirea — dar legiferasă în chip lămurit desființarea privilegiilor, a boieriei, a monopolurilor și breslelor, și ceruse îmbunătățirea soartei clasei celei mai numeroase a poporului. Convenția de Paris care trebuia aplicată dela 1859 înainte, cerea deci o transformare radicală a stării sociale a poporului român, adecă o prefacere

și răsturnare de a totului tot a rețelei de interese, pe care se întemeiase până acuma a ei clădire.

Lupta mai domoală petrecută cu transformarea ideilor, era să se ascută și să se imponcișeze, de îndată ce țărâmul ei se cobora din lumea cugetării în cea a faptelor reale.

La această luptă crâncenă și îndărătnică, dată de noua concepție civilizată a vieții de stat contra formațiilor unui întunecat trecut, era să presideze domnia lui Cuza, și conducătorul de căpetenie al falangei răsturnătoare era să fie tocmai — prin caracterul lui — noul domnitor al țărilor române.

II

PRIMUL AN DE DOMNIE AL LUI ALEXANDRU IOAN I

Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu. — Domnitorul, deocamdată numai al Moldovei, păși îndată după alegere, la alcătuirea unui minister. Se zvoni întâi, că el era să fie compus, sub președinția lui Anastasie Panu, din C. Hurmuzache, A. Cantacuzino, Leon Sturza, Leon Ghica și generalul Milicescu; dar această întocmire nu isbuti, și ministerul se constitui, sub celălalt fost caimacam naționalist, V. Sturza ca președinte, din Manolache Costache Epureanu, V. Alecsandri, C. Rolla, D. Miclescu și generalul Milicescu¹. Se spunea că Domnitorul nu ar fi isbutit în prima lui încercare fiindcă „Panu ar fi refuzat a primi însărcinarea din pricină că Domnitorul nu voia să îmbrățișeze părerea lui Panu, de a pleca îndată cu *guvern și armată* spre București; că exploataorii situațiilor politice spuneau lui Vodă Cuza: ce-i în mână nu-i minciună; domnia Moldovei o ai; să nu o pierzi în apele Buzeului. Cuza înlăturând programul de acțiune al lui Panu, organizat până în cele mai mici amănunțimi. Panu refuză de a forma primul cabinet al noii domnii”². Tot pe atunci se făcuse domnitorului aproape aceiași propunere de către principele Grigore Sturza, după cum se vede aceasta din scrisoarea lui, publicată în *Steaua Dunării*,

¹ *Steaua Dunărei*, 12 Ianuarie 1859.

² Dimitrie A. Sturza în Prefața la 30 *de ani de domnie ai regelui Carol*, p. XIII. Cam acelaș lucru este susținut și de I. C. Brătianu, când spune, în ședința din 11 Februarie 1863 (*Mon. of.* num. 62, 1863 supl.). „Domnilor, sunt încredințat că pricina pentru care nu ați venit la București cu batalionul acela, a fost că și d-voastră și noi am fost prea prudenți”. Nu trebuie să uităm apoi că Panu susținuse a se înscrie de candidat la domnie și principele Grigore Sturza, după ce subsemnase procesul verbal de la Elefant, și că deci domnitorul era în drept a-i bănui intențiunile, dacă în adevăr o astfel de propunere i s'a făcut din partea lui. Vol. XII p. 291.

prin care îi făgăduiește sprijinul său ca să fie ales și în Muntenia³. Dacă domnitorul refuză ambele propuneri, el o făcu mai întâi din cauza poveței lui V. Alecsandri care îl oprise, din îndemnul lui Napoleon al III-lea, nu cumva să îndrăznească a mai face vreun pas în afară de Convenție. Apoi era prea firesc lucrul a cugeta, că partizanii foștilor domni, caimacamii din Muntenia,

Даромъ я не мѣлю Преемнику Стѣпану на
 являя грѣши мѣлю къ бои мѣлю не грѣши грѣ-
 шница на инагрѣше Стѣпану; къ бои грѣ
 предъ ебъ Преемнику я вѣнчанъ на грѣ
 аспиръ ея къ я вѣнчанъ Домну на бои
 грѣше на преемнику крѣпко мѣлю грѣши
 на я вѣнчанъ грѣше на вѣнчанъ грѣше на
 грѣше грѣше на грѣше на грѣше на грѣше
 на маю грѣше на грѣше на грѣше на грѣше
 Не абранъ я вѣнчанъ грѣше на грѣше на грѣше
 на грѣше ~~грѣше~~ грѣше, грѣше грѣше на
 Преемнику грѣше на грѣше грѣше грѣше

Textul original autograf al jurământului depus de Cuza-Vodă ca domnitor al Moldovei. — Fotografie. Colecția Academiei Române.

din care unul se aștepta chiar să fie ales el, nu ar fi lăsat așa fără nicio împotrivire încălcarea Munteniei cu armele, din partea Moldovei, și că trebuia numaidecât să se verse sânge, ceea ce ar fi putut aduce o intervenire armată chiar din partea Turciei singură, deoarece ea nu putea fi îndatorită a respecta Convenția cea siluită de Români. Domnul, prin mintea căruia au trebuit să treacă asemenea idei, nu putea să compromită, prin un demers

³ Vol. XII p. 297 nota 283.

ca acel ce se spunea că i l'ar fi pretins Panu, nu numai unirea, dar existența chiar a țărilor române.

Rezultatul pe care Panu voia să-l aducă pe calea silniciei, fu realizat prin puterea împrejurărilor, și Cuza fu ales domn și în Muntenia.

Indată ce luă frânele ocârmuirii și ale acestei țări, domnul numi un minister alcătuit, sub președinția lui I. Filipescu din partidul boieresc, și care fu alcătuit din Barbu Catargiu, I. Cantacuzino, Gr. Filipescu, și generalul Vlădoianu din acelaș partid, către care se adăogau N. Golescu (min. de interne) și D. Brătianu (de externe)⁴ din partidul progresist, ba chiar dintre cei mai înfocați oameni ai săi ce jucase un rol în revoluția din 1848. În Moldova, ministrul număra exclusiv numai oameni din partidul progresist. Dacă domnul procedase altfel în Țara Românească și alcătuisese un minister de fuziune din ambele partizi, el făcu aceasta, fiindcă într'o țară nouă, nu voia să se dea drept reprezentantul numai al uneia din cele două partizi, și tindea să păstreze o poziție neutră acuma chiar la început⁵.

Cea întâi măsură a noului domn fu de a cere dela țările lui, câte un ajutor bănesc, și anume în Moldova o dare de 5.000.000 de lei, iar în Muntenia care era mai mare, un împrumut de 8.000.000 ce trebuia să fie acoperit în țară. Această dintâi chemare a domnului întâlni în ambele adunări un fel de împotrivire, care deși nu părea îndreptată contra capului statului, nu-l atinse mai puțin, pricinuind răsturnarea ambelor sale ministere.

În Moldova darea fu cerută de domnitor, printr'un ofis al său din 30 Ianuarie 1859, care motiva nevoia, „pe starea cea rea în care s'ar afla casa statului și pe mijloacele trebuitoare pentru noua organizare”⁶. Darea trebuia să fie impusă pe proprietatea fonciară, spre a coborî în acest chip condiția foștilor privilegiați către acea a țăranilor. Ministerul de finanțe Gr. Balș îndreptăția, prin cuvintele următoare, această dare nouă și până atunci neuzită în Moldova : „Dacă se face o împotrivire a se impune o dare pe proprietate, cu ce drept se urmează a se lua darea dela locuitorii țărani, când art. 46 din Convenție ros-

⁴ *Monit. of. al țarei Rom.*, 26 Ianuarie 1859.

⁵ Că această a fost cugetarea domnitorului, de a împăca partizele prin interesul țării, o spune Manolache Costache în ședința din 6 Fevr. 1863, *Mon. of. 3 Martie 1863*, supl. : „Guvernul a vroit să dispară aceste tabere, căci cel întâi minister, după 24 Ianuarie, a fost un minister ce a avut misiunea a face încercare să se înfrățească Români și în care a figurat bărbați ca Barbu Catargiu și Dimitrie Brătianu; vedeți dar că domnitorul însuși, la venirea sa în Țara Românească, a avut cea întâi țintă, ca să desfacă taberile și să fie înfrățire”.

⁶ *Monit. of. al. Mold.*, 12 Febr. 1859.

tește egalitatea înaintea dărilor”⁷? La desbaterea asupra acestui proiect, se pun înainte motive naționale, nevoia de a se realiza unirea, de a se merge la Focșani, precum propusese Kogălniceanu în răspunsul la mesajul domnitorului, și mai mulți oratori declară, că s’ar opune la această dare, dacă ar fi să se acopere cu ea deficitul. Principele Grigorie Sturza care ieia cel din urmă cuvântul, aprobă cererea ocîrmuirii, „dacă este a se îndeplini cu ea, votul din 24 Ianuarie.” Darea deci păruse a fi votată în scopul de a sluji la apărarea țării, la îndeplinirea țintelor naționale, și nu pentru a intra în cheltuielile ordinare ale țării. În această cugetare păruse a se întâlni și dreapta și stînga din adunarea Moldovei. Mai mulți însă din membrii dreptei, între alții Cazimir, voise să înlătore darea și să o înlocuiască cu un împrumut, până la așezarea noului sistem de impozite. La vot însă propunerea de împrumut căzu, și în urma acestei răspingeri, propunerea de dare, făcută de minister, trebui să întrunească unanimitatea voturilor, spre a nu da aparența unei împotriviri la cererea domnitorului, făcută în scopuri patriotice.

Se vede însă că majoritatea adunării se căi în curând de repejunea cu care lucrase, primind fără nici o pregătire, o lovitură atât de puternică în starea sa de mai înainte. De aceea nu ne vom mira de împrejurările cărora dă naștere aceeași chestiune a dării, readusă pe tapet în adunare, abia o lună de zile după unanima ei încuviințare.

Anume art. 37 din Convenție glăsuia, că legile de interes particular fiecărei țări să fie supuse comisiei centrale, spre a se cerceta, dacă nu cumva contravin organizării comune a Principatelor-Unite. La epoca însă când se votă legea pentru ridicarea dării (30 Ianuarie 1859), comisia centrală încă nu era înființată. Ocîrmuirea însă avînd mare nevoie de bani, și voind să pună legea în lucrare, fără a aștepta constituirea zisei comisii, obținuu dela domn decretul de sancționare și promulgă legea în numărul 33 al Monitorului, din 24 Februarie 1859. Pentru a acoperi însă lipsa cooperării comisiei centrale la întocmirea acestei legi, ea fiind publicată într’un text mult mai dezvoltat decât acel propus adunării și votat de ea, se prevedea în el un articol, care spunea, că „deocamdată legea se va executa provizoriu și că va fi supusă comisiei centrale, după a ei constituire (paragr. 14, art. II)”⁸. Ne poate părea stranie această procedare de a se promulga o lege într’un alt text decât cel votat de adunare; dar viața parlamentară era abia la răsăritul ei, și nu trebuie să o mustărăm pentru o lipsă de cunoștință în mișcarea tuturor roților ei. Textul mai pe larg avea caracterul unui regulament cuprins în lege,

⁷ *Ibid.*

⁸ Să se asămăluiească ambele texte în *Monit. of. al Mold.*: 22 Fevr. și 24 Febr. 1859.

și se întâmplă uneori ca regulamentele, nu numai să desvolte, ci chiar să modifice înțelesul legilor.

Cu sau fără acel adaos, se năștea însă întrebarea, dacă legea putuse fi sancționată și promulgată înainte de a trece prin comisia centrală? Legea fusese votată în scopul realizării unirii, prin întrunirea la Focșani a adunărilor țărilor surori, scop ce el însuși lovea în Convenția de Paris. Prin urmare nu se cuvenea a se face mare caz de nerespectarea unei dispoziții din Convenție, când legea însăși era menită a călca acel act. Apoi ce înțeles avuse urgența și votarea pripită a legii, dacă era să se aștepte constituirea și funcționarea comisiei centrale, o zăbavă nedeterminată? În sfârșit nu era mai mult ca sigur, că comisia centrală, organul unirii, eșită din adunările ce votase în unanimitate această dorință, — limanul de scăpare al popoului român, — prin îndoita alegere, nu putea să se opună la procurarea mijloacelor trebuitoare, spre realizarea țintei mântuitoare, și că ar fi încuviințat legea aplicată în mod provizoriu?

Cu toate că aceste argumente se înfășosau în chip firesc tuturor minților nepărtinitoare, găsim pe Ioan Cantacuzino formulând, în o ședință din luna Aprilie, o moțiune de blam contra ministerului care ar fi călcat Convenția, promulgând legea de dare, înainte de a fi trecut prin comisia centrală. Acest motiv curat de formă nu putea fi cel adevărat, și ziarele progresiste ale timpului susțin, că „moțiunea de blam nu era decât o revocare din partea boierilor a dărei de 5.000.000 asupra proprietății,⁹ dare ce trebuia să tragă o dără atât de adâncă în starea clasei privilegiate; că acea moțiune era un mijloc de a lua cu o mână ceeace dăduse cu cealaltă, și aceasta pe o cale legală, aceea a respectării constituției hărăzite țărilor române, prin Convenția de Paris.

Moțiunea de blam este însă sprijinită de însuși partidul naționalist contra oamenilor săi, și Kogălniceanu, unul din fruntașii acelui partid, pune umărul la răsturnarea lui Vasile Sturza, fostul caimacam naționalist, căruia cu puțin timp mai înainte tot el făcuse a se vota un act de recunoștință din partea adunării, că a bine meritat de patrie¹⁰. Kogălniceanu atacă ministerul, nu pe temeiul neconstituționalității legii de dare, ci pe acel că el nu dăduse dovezi de purtare într'adevăr națională; că nu luase nici o măsură, pentru a asigura votul din 24 Ianuarie, învinuindu-l că „ar fi trecut venitul acelei dări la cheltuelile or-

⁹ *Steaua Dunărei*, 4 și 11 Mai 1859. G. Costache Epureanu, criticând mai târziu dizolvarea adunării moldovene, spune că nu s'a arătat adevăratele motive ale acestei măsuri; nu s'a spus bună oară că „votase 5.000.000 impozit fonciar ca o consacrare a art. 46 din Convenție și în urmă l'a desvotat". *Steaua Dunărei*, 9 Februarie 1860.

¹⁰ *Monit. of. al Moldovei*, 1 Februarie 1859.

dinare ale statului”¹¹. Invinuirea era în orice caz prematură, întrucât nu se încasase din darea plănuită niciun singur ban. Nu e vorbă la vot, Kogălniceanu se abține: dar Panu, pe care l-am văzut mai sus sprijinind înscrierea principelui Gr. Sturza, printre candidații la domnie, pecăt și alții din partidul stângei,

Alexandru Ioan Cuza Domn al Principatelor Unite în 1859.
Colecția Academiei Române.

votează moțiunea lui Cantacuzino¹², care moțiune primindu-se de adunare, ministerul Vasile Sturza își dă demisia în 8 Martie 1859.

Vom avea prilejul de a întâlni mai adeseori asemenea

¹¹ Desbaterile asupra moțiunii de descuviințare în *Monit. of. al Mold.* 9 și 11 Martie 1859.

¹² Ședința din 30 Aprilie, *Ibidem*, 6 Mai 1859. O bună analiză a întregii chestiuni în *Steaua Dunărei*, 6 Martie 1859.

împrieteniri de voturi între membrii partidelor opuse. Alături de alte împrejurări precum susținerea înscrierii principelui Grigore Sturza între deputați, apoi între candidații la domnie, apoi schimbarea de text în legea promulgată, ea ne va arăta, că viața parlamentară era încă la răsăritul ei; că nu se întâlnea o cunoștință deplină a regulilor ei; iar pe de altă parte, că luptele de partid, cu toată natura arzătoare a chestiunilor pipăite, nu aveau încă acel caracter de înverșunare care nu mai caută nici dreptate, nici adevăr, nici formă, nici fond, ci numai interesul grupării sprijinite; că era încă loc pentru înălțarea minții deasupra interesului momentan, cătându-se numai la acel superior al ideilor atinse; că era încă o doză de idealism în începător-nicele lupte parlamentare, pe care timpurile de mai târziu trebuiau să o înlocuiască desăvârșit cu precumpănirea intereselor de partid, dacă nu chiar individuale.

În Țara Românească, deși lucrurile luau o altă decurgere, se ajunsese la același rezultat: răsturnarea ministerului. Adunarea din Țara Românească era compusă din mai multe elemente protivnice noii stări de lucruri, decât adunarea moldovenească. Majoritatea vedea cu ochi foarte răi, alăturarea cu partizanii ei devotați. Ioan și Grigore Filipescu și Barbu Catargiu, naționaliști, și progresiști înfocați ca N. Goleșcu și D. Brătianu. Oficiul domnesc din 21 Februarie motiva, nevoia împrumutului de 8.000.000 de lei vechi într'un chip cam deosebit de cum se făcuse pentru darea din Moldova; anume, pe lângă deficitul însemnător, încă și pe aceea că, în împrejurările de față, guvernul ar trebui să aibă la dispoziție mijloace, spre a întâmpina neprevăzute cheltuieli¹⁹. Se accentuau deci în destul de limpede, chiar dela început de către guvern, scopurile naționale care în Moldova nu răsărise, decât din desbaterile adunării.

Aceeași lipsă de unitate în vederile partizanilor se regăsește și în țara Românească, deoarece la desbaterea asupra urgenței, mai mulți din membrii dreptei se rostesc în contra, cerând comunicarea proiectului, pe când principele Dim. Ghica ce aparținea aceleiași grupări, se lupta pentru primirea urgenței. Când veni proiectul însuși la vot, se formulară trei propuneri: 1. Una de încuviințare fără nicio condiție. 2. Ca să se dea creditul, văzându-se explicațiunile date de *majoritatea* ministerului. 3. Ca să se dea creditul, ca un semn de încredere în domnitor și de dragostea de care adunarea e pătrunsă pentru alesul ei; dar că întrebunțarea lui să se facă de alt minister, acel în ființă ne-bucurându-se de încrederea adunării. Intâia propunere pornia dela partidul stângei, unit cu câțiva din acei ai drepte; a doua

¹⁹ *Monitorul oficial al Țării Românești*, 12 Martie 1859.

și a treia dela deosebite frânturi ale acestui din urmă. Și aici deci se întâlnește aceeași desbinare în păreri.

La vot trece propunerea întâi, însă bine înțeles numai cu majoritate, și anume cu 28 de glasuri pentru și 19 contra. Adunarea găsește de cuviință a explica domnitorului acele 19 bile negre, „acele 19 pete pe pagina cea mai frumoasă a istoriei de astăzi a nației noastre”, cum le numia principele Dim. Ghica. În desbaterea asupra acestei adrese, se lămurește însă și mai bine poziția ministerului față cu adunarea. Anume, principele Ghica susține că o asemenea adresă trebuie numaidecât trimisă, „pentruca domnitorul să cunoască neliniștea ce domnește în țară, când se văd la cârma administrației interioare acei oameni care, la 1848, au prejudecat chestia proprietății ce în curând are să vină în desbaterile adunării; oameni ce nu mai pot avea un vot liber, fiind legați prin antecedentele lor”¹⁴. Principele Ghica deci țintea oamenii din 48, în vorbele sale. D. Brătianu mai era apoi învinuit de deslănțuirea prea mare a necuviințelor presei.

În propunerea pentru adresa explicativă a celor 19 bile negre, formulată de Gh. Lenș, se spunea între altele, pe față, că „politica din lăuntru a ministerului a împiedecat singură votul unanim al adunării”¹⁵.

Chestiunea se complică, din pricina crizei comerciale și agricole foarte ascuțită, care îngreuie mult situațiunea. Cei mai mulți neguțitori erau în ajunul de a înceta plățile. Partidul dreptei se folosi de această împrejurare, spre a atribui primejdia economică nouei stări de lucruri și nesiguranței pricinuite prin schimbarea stărei obștești care ar fi adus retragerea creditului din partea piețelor străine și îngreuierea tuturor operațiilor. Mai ales se accentua împrejurarea că oamenii noi susțineau în toate părțile că Regulamentul Organic s'ar fi desființat, și această părere trebuia să aducă anarhia, în lipsa unei legi de ocârmuire. Lucru straniu, teza aceasta care tindea tocmai a discredita spiritul de reforme îndrumat de Convenția de Paris, era sprijinită în adunare de *ministrul finanțelor* Barbu Catargiu,¹⁶

¹⁴ *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 27 Martie 1859. Tot principele Ghica întărește mai târziu aceste cuvinte, când în ședința dela 27 Iunie 1859 (*Ibidem*), 12 Septemvrie 1859), spune că: „Înainte de a răsturna ministerul Filipescu, fusese la ministrul de interne (N. Goleșcu), rugându-l să pună un capăt propagandei prin sate; dar în loc de a-l asculta, răul a mers tot crescând”.

¹⁵ *Ibidem*. 18 Martie 1859.

¹⁶ Spre a judeca despre spiritul ce însufla asemenea învinuiri, aducem părerea reprodușă în Vol. XII p. 314, rostită de un individ implicat în complotul urzit contra vieții domnului, croitorul evreu Șain care declară că Ceșianu i-ar fi spus că: „comerțul merge rău de tot, și aceasta numai din pricina alegerii lui Cuza; că acel ce s'ar găsi să-l curețe de pe drum, ar face un mare bine țării”. *Anunțatorul român*, 15 Iulie 1859. E destul de neașteptat ca ministrul de finanțe să judece lucrurile în fond, în acelaș fel, cu acei ce unelteau să curețe pe domnitor din drum.

pe când membrii partidului național, deputații V. Boerescu, I. Brătianu și publicistul, Winterhalter, își dădeau toate silințele, spre a distruge această legendă, susținând bunăoară Winterhalter, că criza ar fi datorită disproporției dintre import și export în 1858; iar Brătianu punând-o în sama taxei pe export care ar împiedeca cumpărarea produselor țării în străinătate. El susținea că „criza este de natură curat economică; că ea s’ar fi putut întâmpla și sub regimurile cele mai statornice, și că împrejurările politice nu au contribuit în nimic. la a ei manifestare”¹⁷. Martian o atribuia prea marelui sporiri a câștiurilor moșiilor¹⁸.

Pentru a se preîntâmpina nenorocirea ce amenința comerțul, se propune un împrumut de 200.000 de galbeni, cu care să se vină în ajutorul comercianților. Caracteristic, pentru lipsa încheșării partidelor și în chestiile economice, ca și în cele politice, este iarăși că și aici se reproduce o desbinare a voturilor. Pe când doi naționaliști I. Brătianu și N. Golescu combat propunerea, alt naționalist V. Boerescu o sprijine, alătura cu Ministrul care o făcuse, Barbu Catargiu¹⁹.

Argumentele aduse de Catargiu întru susținerea propunerii lui, de a se veni în ajutorul comerțului, zdruncinat prin nesiguranța lucrurilor, părere ce corespundea așa de bine cu simțimintele ascunse ale majorității, arată într’un chip învederat, alătura cu propunerea formulată de Lenș, că această majoritate nu voia să scape de întreg ministerul care înota în apele ei, ci numai de acei doi miniștri naționaliști care fusese introdusi de domnitor, în ministerul provizor al Țării Românești, în momentul când luase frânelor ocârmuirii.

Dar pentru a-și ajunge ținta, majoritatea trebuia să răstoarne întregul minister, și propunerea lui Lenș pentru adresa explicativă trecând, ministerul își dă demisia în 27 Martie 1859²⁰.

¹⁷ Winterhalter în *Românul*, 7 Martie 1859. Brătianu în ședința din 10 Martie. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 11 Martie și 4 Aprilie 1859.

¹⁸ *Analele economice*, No. 1, 1860, p. 7.

¹⁹ Ședința din 13 Martie. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 10 Aprilie 1859.

²⁰ *Naționalul*, 5 Martie 1859, spune că, „adresa către domn voia să cuprindă un vot de neîncredere pentru ministerul de interne și acel de externe’ Ziua, 3 Martie 1859, spune că, „între miniștri, sunt doi oameni din 1848 care se vede că au păr de lup și tot amenință țara cu comunismu și răsturnări imaginare”. Dimitrie Brătianu alergase la Iași, cerând domnului să disolve adunarea. *Place c. Walewsky* 17 (5) Martie 1859. (*Acte* p. 303) spune: „le prince a répondu que jamais il ne consentirait à une dissolution, et que d’ailleurs il serait même monstrueux de sa part, de débiter par tuer l’assemblée, sa mère, qui l’avait enfanté lui-même, peu de jours auparavant”. Că nu tot ministerul se simțea atins prin votul adunării, se vede, dacă comparăm cele două scrisori trimise de doi miniștri în aceeași zi domnitorului, la Iași, asupra rezultatului votului privitor la împrumut. Aceea a lui Barbu Catargiu spune că: „s’il y a eu un nombre de voix qui ont empêché que le vote fut unanime, la cause en a été un simple malentendu, que l’assemblée s’est empressé d’expliquer le len-

Iată unde eșise încercarea domnitorului de a împăca partizile muntene; de a juca rolul omului nepărtinitor, în țara străină ce-l alesese de cap al ei. Politica de fusiune, încercată de Alexandru Ioan I în Muntenia, fusese o zadarnică silință. *Românul* analizează astfel această politică: „Ministerul este compus din două elemente extreme, ca și camera: de o parte d-l Barbu Catargiu și cu ai săi; de alta d-l N. Goleșcu și cu ai săi. Ce fusiune se poate încăpea între Goleșcu și Cartagiu? Ce înfrățire de idei, ce unitate de acțiune poate rezulta din deliberațiile unui minister compus din elemente așa de eterogene? Ministerul de fusiune n'a putut produce decât o administrațiune de fusiune. Ministerul din lăuntru a numit ca prefecti oameni tineri, luați dintre acei ai partidului național. Aceste numiri nu au putut însă decât desplăcea colegului său dela finanțe care au numit îndată sameșii sau secretarii dela județe, din legiunea reacționarilor celor mai declarați. Așa dar, și în administrație, dualismu, antagonismu, lupte și prin urmare lipsă de unitate, paralizie și inerție. Unul zice *ceala*; cealalt zice *hoisa*; așa în cameră, așa în minister, așa în administrație”²¹. Ziarul *Dâmbovița* ce se afla sub redacția lui Dimitrie Bolintineanu, comentând votul de blam dat ministerului Filipescu-Goleșcu, pentru a putea înlătura oamenii dela 1848, ea aminte, că „cele ce s'au cerut la 1848, prin proclamație, s'au acordat în anul 1858 de șapte mari puteri. Acum vine întrebarea: primim, ori nu Convenția? Dacă primim ideile, nu putem să îmbrâncim persoanele. Astăzi acele principii sunt legale; nu videm pentru ce persoanele nu ar fi legale. Când îmbrâncim persoanele de la 1848, nu facem de cât să îmbrâncim ideile din Convenție”²².

Ministerul moldovenesc căzuse din pricină că îndrăznise să propună o dare pe proprietatea fonciară, susținând că altfel cu ce drept s'ar lua dări dela țărani? iar ministerul din Muntenia fiindcă (ministrul său de interne) ar fi încurajat revolte țărănești în scopul de a face să izbândească ideile din 1848 asupra chestiunii rurale. Ambele ministere, lăsând la o parte amănunțimele, cazuse, fiindcă, în totul sau în parte, se arătau favorabile elementului țărănesc. Și că aceasta era cauza mai adâncă a desbinării partizilor ne-o spune chiar un membru al dreptei, când în o broșură din 1866, reflectând asupra stărei

demain”; iar D. Brătianu arată că: „ieri s'a adoptat o propunere subscrisă de 25 de membri care este o scuză pentru cei 19 votați în contra creditului și o blamă pentru minister”. Scrisori din 1 Martie 1859, *Hărțile Rossetti*, reproduse în *Arhiva* din Iași, XII, 1901, p. 176—177.

²¹ *Românul*, 10 Martie 1859, suplement.

²² *Dâmbovița* din 8 Martie 1859.

de mai înainte, arată, că „termenii de partid liberal și de partid național erau un abuz de limbagiu. *Chestia rurală* provocase desbinarea în adunare”²³.

Era prea firească această ținută a adunărilor, față cu reformele impuse de Convenție și cerute de partidul național. Căci din cine se alcătuiau aceste adunări? Acea din Moldova era rostirea voinței a 1724 de alegători, din aproape 2.000.000 de suflete, care alegători reprezentau numai clasa avută a societății; cea din Țara Românească era trimisă numai de 2072 de alegători, din 2.500.000 de suflete. Bine înțeles, că deputații erau și ei numai reprezentanți ai marei proprietăți. Este de luat aminte, că Convenția de Paris era încă mai restrânsă, în fixarea dreptului de vot, decât Regulamentul Organic. Neputând lua cenzul ca condiție de drept electoral, de oarece boierii nu plăteau dări, trebuise să iee de normă venitul, pe când Regulamentul Organic, primind și pe acei cu pitace de boierie, întindea dreptul de vot și la cei fără avere și fără venit²⁴. *Tribuna* caracterizează astfel procederea europeană: „Convenția pe de o parte șterge privilegiul, iar pe de alta însărcinează pe privilegiați cu facerea nouelor legi de egalitate”²⁵. Totuși este o exagerare, în sprijinirea ziarelor timpului, că „nefiind reprezentată în adunări decât o singură clasă, nu ar fi în ele o luptă de principii, ci numai una de persoane”²⁶. Era și o luptă de principii; căci, de și adunările erau recrutate din o singură clasă, această clasă era ea însăși împărțită, tocmai pe temeiul principiilor, în două tabere deosebite, vrăjmașe una alteia, și reprezentând, prin ideile ce susțineau, interesele a două clase deosebite, încât în realitate adunările aveau același caracter, ca și când ar fi fost recrutate din aceste două clase însăși. Poporul de jos, de și nereprezentat direct, avea în sânul adunărilor o falangă de oameni, înfocați, convinși și elocvenți, care apărau cu atât mai bine interesele sale, cu cât

²³ *La vérité sur la Roumanie*, La Haye 1864, p. 8. Că un membru al dreptei scrisese broșura, se vede de pe următorul loc: „peuple éminemment agricole, avide d'ordre et de paix étranger a tout préjugé de race, exempt de tout fanatisme, ne connaissant ni privilège, ni orgueil de caste”. (p. 1). Cum s'a putut scrie asemenea falsă caracteristică, e aproape de neînțeles. În țările române, nu fusese cunoscute privilegiile și mândria de castă?!!

²⁴ *Tribuna* 10 Mai 1859. *Monitorul Oficial al Țării Românești*, 21 Februarie 1860. Pe 1860, numărul alegătorilor sporise în Muntenia cu 372 de inși. *Comp. Naționalul*, 26 Decembrie 1859.

²⁵ *Tribuna* 18 Iunie 1859. Un boier progresist, Em Krețulescu. *La Roumanie en 1859*, Paris 1859, p. 59, judecă tot astfel legea electorală a Convenției: „La Convention organise plus solidement l'aristocratie foncière, dans un pays qui doit tous ces malheurs à la constitution féodale de la propriété. Cette loi livre le sort du pays à une poignée d'hommes, que l'esprit de caste, les intrigues de l'étranger, l'ambition et l'ignorance peuvent rendre un jour infidèle à son mandat, et cela suffit pour la condamner”.

²⁶ *Steaua Dunărei*, 12 Mai 1859.

o făceau numai din convingere ideală, și fără nici un interes personal, ha chiar împotriva acestuia. Bine înțeles, apărătorii principiilor noi, fiind excepția între hoieri, ei erau în minoritate în adunare. *Românul* caracterizează astfel viața politică a celui timp: „în țară la noi, nu ar fi decât două partide: Trecutul și prezentul (sau mai bine zis viitorul); cel d'întâi ar vrea să ne ducă înapoi la cele știute; celălalt vroește a merge fără preget și fără șovăire pe tărâmul național și legal, conform Convenției din 19 August”²⁷. Și dacă este ceva exagerare în a se susține că partidul trecutului doria reîntoarcerea lui înapoi, lucru ce tocmai devenise cu neputință, prin Convenția de Paris, cel puțin el voia să împiedece cât mai mult grăhirea reformelor și să le reducă la cât mai puțin se putea.

Ministerele lui Ioan Ghica și Const. Crețulescu. — Ministerul moldovenesc căzuse în ziua de 8 Martie iar acel muntelesc în 27 al aceleiași luni. Ele fusese înlocuite, acel din Moldova prin Ioan Ghica ca președinte; cu C. Hurmuzachi, Eug. Alcaz, Lud. Steege și D. A. Sturza; V. Alecsandri păstrând portofoliul externelor; acel din Muntenia prin Const. Crețulescu ca președinte, cu N. Crețulescu, Ioan Cantacuzino, Sc. Fălcoianu și C. Steriadi ad-interim la finanțe²⁸.

Lucru vrednic de înșămnat pentru propășirea ideii unirei, este faptul că domnitorul însărcinează pe un Muntean cu alcătuirea ministerului moldovenesc. Cu toate că Ioan Ghica mai slujise în Moldova ca profesor la Academia Mihaileană în 1841²⁹, și că Regulamentul Organic prevedea prin articolul 427, că „Românii se vor împărtași în Moldova de aceleași drepturi pe cât și Moldovenii în Țara Românească”, pasul domnitorului nu era mai puțin înșămnător, întru cât era făcut în scopul anumit de a răstrânge legăturile de înfrățire.

Tot pe atunci, ivindu-se o vacanță în scaunul deputatului de Bacău, se pune la el candidatura tot a unui Muntean, A. Golescu care și este ales. Era cel întâi Muntean ales într'o adunare moldovenească, și înșămnătatea faptului se oglindi în cuvântările înflăcărate, rostite în adunare pentru sărhătoria lui³⁰. Mai târziu Muntenia vra să întoarcă politeța, pro-

²⁷ *Românul*, 4 Aprilie 1859. *Naționalul* adaoage mai târziu (18 August 1860) către aceasta caracteristică a vieții partidelor din țările române, încă luarea aminte că: „partid individual care să se fondeze pe un singur om, la noi nu există încă. Sunt bărbați stimați în societate, ai căror capacitate nu este contestată; dar nu avem până acum nici unul, al căruia prestigiu să fie așa de mare, încât numele său singur să poată servi de drapel”.

²⁸ *Monitorul oficial al Moldovei*, 9 Martie 1859; *Monitorul ofic. al Țării Rom.*, 30 Martie 1859.

²⁹ Mai sus Vol. XI p. 244.

³⁰ *Monitorul oficial al Moldovei*, 7 Martie 1859. *Patria*, 9 Martie 1859.

punând la Buzău candidatura lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului care însă nu poate primi, fiind bolnav.

Programul noului minister moldovenesc, Ioan Ghica, era conform cu proclamația domnească. El făgăduia mai cu deosebire, „cea mai curândă înființare a reformelor, legiuirilor și așezămintelor potrivite cu Convenția”³¹.

Un mesaj al domnitorului cerând să se procedă la constituirea comisiei centrale, adunarea alege pe lângă alți doi membri, pe L. Catargiu și pe M. Kogălniceanu, cunoscuți tocmai ca polii opuși în toate ideile lor, și mai ales în deslegarea chestiunii țărănești ce trebuia să vină în desbaterea comisiei. De ce principiu fusese călăuzită adunarea, când alesese persoane cu păreri așa de diametral opuse? Noi credem că de nici unul, oglindindu-se și aici lipsa acea de unitate de acțiune în purtarea partizilor politice, pe care am avut prilejul a o înșămna de mai multe ori până aici. Adunarea se închina de astă dată înaintea meritului și a capacității, fără a se uita la urmările unei atari alegeri, pentru interesele ce apăra. Dar cum s'a spus, oamenii pe atunci uitau uneori că sunt apărătorii intereselor și se plecau înaintea ideilor.

Ministerul Ioan Ghica se ține de făgăduința dată, de a îndruma reformele în sensul aplicării Convenției și procedează mai ales cu multă energie în apărarea în afară a drepturilor de autonomie recunoscute Moldovei prin acel act al puterilor.

Așa se desființează dispoziția lui Vogoride de a se aplica, în Moldova, convenția telegrafică încheiată de Turcia cu Austria, și se restatornicește acea intervenită deadreptul între Moldova și Austria în 11 Octomvrie 1855³². Agenții austriaci din Moldova refuzau apoi de a primi hârtiile autorităților care purtau eticheta „Principatele-Unite”, cu toate că acest titlu fusese recunoscut țărilor române de către însăși Convenția de Paris, ministerul dispune ca, la caz de asemenea refuz, chemările să se facă prin foile publice, după care să se procedă la tratarea pricinelor, în neființa părților, potrivit legilor³³. Ministerul mai protestează contra actului de navigație pe Dunărea încheiat la Viena în 1857, fără participarea Moldovei³⁴.

³¹ *Monitorul oficial al Moldovei*, 11 Martie 1859.

³² Încheierea consiliului de miniștri, încuviințată de domnitor în 7 Aprilie. *Monitorul oficial al Moldovei*, 28 Aprilie 1859.

³³ *Monitorul oficial al Moldovei*, 24 Martie 1859. Acelaș fapt se întâmplă și în Țara Românească, unde consulul austriac taie chiar cu creionul roșu titlul de pe o adresă a curții apelative din București, *Steaua Dunării*, 8 Mai 1859. Comp. *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 22 Aprilie 1859, *Naționalul*, 7 Mai 1859 și *Anunțatorul român*, 6 Mai 1859.

³⁴ Vezi protestarea energică și oarte bine argumentată a lui Lud. Steege, ministru ad-interim la afacerile străine, în *Chestiunea Dunării, acte și documente*, București 1883, p. 347.

El pune apoi sechestrul pe veniturile mănăstirilor închinat, spre a trage subvenția cea oprită, prin o carte vizirială.

Autoritatea în lăuntru țării se întărește față cu abuzurile clerului, punându-se un capăt hirotoniilor protivnice canoanelor³⁵.

Se urmează înainte cu încheierea tot mai puternică a principiului unirei : întâi prin instituirea unei comisii care să întroace uniforme ambelor oștiri române³⁶ ; al doilea, se hotărăște ca garnizoana din Iași să fie alcătuită din oștire muntească și cea din București din oștire moldovenească. Cu acest prilej, la trecerea batalionului I din regimentul al III-lea muntean, prin Bârlad și Vaslui, poporul îi face o primire călduroasă. În Iași este întâmpinat de elevii seminarului dela Socola, și arhiereul Neofit Scriban îi urează fericită sosire, prin o frumoasă și patriotică cuvântare³⁷. În sfârșit ministrul Ioan Ghica își face un nume bun și printre răzași, dându-le sprijin în procesele ce le aveau cu deosebite fețe mari : (răzășii de Nănești cu banul An. Ioan, cei de Mastacăn cu Iancu Eni ; cei de Matca cu Macri)³⁸.

Ministrul Ioan Ghica se retrage însă puțin timp după a lui alcătuire, anume după 50 de zile de funcționare, în 27 Aprilie 1859. Motivul retragerii lui, care era necunoscut organelor timpului, este următorul : În ziua de 24 Martie, 16 zile după intrarea ministrului Ioan Ghica în trebi, Kogălniceanu propune moțiunea lui pentru neretriuirea cu lefi fixe a comisiei centrale, în care moțiune revine iarăși asupra dorinței Românilor de a vedea realizată dorința divanurilor ad-hoc, unirea desăvârșită sub un principe străin. Ministrul moldovenesc primește propunerea care se votează cu o mare majoritate. Domnul se simte jignit de această împrejurare. El spune în un ordin către consiliul miniștrilor :

„Au venit vremea să ne exprimăm asupra grăbitei aderii a ministerului, fără discuție, ce a provocat votul majorității adunării la amendamentul d-lui Kogălniceanu și, că profesia noastră de credință, desăvârșita unire a Principatelor sub un prinț străin, este una din cele mai vii dorinți a noastră, privind-o ca o tărie mântuitoare țărilor surori. Am cerut noi în vreme acest bine dela puterile garante, precum am comunicat știință și adunării, și nu ne vom opri a o cere la tot prilejul ce se va face favorabil. Cererea de către noi a îndeplinirii acestei dorinți ni se pare a fi o adevărată putere morală ce de-

³⁵ Vezi adresa c. mitropolit. *Mon. of. al Moldovei*, 3 Aprilie 1859.

³⁶ *Patria*, 30 Martie 1859.

³⁷ *Patria*, 26 Apr. *Monit. of. al Țării Rom.*, 1 Mai. *Românul*, 28 Aprilie 1859.

³⁸ *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie 1859.

vine legitimă. Din partea adunării însă, când ea trebuie să fie pe tărâmul constituțional, când are un domn din sânul ei și ales cu unanimitate de ambele țări surori, ar părea a fi o doleanță în privința chiar a domnului și o imprudență pe care vrăjmașii nu ar lipsi a o reprezenta ca un rebelion în privința tuturor puterilor garante. Este oare prudentă o asemenea urmare, acum în mijlocul conferențelor, și avem cu ce preface această cerere în factum care ar trebui sprijinită prin putere, dacă s'ar refuza? ³⁹

Această dojană adresată ministerului îl face să se retragă. Organele timpului, necunoscând împrejurările, atribuiau căderea ministerului Ioan Ghica tot intrigilor camerei ⁴⁰, și de aceea încă de pe atunci, văzându-se nestabilitatea guvernului din pricina camerei, se naște, în mintea mai multor bărbați de ordine ideea unei lovituri de stat ⁴¹. Bolintineanu ne spune asupra acestei împrejurări, că „această stare de lucruri care nu permitea unui minister să trăiască, dacă nu era din casta cea nouă, fiind o piedică chiar la dezvoltarea generală a nației, se născu în opinie ideea unei lovituri de stat, idee ce se răspândi în jurul tronului ⁴². Dar ea se urcase chiar la el. Tot Bolintineanu ne spune că, „de câte ori domnul mergea la Iași și se întorcea la București, revenia cu alte simțăminte mai puțin liberale. Odată el spuse chiar : „eu nu mai sunt tot acela ; acum cunosc pe Români ; n'am fost om de stat ; voi fi ⁴³”.

„Ideea loviturii de stat se născu la retragerea ministerului lui Ioan Ghica” ⁴⁴.

³⁹ Din 2 Aprilie 1859 (Hărțile Rossetti, reproducă în *Arhiva* din Iași XII, 1900, p. 72). Vezi o scrisoare a lui *Docan c. Domnitor* din 28 Martie 1859 în care i spune că „la proposition de Cogalnitshano n'est rien moins qu'une déclaration de déchéance du Prince”. *Arhiva*, XII p. 179. O altă scrisoare a aceluiași, fără dată însă cu puțin posterioară ședinței din 24 Martie, cu amendamentul lui Cogălniceanu, spune : „on a essayé ces jour-ci de faire une majorité qui décréterait que la commission intérimaire doit reprendre les rênes du gouvernement, jusqu'à ce que l'investiture qui disait-on, est contre balancée soit secondée ; la nouvelle de l'ouverture des conférences a déjoué tous ces projets”. *Victor Placc c. Walewsky* 12 Mai (30 Aprilie) 1859. (*Acte cit.* p. 314) : „La persistance de l'assemblée à demander l'union sous un prince étranger, lui a donc paru comme une sorte de sommation réitérée à tenir parole, et il n'a pu pardonner au ministère son adhésion, surtout au point de vue du prince étranger. Le prince Couza s'est promptement habitué au pauvoir et, malgré les promesses de patriotisme et de dévouement, dont il a été prodigue à son début il lui serait très pénible de l'abandonner. J'avais eu, dès le 26 Janvier, en rendant compte de son élection, une sorte de pressentiment de cette marche que suivrait son esprit”. *Comp.* Vol. XII p. 308.

⁴⁰ *Steaua Dunărei*, 27 Aprilie și 4 Mai 1859.

⁴¹ Anghel Demetrescu, *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. L.II.

⁴² Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 48.

⁴³ *Ibidem*, p. 40.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 48

În 28 Aprilie se constituie al treilea minister moldovelesc sub Emanoil Costache Epureanu ca președinte, cu Lascar Catargiu, Teriachiu, P. Donici, păstrându-se generalul Milicescu la războiu și V. Alecsandri la externe⁴⁵. De și alcătuit din naționaliști, ministerul se apleca spre dreapta; aceasta însă nu înseamnă că se schimba culoarea politică a guvernului. Era mai mult o schimbare de persoane decât una de principii, și nici nu putea să fie altfel, fiind date normele politice ce călăuzeau pe domnitor. *Curierul Principatelor-Unite*, organul oficial al guvernului, explică această schimbare a oamenilor ce veneau la guvern, și pentru ce domnul nu se aruncă în brațele uneia din cele două partizi mai bine desemnate ale țării: „Sunt în țara noastră două tabere de oameni, acei ai trecutului cari reprezintă sistemul vechiu de ocârmuire, și alții, oamenii progresului, reprezentând idei de libertate, progres și demnitate națională. Dacă cei d'întâi, prin stăruitoarea lor legătură cu tot ce a fost până acum, nu pot da garanții pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în samă împrejurările politice în care se găesc țările noastre, devin cu totul imposibili. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemului constituțional⁴⁶”. Domnul se feria deci de ambele partizi extreme, atât de dreapta cât și de stânga, și căuta să-și alcătuiască ministerul din progresiști moderați cari împărțeau mai mult sau mai puțin ideile lui⁴⁷. Ministerile nefiind însă luate din majoritatea camerilor, duceau o viață efemeră, expusă la bunul plac al majorităților. Așa înțelegea Alexandru Ioan I să-și îndeplinească făgăduința dată la urcarea lui pe tron de a fi domn constituțional. Numai pentru ministrul de externe, V. Alecsandri, domnul făcea o excepție și-l menținea într'una, cu atâta mai mult că el nici nu era în țară, ci colinda pe la curțile europene, pentru a apăra interesele Românilor. Dar în adunare însuși nu erau majorități bine definite. *Steaua Dunărei* spune despre cea din Moldova: „Formatu-s'a în sânul adunării în curgere de 4 luni, o majoritate, fie liberală, fie reacționară chiar, care să lucreze anumit după un țel fix, fie oricare, numai să fie unul? Nu a fost o majoritate ci numai fracțiuni”⁴⁸. Aceiași observație o face ministrul cul-

⁴⁵ *Mom. of. al Mold.*, 28 Aprilie 1859. Generalul Milicescu este înlocuit, la 27 Mai cu generalul Adrian, *Ibid.* 30 Mai 1859.

⁴⁶ *Curierul Principatelor Unite*, 28 Mai 1859.

⁴⁷ Aceasta ne pare a fi adevărata țintă a domnitorului și nu atâta combaterea partizilor una prin alta, așa numitul sistem de basculă, atribuit domnitorului de opoziția timpului, și care învinuire este reprodușă și de N. Suțu în *Mémoires* (mai sus p. 15 nota 21) p. 368: „Le système adopté par le prince consistait à se servir également des partis contraires, pour les opposer l'un à l'autre et pour s'appuyer indistinctement, du côté où la balance signalait un défaut de poids”. *Comp. Monit. of. al Mold.*, 5 Fevr. 1859.

⁴⁸ *Steaua Dunărei*, 17 Mai 1859.

telor din Țara Românească asupra adunării de acolo, vorbind de cea din 1859: „Preocuparea dominantă e să se rapoarte la persoana și nu la principii; în ea nu exista nici o busolă și de aceea unii din dreapta votau contra altora din aceeași parte, și nu s'a văzut ca să aleagă o adevărată opinie liberală; nu era o majoritate”⁴⁹.

În Muntenia imediat după constituirea ministerului Crețulescu, în 29 Martie 1859, se descopere complotul cel cu mașina infernală⁵⁰. Această descoperire răspândește o spaimă și o indignare în sânul întregii populații, dovadă cât de iubită era pe atunci, persoana domnitorului⁵¹. Ținându-se un Te-Deum pentru apărarea zilelor lui, stau față la el consulii Rusiei, Franței, Prusiei, Greciei, Olandei și Belgiei, care „spontan au asistat la această serbare”⁵²; numai acel al Austriei, nu. Între alte felicitări primite de domnitor dela deosebitele corpuri constituite ale statului și dela persoane private, corpul ofițeresc al oștirea muntene trimite domnitorului o adresă, în care îi arată, că „armia a fost cea d'întâi care și-a arătat devotamentul său către domn, pe care l'a sigilat cu jurământul fidelității și al onoarei, și-l felicitază pentru scăparea sa nevățamată, înindu-i jurământul de credință și de onoare”⁵³.

În 13 Aprilie domnitorul, întemeindu-se pe votul adunării din 27 Februarie, care încuviințase, cum am văzut, cu majoritate, împrumutul de 8.000.000 de lei, face o chemare către țară, spre a se acoperi acest împrumut prin o subscriere națională la nevoile țarei⁵⁴.

Ne întrebăm, cum a putut ministerul și domnul să pună în lucrare legea de împrumut, în baza numai a votului adunării, și fără a fi trecut prin comisia centrală, care nici la această dată nu era încă înființată, când abia cu o lună în urmă, la 6 Martie, ministerul Moldovei primise un vot de blam din partea adunării acelei țări, pentru calcarea aceleiași formalități. Nu e vorbă, din cauza neîndemănării comunicațiilor, nu se prea știe bine în Muntenia cele ce se făceau în Moldova și vice-versa. Așa, *Românul*, în revista sa politică din 9 Aprilie, spune: „că ministerul trecut din Moldova căzuse la 6 Martie, fiind că n'a pus în lucrare votul adunării din 28 Ianuarie, prin care

⁴⁹ Ședința de 24 Martie 1860. *Mon. of. al Țarei Rom.*, 15 Aprilie 1860 suplement. Vezi mai sus Vol. XII p. 228, 292 și acest volum p. 28, 30, 32, 36, exemplele aduse pentru lipsa închegării partizilor.

⁵⁰ *Mon. of. al Țarei Rom.*, 2 Aprilie 1859. Vezi Vol. XII p. 314.

⁵¹ *Românul*, 5 Aprilie 1859.

⁵² *Mon. of. al Țarei Rom.* 3 Aprilie 1859.

⁵³ *Ibid.* 6 Apr. 1859.

⁵⁴ Chemarea foarte frumos și patriotic alcătuită, publicată în *Mon. of. al Țarei Rom.*, 17 Apr. 1859.

s'a încuviințat un credit de 5.000.000 de lei, în scop de a pregăti armarea și a întruni adunările la Focșani". Votul de blam fusese însă dat tocmai fiind că acel credit fusese *pus în lucrare*, fără a trece prin comisia centrală. Dacă această susținere greșită a *Românului* poate să ne dea o idee, despre modul cum se strămutau pe atunci veștile dela o țară la alta, și deci să ne arate cât de greu era, în asemenea condițiuni, a se încheia uniunea și contopirea ambelor țări în o comună cugetare, ea nu poate explica cum organele statului care știuse cum lucrurile se petrecuse în Moldova, înfruntau încă odată primejdia în Muntenia. Se vede limpede, că ele nu se temeau de a întâlni și în adunarea munteană aceeași împotrivire; și lucrul se explică, dacă luăm în privire, că acea din Moldova nu răsturnase ministerul, din cauza călcării dispoziției art. 37 al Convenției, ce nici nu putea fi încă aplicat, nefiind comisia centrală încă constituită, ci din pricina că o încurcase în o înfundătură, din care nu putuse eși decât votând o dare uricioasă pe proprietatea fonciară, prima știrbire în privilegiile clasei din care eșia, pe când în adunarea munteană era vorba de un împrumut care era să fie acoperit din dările existente, fără a se atinge întru nimic felul lor. De aceea și vedem că al treilea minister moldovenesc, acel al lui Manolache Costache Epureanu, înfățișază în 30 Aprilie un proiect pentru un credit de 8.000.000 în adunarea moldovană, care credit însă trebuia să fie acoperit *prin un împrumut* ca și acel din Muntenia. Nevoia acestui credit era încă mai viu accentuată decât al celui cerut dela adunarea munteană, anume pe faptul, că „budgetul nu s'ar putea întocmi în grabă, fiind de nevoie a se reforma așezarea dărilor; iar pe de alta, că este trebuință a se organiza armia și a se întruni milițiile principatelor amânduror în un câmp de manevre, potrivit art. 43 din Convenție”⁵⁵. Noul credit se votează, după o cuvântare foarte călduroasă a principelui Grigore M. Sturza care felicită pe domn pentru întărirea armatei. Principele amintește că împărțășirea Piemontului la războiul Crimeei au adus rolul său cel însemnat în chestiunea unirei Italiei, și se întreabă, dacă și Românii ar fi dat ajutor în acel război care-i privea mult mai de aproape decât pe Italieni, oare cauza lor națională nu dobânda de atunci virtutea care îi lipsește astăzi; nu s'ar fi luat în serioasă considerație dorințele divanurilor ad-hoc? El arată apoi, că vremile nu sunt mai grele astăzi, decât cu patru veacuri înaintea, când Românii erau sfâșiați prin lupte pentru domnie, pe când astăzi ambele principate au proclamat cu entuziasm unirea lor prin alegerea unui singur domn. Nimic nu ne poate scuti de a organiza puterea armată,

⁵⁵ *Monit. of. al Mold.*, 5 Mai 1859.

pentru apărarea țării noastre și pentru susținerea demnității naționale. De aceea, se întrebă oratorul, au degenerat urmașii aceluia care combăteau cu atâta glorie, sub Ștefan cel Mare sau sub Mihai Viteazul? Nu, răspunde el, poporul nu a degenerat, însă din nenorocire el doarme, de când ocârmuirile vitrige au înlocuit pe eroii noștri naționali. Să-l deșteptăm din somnul acel greu, să-i dăm pilda patriotismului, să-l conducem la fapte mari, și atuncea poporul român va dovedi, că este tot acela care, cu câteva veacuri mai înainte, a biruit la Rădăuți și la Călugăreni”⁵⁶. Proiectul de împrumut se votează aproape în unanimitate, și el nu mai este trimis comisiei centrale care se constituie și începe a funcționa dela 10 Mai înainte, fără ca nimine din adunare să mai facă guvenului o imputare din această *călcare* a convenției.

Rezultă deci în chip invederat, că opoziția din adunarea moldovenească fusese îndreptată, nu în contra lipsei formale a legii de impozit, ci în contra impozitului însuși pe proprietatea fonciară singură, și că răsturnarea ministerului lui Vasile Sturza fusese datorită acestei măsuri, menite a egaliza, prin anticipare și prea timpuriu, condiția claselor poporului în privința dărilor.

Cuvântarea elocventă a principelui Sturza desvălea încă un colț nou al cugetării claselor conducătoare, scopul de a apăra la nevoie, cu armele în mâni, rezultatele dobândite până atunci în redeşeptarea vieții naționale.

Pe lângă această măsură a înființării lagărului se mai făcuse, pentru întărirea armatei, următoarele: se adusesse instructori francezi, învoiți de Napoleon, încă de pe când dăruise armele și se organizase statul major⁵⁷. Lagărul dela Ploești este interpretat în chipuri deosebite. Place, consulul francez din Iași, vede în el „un mijloc al domnitorului de a zdrobi tot ce s’ar împotrivi planurilor sale de dictatură. În zadar principele caută a-și ascunde cugetarea; sunt încredințat că a lăsat să fie pătruns și că aceste sunt visurile de care se leagăna”⁵⁸. Atunci pentru prima oară, se ivise cum am văzut, zvonurile despre scopurile dictatoriale ale domnului. Dar aceste erau mai mult vorbe: scopul lagărului era altul.

Este mai întâi invederat că tabăra dela Ploești nu se întocmise numai spre a se înființa o măsură ordinară prevăzută pe Convenție, căci atunci ce zor era de a se face un grabnic împrumut, fără a se aștepta votarea bugetului anual? Scopul înființării lagărului era și el în legătură cu războiul dintre Franța și Austria care fusese declarat la 16/29 Aprilie 1859, iar decretul

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ *Steaua Dunărei*, 25 Noemv. 1859.

⁵⁸ *Place c. Walewsky* 8 Iunie (28 Mai) 1859, *Acte*, IX, p. 32.

pentru întocmirea taberei se dă în 14/26 Aprilie⁵⁹. O broșură asupra războiului scrisă de un Francez, puțin timp după a lui început, spunea : „doar nu pentru a ajuta pe Austria se ridică poporul român și se îndreaptă către lagărul cel strașnic (formidabile) din Ploești⁶⁰. Gândul autorului este că poporul românesc se ridică pentru Franța, și este posibil ca Napoelon să fi cerut lui Alecsandri această măsură, în schimb pentru sprijinul dat, cauză pentru care poetul diplomat și spune, că nu poate destăinui toate amărunchimile misiunii sale din Paris⁶¹. Apoi A. Papadopol-Calimah, om inițiat în secretele politicii exterioare a domnitorului, spune că tabăra dela Ploești era menită a neliniști pe Austria și a o sili să țină o armată în Transilvania, spre a înlesni astfel lui Napoleon războiul contra împărăției Habsburgilor⁶². În acelaș timp apoi (Iunie 1859), Kossuth pleacă în Italia, unde se ducea spre a organiza o legiune maghiară ; iar unul din emisarii săi încheiea cu principele Cuza, căruia îi promitea Bucovina, o convenție, în puterea căreia Principatele-Unite ar fi devenit o minunată bază de operații, spre a lovi Ungaria pe din dos, și el însuși începuse cu Mihail Obrenovici fiul lui Miloș, tratări, având de scop o înțelegere de acelaș fel cu Serbia”⁶³. Tot pe atunci (Mai 1859), de sigur tot după inspirația lui Napoleon, se încheia, între generalul ungar Klapka și reprezentantul român Alecsandri, convențiile cele două prin care guvernul român se îndatoria a da, patrioților unguri, voia de a întocmi depozite de arme în țările române, arme ce ar fi date de Francezi Ungurilor, peste cele 10.000 de puști trimise oștirii române. Ungurii făgăduesc conlucrarea lor la ocuparea Bucovinei de către Români ; iar pentru a împăca pe Românii din Ardeal, Ungurii le permit concesiunile cele mai largi, anume : „ca limba oficială să fie stabilită în comitate, după o înțelegere comună ; iar unirea Transilvaniei cu Ungaria să fie proclamată, numai după votarea ei de dieta națională din Ardeal ; dacă însă dieta ar cere autonomia, Ungurii să nu se opună”⁶⁴.

În afară însă de această țintă politică, tabăra dela Ploești mai produse și alte efecte lăturalnice. Ea ridică moralul po-

⁵⁹ Încă în 20 Aprilie nu se știa ceva sigur asupra acestui lucru în Moldova. *Steaua Dunărei*, 20 Aprilie 1859, spune că „se vorbește că M. S. Domnul ar fi concentrat oștirile la Ploești” ; încă o dovadă, despre modul cum se făceau comunicațiile în acel timp. Vezi mai sus p. 41.

⁶⁰ *La guerre d'Italie* par Charles Adam, Paris, 1859, p. 198.

⁶¹ Vezi *Convorbiri Literare* citate în Vol. XII p. 309, nota 317.

⁶² *Amintiri*, p. 263 *Place c. Walewsky* 9 Mai (21 Aprilie) 1859, nu știea despre această îmboldire a Franței, nimic. „Ce camp dont je ne comprends pas encore le but ni l'utilité”. (*Acte IX*, p. 321).

⁶³ Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe*, Paris II, 1891, p. 195.

⁶⁴ Ludovic Kossuth, *Schriften aus der Emigration*, II, p. 232. Reprodus locul și de T. Codrescu în *Uricarul XIII*, p. 319.

porului și deșteptă în el încrederea în sine. Așa *Steaua Dunărei* scrie: „Ni se spune că investitura ni se dă; iarăși cum va pofti; răspundem, să facem mai repede tabăra dela Ploești”⁶⁵. *Dâmbovița* adaugă: „Fiți încredințați, că nu vom ajunge la țelul de fericire, libertate și mărire, pe cât timp nu vom putea sprijini cu arma în mână dorințele ce exprimăm”⁶⁶, iar *Tribuna* gândește că: „de nu vom avea curajul a ne bate într’o zi pentru noi și pământul nostru, vom fi siliți mai târziu a ne bate pentru străini, în folosul străin și să murim pe pământ străin”⁶⁷. Bolintineanu scrie: „Tabăra dela Ploești fu de o mare utilitate, pentru redeşptarea spiritului militar, adormit până atunci pe patul de trandafiri ce-i aşternuse guvernul de sibariți ai trecutului. Oștenii, văzându-se adunați pentru prima oară mulți, începură a se recunoaște și a-și da valoarea lor ostășească. Poporul român vedea cu bucurie pe ai săi sub arme, adunați și pe picior de luptă. O tabără română el nu mai văzuse dela tabăra lui Tudor Vladimirescu. Asupra acestor tabere, pe stindard, de arme, pe vârfurile coifurilor planau cugetările de vitejie și de putere care, ca niște păseri cerești, în tot timpul căderii și a robiei Românilor, nu voise a se coborî pe pământ, unde nu mai străluciau decât baionetele și decorațiile străine”⁶⁸.

Comisia centrală și desbaterea constituției. — Cu înființarea comisiei centrale din Focșani, se adaugă o nouă roată la carul constituției române care, în loc de a merge mai bine prin acest adaos, nu face decât a o încurca în a ei funcționare. Era, cum se spune în zicătoarea poporană, o adevărată a cincea roată la căruță. Cu toate acestea, sunt interesante de studiat lucrările acestui nou așezământ, în ceea ce privește raporturile lui cu celelalte corpuri constituite ale statului, și mai ales cu persoana domnitorului.

Comisia centrală, a căreia ședinți se deschid în ziua de 10 Mai 1859, avea după Convenție, rolul de a pregăti legile de interes comun ambelor principate și de cercetat acele de interes special, spre a vedea, dacă ele nu contravin dispozițiilor constitutive ale noiei organizări. Acea comisie era alcătuită din 16 membri 8 Moldoveni și 8 Munteni, jumătate

⁶⁵ *Steaua Dunărei*, 20 Mai 1859.

⁶⁶ *Dâmbovița*, 5 Mai 1859.

⁶⁷ *Tribuna*, 6 și 7 Iunie 1859.

⁶⁸ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 36. Domnitorul ordonase să se încorporeze și grănicerii în tabăra de la Ploești. Cei din Focșani se revoltă. Se bănuia Rusia de amestec în această mișcare. *Walewsky* arată lui *Place* că domnul nu trebuia să provoace asemenea fapte; dar nu desaproabă, cum făcea *Place*, lagărul însuși, de oarece el știea cum stau lucrurile. *Walewsky c. Place* 13 (1 Ianuarie 1859). *Acte*, II, p. 328. Asupra revoltei grănicerilor, mai multe documente în *Hărțile Rosselli*, publicate în *Arhiva* din Iași, XII, 1901, p. 173.

numiți de domn, jumătate aleși de adunări. Fiind numărul lor păreche, votul președintelui era precumpănitor.

Mesajul de deschidere al lucrărilor comisiei, îi punea în vedere însemnătatea rolului ei, în unificarea legilor ambelor țări surori ⁶⁹.

Comisia centrală răsfrângea, în sânul ei, partizile politice care împărțiau țările române în două tabere deosebite: partida trecutului numită în polemica ziaristică a timpului și partida regulamentului (organic), a statului quo, sau reacționară, și partida viitorului: naționaliști, liberali sau progresiști. În debaterile parlamentare erau denumite cu termenii de *dreapta și stânga*.

Precum în adunări, așa și în comisia centrală, predomina elementul dreptei, ceea ce se vede bunăoară din refuzul lui Kogălniceanu de a lua parte în comisia de răspuns la mesaj, refuz motivat pe aceea, că „proiectul de răspuns trebuind să fie făcut în simțul majorității, el nu socoate a face parte din ea” ⁷⁰. Acelaș lucru reieșă la alegerea președintelui, Radu Rossetti, ales cu 8 voturi contra candidatului progresist St. Golescu care are numai 7. Organele timpului consideră comisia centrală ca un „așăzământ conservator în chestiuni sociale”; iar unul din ele chiar întrebuițează o caracteristică mai ascuțită, anume că „această comisie, ca și adunările, ar fi compusă din elemente reacționare” ⁷¹. Cum am observat-o și mai sus, nu se poate susține că partidul dreptei tindea la mântinerea stărei trecute, cu privilegiile și apucăturile ei, de oarece lucrul era peste putință față cu Convenția de Paris: dar el se silea a întârzia pe cât se putea mai mult momentul când trebuia să pună el însuși toporul la piciorul arborelui secular, din roadele căruia trăise atâta timp, și pe de altă parte mai doria ca reformele să fie cât mai dulci cu putință. Nu era decât prea firesc lucru ca să caute a apăra, cum și pe cât putea, poziția în care se afla, mai ales când conducerea trebilor îi era dată pe mână.

Un semn al acestei năzuinți se vede, în răspingerea reformei legii electorale (propusă de partidul stângei), pe motivul sprijinit de principele Grigore Sturza, anume că „adunările

⁶⁹ *Monit. of. al Țării Rom.* 11 Mai 1859. Membrii comisiei erau pentru Moldova, P. Rossetti, Gr. M. Sturza, Radu Rossetti, Grigoriu (Văsescu), Kogălniceanu, Malinescu, Steege și I. Sturza; iar pentru Muntenia: Arghitopol, Brăiloiu, Filipescu, Florescu, Golescu, Tell, Arsachi și Predescu.

⁷⁰ *Protocolul com. centrale*, No. 9, 26 Mai, în *Steaua Dunării*, 10 Aug. 1859. Neposedând o culegere completă a protoalelor, citez până la 8 Iulie după reproducerea lor în St. Dun.,; deacolo înainte, după colecția protoalelor însuși.

⁷¹ *St. Dun.*, 18 și 30 Mai 1859. *Naționalul* citat de *Stea. Dâmbovița* spune și ea, că „majoritatea comisiei centrale este compusă din oameni ai trecutului”, și articolul în care se afla această rostire este reprodus, cu mare aprobare, de *Curierul Princip.-Unitate*, organul guvernului, 21 Iunie 1859.

fiind alese pe 7 ani, ar fi fost destul timp pentru a se gândi la reformă, și că dacă această reformă s'ar face acum, s'ar da prilej guvernului de a disolva adunările și a-și constitui, în nouele adunări, majorități după placul său”⁷². Și majoritatea comisiei centrale, răspingând proiectul, arată că-și însușește atare argumente. Nu se uita însă la absurditatea legeri electorale, întocmită de Convenția de Paris, fără cunoștința împrejurărilor, lege care restrângea dreptul de vot numai la posesorii averilor mari, excludând cu totul orice capacitate necăptușită cu avere; că erau colegii electorale compuse din doi sau trei alegători și că acel al proprietății mai mari din Ismail nu avea decât *unul* singur⁷³. A se menține asemenea stare de lucruri încă 7 ani, înainte de a se reforma, nu însemna altă ceva decât, că partidul trecutului nu voia să întindă dreptul de alegere, spre a nu scăpa din mână conducerea trebilor, tocmai în momentul când erau să fie reformate așăzămintele, după cu totul alte principii, decât acele ce predomină până acum în viața statelor române.

În ședința din 29 Mai a adunării Țărei Românești, I. Brătianu propune ca comisarul pentru comisia dunăreană, să fie un om special, și în orice caz să nu fie boier. Crețulescu îl întreabă ironic, că ce înțelege el prin boier? „Boierii, răspunde Brătianu, sunt acei pentru care lucrează alții”⁷⁴. Boierii, adevăratul partidul dreptei, doriau tocmai să mănțină, cât se poate mai mult timp, această prețioasă poziție, ca alții să muncească, iar ei să trăiască; și de aceea refuzau ei a se atinge de legea electorală. Tot la această încheiere duce următoarea împrejurare. Se hotărâse a se face o catagrafie, spre a se ști pe ce temelie să se aștearnă noua întocmire a dărilor. Boierii dau pe un cap dosul la înscriere, spre a ascunde științele și a zădărnici lucrarea. Asupra acestui fapt, avem nu numai arătările ziarelor timpului, ci însuși cea oficială a comisiei din Iași care se jăluește, că „nu poate lucra, din pricină că proprietarii și chirigii lipsiau de acasă, sau când erau, pretextau că stau la masă, sau dorm după prânz. Delegatul guvernului e nevoit să-i someze să aștepte comisia”⁷⁵. Cât de puțin se gândeau

⁷² Ședința com. centrale din 2 Iunie. *Protocolul XI, Steaua Dun.*, 14 August 1859.

⁷³ Constatat în chip oficial în *Monit. of. al Mold.* 16 Martie 1860. „La districtul Ismail se observă că colegiul proprietarilor primari este compus din *un singur delegat*; prin urmare nici o formă de birou n'a urmat. Alesul Costin Vărnăv prezentase certificatul operațiunilor electorale care spunea, că „D-l Costin Vărnăv s'a ales deputat al colegiului alegătorilor primari din distr. Ismail *cu majoritate de 1 vot*”, Kogălniceanu observă că „videm pe d-l Vladimir Stoica subscris ca președinte colegiului, subscris ca secretar, și tot d-sa formează majoritatea de un vot, sau unanimitatea”. *Comp. Ibid.*, 24 Martie 1860.

⁷⁴ *Vezi Tribuna*, 21 Iunie.

⁷⁵ *St. Dun.*, 26 și 27 Aug. 1859.

boierii a se supune noiei orândueli a lucrurilor, ne o arată însuși președintele comisiei centrale, Radu Rosetti, omul însărcinat a conduce corpul acela ce era menit tocmai să transforme sistemul vechiu, în acel nou de viața civilizată. Acest înalt dregător al statului declară, prin ziare, sub însuși a lui subsemnătură, „că la cel d'intăi abuz de putere, din partea unui agent al guvernului, va aplica legea talionului”⁷⁶, adecă va răspunde, pe calea violenței, la abaterile din partea agenților guvernului. Omul din guvern amenință pe guvern cu revoluția.

Când fură să se desbată bazele ce trebuiau puse, spre a se întocmi noua constituție a Principatelor-Unite, principele Grigore Sturza, întemeindu-se pe art. 32 din Convenție care prevedea revizuirea Regulamentului Organic, susține că acest Regulament trebuie luat de temelie, la întocmirea noiei constituții, lucru invederat peste puțință, de oarece tocmai partea constituțională a Regulamentului Organic fusese cu totul oborâtă prin Convenția de Paris și se proclamase principii de organizare cu totul protivnice principiilor regulamentare. Aceasta o recunoaște chiar un alt membru al dreptei, Florescu, care spune, „că se miră cum de se confundă Regulamentul cu Constituțiunea. Partea Regulamentului Organic care putea intra în cadrul unei constituții, se află desființată prin Convenție”⁷⁷. Regulamentul cuprindea și o parte administrativă, și numai la această parte țintea articolul din Convenție care vorbea de modificarea Regulamentului. Când deci mai mulți din membrii dreptei din Comisiunea centrală, precum principele Grigore Sturza, Brăiloiu, voiau să facă din Regulamentul Organic temelia noiei constituții, ei nu făceau decât a se înceșta de formațiunile trecutului, așa de greu de părăsit pentru cei ce se folosise din ele, și când ne aducem aminte despre cele ce se spusese, că domnul răspinsese regulamentul ce i se înfătoșase de mitropolit în ziua jurământului⁷⁸, ne putem închipui ce efect a trebuit să facă în țară asemenea propunere și în ce lumină a trebuit să pună ea pe membrii comisiei centrale.

Dar să cercetăm acuma altă împrejurare : purtarea dreptei față cu alesul țarei din 5 și 24 Ianuarie. Am văzut, că acea alegere fusese impusă, majorităților din adunările moldovene și muntene, de evenimente și că, după alegere, venindu-și oamenii în fire, se făcuse uneltiri spre a se împiedeca a ei recunoaștere⁷⁹. „Ambele partizi, trecutul și viitorul, se întoarseră

⁷⁶ *Tribuna*, 22 Oct. 1859.

⁷⁷ Șed. din 8 Iunie. Protocolul XIV. *Steaua Dunărei*, 7 Sept. 1859. Asupra caracteristicii ambelor acestor părți din Reg. Org. : partea administrativă și cea constituțională, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiana*, XI p. 95 și urm.

⁷⁸ Vol. XII p. 303.

⁷⁹ Vezi Vol. XII p. 313, 314.

iarăși către soarele ce erau deprinse a adora și se găsiu iarăși ca mai înainte spate la spate”⁸⁰. Această reacțiune psihologică explică purtarea dreptei din sânul comisiei centrale, față cu domnitorul.

După lungi debateri asupra regulamentului lăuntric al lucrărilor, care țin aproape o lună de zile, se încep în ședința a 12-a din 4 Iunie, acele privitoare la răspunsul la mesajul domnesc. Proiectul redactat de o comisie luată din majoritate, nu atinge prin nici un cuvânt chestiunile multiple de reforme interne, de care domnul se ocupase în mesajul său, și se mărginește exclusiv, în a aduce aminte domnitorului făgăduințele date, când se suise pe tron, de a fi numai o verigă care se lege trecutul de năzuințele viitorului: unirea țărilor române sub un principe străin. Apăsa proiectul asupra împrejurării, că electivitatea capului statului va expune neîncetat principatele la desmădulare; că numai ereditatea va pune în frâu ambițiunile rivale; că principele străin va lega aceste două țări mai aproape cu Europa. În temeiul acestor considerațiuni, comisia „roagă pe Înălțimea Sa, ca fără a lăsa să se piardă momentele favorabile, să facă a se ajunge la scopul dorit”⁸¹.

Se încinge asupra acestui proiect de răspuns, o dezbateri foarte vie care ține mai multe ședințe, și în care minoritatea luptă din răspuțeri, pentru răspingerea lui. Ludovic Steege ia aminte, că dese repețiri ale dorinței principelui străin, în fața solemnelor declarațiuni ale domnitorului, se pot asemăla cu indiscretele stăruinți spre a se plăti o datorie, când datornicul o cunoaște bine și vrea s’o plătească, și când cea mai simplă civilitate cere ca să se lese onestității sale toată inițiativa”. Grigoriu (Văsescu) găsește, „puțină curtoazie, ca în cea d’întâi comunicare ce avem cu domnul, în cea d’întâi adresă ce-i facem, să nu găsim alta a-i spune decât, că dorințele noastre vor fi împlinite numai atunci când se va scobori de pe tron, pentru a face loc unui alt domn; că din abnegația plină de cel mai curat patriotismu al domnului, nu se cuvine comisia să-și facă o armă de discredit înaintea țării, pentru însuși domnul ei; că este periculos de a se considera cumplita criză a îndoitei alegeri, prin care am trecut, ca ceva provizoriu; că proiectul trebuie respins, ca unul ce n’ar fi decât un act de ostilitate contra domnitorului”. Mălinescu și Tell, ambii membrii ai partidului stângei, (cel din urmă și membru în comisiunea de răspuns) îngăimează în două înțelesuri deosebite: Mălinescu primește proiectul, însă este de părere a-i se adăogi câteva cuvinte privitoare la reforme; Tell conchide că s’ar putea schimba

⁸⁰ *Românul*, 26 Martie, 1859.

⁸¹ Proiectul în *Steaua Dun.*, 18 Aug. redactat de Radu Rossetti, C. Brătioiu (raportor), Florescu, Chr. Tell și Predescu.

verificare rostiri nepotrivite. Și aici vedem repețindu-se ceea ce am constatat de mai multe ori, anume că partidele încă nu erau constituite pe temeiul principiilor, sau pe o comunitate de interese statornice, ci șovăiau încoace și în colo.

Dintre membrii comisiei de redacțiune, Florescu și Brăiloiu raportorul, apără proiectul, spunând că nu văd temeiul împuțării, de a lovi în domnitor, ce se face lucrării lor, întrucât „domnul singur a declarat în toate actele sale, că voește a conduce pe poporul român la realizarea dorințelor sale : unirea sub un principe străin ; că stăruințele comisiei centrale, pentru îndeplinirea acestei făgăduinți, nu ar fi decât un sprijin mai mult ce i se adăuga din partea ei, către puterile garante”. Ludovic Steege răspunde însă, că „cererea unui principe străin ar fi în contra Convenției și că ar fi periculoasă a se face într'un moment, când puterile nu sunt înțelese nici măcar asupra alegerii îndoite a domnului pământean”. Principele Grigore Sturza întimpină că „tot așa de protivnic Convenției este această îndoită alegere însăși” ; cea întâi dată, când se punea în îndoială din partea unui Român legalitatea alegerii domnitorului comun, față cu rostirile Convenției. Principele Sturza însă merge mai departe. El lămurește și mai limpede înțelesul pe care trebuie să-l aibă răspunsul la mesaj al comisiei centrale, anume că „domnul oricât timp ar governa, nu poate fi privit decât ca depozitarul demnității domnești și că este chemat a stăpâni țara noastră, până când Europa ne va da un principe străin”.

Spre a înțelege pe deplin sensul acestor desbateri asupra chestiunii principelui străin, cu prilejul răspunsului la mesajul domnesc, trebuie să le cercetăm și în a doua lor ediție care se face cu prilejul desbaterii unui articol din constituția votată de comisia centrală, pentru organizarea principatelor. Aceste desbateri au loc ceva mai târziu, dela 31 Iulie înainte ; dar ele sunt însuflețite de acelaș duh și vădesc și mai bine ținta urmărită de acei ce susțineau și acuma ideea unui principe străin.

Situația față cu Europa era aceeași și la această reînnoire a desbaterilor, de oarece, de și conferința de Paris recunoscuse îndoita alegere, Poarta nu-i trimisese încă firmanul de investitură, din cauză că, precum s'a arătat mai sus, Poarta aștepta, pentru a se hotărî să vadă cum va eși războiul încins între Franța și Austria. Apoi în nici un caz nu putea fi vorba de încuviințarea unui principe străin, de oarece de abia se putuse obține și cu mare greutate, ba nici aceasta încă deplin, acea a principelui indigen comun.

În constituția proiectată de comisia centrală, art. 74 reproducea ideile rostite de principele Grigore Sturza la desbaterea răspunsului la mesaj ; anume că : „îndată ce se va putea dobândi un principe străin, puterea constituțională se va exer-

cita de Măria Sa domnitorul Alexandru Ioan I în numele principelui străin, până la instalarea acestuia”⁸².

Kogălniceanu în combaterea acestui articol arată întâi cum el, dela începutul carierei sale, încă în scrierea sa *Histoire de la Dacie*, publicată la Berlin în 1837, a fost pentru principele străin; cum aceeași idee a sprijinit-o în divanul ad-hoc; a repetat aceeași convingere, propunând o moțiune cu acest înțeles, înainte de alegerea domnitorului actual. Și astăzi e tot de aceeași părere; dar crede că rostirea ei, în constituția ce are să fie luată de comisia centrală, nu este la locul ei. Kogălniceanu cere ca această comisie, înainte de a rosti un asemenea principiu care poate periclita totul, față cu situația exterioară a principatelor, să se grăbească a pregăti acele instituții sociale care să întărească națiunea și să-i dea garanții care să intereseze la facerea și la apărarea unirei pe toate clasele societății. Venind apoi la principele Sturza, Kogălniceanu interpretează astfel articolul trecut în constituție, după stăruințele principelui: „Mulți cetind acel articol, ar putea zice ce el este scris, încât să i se poată da simțul următor: *n'am putut să fiu eu domn; ei bine să nu fii nici tu!*”

După o lungă desbatere, stânga izbutește atâta numai, ca acel articol să fie strămutat, din corpul constituției, în anexele ei, și așa se votează actul de majoritatea membrilor comisiei centrale⁸³.

Pentru a caracteriza și mai bine poziția principelui Grigore Sturza față cu domnitorul și simțământul ce-l împingea la susținerea articolului pomenit, aducem încă faptul că, mai târziu, când cu prilejul votării unei adrese către domnitor, în care se censura purtarea ministerului moldovan, propunându-se a se adăogi o frază, prin care să se spună, că „comisiunea face această muștrare, spre a nu pierde încrederea domnitorului”, principele Sturza este în contra unui asemenea adaus precum este și în contra unei adrese de felicitare, pe care comisia voia s'o trimită domnitorului de ziua lui, spunând Sturza că felicitările de către corpurile constituite nu se fac prin adrese⁸⁴. (Comisia nu era însă în acelaș oraș cu domnitorul).

Dacă privim în ea însăși propunerea comisiei centrale, de a privi constituirea desăvârșită a țarilor române numai în

⁸² Proiectul de constituție al comisiei centrale se află publicat ca anexă la *Protocolul XXIV*, ședința din 8 Iulie. Vezi culegerea protocoalelor com. centrale.

⁸³ Vezi *Protocolul XXXV*, ședința din 31 Iulie 1859, Comp. *Protocolul LV*. Organul guvernamental, *Curierul Principatelor-Unite*, (5/24 Mai 1859) combătea și el aceste principii ale majorității comisiei centrale. El spunea între altele, că, „dacă Românii cereau în divanurile ad-hoc unirea cu un principe străin, făceau acesta mai ales pentru că credeau că anevoe ne vom înțelege asupra alegerii unuia dintre noi și ne temem ca aceasta să nu devie un măr de discordie”.

⁸⁴ *Protocolul XXXVIII*, din 5 August și *XLIV* din 27 Aug. 1859.

unirea lor sub un principe străin, iar domnia alesului național numai ca ceva provizoriu, — o asemenea propunere nu înșămna altă ceva, decât o înfruntare a voinței Europei, făcută tocmai de autoritatea aceea a căreia scop era „custodia dispozițiilor constitutive ale Convenției de Paris, întrucât tindea la răsturnarea ordinii politice consacrate de Europa”⁸⁵. „Votarea unui articol ca acel de care e vorba, era o neiertată greșală; căci cum vra comisia centrală ca domnitorul să-i îndeplinească dorința, când această cerere fusese răspinsă de Convenția de Paris, în puterea căreia lucra tocmai comisia centrală”?⁸⁶. „Și într’adevăr art. 33 din Convenție prevede că comisia centrală este chemată a privighea la intacta păstrare a dispozițiilor constitutive ale noii organizări a principatelor. Cum putea ea atunci să propună principele străin și ereditar care nu fusese admis de Convenție”?⁸⁷ Acelaș lucru îl susținea și Ștefan Golescu, în comisia centrală, când spunea că „este foarte probabil că, lucrând contra sfaturilor date de puterile binevoitoare de a nu face nici un pas contra Convenției, după alegerea îndoită, vom desface cu mâinile noastre edificiul pe care l’am rădicat cu atâta greutate în ziua de 24 Ianuarie”⁸⁸. Ioan Brătianu, în ședința din adunarea națională a Țării Românești, din 27 Iunie, adresându-se dreptei întrebă: „cine a avut cugetul primejdios și vătămător, în împrejurările actuale, de a cere prinț străin și unirea absolută? Tot d-voastră și comisiunea centrală, în care dreapta este în majoritate”⁸⁹. Și însuși domnitorul împărtășia acest chip de a vedea. Răspunzând în Focșani la o felicitare pe care i-o făcea președintele comisiei centrale, cu prilejul trecerii domnitorului către tabăra dela Ploești, domnul îi răspunde: „Convenția să ne fie linia din care să nu eșim; a o calca fără timp, ar fi o trădare de țară”⁹⁰.

Că argumentele aceste erau acele temeinice, se vede de pe modul cum sprijinitorii francezi ai cauzei române, mai ales neobositul St.-Marc Girardin, privea lucrurile în *Journal des Debats*: „Poarta combătea alegerea ca protivnică Convenției din 19 August. Să ne înțelegem bine: Dar, există o unire care e protivnică Convenției; aceea e marea și solemna unire ce, propunea Franța încă dela Conferințele din Viena, unirea sub un principe străin, unirea decretată și proclamată de întreaga Europă. Dacă camera română ar fi votat această unire, dacă tot odată ar fi numit vre un principe străin, atunci Poarta Otomană ar fi fost în dreptul de a se plânga și de a reclama”⁹¹.

⁸⁵ *Tribuna*, 27 August 1859.

⁸⁶ *Românul*, 15 August 1859.

⁸⁷ *Tribuna*, 3 Sept. 1859.

⁸⁸ *Protocolul XXXV*.

⁸⁹ *Monitorul oficial al Țării Rom.*, 22 Sept. 1859.

⁹⁰ *Ibidem*, 6 Iunie 1859.

⁹¹ *Journal des Debats*, 22 (10) Iunie 1859.

Organele progresiste însă mai sprijineau și argumentul adus de Kogălniceanu în această chestiune. *Steaua Dunării*. cerea ca „comisia centrală să pregătească acele instituțiuni sociale care să facă unirea iubită tuturor claselor societății”.⁹² *Naționalul*, organul lui Vasile Boerescu, de și aprobă răspunsul la mesaj, întru cât nu ar conținea decât o simplă dorință, se ridică în contra articolului 34 din Constituție, „fiind că aceasta ar fi o lege, și o lege trebuie numai decât să fie executată. Dar fiind că o astfel de execuție este imposibilă astăzi, un asemenea vot ar contribui numai a paraliza guvernul actual, a-l discreditat și a-i răpi orice energie, spre a lucra în simțul Convenției și a aduce complicări politice, desbinări în țară, poate chiar invaziuni; că dacă membrii comisiei centrale doresc în adevăr unirea, nu trebuie s-o compromită prin declarații neoportune. Au destule mijloace spre a o prepara; spre a pune națiunea pe drumul ce duce spre unire. Dee-ne instituții liberale, asimileze cât mai mult legile ambelor principate; uniască cât mai mult vămile, poștile, monezile, telegrafele și chiar administrațiile, contopind cât mai mult instituttele unui principat într’ale celuilalt; facă în fine cât mai mult și mai intimă unirea de fapt, și apoi unirea de drept va veni dela sine, va veni pe nesimțite fără sacrificii și fără zgudueli”⁹³.

Sub iuțirea momentană a minților provocată prin desbaterea asupra art. 34, nu trebuie să ne mirăm dacă se naște zvonul că 150 de boieri ar fi cerut înscris dela Poartă ca să nu încuviințeze investitura domnitorului, zvon ce avu într’un moment îndestulă tărie, spre a aduce pe Kogălniceanu a propune în comisia centrală, o lege care declara de trădător pe oricine ar chema o intervenire străină în daraverile țarei. Nu e vorbă mai mulți boieri protestează contra unei atari învinuiri, pe care ei o titluesc de clevetitoare⁹⁴.

Se înțeleg de asemenea rostirile pornite ale organelor partidului progresist, bunăoară ale *Stelei Dunării* care spune, că „boierii strigă unire și încă cu principe străin! Știm că toată lumea cunoaște, că d-lor strigă unire, ca să o compromită și ca, împreună cu ei, să compromită și fapta din 5 și 24 Ianuarie. D-lor ar vrea cu toată inima a provoca confuzia, intervenire străină și apoi, în apă turbure, după obiceiul vechiu, să păscuiască domnii, privilegiile și altele”⁹⁵. *Naționalul* de asemenea se întreabă: „cum se face oare, că astăzi cei mai vechi amici ai unirei complete și ai principelui străin, acei care au fost cei

⁹² *Steaua Dun.*, 10 Decemvrie 1859.

⁹³ *Naționalul*, 26 Iulie și 2 August 1859.

⁹⁴ *Ibidem*, 2 și 23 August și 3 Septemvrie 1859. Am văzut că uneltiri în acest senz se făcuse de altfel. Vezi Vol. XII p. 313-314.

⁹⁵ *St., Dun.* 2 Iunie 1859.

mai ardenti apostoli ai acestei idei, care s'au expus pentru dânsa, se opun astăzi la realizarea ei actuală, în vreme ce alții amici foarte echivoci ai acestor principii, și care până la 24 Ianuarie conspirau în contra lor și persecutau pe adepții unirei astăzi din contra au devenit cei mai exaltați apostoli, cei mai radicali revoluționari. Cauza este că cei d'întâi nu vor să piardă unirea prezentă, grăbind realizarea unei uniri complete, în vreme ce cei de al doilea vor o unire completă, spre a pierde și unirea prezentă”⁹⁶.

Toate aceste idei, reale sau închipuite, își făceau drumu în clasa mai cultă a orașelor, (căci de sate nici putea să fie vorba ca să aibă vre un răsunet în ele) și îndepărtau tot mai mult pe partizanii propășirii, de elementele ce se țineau de formațiunile trecutului. Poporul, în înțelesul mai îngust al cuvântului (mărginindu-l la o parte din poporația orașelor) se îndepărta mereu din partidul dreptei și se alipia tot mai mult de progresiști și naționaliști și de supremul lor reprezentant, domnitorul țării. De aceea și *Tribuna* exclamă, cu prilejul chestiunii petiției celor 150 de boieri, că „sub numele de Români, se înțeleg adevărații sprijinitori ai tronului lui Alexandru Ioan I, ale căror brațe vor alerga la glasul său, întru susținere alesului țării, și a autonomiei”⁹⁷; iar *Steaua Dunărei* zice: „Lucreze cum vor voi majoritățile adunărilor sau a comisiei centrale. Noi avem încredere în domnitorul nostru care, cu veto al său, poate nimici toate creațiunile lor. Țara așteaptă totul dela el, și nu dela adunări eșite din o clasă de privilegiați”⁹⁸. Aceste cuvinte sunt reproduse și aprobate de *Curierul Principatelor-Unite*⁹⁹. Ca un semn caracteristic al simțimentelor celor două clase, față cu domnitorul, să înșămnăm împrejurarea, că în ziua de Sf. Alexandru, Tecuciul tot este iluminat, afară de casele câtorva mari proprietari, boieri¹⁰⁰.

Să fie oare toate aceste învinuiri adevărate? Se fi vrut dreapta ruperea unirei, reînțoarțarea stărei vechi, reînființare privilegiilor? Și să fi întrebuințat ea manopera principelui străin, spre a aduce interveniri străine în țară? Toate aceste sunt exagerări, până la un punct îndreptățite, prin încordarea luptei. Ele trebuie reduse la adevăratele lor proporții.

Mai întâi, se putea ca privilegiatilor să le fi părut rău după starea lor de mai înainte, întrucât cum zice *Curierul Principatelor-unite*, organul guvernamental al timpului, „nu lesne se poate deslipi cineva de oarecare poziție excepțională ce crează

⁹⁶ *Naționalul*, 26 Iulie 1859.

⁹⁷ *Tribuna*, 30 Iulie 1859.

⁹⁸ *St. Dun.*, 2 Iunie 1859.

⁹⁹ *Curierul Princip.-Unite*, 18 Iunie 1859.

¹⁰⁰ *St. Dun.*, 7 Sept. 1859.

unele interese într'un stat"¹⁰¹. Cât să fi voit reîntoarcerea ei, aceasta era absolut peste putință chiar de cugetat. Apoi unirea fusese votată tot de boieri în 1857 în divanul ad-hoc, și ar fi fost curios ca acum ea să o renege. Principele străin iarăși îl doriau într'adevăr; dovadă că l'au adus atunci când au putut să o facă, în 1866. Dar dacă aceste nu puteau fi scopurile drepte, la ce tindea punerea înainte, fără cale și fără rost, a principelui străin? Ea tindea a micșura pe domnul român, a nu-l încuraja să iee o prea mare închipuire de a lui putere, de oarece dreapta începuse a ghici încotro tindea activitatea lui. Domnitorul, eșit din rândul boierimei mai mici nu avea destulă autoritate personală spre a se impune tuturor, și dreapta doria să accentueze pe cât se putea neatârtnarea ei. Era în adevăr un domn român, altul decât *ei* (căci fiecare se crezuse demn de această menire); dar acest domn român trebuia să fie, după constituția țărilor române votată de comisia centrală, numai un loțiilor al domnului străin. Vechia competiție: *pentruce el și nu eu* își schimbăse formula, în aceea rostită de Kogălniceanu, *dacă nu eu, nici tu*; sau cel puțin dacă ești, să fie numai un caimacam¹⁰². Prin urmare și purtarea să-i fie potrivită cu poziția! Să nu se arate prea strașnic, căci n'avea pentruce. Țara să rămână tot în statu quo în care se afla, până la realizarea dorințelor ei desăvârșite, și atunci se va vedea ce se va chibzui. Iată punctul de vedere al partidului boieresc, și pentru a-l susține, el închidea ochii și, orbit, nu vedea primejdia ce putea izvorî pentru țările române, din politica patronată de dânsul.

Domnitorul văzând îndărătnicia adunării în cererea principelui străin, scrie lui Napoleon III și după ce-i relatează împrejurările, sfârșește spunând, că „fără interes personal, ele gata a părăsi puterea sau a o apăra cu energie, după cum Maiestatea Voastră crede că este mai potrivit, spre fericirea țării mele”. Tot atunci trimite o altă scrisoare lordului Malmes-

¹⁰¹ *Curierul Princ.-Unite*, 28 Mai 1859.

¹⁰² Această băgare de seamă a fost făcută de *Tribuna Română* într'un articol intitulat: „Conservatorul progresist” din 17 Ian. 1860, în care spune: „In chestiunea domnului, conservatorii vechi ne putând să facă ca se plinească vorba Românilor: scoală tu să șed eu, au venit la desperare de a zice, nici tu, nici eu, ci un domn străin”. *Les Principautés devant la conférence*, Paris, 1866, p. 25 arată că principele *D. Ghica* spunea unui diplomat: „Comme il n'y a pas une de nos grandes familles de boyards en deçà comme an delà du Milcov, qui n'ait fourni un hospodar à l'une des deux provinces, pourquoi les rejetons de ces familles ne deviendraient ils pas hospodars à leur tour? Que l'on fasse choix de l'un d'entre eux — et il le faudra bien — tous les autres se retourneront à l'instant contre lui et travailleront à le détruire. Que si par aventure, le pouvoir venait à échoir à un homme nouveau, la position serait plus difficile encore, et je ne sache pas qu'on prince de génie qui pourrait s'en tirer; mais ou n'en rencontre pas tous les jours à souhait”.

burg, în care arată speranța „că Anglia nu va voi, ca complicațiile din Iași să devină armă în mâinile partizilor și un tărâm favorabil pentru intrigile rusești”. Se înțelege că domnitorul a primit încurajare de împotrivire, din partea ambelor puteri ¹⁰³.

O altă desbatere însemnată urmată cu prilejul votărei constituției, fu acea privitoare la viitoarea capitală a țării unice, pentru care noua constituție era croită. Ea avu loc în ședința din 1 Octombrie a comisiei centrale, privitoare la art. 145 din constituție care prevedea, că Bucureștii aveau a fi capitala României. Radu Rosseti, președintele comisiei centrale, combate, acest articol, pe cuvânt, că ar fi prematur de a determina capitala, când unirea deplină nu este încă efectuată. Capitala României trebuie să fie consecința unirii dobândite, iar nu unirea consecinței capitalei. Dându-și apoi mai pe față ascunsele cugetări, Rosseti se teme ca „între mai multe mii de familii cărora art. 145 le amenință existența, cum s'ar putea conserva favorabilă ideea în numele căreia i se face această amenințare”; că ar dori ca art. 145 să fie pur și simplu eliminat, „pentru că tot ce am zice în acest obiect, fie pro fie contra, este neghină rea de desunire ce cade pe câmpul sacru al unirii ce datorim să cultivăm”. *Grigore Sturza* susține Bucureștii drept capitală, oraș ce prin viața sa comercială, prin existența unei burghezii, prin centralizarea unei populațiuni pământești, prin pozițiunea sa geografică și strategică, este merit a fi capitala României, în vreme ce în Iași lipsesc toate aceste elemente”. *Kogălniceanu*, dorind să îndulcească puțin lucrul, propune un amendament, din care dispare cuvântul de capitală, anume că „reședința obicinuită a domnului și a marilor corpuri ale statului să fie orașul București”; dar în susținerea amendamentului, se vede că eliminarea cuvântului adevărat fusese numai cât o platonică mângâere pentru capitala Moldovei. *Kogălniceanu* sprijini propunerea lui, pe motivul că Bucureștii sunt chiar dela sine, prin puterea împrejurărilor, desemnați de capitală a viitoarei țări unitare. Aici s'a întocmit Regulamentul Organic; aici consulii străini și-au ales reședința; aici s'a așezat comisia internațională, când a fost să se privilegheze alegerile divanurilor ad-hoc. „Bucureștii sunt deci capul orașelor românești, sunt inima României, fie administrația lor unită, fie despărțită”. *Kogălniceanu* arată apoi cum în 1828 Ioan Sandu Sturza fu surprins de Ruși în Iași, și susține că, chiar în cazul când ar trebui ca Moldova să rămână separată, încă Iașii nu ar mai putea fi capitala țării, ci ar trebui să fie strămutată la Roman.

¹⁰³ Copiile acestor scrisori în *Hârțile Rosseti*.

Argumentul de căpetenie al lui Kogălniceanu este însă, că Bucureștii cuprind o poporație compactă românească, o clasă de mijloc bogată și puternică care poate da naștere unei opinii publice, care poate controla un guvern, care în fine poate da un substrat intelectual vieții naționale. Mălinescu adaugă la argumentul lui Kogălniceanu încă explicarea, că „Iașii ar fi o comoară de Evrei la care comoară el nu ar ținea de loc”.

Argumentele erau hotărâtoare. Nu este însă mai puțin însemnat a nu se întâlni în comisia centrală altă potrivire, decât acea acoperită și înconjurată a președintelui ei, precum nici în organele timpului vreo protestare contra coborîrii lașului. Toată clasa conducătoare a țării, singura ce avea rost, era gata să facă acest sacrificiu ideii mântuitoare, și fiindcă răul era numai în perspectiva viitorului, de care omul de rând nu se prea îngrijește, până nu-l vede cu ochii și nu-l simte cu inima, deaceia se putea chiar desbata lucrul în public, fără ca pentru aceasta masa poporului din Moldova să se arate mai îngrijită.

Primele reforme. — În timpul ce aceste debateri se urmau în sânul comisiei centrale, ministerele din Iași și București urmau înainte cu reformele în starea lucrurilor, începute de ministerele ce le precedase. Acel din București proceda prin legi, din care unele, precum întinderea recrutării la toate clasele societății, este supusă la cercetarea comisiei centrale; altele precum întinderea capitației și asupra claselor privilegiate,¹⁰⁴ este aplicată, fără a mai trece prin comisie, ceea ce face ca această instituție să arăte domnitorului că guvernul său ar aplica *ad libitum* art. 37 din Convenție. Alte măsuri, precum înființarea unui biou statistice (11 Iulie),¹⁰⁵ reforma sistemului numirii administratorilor (sub-prefecților), din alegere în numire directă, considerate fiind ca acte de ocârmuire și nu de legiuire, numai fură trimise în cercetarea comisiei centrale¹⁰⁶.

Mai radical lucra ministerul moldovenesc. Bazându-se pe art. 47 din Convenție, care dispunea că „până se va procede la revizuirea legiuirilor existente, aceste vor fi menținute numai în dispozițiile care nu vor fi protivnice Convenției de față”, ministerul moldovenesc procedase la desființarea unor privilegii, pe cale de simple ordonanțe domnești. Așa, prin

¹⁰⁴ Dispoziția din 30 Iunie luată de ministerul de finanțe C. Steriade aprobată de Domn. *Anuntiatorul Român* 4 Iulie. Ioan Brătianu ceruse această măsură egalitară încă din 14 Mai la desbaterea bugetului; „să supunem pe toți cetățeni la dări și să intrăm în Convenție”. *Monit. of. al Țării Rom.*, 25 Mai 1859.

¹⁰⁵ *Patria*, 16 Iulie 1859.

¹⁰⁶ *Monit. of. al Țării Rom.*, 12 Sept. 1859. Răspunsul ministerului al adresa de mustrare a comisiei. *Ibid.*, 2 Oct. 1859.

una din 30 Mai, se întinde îndatorirea lucrării la șosele asupra tuturor locuitorilor, deci și a claselor privilegiate, învoindu-se răscumpărarea îndatoririi, prin o taxă de 16 lei pe an¹⁰⁷. O alta din 31 Mai desființează slujbașii volnici ai boierilor, supunându-i la dare, sau îndatorind pe acei ce voiau a-i păstra, a răspunde darea lor către vistierie¹⁰⁸. Se mai desființează nedreapta lege din 1853 prin care pensiunile se dădeau numai funcționarilor mai mari, de la 200 de lei pe lună în sus¹⁰⁹. Cât de șovăitoare era însă aplicarea ideii egalității se vede depe următoarea împrejurare: Colonelul Libobratci este scos din oștire, pe temeiul unei hotărâri judecătorești, pe când majorii Gurița, Fotino și Bincovici sunt loviți de aceeași aspră măsură, numai în urma unei dispoziții ministeriale¹¹⁰. Apoi forma privilegiului era așa de înrădăcinată în obiceiuri, în cât neconștiut se aplica chiar la cazuri noi. Se votase o recompensă pentru pompierii răniți la 1848 în Dealul Spirei; dar această recompensă luase forma privilegiului, scutindu-i de capitație¹¹¹.

Dacă fondul acestor dispoziții trebuia să mulțumească partidul stângei, forma în care erau luate nu-i convenia deloc. Deaceea și vedem pe Kogălniceanu atacând în comisia centrală ministerul moldovenesc, pentru apucarea căei ordonanțelor, întru reformarea așezămintelor țării. Cel puțin, spunea Kogălniceanu, dacă ministerul este convins de legalitatea drumului apucat, de ce nu a avut curajul faptelor sale să fi mers până în capăt cu desființarea privilegiilor, pe cale de măsură administrativă? Pentru ce nu a aplicat bunăoară, tot pe calea de ordonanțe, și recrutarea la toate clasele; de ce n'a întins capitația asupra privilegiaților; de ce nu a desființat obligația țăranilor, de a apăra de lăcuste lanurile boierești?¹¹² Aceasta era însă numai o formă oratorică. În fond partidul stângei era îngrijit de calea apucată de ministerele moldovene, de a reforma țara pe calea ordonanțelor; căci, după cum spunea *Steaua Dunărei* „nu putea el suferi să se calce Convenția nici chiar pentru bine; căci ceeace se face astăzi pentru bine, mâni se va putea face pentru rău”¹¹³. Tot din acest motiv se ridică Kogălniceanu contra modului cum voiau să se mulțamească pompierii din 1848, pe calea privilegiului, cale pe care „doria

¹⁰⁷ *Monit. of. al Mold.* 4 Iunie 1859. Aceste dispoziții aplicându-se și străinilor, consulul francez (*Place c. Secretarul de Stat* 2 Iulie (20 Iunie 1859), protestează, în baza capitulațiilor, care opresc impunerea contribuțiilor personale pe capul străinilor (*Acte*, IX, p. 347).

¹⁰⁸ *Ibidem*, 6 Iunie 1859.

¹⁰⁹ *Anunțatorul român*, 10 Octomvrie 1859.

¹¹⁰ *Steaua Dun.*, 11 Noemvrie 1859.

¹¹¹ *Protocolul XXXIV*, 30 Iulie

¹¹² *Protocolul XXIX*, 18 Iulie. *Comp. St. Dun.* 15 Sept. 1859 și *Tribuna*, 16 Iulie 1859.

¹¹³ *Steaua Dun.*, 3 Sept. 1859.

să o vadă înmormântată odată din viața poporului român”¹¹⁴. Și cu toate acestea, cum se putea aplica altfel decât prin ordonanțe Convenția de Paris care menținea legile existente, nu mai întrucât nu erau contra principiilor Convenției? Era să se aștepte facerea și votarea legilor, cu complicata mașină guvernamentală a Convenției; era să aștepte facerea catagrafiei și reînnoirea sistemului impozitelor, spre a se stabili egalitatea înaintea dărilor? Dar se putea dispune provizor ca, de o cam dată, toți cetățenii să fie supuși la dările existente, la capitație, și pentru aceasta nu era nevoie nici de legi nici de catagrafie; nu era doar vorba de a se înființa dări noue, ci numai de a se întinde, pe cele existente asupra tuturor claselor societății — un regulament administrativ era îndestulător. Cine aveau interes de a cere îndeplinirea formelor? Partidul trecutului. „Privilegiul zicea că, mai înainte de toate, trebuie păzite formele și formele aduc amânări, iar privilegiul în amânare caută o punte de scăpare”¹¹⁵.

Dar să protesteze partidul propășirii contra acestei egalizări a claselor, era tot un semn al neînțelegerii depline a intereselor ce apăra. De aceea și Kogălniceanu protestează îngăimat în contra reformei pe calea ordonanțelor. Pe de o parte vedea că nu se poate face lucrul altfel; pe de alta se temea de urmări.

Ori și cum ar fi fost însă toate aceste măsuri, ele trebuiau să pună pe gânduri pe acei deprinși până acuma, cu regimul privilegiurilor. Ce minunat își bate joc Revizorul fără leafă al *Stelei Dunărei*, de starea psihologică a celor loviți în niște deprinderi ce devenise pentru ei a două fire! Anume Nicu Pavli întreprinzătorul îndestulării Iașului cu carne, publică o înștiințare prin care spune că va da părți de carne mai bună (mușchiu, piept) în proporție cu ceea ce *fiecare* va cumpăra. Revizorul leagă de această neobicinuită vestire, următoarele cugetări care, în forma lor glumeață, caracterizază o întregă perioadă și un întreg sistem de viață a poporului român: „Din vorbele dumisale întreprinzătorului, s’ar putea înțelega, că *fiecare* de acum înainte să mănânce carne pe paralele sale, neguțitor, meseriaș, popă, amplotat; într’un cuvânt s’ar declara că mulțimei să nu i se mai dea numai ciolane și fleică”¹¹⁶, iar celor în putere mușchiu și pieptul cel gras, ci fiecăruia să se dea cu bun cu rău, pe banii săi, o parte din zidirea cornorată lăsată de D-zeu. Se vede că: s’a întors mașina lumii, s’a întors cu capu’n jos; toate merg din împotriva, anapoda și pe

¹¹⁴ Protocolul XXXIV, 30 Iulie 1859.

¹¹⁵ *Curierul Princip.-Unite*, 7 Iunie. Comp. 20 Aug. 1859.

¹¹⁶ Fleică înseamnă pe dialectul moldovean carne proastă; nu are înțelesul din Muntenia

dos. In adevăr toate merg spre peire; pretutindene revoluționari și răsturnători rândueleur apucate din vechime”¹¹⁷.

Ocârmuirile ambelor țări mai ieau apoi următoarele măsuri pentru a întări neatârnrarea lor de puterile străine: Apostoleanu directorul ministerului dreptăței face un referat energic contra faptului, că consulul austriac înscrisese o ipotecă pe casa unui supus austriac spre a garanta interesele unor minori, iarăși supuși austriaci. Apostoleanu susținea că, după § 396 al condiceii civile, nemișcătoarele sunt supuse legilor țării. Ministerul mai protestează contra obiceiului de până atunci, ca delictete comise de supușii austriaci în Moldova, să fie judecate de tribunalele austriace din Bucovina, luând măsuri ca lucrul să nu se mai petreacă¹¹⁸. *Ost deutsche Post* amenințând Moldova pentru aceste măsuri și spunând, că nu e bine a supăra pe leu, *Steaua Dunărei*, făcând aluzie la bătaea suferită chiar atunci de Austriaci, răspunde că e probabil că articolul a fost scris înainte bătăliei dela Montebello¹¹⁹. In 5 Iunie curtea de apel din Iași face o încheiere, prin care răspinge asistența dragomanului austriac în camera de chibzuință, bazându-se pe art. 327 din Regulamentul Organic care prevedea, ca deliberările să se facă cu ușile închise și după retragerea părților și a apărătorilor lor. Dragomanul ne voind a părăsi sala, curtea suspendă judecarea procesului și cere deslegarea de la minister care nu numai că aprobă, dar chiar felicită pe judecători pentru măsura luată¹²⁰. Ceva mai târziu, în țara Românească, directorul departamentului Justiției, G. Crețeanu, oprește pe caprarii austriaci de a mai intra armați în pretoriul Tribunalelor. Un caprar întâmpinând că a jurat împăratului să nu scoată sabia, Crețeanu îi răspunde, că jurământul său poate să aibă tărie în țările împărătești, iar nu în a noastră. „Dacă s’ar fi ținut acest limbagiu și de guvernele trecute, observă *Naționalul*, de mult s’ar fi desființat acest abuz, ceea ce face a se vedea și mai mult adevărul: la legi noi, oameni noi”. Către sfârșitul anului, comandirul de graniță dela Burdujeni, Musteață, răspinge cu putere o încălcare de hotar din partea

¹¹⁷ *Steaua Dun.*, 21 Ianuarie 1860.

¹¹⁸ *St. Dun.*, 27 Mai 1859.

¹¹⁹ *Ibid.*, 28 Mai 1859.

¹²⁰ *Ibid.*, 12 Iunie 1859. Se urmă înainte sistemul din 1852 când descoperindu-se un complot revoluționar în Transilvania și accasta având rami-ficări și în București, guvernul austriac trimisese aici pe judecătorul Zax din Sibiu „care fără a-i păsa de guvernul Țării Românești, numai cu ajutorul sergenților dela granița austriacă au călcat locuința în care se adunau, au prins pe conjurați. Bariț. *Părți alese*, II p. 723.

Austriacilor ¹²¹. Aceste măsuri erau cu atât mai însemnate, cu cât tocmai pe atunci, puterea aceea care ajutase mai mult la regenerarea și emanciparea noastră, Franța, cerea prin consulul său Place, dela secretarul de Stat al Moldovei stricta respectare a jurisdicției consulare, impusă de art. 8 din Convenție și, pentru ușurarea căreia, el nu primise nici o instrucție dela guvernul său. El cerea deci respectarea următoarelor drepturi ale străinilor: 1) neviolabilitatea domiciliului, fără asistența consulului; 2) neviolabilitatea persoanei, afară de flagrant delict și, în acest caz chiar, cu prevenirea consulatului și predarea vinovatului; 3) necompetința autorității locale de a se opri sau sechestra averea mobilă sau imobilă a străinilor; 4) necompetința de a-i declara faliti sau de a le regula falimentele; 5) necompetința de a se amesteca în succesiuni sau tutele; 6) necompetința de a desnaționaliza pe copiii minori ai unui străin mort; 7) dreptul străinului de a nu fi supus impozitului personal; 8) citația către un străin să se facă prin consulul său; 9) în materii criminale anchetele să se facă față cu consulul; 10) Consulatul să asiste la deliberările judecăților în care sunt implicați străinii; 11) dreptul consulatelor de a judeca ei pe supușii lor; 12) necompetința autorităților locale de a reține pașpoartele străinilor. Toți consulii se înțeleg a remite o notă identică guvernului moldovan în această chestiune. Ministerul răspunde consulilor că se miră de cererea lor, de a se aplica riguros capitulațiile, când tratatul și Convenția de Paris spun lămurit, că ele se vor aplica numai întru cât nu vor jigni autonomia lăuntrică a Principatului ¹²².

Dacă se schimbase poziția umilită pe care țările române o aveau înainte față cu Austria, nu mai puțin se ridicase ele și față cu împărăția suzerană, cu Turcia. Mai mulți Turci din județul Suceava sunt pedepsiți cu închisoarea, pentru neorânduiele comise de ei. Apoi se ia măsura de a se face o cataloghie a tuturor Otomanilor și a se îndepărta peste graniță toți acei ai căror pașport ar fi expirat ¹²³. În Calafat era un depozit de lemne turcești, păzit de un soldat turc. Ministerul de interne, în înțelegere cu acel de externe, dispune a se transporta acele lemne la Vidin ¹²⁴.

Ministerul apoi somează pe toți dregătorii telegrafo-postali

¹²¹ *Naționalul*, 27 Aug. 1859. *Steaua Dunărei*, 10 Decemvrie 1859. În textul *Naționalului*, gazetă din București, stă: la legi nouă. Nu se introduseser încă pe atunci obiceiul, prin nimica îndreptățit, de a se pune acestui adjectiv, la femininul plural, terminația masculină, nu se zicea încă: *legi noi*.

¹²² *Victor Place c. secretarul de stat al Moldovei* ¹⁷ Iunie 1859. *Acte IX*, p. 341. *Place c. Walewsky* ¹⁷ Iunie 1859. *Ibid.*, p. 344. Răspunsul ministrului *Donici* 27 Iunie (4 Iulie) 1859, *Ibid.*, p. 350.

¹²³ *Tribuna*, 20 Iunie 1859.

¹²⁴ *Steaua Dun.*, 2 Sept. 1859.

ca, sau să renunțe la protecția străină, sau la postul ce ocupau. Această măsură face pe mulți străini să doriască a obține naturalizarea, pe când mai înainte „lipsa de încredere în guvernele trecute abținea pe străini dela indigenat”¹²⁵. Nu trebuie să ne mire de a găsi, față cu această dispoziție, pe Cesar Librecht, străin, numit în postul cel însemnat de inspector general al poștelor și telegrafelor din Moldova¹²⁶, de oarece mai mulți străini erau pe atunci însărcinați cu organizarea deosebitelor ramuri: Bonnet cu căile de comunicație, Dodun des Perrières cu închisorile, Du Coudray cu finanțele; apoi misiunea militară franceză. Chiar unele măsuri interne tot vedeau aceeași tendință de a emancipa mersul trebilor de toate piedicele ce le stătuse până atunci în cale. Astfel fu cea de a se lua administrarea averilor mănăstirilor chinovii (pământene) Neamțul, Secul, Agapia, Varatecul, Adam și Vorona de către ministerul cultelor¹²⁷, precum și alta mai gravă, prin care se atingea mănăstirile închinată: Anume mănăstirea Golia din Iași, închinată mănăstirii Vatopedului din muntele Athos, „avuse din timpuri immemoriale asupra-și îndatorirea de a ținea un ospțiu pentru zmintiții la minte; dar nenorociții care se trimeteau spre vindecare aice erau așa de maltratați, prin ținerea în butuci și fiere, încât unora au fost de nevoie a li se tăia picioarele cangrenite din această cauză, iar alții prin asemenea maltratați au și murit în acel ospțiu”. Mai multe guverne anterioare încercase în deosebite rânduri a aduce pe părinții greci din mănăstirea Golia la o purtare mai creștinească față cu sărmanii bolnavi; dar toate silințele fură zădarnice. Ministerul Epureanu ia o măsură radicală, anume înființază un spital regulat, de o camdată numai de 15 crivaturi, care să fie întreținut din veniturile monastirei¹²⁸. Și în Muntenia se luase măsuri pentru înfrângerea cerbiciei mănăstirilor închinată. Anume se dispusesese a li se aplica hotărârea divanului din 1855, de a da $\frac{1}{3}$ din veniturile lor la nevoile statului, iar ceeace s’ar fi cuvenit să răspundă pe anii anteriori să se amortizeze prin o repartitie asupra căștiurilor. Egumenii refuzând, ministerul le notifică că „spre a supune pe cuviosoile lor la legile țarei, guvernul nu are trebuință de primirea sau recunoașterea măsurii de caz de dânșii”, și-i amenință cu scoaterea afară din țară la care de refuz¹²⁹.

¹²⁵ *Ibid.* 15 Sept. și 5 Oct. 1859.

¹²⁶ Despre Lib echt se va vorbi și mai jos.

¹²⁷ Decret din Iunie 1859, *Monit. of. al Mold.*, 10 Iunie 1859.

¹²⁸ Incheierea Ministrului trebilor străine publicată în *Monit. of. al Moldovei*, 8 August 1859. Mănăstirile închinată, fiind privite ca averi străine cădeau în competența acestui minister. Comp. *Steaua Dunărei*, 12 Aug. și *Patria*, 10 Aug. 1859.

¹²⁹ *Monit. of. al Țarei Rom.*, 25 Aprille și 4 Mai 1859. Această ținută energetică nu fu însă dusă până la sfârșit.

Se mai iea o măsură de unificare a programelor, la toate pansionatele private, cu acele ale școalelor publice, amenințându-se acele ce nu se vor supune, cu închiderea lor. Aceste măsuri aduc o protestare violentă din partea directorilor zi-selor pansionate, și intervenirea consulilor străini. Dar măsura este totuș adusă la îndeplinire și pansionatele trebură să se supună. Și într'adevăr cum spune d. V. Alexandrescu (Ureche) în un articol din *Steaua Dunărei*, că în acele pansionate, afară de câteva noțiuni de limbă și literatură franceză, nu se învață mai nimic și mai ales nici o cunoștință de istorie sau literatură națională. Un român își poate face instrucțiunea ori unde, iar educațiunea, dacă și-o face în patrie, ea trebuie a avea de scop ca să-l formeze român". În așezământul scolar al lui Grigore Ghica se prevedea, prin art. 261, că „învățăturile pansionatelor vor fi conforme și asemănate cu acele ale scoalelor publice. Dar cum se putuse cere până acum ca străinii să respecteze legile țării? Acuma însă lucrul se face și legea devine lege pentru toți¹³⁰.

Deasupra însă a tuturor acestor acte, menite a apăra autonomia țărilor române și a le pune inima la loc, înălțându-le vrednicia, se ridică purtarea domnitorului, ceea ce se vedește tocmai în partea cea mai delicată a daraverilor externe, raporturii cu Turcii. El începe prin a revoca pe Aristarchi din postul de agent al Munteniei pe lângă Poarta Otomană, funcție pe care Grecul o păstrase și după ce colegul său, Fotiade, fusese revocat din acea de agent al Moldovei, pe timpul căimăcămiei de trei¹³¹. Aristarchi refuză la început a se supune, spunând că postul său atârnă de puterile garante și că menținerea sau suprimarea lui ar sta în puterea conferenței. Când însă i se tăie leafa, atunci înțălese că se trecuse vremile vechi¹³². După alegerea lui Cuza și în Muntenia, domnul trimise două deputății la Poartă, spre a cere confirmarea care, după Convenția de Paris, trebuia să se dee până într'o lună. Trecând patru, fără ca Turcii să se poată hotărî la un răspuns, domnitorul ordonă deputaților să se întoarcă îndărăpt, spunându-le în ordinul de rechemare, că „nu rămâne decât a aștepta, dela buna voință neobosită a puterilor, soluțiunea ce v'ați dus s'o căutați acolo"¹³³.

Când, după pacea de Villafranca, Turcia văzând speranțele ei stânse, se hotărăște a trimite investiura, o face prin

¹³⁰ V. A. Urechia, *Istoria școalelor III 1894*, București p. 170. Pe atunci d-sa nu adusese încă familia Ureche. Conf. *Steaua Dun.*, 25 August 1859.

¹³¹ *Istoria Românilor* Vol. XII p. 285.

¹³² Decret din 28 Ianuarie, *Monit. of. al Țării Rom.*, 6 Februarie 1859. Comp. *Naționalul*, 5 Februarie 1859.

¹³³ *Patria*, 18 Iunie. Cauza întârzierii, era cum s'a spus, așteptarea rezultatului războiului franco-austriac. Vol. XII p. 315.

două firmane. După cetirea celui din Muntenia, la 20 Septembrie 1859, domnitorul rostește cuvintele următoare: „Arătați Maiestăței Sale Sultanului omagiul celui mai adânc al meu respect și asigurarea despre tot zelul meu pentru fericirea țarei; asigurați-l de asemenea pe M. S. că Românii știu a fi credincioși tratatelor”¹³⁴.

Dacă inima Românilor creștea la auzul acestor cuvinte, pe care ei poate nu crezuse niciodată că le vor putea rosti când-va, cu cât mai mult trebuiau ei să se înalțe, când vedeau chiar cu ochii manifestându-se în afară puterea ascunsă ce-i insuflă acuma, întrupată în tabăra dela Ploești! Se concentrase aici, în decursul lui Iulie, 10 batalioane de linie a 750 de oameni, un batalion de grăniceri de 800 de oameni, două de artilerie de 14 tunuri cu câte 250 de oameni, 6 excadroane de lăncieri cu 170 de călări, 7 excadroane de dorobanți de câte 180 de oameni, în totul vreo 12.000 de ostași. Pretutindene pe unde trupele treceau, ele erau sărbătorite, salutate cu înfocare, primite în gazdă cu bucurie, ospătate și dăruite cu îmbelșugare. Se vedea un popor întreg care renăștea spre încrederea în sine, la atingerea cu manifestarea puterii sale, armata ce o reprezenta.

Domnitorul însă, pe lângă ținta politică ce urmărea, mai căuta, prin tabăra dela Ploești, „să pună în atingere armatele surori, spre a le contopi în același simțământ de patriotismu și demnitate națională”¹³⁵.

La inspecția pe care domnitorul o face taberei, înainte de a se așeza în mijlocul ei, el spune cuvintele: „Sunt mulțumit de d-voastră și vă stă în mână, ca într-o zi țara noastră să vă poată datori mărirea”¹³⁶. Domnitorul apoi mai credea că prin oștirea adunată, la vreme de nevoie „să poată a se împotrivi unei năvăliri turcești; căci Turcia deprinsă a fi tratată ca un copil răsfățat, putea să-și permită o cutezanță care să fi rămas nepedepsită, dacă ar fi izbutit”¹³⁷.

Pe lângă această măsură, eminentă pentru închegarea legăturilor de unire, se mai fac încă următorii pași în aceeași direcție. Cesar Librecht este numit, pe lângă inspectoratul poștelor și al telegrafelor din Moldova, și la acel din Muntenia, unificându-se astfel administrația acestei însemnate ramuri din viața statului¹³⁸. Se numește, în 31 Oct., Costache Negri, agentul Moldovei, gerant ad-interim și al Țarei Românești la Constan-

¹³⁴ *Steaua Dun.*, 10 Octombrie 1859.

¹³⁵ *Patria*, 17 August 1859.

¹³⁶ *Tribuna*, 6 August 1859.

¹³⁷ St.-Marc Girardin în *Journal des Debats* 28 (16) Iulie 1859.

¹³⁸ *Mon. of. al Țarei Rom.*, 1 Mai 1859. Comp. *Steaua Dun.*, 22 Mai 1859. Aceeași măsură era să fie aplicată și inspectoratului școalelor.

tinopole¹³⁹. Această unificare, de o cam dată ascunsă sub însușirea de ad-interim, a reprezentanței Principatelor-Unite la Poartă într'o singură persoană, avea o mare însămnătate politică; era însă urmarea firească a unității domniei care nu mai putea fi reprezentată, față cu puterea supremă, prin doi agenți deosebiți. Municipalitatea din București face o nouă pecete, în care se pune vulturul și zimbrul¹⁴⁰. Se propune în comisia centrală o lege pentru unificarea autorităților polițienești și municipale din ambii Focșani, cei moldovenesți și cei muntenesți¹⁴¹. Ministerul din Iași trimițând o lege în desbaterea comisiei centrale, pe când domnul se afla în București, arată că o trimite în numele domnului *care ar lipsi din țară*. Comisia centrală dispune a se pune la dosar comunicarea ministerului moldovenesc, întru cât „nu se poate spune că, atunci când domnitorul se afla în București, el ar lipsi din țară”¹⁴².

Oricât ar fi fost de nemulțămite unele din organele timpului cu mersul trebilor, nu se poate tăgădui că poporul român urca mereu calea ce era să-l scoată din turma robilor și să-l așeze în rândul popoarelor. Unitatea lui morală și administrativă făcea pași tot mai hotărâți; vrednicia națională se întărea pe fiecă zi; egalitatea se îndruma și ea cu destulă tărie și ajută a prefăce starea antediluviană a societății românești, în una mai conformă cu principiile civilizației.

Să vedem cum stăteau lucrurile cu altă idee, îmbinată cu prefacerea stărei poporului român, cu ideea de libertate, acea formă a vieții ce este mai totdeauna înăbușită de toate ocârmuirile, și anume să cercetăm această împrejurare la una din întrupările ei cele mai gingașe, la libertatea presei.

Nu trebuie să ne mirăm dacă aflăm, în această privire, țările române sub două regimuri deosebite: în Moldova o libertate foarte întinsă, iar în Țara Românească sistemul avertisementelor. În Moldova, libertatea presei fusese introdusă de principele Grigore Ghica și, după o scurtă înlăturare pe timpul căimăcămiei lui N. Vogoride, fusese reintrodusă de căimăcămia de trei, și sub acest regim o aflase Cuza la a lui întronare. În Țara Românească presa nu dobândise niciodată libertatea. Nu e vorbă, Alexandru Ioan Iabrogase regimul aspru al presei din

¹³⁹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 16 Noemvrie 1859. Prin scrisorile lui din 10 și 14 Decemvrie 1859, Negri înștiințează pe Domnitor că îndoita lui numire a fost recunoscută de toate puterile și numai Poarta mai face greutate. In 5 Ianuarie 1860, Negri arată că și Poarta l'a recunoscut. *Correspondența lui C. Negri cu domnitorul* (copiile scrisorilor scrise de mâna lui Negri, în biblioteca Academiei române) p. 1, 4 și 7.

¹⁴⁰ *Steaua Dun.*, 2 Septembrie 1859.

¹⁴¹ *Protocolul LXXXIII*. Proiectul de lege în *Protocolul LXXVII*.

¹⁴² *Protocolul XLV*.

Țara Românească, a doua zi după prima lui sosire în București, în 22 Februarie 1859, întorcându-se acolo provizoriu legea din Moldova¹⁴³. De și această stare era de a dreapta Milcovului numai o îngăduială, totuși gazetele luară în curând și aici un avânt foarte mare care nu prea plăcea clasei conducătoare. Am văzut că unul din motivele răsturnării ministerului Filipescu-Golescu în ziua de 27 Martie, fusese și licența cea prea mare a presei, ocrotită de D. Brătianu, ministrul de externe din acel minister¹⁴⁴. În 27 Aprilie foile din București sunt înștiințate de ministerul Crețulescu „să aibă a-și înfrâna tonul; la din contra ocârmuirea va fi nevoită a lua măsuri”¹⁴⁵. Ministerul și prezintă după aceea, adunării muntene, o lege asupra presei, care este însă răspinsă de adunare, pe motivul, nu că adunarea ar descuviința-o, dar pe acela că fiind o lege de interes comun ambelor principate, inițiativa ei trebuie să plece dela comisia centrală. Lucru destul de straniu, domnitorul, salutat de adunarea muntenească, în ziua de 5 Iunie, răspunde că „e fericit că s'a răspins legea asupra presei, prezentată de ministerul său; că mai bine e ceva licență”¹⁴⁶. Și mai straniu este însă faptul, că ministerul nu ia această descuviințare formală a domnitorului drept un semn de disgrăție și urmează înainte a rămânea în treburi, încă un simptom al lipsei de principii în viața parlamentară a timpului aceluia, cel puțin în sensul cum este ea înțeleasă astăzi. Tot pe atunci, ministerul de interne din Moldova intentând un proces de presă *Stelei Dunărei*, pentru un articol împotriva comisiei centrale, renunță la acest proces, probabil după cererea domnitorului și de sigur nu fără a lui învoire¹⁴⁷. Din aceste două acte se vede că domnitorul era pe atunci partizan al libertății ba chiar al oarecărei licențe a presei. Cu toate aceste, ocârmuirea și cu domnitorul sunt nevoiți să expulzeze peste hotar pe Carini, redactorul (șupus străin) al ziarului *Libertatea*, pentru un articol contra lui Napoleon și apoi pe unul Grossmann, dela ziarul

¹⁴³ *Naționalul*, 26 Februarie 1859. *St. Dun.*, 2 Martie 1859.

¹⁴⁴ Mai sus p. 35.

¹⁴⁵ *Monit. of. al Țarei Rom.*, 27 Aprilie 1859. Dar nici în Iași rostirca cugetărilor nu era așa de liberă, precum se părea. Ioan Ionescu este împiedicat, în anul 1859, de a urma mai departe cu ținerea cursului său de Economia politică, fiindcă criticase în el mai multe măsuri luate de guvern. Inchiderea era bazată pe motivul că s'ar fi alunecat în politică. Urechia, *Istoria școalelor*, p. 169.

¹⁴⁶ *Patria*, 18 Iunie 1859. Lucrul putând părea neobicinuit, reproducem și cele spuse de *Naționalul*, 7 Iunie 1859, în darea de samă asupra primirei capului statului care „felicită camera pentru răspingerea proiectului de legc asupra presei prezentat de ministrul său”. *Place c. Walewsky*, 30 (18) Iunie (*Acte*, IX, p. 347), observă cu acest prilej: „Lorsqu'un Prince qui se dit constitutionnel, félicite publiquement la chambre d'avoir rejeté une loi, présentée par son ministre, on a le droit de se demander s'il n'est pas fou”.

¹⁴⁷ *Steaua Dun.*, 10 Iulie 1859.

german din București, pentru un alt articol contra împăratului Austriei ¹⁴⁸.

În curând însă guvernul muntean găsi de cuviință a lovi, și în foile române și anume în ziua de 24 Septemvrie declară prin o măsură polițienească și fără judecată, de suspendate ziarele *Românul* și *Nichipercea*. Aceste două organe atacase pe N. Crețulescu ministrul de interne, și anume *Românul* prin pana principelui Dimitrie Ghica, pentru o mașină de curățit lacul Cișmegiului, a lui Kinezu, pentru speculațiile casierilor cu banii publici și a lui Voinescu, pentru că fusese scos, după cum pretindea el, fără drept, din prefectura de Buzău. *Nichipercea* își bătea joc de N. Crețulescu, când acesta luase asupra lui și ministerul de externe, retrăgându-se titularul. Ziarul umoristic zicea: „Toți Românii adevărați iubesc unirea sau cel puțin zic că o iubesc. Ei bine, dar, pe acest principiu pe care eu unul îl ador, am îndrăzni, cu voia dumneavoastră, a propune și unirea portofoliilor în mâna unui singur ministru, și aceasta din două puncte de vedere: întâi că am scăpa de nebuneasca convoatiză, de gelozie, de pizmă, de intrigă, de desacorduri, și al doile, căci e mai lesne a găsi un om capabil și integru, decât șapte. Iar dacă ni s'ar cere candidatul nostru, fără lingușire o mărturisim, că am recomanda pe onorabilul doctor în medicină și hirurgie, domnul N. K. (Neculai Crețulescu ministrul de interne) care promite două avantaje: unul politic și altul științific. Dacă în cel d'întâi nu va reuși, cum e probabil, suntem siguri că vom trage un profit din cel de al doile, fiind anul foarte bolnăvicios” ¹⁴⁹. N. Crețulescu ordonă suspendarea foilor ce uitase atât de mult respectul datorit ocârmuirei ¹⁵⁰. Se face o suplică, din partea *nației* către domnitor contra închiderii gazetelor ¹⁵¹, și o întrunire în sala Bossel, în ziua de 27 Septembrie, care întrunire este însă spartă de poliție, arestându-se cu acest prilej mai mulți partizani ai ideilor noi: C. A. Rossetti, M. Kinezu, G. Serurie, N. Orașanu și G. Valentineanu. Domnitorul, urmând principiul constituțional, încuviințează restrângerea libertății presei, cerută de ministerul său, ¹⁵² pe când tot pe atunci gazetele din Moldova sunt scutite de port la poștă ¹⁵³. Ca un semn al legăturii ce unia partizile naționale și progresiste din ambele țări, Kogălniceanu se

¹⁴⁸ *Naționalul*, 19 Iulie 1859.

¹⁴⁹ *Nichipercea*, 2 Septemvrie 1859. Nouă ce suntem deprinși cu alt-felu de polemice, aceste cuvinte ni se par jucării. Oamenii timpului însă se simțeau foarte atinși prin asemenea necuviinți.

¹⁵⁰ *Monit. of. al Țării Rom.*, 25 Septembrie 1859.

¹⁵¹ *Steaua Dun.*, 10 Octomvrie 1859.

¹⁵² Decret din 2 Oct. *Mon. of. al Țării Rom.*, 4 Oct. 1859.

¹⁵³ *St. Dun.* 28 Oct. 1859.

oferă a apăra pe cei închiși dela întrunirea din 28 Sept¹⁵⁴. Curtea, cu toate că magistrații ei erau amovibili, achită pe cei învinuiți, descuvințând astfel fapta ministerului Crețulescu¹⁵⁵.

Încă dela 1 Septemvrie izbucnise o criză ministerială în București, prin retragerea ministrului de externe Scarlat Fălcoianu, apoi a celui de războiu și în sfârșit prin aceea a președintelui consiliului N. Crețulescu care înlocuise pe C. Crețulescu în președinție.

În 11 Octomvrie se alcătuește un nou minister sub Ioan Ghica la interne și președinte, V. Alecsandri la Externe, C. Golescu la culte, G. Crețanu la justiție, Cornescu la războiu, Steriade la finanțe și Bălăceanu la control¹⁵⁶.

Cauza căderii ministerului Crețulescu fusese în primul loc spargerea întrunirii dela Bossel și arestarea provocatorilor ei; apoi neizbutirea împrumutului de 8.000.000 de lei, din care se subscrie, până la căderea lui Crețulescu, abia 859.829¹⁵⁷; înfârșit nerealizarea aplicării măsurii, de a se îndatori mănăstirile închinată la răspunderea unui sfert din veniturile lor către casa statului, măsură care trăgându-se, fusese zădărnicită prin interveniri politice, pe când în Moldova, unde se lucrase mai răpede, ea izbutise.

Disolvarea adunărilor. — În ziua chiar a convocării adunărilor din Moldova și din Muntenia, după cetirea unui foarte lung mesaj ce conținea proiecte de reformă pentru reorganizarea țărilor, ambele adunări sunt disolvate. Această măsură se luase așa din senin, fără ca vr'un motiv actual să o fi îndreptățit. Acel dat de ocârmuire era, că adunările avuse menirea de a alege pe domn, iar nu de a organiza țările; că ele fusese adunări constituante și nu legiuitoare.

Adevărata pricină a disolvării adunărilor fusese însă alta: Cât timp poziția exterioară a domnitorului nu era asigurată, prin recunoașterea îndoitei alegeri de către puterile europene, el trebuia să sufere toate capriciile adunărilor care-l înălțase, prin voturile lor, pe scaunul Principatelor-Unite: de altfel domnitorul avea destule temeieri de a fi nemulțămît de ținuta

¹⁵⁴ *Ibidem*, 14 Noemvrie 1859.

¹⁵⁵ *Monitorul of. al Țării Rom.*, 12 Oct. *Steaua Dun.* 23 Noemvrie 1859. Instrucțiunea acestui proces, cel întâl proces politic din țările române, a apărut și în o broșură: *Intruția procesului întâmplat la 28 Septembrie în sala Bossel*, București 1859. Vezi și *Reforma* lui C. Valentineanu, 1 Noemvrie 1859.

¹⁵⁶ *Monitorul* citat în nota precedentă.

¹⁵⁷ *Ibidem*, 16 Septemvrie 1859. Numal cât mult mai târziu ajunge această sumă la 3.073.645 de lei, maximul ce s'a putut obține a se subscrie. (Raportul lui Steriade către domn. *Ibidem*, 27 Mai 1860). În ședința din 29 August 1860. (*Ibidem*, 16 Septemvrie 1860). C. Filipscu, cu prilejul unui alt împrumut pentru arme, propune iar o subscriere națională. „Dacă aceea de an n'a reușit, spunea el, a fost din pricina că nu era pentru arme“.

lor : alcătuite în majoritate din partidul dreptei, dacă ele nu se împotrivesc chiar fățiș reformelor, doriau să meargă cât se poate de încet. Ministerele, de și nu așa de rostite în culoarea politică, încât să pună o desbinare între ele și adunări, nu izbutise, chiar cu această purtare împăciuitoare, să se mântină la guvern¹⁵⁸. Reforme se făcuse câteva ; ele erau însă neîndrăznețe și reținute, temându-se oarecum de a apărea la lumina zilei. Pe de o parte răsturnarea ocârmuirilor, pe de alta purtarea comisiei centrale în votarea art. 34 al Constituției când cu cererea principelui străin, indispușese pe domn în privirea acestui fel de reprezentare a poporului, precum îl indispușese și respingerea propunerii de schimbare a legii electorale.

De îndată ce fusese recunoscut de Poartă și de puterile garante, domnitorul crezu că poate să se emancipeze de sub epitropia în care-l ținuse până acuma adunările, din a căror vot el ajunsese domn. *Monitorul oficial al Moldovei* lămurește într'un articol de polemică cu *Steaua Dunărei*, pentru ce adunările care, după părerea lui, nu erau menite a înzestra țările cu legi, nu fusese disolvate până atunci. „Factul îndoitei alegeri încă nu era consacrat de Europa. Adăogându-se către aceasta, complicațiile politice europene din anul trecut, nu ar fi fost iertat unui guvern național, să lipsască țara de reprezentanții săi, ai căror prezență putea să fie cerută dela un moment la altul”¹⁵⁹. Ba domnitorul simțind cât i se întărise poziția, prin recunoașterea alegerii sale, iea în mesajul de dizolvare a adunărilor, un ton amenințător, față cu „acele capete în care mai rămăsese oarecare sperări și visuri personale care ar trebui să se stângă, întru cât atât țara cât și Europa s'au pronunțat în chestia politică a Principatelor”¹⁶⁰. Domnul putea cu atât mai mult să înalțe glasul, cu cât dizolvarea adunărilor fusese aprobată de ambasadorii puterilor din Constantinopole¹⁶¹.

Dacă însă puterile încuviințau acea măsură, opinia publică din țară părea împărțită între două simțăminte tot atât de puternice : bucuria că lovise în partidul dreptei și teama pentru acest act de o netăinuită autoritate. Așa *Românul*, de și ceruse el însuși dizolvarea adunărilor, ca nereprezentând năzuințele țărilor, susținea că „dizolvarea ar fi trebuit să se facă asupra unui fapt, de oarece numai atunci apelul la țară ar fi avut un înțeles, ea având a hotărî între puterea executivă și majoritatea adunării”. *Steaua Dunărei* împărtășește același mod de a vîdea. Și ea combătuse adunările, căci dacă lucrurile mergeau rău, nu era din pricina puterii executive, ci mai mult din acea a adunărilor.

¹⁵⁸ Vioreanu în *Naționalul*, 17 Septemvrie 1859.

¹⁵⁹ *Mon. of. al Moldovei*, 15 Fevruarie 1860.

¹⁶⁰ *Ibidem*, 17 Decemvrie 1859.

¹⁶¹ *Negri către Domnitor*, 14 Decemvrie 1859. *Corespondența* p. 4.

Numita foaie găsește o dureroasă priveriște în adunarea din Moldova. Cu toate acestea, este de părere că „disolvarea a produs în întreaga țară o adâncă și întinsă nemulțămire”. Un articol de polemică din Monitorul oficial atinge această contrazicere, iar *Dâmbovița* organ oficios, aprobă deadreptul disolvarea¹⁶².

Alt motiv, încă mai adânc, al disolvării adunărilor reiese din următoarele împrejurări :

Prin întărirea domnului în capul ambelor țări române, se făcuse o însemnată strămutare în dispozițiile constituției cuprinse în Convenția de Paris. Comisiunea centrală care se arătase așa de puțin plecată domnitorului, nu mai avea în-sămăntatea ce i-ar fi revenit în ipoteza celor doi domni. „Dacă această comisie ar fi fost să funcționeze sub doi domni și așa zicând între două cară guvernamentale, cărora le ar fi fost cărmace comună, de bună samă că la nevoie ar fi putut sări din locul de onoare de lângă amândoi domnii ca să se pună în partea unuia numai, să-i dea strămutare și să meargă un car mai tare, târând și pe celalt după dânsul ; însă acum, când pe capra carelor, legate între sine prin o osie comună, stă unul și acelaș domn, comisia centrală nu are loc decât îndărăptul carului”¹⁶³. Această foarte nimerită asemăluire caracteriză prea bine schimbarea de poziție a domnului față cu autoritatea aceea care singură mai înainte reprezenta unirea țărilor române. De când unirea se întrupase într’o singură persoană, cea în-samnată și impunătoare a domnului comun, rolul comisiei centrale se întunecase cu totul. Aceste considerațiuni fac pe domnitor să răspingă, de și sub o formă îndulcită, lucrarea cea mai de samă a comisiei centrale, proiectul de constituție care propunea realizarea imediată a unirei de fapt, prin contopirea ocărmuirilor și a adunărilor și prin înființarea unei singure capitale în București, pe lângă că revenia la ideea unui principe străin. Această propunere putea aduce țările române în greutăți exterioare ; căci dacă Europa, după stăruințele Franței, trecuse cu vederea călcarea Convenției, prin indoita alegere a aceluiaș domnitor, nu era înțelept acuma a o zădări din nou, prin o nouă lovitură dată actului internațional, pe

¹⁶² *Românul*, 1—4 Ianuarie 1860, *Steaua Dunărei*: cererea de disolvare 4 și 12 Mai 1859; critica disolvării, 9 și 15 Decembrie 1859. *Monitorul oficial al Moldovei*, 17 Decembrie 1859; *Dâmbovița*, 6 Ianuarie 1860. Disolvarea adunărilor prilejise un articol violent în *Steaua Dunărei*, 18 Ianuarie 1860 din partea lui Dim. A. Sturza, fost ministru, cece i atrase două procese de presă, în care fu apărat de Kogălniceanu, dar condamnat la 2 luni de închisoare în o mănăstire. Sentința se execută cu mare grabire (*Monitorul of. al Mold.*, 21 Ian. 1860). În 20 Ianuarie, Sturza telegrafiază din Piatra : „Astă-zi merg în închisoare, de unde trimit salutare amicilor mei politici.” (*Steaua Dun.*, 20 Ianuarie 1860).

¹⁶³ *Tribuna*, 7 Sept. 1859.

care se răzâma întreaga nouă clădire a vieții românești. De aceea domnitorul, în răspunsul său din 30 Noemvrie 1859, la adresa prin care comisia centrală îi comunică proiectul de constituție, spune că : „aplaudă din toată inima la simțirea națională ce v'au inspirat în redacția acestui act ; însă oricât de puternică ar fi dorința de a vîdea realizate aspirările politice ale țării, noi trebuie înainte de toate să ne ferim de a compromite interesele sale de față, prin adoptarea de măsuri hazardate. Prin urmare voi lăsa întrebuițarea proiectului la un timp ce va fi mai favorabil. Până atunci guvernul meu va lua din el, indicații prețioase pentru pregătirea legilor. Ceeace voește România acum, este ca să ne ocupăm cu revizuirea codicilor, cu organizarea finanțelor, a justiției și a tuturor ramurilor administrative, punându-le în armonie cu Convenția. Guvernul meu este gata a ajuta pe comisiunea centrală întru îndeplinirea datoriilor sale speciale care îi sunt hotărît arătate de Convenție, în planul general al reorganizării noastre”¹⁶⁴. Când Alexandru Ioan I răspegia constituția votată de comisia centrală, el lucra în sensul vederilor politice europene, și ambasadorii din Constantinople spun lui Negri, că și constituția din Focșani era protivnică Convenției, și că bine a făcut domnul când nu a primit-o”¹⁶⁵.

Politica domnitorului era de a înainta cu prudență și de a nu juca totul pe o carte : el ținea deci în mare samă raporturile lui cu puterile garante. Comisia centrală și adunările compuse în majoritățile lor, din aceleași elemente, îl împingeau însă pe calea măsurilor îndrăznețe și pripite, pe care el, după felul cugetării sale, nu le putea urma. Era pus deci în cumpănă : trebuia să țină samă, sau de voința reprezentației naționale, sau de aceea a Europei. El preferă pe aceasta din urmă și de aceea disolvă adunările și deci și comisia centrală, emanațiunea lor. Epureanu în ședința din 25 Aprilie 1860 spune, că „trebuia să ne ferim de un conflict ce ar fi izbucnit între guvern ce rămânea pe tărâmul Convenției și comisiunea centrală ce s'ar fi mănținut pe acel al constituției votate de dânsa și care călca Convenția. Alt mijloc de a evita acest conflict nu era decât disolvarea adunărilor”¹⁶⁶, și tot așa cugeta și domnitorul în o scrisoare către Negri în care îi spune : că „din tribuna camerilor electivă și de pe jețurile comisiunei centrale s'a făcut apel într'un chip mai mult sau mai puțin acoperit, când la năzuințele unioniste, lingușind pe unii prin piedicile aruncate îndeplinirii reformelor constituționale și căutând a împinge pe alții în exagerări primejdioase sau ne la timpul lor,

¹⁶⁴ Reprodus între altele de *Steaua Dunărei*, 8 Dec. 1859.

¹⁶⁵ *Negri către Domnitor*, 14 Dec. 1859. *Correspondența* p. 4.

¹⁶⁶ *Mon. of. al Mold.* 7 Mai 1860.

pentru a ne pune în alternativa de a jigni sau Convenția sau simțământul național. Proiectul de constituție lucrat de comisiunea centrală este o dovadă despre aceasta. Astfel am fost nevoit să disolv camerele care, urmând mișcării naționale, întrunise pe capul meu coroana ambelor principate”¹⁶⁷.

Partidul dreptei simți îndată că disolvarea adunărilor era o lovitură care-l ținea. Văzând însă că trebuia să se supună puterei împrejurărilor și să lupte cu armele cu care era atacat, înaintea unui tribunal până atunci necunoscut în țările române, opinia publică, înființază, cu începutul anului 1860, o foaie în București, care să reprezinte interesele și nodul său de a vedea în mersul trebilor. Foaia fu botezată *Conservatorul progresist*, căutând, prin titlul său, să se arate ca reprezentând ambele curente, a păstrării trecutului și a îndrumării pe calea viitorului. *Românul* salută apariția acestui ziar cu cuvintele: „iesă în sfârșit, și pentru întâia oară, și partida cea veche în fața națiunii, cu stindardul său, și recunoaște astfel a ei suveranitate”¹⁶⁸.

Alexandru Ioan I, la sfârșitul anului său întâi de domnie, iea o poziție mai rostită față cu partidul dreptei, răspingând proiectul său de constituție și disolvând adunările. Cu ministerii alcătuite din partidul propășirei moderate, precum era Ioan Ghica în Muntenia și Em. Costache Epureanu în Moldova și așteptând ca nouele alegeri să-i dea adunări mai mlădioase, el gândea că a sosit în sfârșit momentul ca stărpele lupte ce-i paralizase orice mișcare până atunci să înceteze; că timpul muncii rodnice sosise prin care el trebuia să spargă drumul larg și mare al propășirei, prin pădurea înțălenită a vechilor deprinderi.

Să urmărim domnia lui, în această nouă perioadă a evoluției sale.

¹⁶⁷ Memoriul *Domnitorului* către C. Negri transmis agenților puterilor în 1 Mai 1861. *Archives diplomatiques* 1861, IV, p.263. Principele N. Suțu, în *Mémoires*, p. 379 spune despre domnitor: „Le prince était furieux contre la Constitution et m'assura qu'elle ne verrait jamais le jour”.

¹⁶⁸ *Românul*, 9 Ianuarie 1860.

III

DELA ÎNTÂIA PÂNĂ LA A DOUA DISOLVARE

(6 Dec. 1859 — 29 Ian. 1861).

Adunările cele noue. Disolvându-se adunările din ambele țări, se procede la noue alegeri care dau un rezultat prea puțin deosebit de acel al adunărilor trecute. Organele timpului calculează în deosebite chipuri elementele din care nouele adunări se alcătuiau¹. Un lucru era netăgăduit : nici în aceste camere, guvernul nu putea să se sprijine pe o majoritate sigură. Adunările erau, ca și cele disolvate, absolut neatârinate de ministerele care presidase ale lor alegeri, și era prea firesc lucru ca să fie așa, întrucât „colegiile electorale alesese pe aceiași bărbați din adunările trecute”².

Această situație politică, creată prin o lege electorală de tot restrânsă, nemulțămia pe partidul progresistă care se credea sigur a dobândi majoritatea, de îndată ce s'ar fi lărgit ceva cercul electoral, Un glumeț își bate joc, cu mult spirit, de sistemul absurd de reprezentare al țării, răstrâns numai la clasa cea mai bogată, ca și când ea singură ar fi avut interese de apărut. El spune : „Interesându-mă a cunoaște mai de aproape numărul total al familiilor ce compun națiunea română, mă hotărâi a lua în mână numărul 2 al *Stelei* și, reculegând toate soamele indivizilor cuprinși în listele electorale publicate după Monitor, m-am convins că națiunea română în Moldova se constituie din numărul de 1300 de indivizi”³. Grigore Cuza ob-

¹ *Românul*, 24 Februarie 1860, socotește : 28 din dreapta, 22 din stânga și 17 guvernamentali, pentru adunarea munteană. *Dâmbovița* citată de *St. Dun.*, 14 Martie 1860. alcătuește următorul tablou comparativ al adunărilor muntene din 1859 și 1860 :

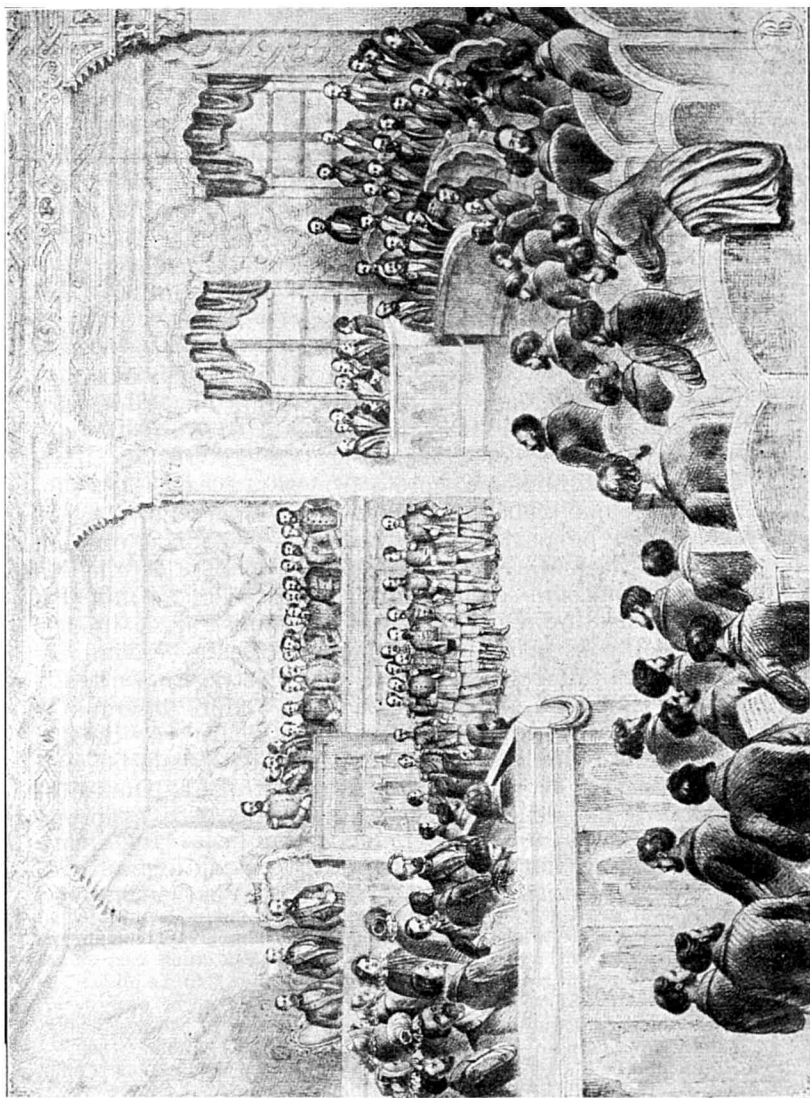
1859—74	deputați,	21	ultraconservatori	23	conservatori	10	liberali	20	ultralib.
1860—68	„	10	„	25	„	19	„	14	„

Vezi și *Naționalul*, 23 Martie 1860.

² *Naționalul*, ale cărui cuvinte sunt reproduse, aprobându-le de *Conservatorul progresist* 21 Iulie 1860. Comp. *Steaua Dun.*, 26 Octomvrie 1860.

³ *St. Dun.*, 2 Martie 1860.

servă că : „a se spune că țara a fost atinsă, prin măsura disolvării adunării, este a exagera lucrurile, întrucât ea nu participă la viața publică ; că adunarea era mai mult reprezentanta

Deschiderea Camerei Române de către Alexandru Ioan Cuza la 29 Februarie 1860, în București
Colecția Academiei Române.

unei clase, decât cea a țării, și aceasta din urmă trebuia să fie cu atâta mai nepăsătoare de soarta adunării, cu cât până acum nu s'a făcut mai nimic, în scopul îndeplinirii art. 46

din Convenție”⁴. Dar nu numai organele presei și unii deputați erau de părere a se lărgi dreptul electoral; însuș domnitorul împărtășia aceleași păreri, după cum s’a văzut din înfățișarea proiectului de reformă al legii electorale trimis comisiei centrale și pe care ea îl răspinsese⁵.

De altă părere însă era majoritatea adunărilor însăși. Când fu vorba să se voteze proiectul pentru camerele de agricultură în Țara Românească, adunarea primi un amandanemt, după care numai proprietarii cu venit fonciar de 1000 de lei să poată face parte din ele⁶. Nici măcar în daraverile economice nu voiau marii proprietari să stee alături de cei mici; dar însă în cele politice! Cu toate aceste adunarea moldovenească nu poate face altfel, decât a anula ridicula alegere a deputatului de Ismail de către un singur alegător, decretând prin aceasta însuș acel colegiu de incapabil de a trimite un deputat și deci lipsind pe o parte din țară de reprezentantul ei legal în adunare — cea mai bună critică a legii electorale⁷.

Și cu toate aceste, de astădată, guvernul și mai ales acel din Moldova exercitase oarecare presiune asupra alegerilor, spre a face să-i iasă candidații. Desvălirea acestor presiuni, de care erau învinuiți mai ales doi miniștri, acel de externe Gr. Balș și acel de justiție D. Miclescu, spre a fi aleși la Neamț și la Dorohoiu, aduce chiar căderea ministerului Epureanu. Legalitatea face și aici pe partidul progresist să deie mâna dreptei, și Kogălniceanu, făcând să se primească o propunere de anchetă privitoare la modul cum se efectuase alegerea celor doi miniștri, ei își dau dimisia, împreună cu C. Rolla ministrul de interne ce se simți și el atins prin votul adunării. Această descomplicare a ministerului aduce curând după aceea retragerea întregă a cabinetului Epureanu, în 3 Aprilie 1860⁸. Este însămnător faptul că domnitorul trimite fostului său ministru Gr. Balș, o scrisoare, în care îi mulțamește pentru eminentele slujbe și îi rostește părerea sa de rău pentru a lui retragere. Domnitorul deci părea a nu recunoaște verdictul adunării și a aproba

⁴ Ședința din 25 Aprilie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 7 Mai 1860.

⁵ *St. Dun.*, 15 Februarie 1860, spune că domnitorul trecând prin Buzău spre București, ar fi rostit către președintele Tribunalului cuvintele următoare: „domnule știți că legea electorală este îndestul de restrânsă; vă recomand să n’o mai restrângeți, ci D-v. lărgiți cât veți putea cercul alegătorilor, care cu cât vor fi mai mulți, cu atât adevărul se va vedea mai bine. Nu respingeți pe alegători, nu-i șicanați”. Se vede cât de colo că erau aceste vorbe puse de organul progresist în gura domnitorului care nu putea îndemna la călcarea legilor.

⁶ Ședința din 11 Iunie 1860. *Mon. of. al Țării Rom.* 20 Iunie 1860.

⁷ Ședința din 14 Martie 1860. *Mon. of. al Mold.* 24 Martie 1860. Comp. *Steaua Dunărei*, 14 Martie 1860.

⁸ *Steaua Dun.*, 11 și 14 Martie 1860. *Mon. of. al Moldovei*, 14, 23, 24 Martie; 6 Aprilie 1860. Comp. *Nationalul*, 31 Martie 1860. La Iași guvernul combătuse candidatura doctorului G. Cuciureanu, sprijinind pe C. Negruzzi, directorul statisticeii *St. Dun.*, 25 Februarie 1860.

purtarea ministrului în alegeri. Această scrisoare era cu atâtă mai neașteptată, cu cât în adunare se preschimbaser grele vorbe între Kogălniceanu, sprijinitorul propunerii de anchetă, și Gr. Balș, ministrul învinuit de apăsare în alegeri. Acesta tratase destăinuirile lui Kogălniceanu de infame calomnii; iar Kogălniceanu răspunsese, că dacă ancheta va dovedi arătările lui, atunci Balș va trebui privit ca un ministru trădător⁹.

Actul domnitorului se înțelege însă, dacă luăm în privire, că el doria să întărească în adunare elementul moderaților, al centrului, singurul care după părerea lui, urma o politică înțeleaptă. De aceea în răspunsul domnitorului la deputăția partidului dreptei din Țara Românească, primită de el în ziua de 3 Fevruarie 1860, el îi spunea: că „va rămânea tare în linia lui de conduită care constă în a opri pe aceia care ar voi să prăvăliască țara într'o cale hazardoasă și să facă să meargă înainte pe acei care ar voi să împiedece cursul progresului, ținând țara în vechea sa stare, sau cutezând mereu a o face să meargă înapoi”¹⁰.

Această politică a domnitorului care nu se sprijinia pe nici una din partidele cele mai rostite și voia să constituie o nouă alcătuire moderată, expunea ministerele a avea „doi dușmani în loc de unul”, cum ieia aminte *Dâmbovița*¹¹. Politica domnitorului era însă firească; căci cum spune Ulysse de Marsillac, în *La Voix de la Roumanie*: „Principele Cuza când a venit la putere, s'a găsit în fața a două partide extreme, între care era tot atât de periculos de ales: Ideile vechilor boieri nu puteau conveni tendințelor sale liberale; de altă parte era, în Muntenia, o fierbere ce trebuia liniștită. Oameni a căror bună credință nu putea fi bănuită, dar a căror înțelepciune putea da loc la îndoială, voiau să-l târască în niște întreprinderi care ar fi compromis viitorul națiunii. El căută întâi înlăturarea primejdiei în o împăcare, dar nu izbucni și rămase tot în greaua poziție de mai înainte. Afară de răul nemulțămirei partidelor extreme, puterea executivă era expusă la o vecinică luptă cu acea legiuitoare. De aici disolvările de adunări și schimbările neconținute ale ministerelor”¹². Tot așa spune și Bolintineanu că „domnitorul nu se hotărî a merge nici cu liberalii, nici cu boierii, nici nu avea o partidă a sa credincioasă și capabilă”¹³.

Domnitorul căuta însă, pe cât se putea, a urma o poli-

⁹ *St. Dun.*, 22 Martie 1860. Tot aici se află și scrisoarea domnitorului, reprodusă după Monitor.

¹⁰ *Steaua Dun.*, 15 Fevruarie 1860. De și cuvintele domnitorului nu sunt luate din un izvor oficial, ele au putut fi rostite, întru'cât sunt aproape identice cu acele spuse de el la primirea din Iași, cu prilejul întoarcerii sale din Constantinopole. Vezi mai jos, pag. 83.

¹¹ *Dâmbovița*, 2 Aprilie 1860.

¹² *La Voix de la Roumanie*, 19 Octomvrie 1861.

¹³ *Viata lui Cuza Vodă*, p. 33.

tică împăciuitoare. Se folosește de aniversarea zilei de 24 Ianuarie, pentru a închide în Țara Românească procesul turburării din 28 Septembrie și a revoca toate avertismentele făcute ziarelor; iar în Moldova, pentru a anula toate osândirile pentru delikte de presă¹⁴.

Deși domnul voia să fie omul timpului său, să se țină de principiul rostit de el altă dată, că mai bine ceva licență în presă, decât sugrumare¹⁵; de și el iertase toate delictele provenite din tipar, este nevoit mai târziu, față cu tonul tot mai pornit al ziarelor, a restrânge frânele, și în cuvântarea lui rostită în ziua de 19 Noembrie 1860 în București, spune miniștrilor, că „până se va face o legiuire asupra presei, se pot sluji de ordonanța în ființă, spre a pune o stavilă la orice abuz al presei”¹⁶. Această încurajare și are de efect, curând după aceea, suspendarea iarăși pe cale polițienească a ziarelor *Independența* și *Nichipercea* în 30 Noembrie 1860, ceea ce aduce o interpelare în adunare, din partea lui Rossetti, asupra acestei măsuri¹⁷.

Cu prilejul răsturnării ministerului Epureanu, se deslănțuiesc patimile politice într'un grad până atunci neuzit în țările române. În afară de o scenă violentă dintre Balș și Kogălniceanu, adunarea însărcinând o comisie compusă din C. Hurmuzaki, A. Panu și T. Balș, cu cercetarea dărei de samă făcută de minister asupra activității sale, raportul acestei comisii conchide la darea în judecată a ministerului, pe aceleași motive pe care le adusese și cenziura comisiei centrale contra acestui minister. Kogălniceanu însă izbutește a domoli pornirea și reduce lucrul numai la discuviințarea faptelor ministerului, ca neconstituționale¹⁸.

Se vede că viața parlamentară se hrănea din ce în ce mai mult din urile și răsbunările personale, sporite la nemăsuratele, prin combaterea în alegere a deputaților care cu toate aceste izbutiau.

Retrăgându-se ministerul Epureanu în ziua de 3 Aprilie 1860, domnitorul urmând calea constituțională, însărcinează pe vice-președinții adunării, Hurmuzaki și Mavrogheni, cu al-

¹⁴ *Mon. of. al Țării Rom.*, 25 Ianuarie 1860. *Românul*, 7 și 8 Ian. 1860; *Mon. of. al Moldovei*, 25 Ianuarie 1860. *Steaua Dun.*, 26 Ian. 1860. Cu câteva zile mai înainte domnitorul grațiasse pe Goncescu și pe Pascu pentru condamnările lor, în procesele de presă cu Kogălniceanu. *Trib. română*, 21 Ianuarie 1860. Aname Kogălniceanu care apăra pe D. Sturza, în procesul de presă intentat lui de guvern, făcuse el însuși proces de presă celor două fețe arătate mai sus, unul pentru o broșură, *A bas la maqsue, din Indépendance Belge*; altul pentru un articol defăimător din *Buciumul (St. Dun.* 18 Ian. 1860). Opoziția avea deci două măsuri: putea fi ofensată, dar nu putea ofensa.

¹⁵ Mai sus, p. 65.

¹⁶ *Mon. of. al Țării Rom.*, 22 Noembrie 1860.

¹⁷ *Ibid.*, 1 Decembrie 1860. *Comp. Nationalul*, 11 Decem. 1860.

¹⁸ *Monitorul oficial al Moldovei*, 30 Sept. 1860.

cătuirea unui cabinet. Dar ei nu se pot înțelege cu domnitorul asupra aplicării constituției care decreta unirea efectivă, lucru privit de domn ca absolut primejdios¹⁹. El se adresează atunci la partidul dreptei și caută să compună un minister sub Lascar Catargiu și St. Cantacuzino; dar nici ei nu se pot întâlni cu domnul în păreri, din pricină că voiau să ciuntească programul conținut în mesajul din ajunul disolvării²⁰. Văzând domnitorul că nu se poate înțelege nici cu dreapta, nici de astă dată chiar cu centrul, se hotărăște să se plece mai mult spre progresiști, și chiamă la președinția consiliului pe Mihail Kogălniceanu.

Deși fruntaș al partidei progresiste, Kogălniceanu era foarte prudent și știe să se plece împrejurărilor. El accentuase totdeauna nevoia de a se proceda, pentru efectuarea unirii, pe calea reformelor, spre a face unirea iubită și bine primită de popor; se apropiase de domnitor, prin combaterea ideii principelui străin în comisia centrală și, cu toate că votase și el constituția, cu unire efectivă, recunoscând îndată temeinicia întimpinărilor domnului contra acestei prea timpurii realizări.

Kogălniceanu își compune ministerul, în ziua de 3 Mai 1860, din: Eug. Alcaz, M. Jora, Damaschin Bojinca, Gh. Adrian, Arhiepiscopul Melhisedek și D. Cozadini, și în 5 a aceleiași luni cabinetul citește programul său adunării²¹.

Elementele cele nouă din țară aplaudează în unanimitate. la venirea acestui minister în fruntea trebilor. *Steaua Dunării* spune: „că în venirea la cârma statului a unuia din redactorii săi, se vede testimoniul cel mai eclatant că sacrele principii de libertate și de dreptate au încetat de a mai fi cauza guvernelor din țara sa”²²; iar femeia patrioată Sofia Hrisoscoleu (născută Cocea) din Fălticeni, scria înflăcărată, la vrâsta de 20 de ani: „bucură-te acum, o tu patrie nenorocită, căci ranele tale în curând vor fi vindecate de fiii tăi cei buni”²³. În programul său, Kogălniceanu apasă mai cu deosebire asupra nevoiei a trei reforme de căpitanie: legea electorală, chestia țărânilor și mânăstirile închinată²⁴.

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în țara soră? Evidențiate de același fel ca și acele din Moldova, aduc răsturnarea

¹⁹ *St. Dun.*, 9 Aprilie 1860.

²⁰ *Ibid.*, 26 Aprilie 1860.

²¹ *Mon. of. al Moldovei*, 30 Aprilie 1860, adaos. Comp. *St. Dun.*, 3 Mai 1860. De la 3 Aprilie până la 3 Mai Epureanu gerase afacerile. Melhisedek trebuie să se retragă, în urma unei interpelări a lui Grigore Cuza, unchiul domnitorului, ca unul ce fiind călugăr, nu putea îmbrăca dregătoria lumești.

²² *St. Dun.*, *Ibid.*

²³ *Românul*, 26 Iunie 1860.

²⁴ *St. Dun.*, 5 Mai 1860.

cabinetului Ioan Ghica, tot din cauza încălcării libertăților parlamentare. Anume principele Gh. Știrbeiu fusese arestat de prefectul de Dolj, în timpul alegerilor, sub cuvânt că ar fi fost rostit vorbe ocărtoare la adresa capului statului.

Dreapta făcând răspunzător ministerul pentru abaterea prefectului, propune un vot de neîncredere în minister. Stânga se folosește de prilej și generalizează votul, pentru toate nelegiuirile comise de minister²⁵ În ședința din 30 Aprilie 1860, votul de blam este primit, unindu-se dreapta cu stânga în a lui susținere²⁶.

Se vede că domnitorul, văzând că în Moldova a fost nevoit a se pleca spre progresiștii cei mai declarați; că în fruntea comisiei centrale era de asemenea un progresist, St. Golescu, cearcă și în Muntenia de astă dată un minister compus din oamnei cei mai înaintați în ideile lor.

În 28 Mai 1860, el alcătuește ministerul muntean din N. Golescu ca președinte, cu V. Boerescu, D. Brătianu, I. Brătianu, C. A. Rossetti, I. I. Filipescu și D. Vlădoianu²⁷. Adu-narea însă răspunde la această constituire, prin alegerea lui Barbu Catargiu, cel mai de frunte din membrii dreptei, la vicepreșidenția adunării²⁸.

Ministerul ultra-liberal din Țara Românească avu însă o viață foarte scurtă — nici 40 de zile, — dela 28 Mai până la 5 Iulie. El cade din următoarea împrejurare: Cesar Boliac fusese ales deputat. La validarea lui, se pune chestiunea moralității lui, întrucât fusese învinuit de consulul austriac și de un pașă turc, că ar fi substras niște obiecte prețioase încredințate lui de Unguri: Cu prilejul desbaterilor pățimase asupra acestei chestiuni, ministrul de culte C. A. Rossetti spune că, „președintele vrea să pună la vot excluderea unui deputat, acuzat de bănuială de către un guvern inamic al autonomiei și naționalității noastre”. V. Boerescu ministrul de justiție, auzind cuvintele rostite de colegul său și prin care se atăca, de către

²⁵ *Nationalul*, 1 Mai 1860.

²⁶ *Monit. of. al Țării Rom.*, 6 Iunie 1860. Comp. *Nationalul*. 5 Mai 1860. *Conservatorul progresist* 1 Iunie 1860 care însă se pierde în considerațiuni de tot nehotărâte asupra pricinii căderii ministerului. Această unire a stângii cu dreapta pas interesul sprijinirii legalității sau a altor idei mari, precum fusese unirea, era aspru criticată de *Malgouverné*, profesorul francez de la Academia din Iași. El spune într'o scrisoare către A. Panu din ¹⁹/₂₄ Aug. 1860: „Votre erreur à vous tous, hommes politiques, et principalement à vous, c'est de ne vouloir pas mettre la question sociale en premier ordre et de vous attacher presque exclusivement à la question politique. Vous avez fait la faute énorme de donner la main au parti ultra-conservateur, dans la but de le faire servir au triomphe du prince de l'union. (*Hărțile Rosetti*).

²⁷ *Monit. of. al Țării Rom.*, 30 Mai 1860. *Conserv. progr.* citat, arată frica cea mare ce cuprinsese lumea, (adecă pe foștii privilegiați) la venirea la putere a omenilor din 1848.

²⁸ *Nationalul*, 5 Iunie 1860.

un organ al guvernului, în plină adunare, una din puterile garante a existenței principatelor române (Austria), se răpede la tribună și arată, că „d. Rossetti ar fi vorbit ca deputat și nu ca ministru”. Abia se sfârșise cu această scenă și alt ministru, I. Brătianu „având parola”, cum se spunea pe atunci, susține că „internunțul Austriei, vizirul și ceilalți ambasadori nu au nici o autoritate în notele lor; pentru onoarea noastră nici nu ar trebui citite. Protestez de a se lua notele turcești ca acte într-o cauză ce înfierează drepturile române”. Boerescu ministrul justiției, suindu-se iar la tribună, observă că „încă dela început d. I. Brătianu a spus că iea cuvântul ca deputat, iar nu ca membru al guvernului. E adevărat că guvernul e absolut indiferent la această chestie; dar distincția nu poate fi așa de absolută, încât să nu se confunde vorbele zise ca deputat cu cuvintele zise ca membru al guvernului. Astfel cuvintele d-lui Brătianu contra Porței Otomane, nu numai guvernul nu le iea asupra-și, dar și protestă în contră-le”²⁹.

Domnitorul nu putea lăsa ca miniștrii lui să atace, dela tribuna adunării, puterile semnatare ale tratatului de Paris, și se vede că el a cerut dimisia ministerului, de oarece este dată chiar în acea zi. N. Golescu, întreat în adunare asupra cauzei retragerii cabinetului, răspunde, că „nu ar exista o perfectă înțelegere între domn și miniștri, relativ la întinderea responsabilității ministeriale”³⁰. Din aceste cuvinte se vede, că miniștrii ce atacase puterile garante, căutase să acopere purlarea lor cu responsabilitatea ministerială, spunând că vorbele lor nu legau nici pe capul statului, nici pe țară; dar domnitorul era de altă părere; anume că aci nu era vorba de o chestiune internă, ci de una externă, în care nu mai răspundeau miniștrii, ci domnul și deci țara. Această desbinare în păreri aduse retragerea cabinetului.

Noul minister se constitui sub M. Costache Epureanu, cu Costaforu, V. Boerescu, I. I. Filipescu, Adrian și Gh. Vlădoianu³¹. Și acesta era tot un minister progresist, după cum este și salutat de organul lui Boerescu care adauge, că „oare care dificultăți personale au dat loc la disolvarea cabinetului dintâi; dar principiul nu suferă nimic; mai mulți membri ai cabinetului celui vechiu (Boerescu, Filipescu, Vlădoian, Adrian) fac parte și din cel nou”³². Observația Naționalului ne arată

²⁹ Ședința din 5 Iulie 1860. *Monit. of. al Țării Rom.* 4 și 5 Aug. 1860. *Conserv. progr.*, 20 Iulie 1860, după obiceiul său, se întinde în considerațiuni abstracte asupra căderii ministerului ultra-liberal și declară chiar că „nu se va ocupa cu cauzele acestei căderi. Ceeace îl preocupa era aproape exclusiv chestia proprietății și improprietății țăranilor. Vezi și *Românul*, 5 și 6 și 7 Iulie 1860.

³⁰ *Românul*, 9 Iunie 1860.

³¹ *Mon. of. al Țării Rom.* 25 Iulie 1860.

³² *Nationalul*, 14 Iulie 1860.

că era mai mult o prefacere decât o schimbare a ministeriului, desfăcându-se el numai de elementele prea înaintate prin ideile lor. Sub cele două ministere progresiste, Kogălniceanu în Moldova și Epureanu în Țara Românească, și cu o comisie centrală compusă în majoritate din elemente de acelaș fel, trebuia să se îndrumeze reformele de nevoie, pentru a scoate țările române din starea lor cea veche, consfințită prin Regulamentul Organic, și a le împinge pe calea cea nouă, așternută lor prin Convenția de Paris. Adunările, sub presiunea acestor împrejurări, căutau și ele a se da după curent, și de aceea ministerele lui Kogălniceanu și a lui Epureanu și au o dăinuire ceva mai lungă decât cele ce le precedase, cu toate că Kogălniceanu, în scrisoarea lui de rămas bun dela redacția *Stelei Dunărei*, spunea în chip profetic, că „în aceste grele timpuri de tranziție și de patimi, oamenii nu șed mult la putere”³³.

În asemenea condițiuni se începe o mai spornică lucrare în sensul desvoltării poporului român și anume în cele 3 direcții în care și până acuma se îndrumase activitatea elementelor conducătoare: 1) pe calea susținerii vredniciei și autonomiei țărilor române; 2) pe cea a întăririi din ce în ce mai mult a legăturilor de înfrățire, și 3) pe cea a aplicării principiilor de egalitate, dreptate și libertate, prevăzute de Convenția de Paris.

Călătoria domnitorului la Constantinopole. — Societatea românească se transforma prin o lucrare, înceată dar neconținut propășitoare. În afară bântuiau frământările politice, încriminările mutuale, răsturnările și patimile viforoase ale luptei de toate zilele. Țările române păreau supuse la lovitura unor furtuni năprasnice; dar aceste, pe lângă răul pe care-l făceau, udau pământul cu apă mănoasă care, pătrunzând în lăuntrul lui, umezia păturile roditoare, din care era să răsară mai târziu un bogat săceriș.

În privirea punctului dintâi, vedem pe președintele M. Costache Epureanu spunând, în expunerea situației financiare pe 1860, în adunare, că „Inalta Poartă, neținând samă de sincerile protestații ale Românilor pentru tratatele lor, și privind dorințele noastre legitime cu un ochiu îndoelnic, dădu un rezultat nefast pentru prosperitatea țării, prin mănținerea căimăcâmiei provizorie un timp atât de îndelungat”³⁴.

Asemenea tânguire în protiva purtării Porței, nu fusese rostită niciodată până atunci, într'un chip oficial. Dar nu numai față cu Turcia trebuia firmată autonomia și libertatea țărilor

³³ *St. Dun.*, 3 Mai 1860.

³⁴ *Monit. of. al Mold.*, 27 Martie 1860 adaos. Și Epureanu ca ministru, ataca o putere garantă, însă modul cum o făcea era absolut altul de cât cum o făcuse Rossetti și Brătianu. Mai sus p. 78—79.

române, ci față și cu celelalte puteri. Jurisdicția consulară mai ales ridica neconținut greutăți în mersul treburilor, și am văzut mai sus încercarea ministeriilor trecute de a răstrânge întinderea ei. Aceste încercări aduseser, probabil, după stăruințele Austriei și ale Angliei, nota colectivă a tuturor consulilor, între care chiar al Franței pentru menținerea neatinsă a acelei jurisdicții, notă despre care s'a vorbit mai sus. Guvernul însă își dădu în curând samă despre falșa pozițiune în care se aflau consuliile puterilor străine, acreditați în Principate, prin berate turcești, și el începe a face demersuri, ca de acum înainte ei să fie trimiși de adreptul în țările române³⁵. Puterea care inaugurează recunoașterea acestei dorinți și deci autonomia țărilor române și în raporturile internaționale, este Piemontul. Ca o măsură complinitoare a acestei noue ere în viața politice externe a Principatelor, se înființează o agenție diplomatică la Paris și una la Turin³⁶. Jurisdicția consulară pierzând din însămnătatea ce o avea mai înainte, supuși străini se îngămădesc tot mai mult, lepădându-se de protecțiile respective³⁷, la cetățenia română.

Mare și neașteptată era această privilegii pentru ochii Românilor ce abia păreau că pot suporta lumina orbitoare ce le lua de odată vederile. Kogălniceanu, ca ministru ad-interim la instrucție, putea cu drept cuvânt să spună, într'un răspuns lui Zaharia Columb, reprezentantul comitetului școlar, la împărțirea premiilor a anului 1860 : „In adevăr, în anii aceia când în câteva luni am putut fi profesor de istoria românească, nu era lucru ușor și nepericulos de a grăi adevărul, de a vorbi în favoarea libertății naționale și cetățenești. Cine ar fi crezut, că eu ochii noștri vom privi, că însuși noi vom dobândi aceea deabia cu câțiva ani mai înainte era un mare curaj de-a rosti, de a dori”³⁸ !

Această înălțare a țărilor române în vaza lor, în însemnătatea lor, reiesă într'un chip într'adevăr strălucit, atunci când domnitorul merge la Constantinople, spre a se înfățișa în persoană Sultanului. Era aceasta o datorie de îndeplinit,

³⁵ Monit. citat în nota prec. Comp. mai sus, p. 59.

³⁶ *Naționalul*, 14 August 1860. Domnitorul trimisese, după 24 Ianuarie 1859 pe Alecsandri la Paris, la Londra și la Turin; pe Ludovic Steego la Viena și Berlin, iar pe C. Negri la Constantinople. Prima agenție statornică este însă cea din Paris înființată, la început, cu titlu de *Corespondant du gouvernement de Moldavie à Paris et à Londres*, și primul ei titular este Ioan Alexandri fratele poetului. Dela 7 Sept. 1860 el ia titlul de *Agent des Principautés-Unies à Paris et à Londres*. La 11 Septemvre 1860, I. Alexandri capătă dreptul de a corespunde prin cifre cu domnitorul. A. Papadopol Calimah. *Amintiri*, p. 257 și 283. Vezi și Vol. XII p. 309.

³⁷ Mai fiecare număr al Monitorului Moldovei și Țării Românești conține asemenea lepădări.

³⁸ *Monf. of. al Mold.*, 29 Iulie 1860.

față cu puterea de care atârnau și pe care congresul european ce le recunoscuse dreptul la existență, o menținuse ca suzerană a Principatelor-Unite. Dar, de și Alexandru Ioan se ducea, ca vasal să facă un act de curtenie suzeranului său, cât de deosebit se așternură relațiile de astă dată între sultan și domnul Principatelor! Orice urmă de înjosire care să amintească poziția precumpănitoare a împărăției turcești și acea închinată a capului țărilor române, dispăru; ba din potrivă, Sultanul, prin măsurile ordonate de el și prin purtarea sa personală, căută să înalțe pe domnul acelor țări, pe care predecesorii săi erau deprinși a le strivi sub călcăiul lor.

Înainte ca domnitorul țărilor române să facă această călătorie, se întâmplase ca marele vizir să vină în orașele turcești de lângă Dunăre. Domnitorul trimise pe ministrul de externe, să complimenteze pe marele vizir. Organele presei turcești arătau părerea de rău, că domnitorul nu s'a dus în persoană, spre a se înțelege cu marele vizir asupra ceremonialului primirii sale în Constantinopole³⁹. Nu numai că Alexandru Ioan I știu să-și păstreze vaza personală cu acest prilej, dar el luă măsurile cele mai amănunte, pentru a asigura vizitei sale un cu totul alt caracter de cât îl avuse acele ale predecesorilor săi. C. Negri fixază programul împreună cu ambasadorul francez, și Savfet-pașa asigură pe reprezentantul Principatelor-Unite, că principele va fi primit cu cele mai mari onoruri și anume că va intra, nu pe poarta cea mică, ci prin cea a Sultanului; cere ca Cuza să primească numai decât a fi găzduit la palatul Emirgian, ceea ce-l va pune pe picior egal cu principele Napoleon și cu marele Duce Constantin. Fuad-pașa ce fusese câștigat de domnitor, prin o scrisoare de condoleanță, trimisă dregătorului turc, cu prilejul morții fiului său, după sfatul dat de ambasadorul francez lui Negri, se jăluște chiar acestuia, că domnitorul ceruse dela adunare un credit de 1.000.000 de lei, spre a merge la Constantinopole, credit ce s'ar putea interpreta că ar sluji spre a face daruri⁴⁰. Cât se schimbasese lucrurile!

În 22 Septembrie 1860, Alexandru Ioan I pleacă către Constantinopole din Galați. Era așteptat aici, de trei zile, de doi coloneli turci, trimiși de Sultanul. Nu se trimisese grade mai înalte militare, numai din cauză că și Cuza nu fusese decât colonel în armata română.

Corveta de război *Beyrut*, din marina otomană, fu pusă la dispoziția principelui. Bolintineanu care a însoțit pe principe în călătoria lui, ne descrie primirea domnitorului român

³⁹ Reprodus din *Le Levant*, ziar al Porței ce apărea în Bruxelles de *Deutscher Correspondent*, București, 18 August 1860.

⁴⁰ *Negri către Domnitor*, 14 Decembrie 1859, 15 Febr., 13 April 14 Mai, 16 și 26 August 1860. *Correspondența*, p. 4. 17. 55, 30, 30, 62, și 67, Comp. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 288.

de către autoritățile turcești, primire ce nu se deosebea aproape întru nimic de aceea a unui suveran neatârnat. La intrarea în Marea Neagră, când domnul se apropie cu barca de corvetă, ea se iluminează deodată sub flăcările unui foc bengalic, și când o părăsi, în portul Constantinopolei, coborându-se în caic, corveta salută prin o descărcare de tunuri. O gardă de soldați turci prezentară arma la debarcarea domnului. El fu găzduit în palatul dela Emirgian. Hrana atât a domnului cât și a întregului său personal, se dădu pe socoteala Porței. Indată ce se așază în palat, domnitorul primi vizita ambasadorilor puterilor europene și a ministrului afacerilor străine ale Porței. La vizita făcută de Alexandru Ioan I Sultanului, acesta îl aștepta în picioare, în mijlocul salonului și făcu câțiva pași întru întâmpinarea domnului care era îmbrăcat în uniformă românească. Domnul fiind puțin răcit și tușind de câteva ori, Sultanul se informă de sănătatea lui și-i arătă dorința de a-l vedea de mai multe ori, în timpul cât va sta la Constantinopole. La eșire, vizirul petrecu pe domn până la ușa serailului. La vizita pe care domnul o înapoi ministrului de externe, muzica turcească execută arii românești. Sultanul trimise domnitorului o sabie de onoare împodobită cu pietre scumpe de o foarte mare valoare. Se dădu o reprezentație la teatrul dela palat, la care domnitorul asistă în lojă, alături de Sultanul, și așa mai departe ⁴¹.

Ce scop urmărise domnitorul în vizita lui? Se spunea prin țară, în cercul acelora care nemulțămise pe domn, cu răsturnările ministeriale, că el avea de gând să trateze, cu reprezentanții puterilor străine din capitala Turciei, suprimarea Convenției și înlocuirea ei cu dictatura ⁴². Asemene zvonuri le am văzut că erau răspândite încă de mai înainte în țările române. Dacă ele erau deocamdată neîntemeiate, scopul vizitei sale nu era acel al unui simplu act de curtenire, cu toate că domnitorul și încunjurimea lui căutase să-i dea acest caracter. Așa Bolintineanu credea că domnul nu putea să ceară unirea dela Turci, fără a jărfti autonomia țărilor surori. Insuș domnul, la reînțoararea lui, lămurește lumea adunate în saloanele palatului din București, pentruce se dusesse la Constantinopole : „Nu am mers acolo, spune el, spre a căuta mijlocul de întărire din întru, căci realizarea legitimelor dorinți ale Românilor atârână de ei înșiși. Aș socoti coborât neamul românesc, dacă afară din țară ar fi avut nevoia sau aș fi căutat mijloace de a ajunge

⁴¹ D. Bolintineanu, *Călătoria domnului Principatelor-Unite în Constantinopole*, 1860. Asupra modului cum fusese primiți Al. Ghica și M. Sturza, cu fesul pe cap și sărutarea papucului și cu mâinile la piept, vezi Drăghici *Istoria Moldovei, pe 500 de ani*, II, p. 193. Pentru Grig. Ghica și Știrbeiu, *Albina Romanească*, 10 Iulie 1849. Vezi și T. Codrescu. *Magazin istoric și literar*, 1876. Comp. Vol. X p. 87.

⁴² *Steaua Dun.*, 31 August și 3 Sept. 1860. *Naționalul*, 22 Septembrie 1860.

la țelul dorit. Mergerea la Constantinopole a fost o simplă vizită de curtoazie⁴³. Arătările domnitorului nu sunt tocmai exacte; dar el nu putea mărturisi lucrurile precum fusese într'adevăr. Anume el vroise întâi să pună o condiție acestei vizite, adică, primirea unirei desăvârșite de către Poartă și revizuirea legii electorale. Ambasadorul francez însă sfătuește pe Negri, să determine pe principe a face vizita întâi și după aceea să facă cererea de revizuire⁴⁴. De aceea vom vedea că mai târziu tot dela Poartă și dela puteri, principele va cere a se dobândi aceste lucruri, și nici că se putea altfel. Vorbele principelui căutau să acopere o cugetare pe care o avuse, dar care din împrejurări rămăsese deocamdată nearătată. De altfel, această vizită avea o mare însemnătate, prin măgulitoarele distincții al căror obiect fusese domnul și prin care el făcuse țărilor române o slujbă covârșitoare, înălțându-le în proprii lor ochi și în acei ai Europei.

În curând se văzu rezultatul bunelor relații încheigate între Sultan și domnitorul Românilor. Se obicinuia până atunci, ca pașpoartele eliberate de cancelariile române pentru Turcia, în loc de a fi numai vizate de autoritățile otomane, să fie preschimbate de ele în pașpoartele turcești, pentru a se menține ideea încorporării Principatelor în împărăția otomană. C. Negri cerând, după vizita domnitorului, suprimarea acestui obicei, ministrul de externe al Turciei încuviințează cererea reprezentantului român⁴⁵.

Dacă însă domnitorul era râvnitor a apăra vaza și demnitatea poporului său, el era foarte băgător în samă a nu atinge prin nimic susceptibilitatea puterilor care subscriseser actul de renaștere al țărilor române.

Am văzut mai sus cum se expulzase din țară cei doi zia-riști, italian și german, din care cel dintâi ponegrise pe Napoleon, cel de al doilea pe Francisc Iosif; de asemenea cum domnul ceruse dimisia ministerului ce atacase, în adunare, pe Austria și pe Turcia⁴⁶. Pe la Aprilie 1860, episcopii catolici primise ordin dela papa, a ceti în bisericile catolice o afurisenie contra regelui Italiei. Guvernul lui Alexandru Ioan I oprește această cetire, de ambele părți ale Milcovului, pe motivul, „că ar fi un rege garant și de un sânge cu noi”. Puțin timp după aceea, voind să se de un banchet, pentru a se celebra unirea Italiei centrale cu Savoia, fapt neplăcut lui Napoleon, guvernul vrea să-l oprească prin poliție, și atunci ideea banchetului este pă-

⁴³ *Monit. of. al Țărei Rom.*, 18 Oct. 1860.

⁴⁴ *Negri c. Cuza*, 9 Iulie 1860. *Correspondența*, p. 54.

⁴⁵ *Naționalul*, 23 Oct. 1860.

⁴⁶ *Mai sus*, p. 65 și 79.

răsită⁴⁷. Către sfârșitul anului 1860, două corăbii sarde vreau să descarce la Galați mai multe lăzi cu arme, destinate pentru armarea unei bande de Unguri -ce, în acelaș timp, se formase în ambele țări, din adunarea emigranților. Kogălniceanu izbutește să-i facă prin stăruinți a părăsi Moldova, și interpretat în adunare asupra acestei împrejurări, răspunde, că a refuzat să-i extrădeze, spre a nu lovi în reputația de țară ospitalieră de care totdeauna s'a bucurat România; dar pe de altă parte a căutat să-i determine a părăsi țara noastră, spre a nu jigni întru nimica principiul neutralității care trebuie să fie sfânt pentru noi⁴⁸. Părerea ministrului reproducea cugetarea domnitorului care spusese, într'o cuvântare rostită la 10 Decembrie 1860: „Ungurii au socotit că a venit momentul de a-și dobândi și ei naționalitatea lor, și că țara noastră ar putea servi de bază a operațiunilor lor. Suntem neutri și nu putem îngădui astfel de întreprinderi, sub nici un pretext, căci atunci nu știm pentru ce alții ar respecta neutralitatea noastră”. Adresându-se apoi către ministrul de războiu adaoge: „completeța cadrelor, îngrijii de echipamente și, dacă este nevoie, treceți chiar peste cifra bugetară. Astăzi țara își are steagul ei, și Români se vor strânge în jurul lui pentru a-l apăra”⁴⁹.

Dacă însă autoritatea domnitorului se întindea și se întăria în afară, și în lăuntru era nevoie a o înălța deasupra unei puteri care, de când cu emanciparea poporului român, începuse a lua apucături de neatârnavă, nepotrivite cu starea lucrurilor, precum și cu întreaga istorie a țărilor române — autoritatea bisericească, întrupată în persoana mitropolitului. Sofronie Miclescu, mitropolitul Moldovei, era unul din cei mai înverșunați protivnici ai noului ordin de lucruri și ai domnului, reprezentantul său. Domnitorul se hotărî să deie capului bisericeii o lecțiune care să-l învețe — pe el și pe toți cei ce cugetau ca dânsul — că, dacă mitropolitul este suveran în trebile bisericești, nu poate fi decât ascultător și supus în cele lumești. Pentru a lovi mințile, domnitorul alege ziua cea mare de primire, după întoarcerea sa din Constantinopole, cu care prilej el putea atinge și alte abateri de domeniul moral, de îndreptat

⁴⁷ *Românul*, 19 Aprilie 1860. Banchetul se plănuia a se da în București. În Iași nu fusese nici o mișcare în această privire; căci cum spune *Steaua Dunărei*: „jupân Leib și Jupân Solomoniki nu prea simpatizează cu triumful Italianilor”.

⁴⁸ Ședința din 15 Decembrie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 19 Dec. 1860.

⁴⁹ *Monit. of. al Țării Rom.*, 12 Decembrie 1860. Această chestie a armelor ungurești complicase chestia unirei (vezi mai jos pag. 122). Indemnul domnitorului ca să se treacă peste cifra bugetară, cu tot avântul său patriotic, este neconstituțional și se poate adăogi la celelalte arătări aduse mai sus despre practica acestui regim.

tocmai pe aceeași cale, a dărei lor în cunoștința obștească și a mustrării prin organul său cel autorizat.

El arată întâi, că vizita făcută sultanului, „a avut un deplin succes; că va atârna numai de patriotismul și de prudența și concordia noastră, pentru ca în curând aspirațiile noastre cele mai fierbinți să se realizeze. Pentru aceasta trebuie însă ca guvern și țară să ne dăm mâna și să ne ocupăm serios de îmbunătățirea stărei lucrurilor din lăuntru, cu stârpirea abuzurilor și cu întemeierea legalității. Exemplul respectului către lege trebuie să-l dea mai întâi acei ce sunt chemați a o aplica. Cu părere de rău însă trebuie să mărturisesc, că am primit mai multe tânguiri asupra onora din tribunalele țării. Chem cea mai mare luare aminte a d-voastră, d-le ministru al Justiției, asupra acestor abuzuri care trebuie să dispară cât mai curând. Vă invit mai cu deosebire să fiți fără cruțare pentru judecătorii care au călcat datorințele lor. Curtea de confirmare dă asemenea loc la multe tânguiri. Mi se spune apoi că unii membri ai curților nu se deosebesc prin o mare exactitate întru a-și îndeplini îndatoririle lor, la oarele hotărâte. Am aflat că unele dăți, președintele a fost chiar nevoit de a se duce pe acasă, spre a pofti pe judecători de a veni la curte, ca să completeze sesiunea. Aceasta nu o voi mai tolera, de acum înainte. În fie care Duminică, deosebitele curți și tribunale îmi vor înfățișa raporturile lor despre pricinele cercetate, despre cele amânate, precum și despre cauzele pentru care ele nu s'au cercetat”.

După aceste cuvinte, cu care nu prea erau deprinși magistrații moldoveni, întorcându-se către mitropolit, îl apostrofează într'un chip tot atât de energic pe cât și de neașteptat : „Prea sfinte Mitropolitule ! Țara v'a încredințat toiagul arhipăstoresc ca să o conduceți pe calea morală și a mântuirii sufletesti. Eu sunt convins că prea sfinția voastră aveți conștiința acestor mari și frumoase datorinți ; dar sunteți rău încunjurat și rău sfătuit. De un timp încoace clerul înalt a părăsit cu totul misiunea sa ; în loc de a fi cel întâi a da exemplul respectului către lege și autoritate, el s'a pus în stare de revoltă. Nu vom mai tolera o asemenea stare de lucruri, jignitoare fericirii și progresului țării. Trebuie ca în viitor capetele cele mai îndărătnice să se supună legei. Am mai multe motive pentru a Vă adresa asemenea cuvinte”. Aice domnitorul aduce aminte mitropolitului, cum s'a opus totdeauna încercărilor miniștrilor, de a introduce morala și disciplina în mănăstiri, la care mitropolitul a răspuns prin cărți de afurisenie care au provocat revolte între călugări ; că guvernul pedepsind pe acești revoltanți, mitropolitul a protestat ; că guvernul a cerut destituirea starețului dela Neamț, găsit vinovat de mai multe încălcări, în urma unei anchete rânduite de minister în unire cu mitro-

politul; dar că acest din urmă refuzase destituirea⁶⁰; că mitropolitul, în doi ani de a rândul, se ferise a serba ziua onomastică a domnitorului, ducându-se la țară în acel timp. „Ca simplu individ — spuse domnul — eu nu cer și nu am trebuința de rugăciuni de comandă și făcute fără voie; însă ca șef al statului, cer și pretind ca mitropolitul Moldovei să se roage pentru domnul Românilor”. În sfârșit mai mustără pe mitropolit pentru abuzul despărțeniilor, „în care toate legile, și cele dumnezeiești și cele omenești, s’au calcat în picioare de decasteria prea Sfinției Voastre”. Intorcându-se apoi către Kogălniceanu și prefăcându-se a fi supărat pe el, îi spune: „de aceia domnule președinte al consiliului și ministru de cultură ad-interim, ne vedem silit a vă arăta nemulțămirea noastră, pentru molățarea și indulgența cu care ați răbdat starea de nesubordonare în care s’au pus unii din membrii clerului înalt; chiar de mâne veți lua măsurile cele mai energice, pentru ca legea și autoritatea să fie respectate de toți fără deosebire. Am respectat și voi respecta drepturile atât ale fiecărui cetățean cât și ale fiecărei puteri a statului; însă voi ști a face să se respecte și drepturile care sunt date Domnului. Națiunea ne-a delegat suveranitatea ei, ca să facem fericirea a cinci milioane de Români, iar nu ca să ne oprim din această cale mântuitoare, prin considerațiuni către câțiva răsvrătitori sau ambițioși care nu se pot împăca cu noul ordin de lucruri. Suntem domnul Românilor și prin urmare suntem datori a ocărmi astfel, ca fericirea întregii nații să nu mai fie sacrificată la câțiva nemulțămii”.

O urmare a acestei cumplite filipice fu suspendarea mitropolitului, darea lui în judecată, pentru abuzurile comise și internarea lui la mănăstirea Slatina⁶¹.

Pe lângă această plecare a capului bisericii sub puterea statului, se urmează înainte cu măsurile luate încă sub ministerele anterioare, secularizindu-se încă câteva schituri și mănăstiri, atât în Moldova cât și în Muntenia, pe motivul că „monahii ce conțin sunt călugăriți contra canoanelor și au o purtare abătută dela morală”⁶². Apoi se centralizază, prin un decret din 19 Oct. 1860, veniturile tuturor mănăstirilor chinovii, adecă pământene, în casa statului, și se ieau încă și alte măsuri, pentru a se pune biserica sub autoritatea statului. Așa se reformă programul seminarelor, fără a se consulta autoritățile bisericesti și se proiectează o lege pentru numirea episcopilor și a mitropoliților, pe care clerul o consideră ca nece-

⁶⁰ Intre altele, starețul rupsesse marca țarei depe frontonul scoalei din mănăstire. Kogălniceanu, în ședința din 31 Iunie 1860, *Monit. of. al Mold.*, 31 Oct. 1860.

⁶¹ *Ibid.*, 7 Noemvrie 1860.

⁶² *Ibid.*, 16 Aug. 1860. *Comp. Naționalul*, 29 Sept. 1860.

nonică, întrucât, în locul alegerii propriu zisă din partea clerului, se substituia numirea din partea domnitorului. Toate aceste măsuri treziră protestări din partea organelor ecleziastice⁵³.

În ce privește pe cel de al doilea punct, răstrângerea tot mai mult a legăturilor dintre țările surori, amintim următoarele măsuri luate de guvernele ce se succedau la cârma lor :

Încă dela 1 Ianuarie 1860, prin o măsură administrativă provizorie, se procedează la unificarea vămilor care trebuiau să nu mai fie date în arendă, ci căutate în regie. Administrația centrală era să fie în București, cu o sucursală în Iași, adevărându-se și pe calea practică întâietatea capitalei Țării Românești, susținută în teorie de Kogălniceanu în comisia centrală⁵⁴. Se ia apoi măsura ca autoritățile Moldovei și ale Țării Românești să corespundă direct, ca aparținând uneia și aceleiași țări, și nu mai mult prin organul ministerilor afacerilor străine⁵⁵. Alecsandri și Panu punându-și candidaturile de deputați în Muntenia, unul la Buzău și celalt la Craiova, cad amândoi. *Dâmbovița* regretă această cădere, arătând că ar putea fi luată ca o manifestare contra țării surori⁵⁶. Mai târziu însă Kogălniceanu, punându-și candidatura la Focșani, unde era combătut de guvern, colegiul din Brăila îi propusese a fi candidatul său, ceea ce Kogălniceanu refuză, dorind a rămânea deputatul Moldovei⁵⁷. Adunarea moldovenească întrebă pe cea muntenească, cum a procedat la alegerea membrilor comisiei centrale, și dacă a admis ca acei membri să urmeze a face parte din adunare, sau dacă trebuia înlocuiți — aceasta spre a lucra ca și dânsa și a întări principiul unirii⁵⁸. Măsurile de unificare administrativă se introduceau însă mai ales în treburile militare, Convenția însăși prevăzând contopirea ambelor corpuri de apărare ale țărilor române. Așa se unifică legile gradelor militare din ambele principate⁵⁹; se crează o școală militară comună; se promulgă proiectul de recrutare, întocmit de comisia cen-

⁵³ *Naționalul*, 27 Oct. 1860. Vezi protestele : Acele ale mitrop. Sofronie, din 10 Dec. 1860, din mână Slatina, care califică actul guvernului, de a lua în administrație averile mână chinovii, de „act nelegal nedrept și nemoral”, protest publicat în *Documente pentru istoria bisericească a națiunii române* de arh. Varahiil Lateș, Ian. 1860; critica reformei seminarilor, în *Clerul român față de art. 46 din Convenție* de Neofit Scriban, Buzău, 1860; și aceea a proiectului de lege, de același : *Nelegalitatea și defectuositatea proiectului de lege pentru alegerea mitrop. și a episcop.*, Iași, 1861. (Extras din ziarul *Trecutul* 4, 7 și 8).

⁵⁴ Expunerea lui M. Costache, *Monit. of. al Mold.*, 31 Martie 1860. Comp. *Ibid.*, 4 Ian. 1860 și 23 Decemv. 1859.

⁵⁵ Dispoziție din 1 Martie 1860, *Monit. of. al Țării Rom.*, 4 Martie 1860.

⁵⁶ *Dâmbovița*, 24 Fevr. 1860.

⁵⁷ *Steaua Dun.*, 1 Martie 1860.

⁵⁸ *Monit. of. al Mold.*, 28 Martie 1860.

⁵⁹ Decret din 30 Iunie 1860. *Ibid.*, 10 Aug. 1860.

trală și votat de ambele adunări ⁶⁰; se unifică ministerul de războiu din ambele țări, deocamdată sub forma, că ministrul de războiu din Țara Românească să gereze și afacerile celui din Moldova; mai târziu însă întocmindu-se un singur minister de războiu pentru ambele țări, cu reședința în București — iarăși o afirmare a acestui oraș de capitală a României viitoare ⁶¹; se unifică intendența, comanda și instrucția ambelor armate; ceea ce nu era decât o urmare a administrației lor comune ⁶². Ridicarea și întărirea oștirii ambelor țări era pe de o parte cel mai bun mijloc de a le asigura păstrarea drepturilor câștigate, precum și speranța cea mai puternică a realizării dorințelor viitoare. De aceea, orice măsură în favoarea acestui așazământ, făcea să propășască atât tendința către emancipare, cât și cea către unire. Se trimitea câțiva ofițeri pe câmpul de bataie al Marocului; alții în școlile militare din Metz și St.-Cyr; se înființază școlile ostășești la toate companiile, excadroanele și bateriile; se votează de adunarea munteană un credit de 5.000.000 de lei menit pentru cumpărare de arme; în sfârșit se înființază un regiment de geniu ⁶³.

Dar cu cât se răstringeau mai mult firele vieții comune, cu atât se simțea mai mult neputința de a se menține jumătatea de unire, încuviințată de Convenția de Paris. Așa se știe, că vama între țările române fusese suprimată încă de pe vremele lui Bibescu, cel întâi pas făcut pe tărâmul real al unirii și unificării intereselor lor ⁶⁴. Printre legile financiare menite a spori mijloacele budgetare, se propusese în Muntenia și o taxă de 5 lei pe vatra de spirt. De și legea este promulgată în Muntenia, guvernul de aici suspendă aplicarea ei, până la votarea aceleiași legi și în Moldova, întrucât altfel spirituoasele moldovene ar fi făcut o concurență ruinătoare celor din Muntenia ⁶⁵. Apoi mecanismul legislației era de o nespūsă complicitate și aducea multe trăgănări. Legile de interes comun trebuiau să fie propuse de comisia centrală, trimise apoi la ambele adunări care, dacă le amendau, trebuiau să se întoarcă la comisia centrală; cele de interes special trebuiau iar să fie pro-

⁶⁰ Decret din 21 Iulie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 2 Aug. 1860.

⁶¹ Decret din 26 Iulie 1860. *Ibid.*, 31 Aug. 1860. *Monit. of. al Țarei Rom.*, Sept. 1860.

⁶² Decret. din 30 Aug. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 31 Aug. 1860.

⁶³ *Naționalul*, 28 Febr.; *Monit. of. al Țarei Rom.*, 24 Mai; *Mon. of. al Mold.*, 4 Iulie; *Monit. of. al Țarei Rom.*, 16 Sept.; *Ibid.*, 11 Noemv. 1860. Șed. din 29 Aug. în *Monit. of. al Țarei Rom.* citat. Toate aceste măsuri care tindeau tot odată la îmbunătățirea și la unificarea oștirii, precum și altele mai mărunte, sunt cuprinse în *Monitorul oastei* pe 1860; rezumate de generalul Florescu, în *Expunerea îmbunătățirilor în armată*, București, 1861.

⁶⁴ *Ist. Românilor din Dacia Traiană* XI, p. 163.

⁶⁵ Decret p. suspendarea aplicării legii din 1 Oct. 1860. *Vezi Naționalul*, 6 Oct. 1860.

puse de guverne și să fie de asemenea cercetate de comisia centrală, poate amendate și reînțoarse la adunări. Mijloacele de comunicație, fiind primitive și încete ⁶⁶, se înțelege câtă zăbavă trebuia să aducă o asemenea organizare în mersul trebilor. Toate măsurile se încercară spre a se mai îndrepta răul. Așa, adunarea moldovenească votează trimiterea a doi delegați în adunarea munteană, spre a asista la desbatere și a aplană dificultățile politice dintre ambele țări, care delegați să aibă vot în adunările unde erau să fie trimiși. Această hotărâre însă nu este pusă în lucrare, văzându-se că e nepractică. Adunarea munteană, la rândul ei, când cu votarea legii curței de casație, cere ca sau adunarea moldovenească să primiască amendamentele ei, sau vice-versa ⁶⁷, iar deputații moldoveni C. Gr. Ghica și d-rul Gh. Cuciureanu propun ca, pentru votarea acestui proiect, menit a crea un așăzământ comun, prevăzut de Convenția de Paris, adunarea moldovenească să se strămute la București, spre a lucra împreună cu acea din Țara Românească—altă îndrumare care arată tot Bucureștii de capitală a statului unitar. Primul ministru, Kogălniceanu, se opune însă acestei propuneri, „fiindcă a se întruni adunările, ar fi a se face o lovitură de Stat și, spre a o face, ar trebui să avem mijloacele necesare. Ocazia trebuie prinsă de păr; dar ocazia aceasta nu are păr; trebuie să ne silim a face să-i crească părul, ca să avem de unde o apuca” ⁶⁸. De aceeași părere este și *Naționalul* care ia aminte că: „a brusca unirea, este a o compromite” ⁶⁹. Pe cât se putea însă, ambele guverne lucrau totdeauna în acelaș sens. Așa se adoptă, în Moldova, regulele stabilite în Muntenia pentru naturalizare, spunându-se anume, că „guvernul Moldovei a luat de regulă a lucra într’un chip identic cu acel din țara soră” ⁷⁰. Tot pe atunci Aristide Pascal ce luase direcția Naționalului, pe cât timp Boerescu era ministru, cere unificarea legislației civile a ambelor țări, prin adoptarea în Muntenia a codului Calimah, cu mult superior codului Caragea ⁷¹. Apropiindu-se a doua aniversare a îndoitei alegeri a domnitorului, în Ianuarie 1861, primul ministru al Moldovei, Kogălniceanu, propune a nu se mai sărba ziua de 5 Ianuarie a alegerii din Moldova, „întru cât această zi ar fi fost absorbită de 24 Ianuarie și, a se păstra ambele sărbări, ar fi a se consacra un separatism care din ce în ce mai mult trebuie să dispară din legile, din deprinderile și chiar din analele noastre contim-

⁶⁶ Vezi mai sus, p. 40.

⁶⁷ Ședința din 20 Iunie 1860. Depeșa adunării din București către cea din Iași în *Monit. of. al Mold.*, 27 Oct. 1860.

⁶⁸ Șed. din 28 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 18 Noemvrie 1860.

⁶⁹ *Nationalul*, 23 Iunie 1860.

⁷⁰ *Mon. of. al Mold.*, 16 Iulie 1860.

⁷¹ *Nationalul*, 23 Oct. 1860.

purane”⁷². Și într’adevăr că această deosebire începuse a nu mai fi așa de bătătoare la ochi. După căderea lui M. Costache Epureanu în Moldova, domnitorul îl însărcinează cu formarea cabinetului muntean, când tot pe atuncea Kogălniceanu era președintele consiliului în Moldova, încât în ambele țări, capul cabinetului era moldovan, fără ca această împrejurare nici măcar să fi fost băgată în seamă de oamenii timpului. Dar M. Costache fusese numit ministru, fără a fi deputat. Colegiul Brăilei își face o onoare de a-l alege, lucru ce face pe ministru să rostiască, în adunarea din București, cuvintele : „sunt acuma îndoit de mândru, că pot să mă sui aici, ca făcând parte din adunarea reprezentanților Țării Românești. Regret însă că sunt singurul. Vă promit a face totul prin putință, spre a ajunge a se realiza dorința tuturor”⁷³.

Dacă însă în privirea acestor două curente, acel spre emanciparea politică și acel spre contopirea în o viață comună se întâlnea în spiritele tuturor, aceeași neoprită pornire, nu stăteau lucrurile tocmai tot astfel în privirea celui de al treilea care tindea la prefacerea stărei lăuntrice, la îndrumarea libertății și a egalității, impusă de Convenția de Paris, Aici părerile se desbînau adese ori, și trebuiau serioase opinteli, pentru a face ca legile întâi să fie primite, apoi pentru ca ele să treacă în realitatea lucrurilor.

Se propusese o lege pentru stârpirea lăcustelor. Rămășiți din vechiul spirit de neegalitate între boieri și țărani apărură și în acest proiect. La 10 țărani, proprietarii cei mari erau datori să dea numai 2 oameni din partea lor, de și holdele boierești erau mult mai întinse decât cele ale țăranilor. Comisia centrală modifică însă această lege, în sensul ca să se dea guvernului putere discreționară, pentru stârpirea acestui flagel. Principele Gr. M. Sturza, făcând oarecare rezerve asupra creditului de încuviințat guvernului întru aplicarea legii, Kogălniceanu îi răspunde că : „dacă d-voastră voiți să lăsați țara mai curând la discreția lăcustelor, decât la cea a ministerului, n’aveți decât să răspingeți proiectul de lege”⁷⁴.

Guvernul Moldovei pentru a egaliza mai curând condiția locuitorilor înaintea dărei, pune în aplicare darea de 5 milioane asupra proprietății fonciare, dare votată de adunare, încă din 1859, și care trecuse acuma prin comisia centrală. Încasarea acestei dări întâlnește însă cele mai mari greutăți. Până la 29 Octomvrie 1860, se încasase numai trilonia întâi, în sumă de 1.791.812, cu toate că legea impunea să se încaseze întreaga

⁷² Referat c. domn, din 27 Decemv. 1860. *Mon. of. al Mold.*, 29 Dec. 1860, reprodus de *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Dec. 1860.

⁷³ *Ibid.*, 19 Ianuar 1860, adaos.

⁷⁴ *Mon. of. al Mold.*, 25 Oct. 1860. *Comp. St. Dun.*, 24 April 1860.

sumă în 1860; dar contestările nesfârșite asupra taxărei și cererile de reducere întârziău strângerea banilor. Ministerul finanțelor tot schimba mereu alcătuirea comisiilor de verificare, spre a putea înlesni operațiile; dar silințele lui se zădărniciasă, față cu reaua voință și șicanele persoanelor impuse⁷⁵. De aceea și domnitorul, în mesajul său de redeschidere a adunării din Moldova, din 4 Decembrie 1860, spune că: „cea mai mare greutate a fost de a se iniția țara la un sistem de dări, bazat pe egalitate, când până acuma sistemul era acel al privilegiilor și al scutirilor”⁷⁶.

Când fu să se voteze o lege definitivă de impozit fonciar, proiectul comisiei centrale care propunea 5% din venitul curat, fu redus de adunarea muntenească la 3 $\frac{1}{2}$ la 0. Barbu Catargiu își dăduse chiar mari silinți, spre a împinge reducerea la 3%⁷⁷. Cu prilejul acestei debateri, partidul dreptei sprijinise chiar părerea că, fiind timpul înaintat și deputații grăbiți a se întoarce pe la casele lor, să se echilibreze budgetul provizoriu tot cu veniturile cele vechi, iar votarea legilor de impozite să se facă în sesiunea viitoare; cu alte cuvinte se căuta o amânare a acestor legi. Stânga însă, și mai ales I. Brătianu, protesta cu energie contra unei asemenea propuneri. El cerea, ca mai întâi să se procedă la „regularea nouelor impozite; să se iasă din starea regulamentară, spre acea convențională, iar adunarea să stea zi și noapte la lucru, spre a vota legile de contribuții”⁷⁸. Comisia centrală lucrase cu mare hărnicie și trimise, una după alta, toate acele legi la ambele adunări, și anume cea de 5 lei la vatra de spirt, cea de sporire a taxelor de timbru, cea asupra dărei proprietăților de mână moartă, cea a patentelor și cea a contribuției de poduri și șosele; iar adunarea nu se desparte, până ce toate legile nu sunt votate⁷⁹.

Aplicarea legii asupra patentelor dă loc, în Muntenia, chiar la o mișcare turburătoare, în Ploești și Craiova, unde neguțitorii atacă primăria și prefectura, sunt răspinși de armată și lasă mai mulți răniți și câțiva morți pe stradele orașului. Tot pe atunci se răscoală populația din Bolgrad și Ismail, în Moldova, contra legii recrutării⁸⁰, încât în toate părțile,

⁷⁵ *Monit. of. al Mold.*, 29 Oct., 9 Noembrie și 14 Decembrie 1860. Până acolo se ajunsese, că se mituiră comisarii, spre a scăpa de a fi înscrși; constatat lucrul în chip oficial. *Ibid.*, 18 Ian. 1861.

⁷⁶ *Ibid.*, 9 Decembrie 1860.

⁷⁷ Ședința din 2 Septembrie 1860. *Monit. of. al Țării Rom.*, 24 Septembrie 1860.

⁷⁸ Ședința din 19 Iulie 1860. *Ibid.*, 14 August 1860.

⁷⁹ Ședința din 3 și 7 Septembrie 1860. *Ibid.*, 20 și 23 Sept. și 20 Octombrie 1860. *Nationalul*, organul ministrului Boerescu, 27 Noembrie 1860, recunoaște că în sesiunea trecută, adunarea a dat dovezi că știe a lăsa în izolare pasiunile și a lucra serios”.

⁸⁰ *Ibid.*, 18 și 22 Noembrie 1860. *Comp. Nationalul*, 17 Noemv. 1860.

introducerea principiului egalității întâlnește împotriviri, chiar și în păturile acele, în folosul cărora acest principiu fusese introdus. Totdeauna se întâmplă nemulțămiri, când cată a se trece dela o stare de desordine la una orânduită, de oarece de desordine pot să se folosască și acei ce de obicei suferă din cauza ei. Nu se poate tăgădui că sesiunea deschisă la începutul anului 1860 fusese rodnică în lucrări și că răspunsese așteptările rostite de domnitor, în mesajul de deschidere: „că se va ocupa cu îmbunătățirile materiale și morale care să vindece răul unui trecut jalnic și dureros”⁸¹.

Pe lângă aceste schimbări în starea de lucruri de până atunci, se mai făcuse și pași spre îndrumarea democratizării societății române. Prin un comunicat din 7 Mai 1860, Kogălniceanu oprește întrebuintarea titlului de Excelență față cu miniștrii, și dă ordin ca aga să nu mai umble prin oraș întovărășit de un alaiu de jandarmi. Tot Kogălniceanu se consultă cu deputații ținutali asupra numirii prefecților. Din această măsură, luată în sensul coborârii a tot puterniciei ministeriale, se va desvolta cu timpul amestecul deputaților în administrațiile locale⁸².

Ministerul din Moldova caută însă să fie și nepărtinitor, chiar cu prețul convingerilor sale, numai spre a mulțami, pe cât se putea, pe toate partizile. Se propusese în adunarea moldovenească, ca să se dea foștilor caimacami leafa cuvenită capului statului, pe cât timp ei slujise, și pentru care nu fusese remunerați. Deputatul Grigoriu (Văsescu), unul din reprezentanții partidului progresist, propune un amendament, ca să se dea o recompensă și anume acelor dintre caimacami care bine meritase de patrie — adevă lui V. Sturza și A. Panu, cu excluderea lui St. Catargiu. Kogălniceanu, cu toate că el fusese acela ce propusese moțiunea că V. Sturza și A. Panu bine meritase de patrie, se opune la amendamentul lui Grigoriu, spunând că: „istoria va hotărî care din caimacami cum au lucrat; dar că nu se cuvine ca parlamentul să facă personalități”⁸³. Cu toate aceste concesiuni făcute de guvern partidului dreptei, el tot nu era mulțămit și, într-o dezbateră asupra școalelor, Radu Rossetti zice, că „din cauză că școalele produc numai jumătate de învățați, de aceea ziua de ieri, ori cât de rea și de amară a fost, tot este mai bună decât ziua de azi”. Primul ministru îl puse îndată la loc, susținut de M. Costache și chiar și de principele Gr. M. Sturza.

În deobște acest din urmă era cel mai înaintat din partidul

⁸¹ Mesajul din 6 Martie 1860. *Monit. of. al Mold.*, 7 Martie 1860.

⁸² *St. Dun.*, 7 și 26 Mai 1860. Notăm începutul acestei serii, pentru acei pe care i-ar interesa a ei urmărire.

⁸³ Ședința din 23 Iunie 1860. *Mon. of. al Mold.*, 14 Noemvrie 1860.

dreptei, și adesea îl vedem apărând cu căldură ideile progresiste, după cum am văzut că o face, când apără legea recrutării; tot așa și cu impozitul fonciar și cu celelalte măsuri egalitare. În deobște înăsprirea ce existase între el și Kogălniceanu în comisia centrală, face loc unor simțiminte mai apropiate. Așa vedem pe Sturza complimentând într'un rând pe Kogălniceanu, că rămăsese și ca ministru tot atât de liberal, precum fusese ca deputat. Altă dată propusese un amendament, pentru sporirea lefei primului ministru (pe atunci Kogălniceanu), cu 2000 de lei pe lună ⁸⁴.

Căderea ministeriului Kogălniceanu în Moldova. — Dacă însă lucrurile păreau că se mai împacă și că ambele partizi erau să-și dea mana la întocmirea noii organizări a țării române, în adâncul conștiințelor și de desubtul acestor aparenți liniștite, clocea teama nespusă a partidului trecutului, pentru reforma stărei țăranilor. El se înfiora de un atac așteptat în contra proprietății. Toată polemica ziarelor timpului: *Conservatorul progresist* pe de o parte, de alta ziarele liberale: *Steaua Dunării, Românul, Naționalul, Dâmbovița, Reforma, Tribuna*, aduc necontentit pe tapet această chestiune, cu toate că ea nu era încă venită la ordinea zilei. Chiar în adunări, uneori ea străbătea, ca din senin și fără a fi motivată, ca o stafie și o spărietoare cumplită ce neliniștea pe foștii privilegiați care și de acee se purtau, când mândri și neînduplecați, când dămoi și împăciuitori, sperând pe o cale sau pe alta, se amâne cât se poate mai departe amenințarea de a fi despoieți de proprietățile lor! Aici era pricina adevărată care desbina partizele; aici era să se dea lupta hotărîtoare.

Unul din efectele cele mai apropiate ale acestei stări a spiritelor, fu căderea ministeriului Kogălniceanu, pe care cu toate aceste l'am văzut destul de bine primit și trăind în armonie la început cu adunarea, căreia-i și făcea toate concesii cu putință.

Kogălniceanu însă era un partizan hotărât al îmbunătățirii soartei țăranilor și, prin mai multe circulări, el caută să însufle deosebiților dregători o purtare omenoasă și țărnută de legi și față cu acest element până atunci atât de horopsit. Așa, prin o circulară din 18 Noembrie, după ce Kogălniceanu cere dela prefecti ca să conținăscă cu bătaile date țăranilor, adaugă, că „a venit timpul ca și țăranul să fie considerat ca cetățean; ca și el să fie apărât în persoana, în cinstea și în averea lui; că trebuie să se iee măsuri pentru a liniști pe țăranii care, în multe locuri, ar fi intețiți în contra ocăruierei,

⁸⁴ Ședința din 19 Mai 1860. *Mon. of. al Mold.*, 8 Iunie. 1860 Șed. din 11 Iunie 1860. *Ibid.*, 5 Septembrie 1860.

și a-i face să aibă încredere în viitor”⁸⁵. Art. 46 al Convenției reclamă îmbunătățirea soartei țăranilor. Mâna părintească a Domnitorului și concursul luminat și patriotic al puterilor legiuitoare va face ca, cu o zi mai înainte, făgăduita îmbunătățire să devie un adevăr. Până atunci însă legea actuală „care regulează relațiile reciproce între proprietăți și locuitori trebuie să fie păzite cu sfințenie de ambele părți, veți avea o neadormită privilegere ca legea să nu se calce. Nu atâta legea cât nepăzirea ei a adunat asupra capului locuitorilor români nomolul de suferinți și de împilări ce i-au adus în îngenunchiare. Veți apăra dar pe muncitorii de pământ după orice asuprire, după orice siluri, îndatorire peste cuprinderea așezământului și veți avea recurs la asprimea legilor pentru nemijlocita pedepsire a asupritorilor ori cari ar fi ei; însă pe cât veți avea a apăra pe țărani, pe ceilalți veți privilegia ca să-și îndeplinească îndatoririle”. Prin această circulară, imitată încurând de ministerul N. Goleșcu din Muntenia, Kogălniceanu dădea pe față simpatiile sale pentru clasa țărănească. Și tocmai acest ministru era să reprezinte guvernul, în timp când adunarea era să dezbată proiectul de lege rurală, alcătuit de comisia centrală și trimis ambelor adunări, din Iași și din București⁸⁶. Se înțelege deci interesul partidului dreptei, de a scăpa de acest ministru, pericolos intereselor sale de proprietate. Loviturile contra lui Kogălniceanu le începe Radu Rossetti, protivnicul său din 1859, din comisia centrală. În ședința din 17 Decembrie 1860, Rossetti interpelează pe primul ministru asupra procurării postavului armatei, pe care Kogălniceanu o avuse ca întreprinzător, înainte de a intra în minister, încă de pe timpul căimăcămiei. Organul satiric *Nichipercea* făcuse mult haz pe socoteala lui Kogălniceanu, râzând de „patriotismul lui cu cotul”. Principele Grigore Sturza apăra pe Kogălniceanu, arătând, că un mare fabricant nu poate fi oprit de a ajunge ministru, și că întru cât ministrul declară că s’a lepădat de concesie, îndată ce a intrat în minister, nu i se mai poate face nici o imputare. Asupra acestei d’întâi lovituri, adunarea trece curat la ordinea zilei⁸⁷. Al doilea atac contra lui Kogălniceanu aduce însă căderea lui. Anume venind înaintea adunării chestiunea suspendării și arestării mitropolitului Miclescu, adunarea numește o comisie pentru cercetarea împrejurării, care comisie depune în 17 Ianuarie 1861 raportul făcut de Lascar Catargiu care—intemeindu-se pe faptul că „alesul țarei la chiriarhia bisericeii,

⁸⁵ *Mon. of. al Mold.*, 22 Noemvrie 1860.

⁸⁶ Prin mesajul către adunarea din București din 28 Noemvrie 1860, domnitorul anunța și prezentarea legii rurale. *Mon. of. al Țării Rom.*, 3 Decemvrie 1860.

⁸⁷ Ședința din 17 Decemvrie 1860. Proces-Verbal al adunării deputaților Moldoveni, No. VII. Comp. *Viitorul* care atacă pe Kogălniceanu pe aceeași temă, 18 Ianuarie 1861.

eu același mod ca și domnitorul, nu poate fi niciodată amestecat cu funcționarii statului numiți de către domnitor, funcționari ce singuri pot fi revocabili sau suspendibili; că apoi canoanele bisericesti recunosc în persoana chiriarhului puterea exclusivă, spre mântinerea disciplinei în cler; că mitropolitul care este după lege îndatoritul apărător al driturilor bisericeii, acei care s'au sustras dela nemijlocita lui autoritate, după canoane, sunt călcători de legi" — sprijine concluzia dărei în judecată a ministerului Kogălniceanu, pe motivul călcării articolului 45 din Convenție ⁸⁸.

După cum se vede, comisia se pune pe tărâmul egalității de putere între capul bisericeii și capul statului; cu alte cuvinte, că biserica ar alcătui un stat în stat. Ea nu împărtășia părerea domnitorului și a ministrului său, că mitropolitul este în realitate un slujbaş al statului care nu se poate opune autorității civile, în pricinile atingătoare de căderile ei. Și este observat, că teoria comisiei era un lucru nou, chiar în tradițiile statului român, de oarece în totdeauna mitropolii țarilor române cedase pasul și recunoscuse autoritatea domnească ⁸⁹. În urma acestui raport ministerul Kogălniceanu își dă dimisia, în ziua chiar a depunerii lui, 17 Ianuarie 1861 ⁹⁰. Tot acestei împrejurări atribue organul conservator, *Unirea*, faptul căderii lui Kogălniceanu, când zice că: „e cel din urmă minister ce a făcut sacrilegiul de a subsemna o hârtie de exil și de moartă politică unui mitropolit și președinte al adunării, fără a mijloci mai întâi o sentință judecătorească” ⁹¹.

Este însă curios că această învinuire nu se desbate mai departe în adunare și că, în toată daraverea privitoare la ministerul Kogălniceanu, ea nu apare nicăieri, nici în acuzare, nici în apărare.

Tot așa de nelămurită rămăsese însă și pricina surgurii mitropolitului. Nu e vorbă, în afară de învinuirile aduse mitropolitului de însuși domnul, când cu publica lui împroșcare ⁹², Kogălniceanu adăogia că mitropolitul se făcuse vinovat de trădare, stăruind la Rusia pentru un principe străin pravoslavnic ⁹³. Dar, de și Kogălniceanu pretindea, că posedă dovezile acestei trădări, el nu le-a dat pe față. De aceea și ziarul *Românul* întrebă: „Pentru ce ministerul n'a publicat dove-

⁸⁸ Raportul din 17 Ianuarie 1861 nu se vede nicăieri reproduș în debaterile adunării. El este publicat în *Viitorul*, 21 Ianuarie 1861.

⁸⁹ Asupra poziției inferioare a mitropolitului față cu domnul, în vremile mai vechi, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, VI, p. 221.

⁹⁰ *Mon. of. al Mold.*, 18 Ianuarie 1861.

⁹¹ *Unirea*, 18 Martie 1861.

⁹² Mai sus, p. 87.

⁹³ Aceasta le spune Kogălniceanu tocmai în ședința din 20 Ianuarie 1865. *Mon. of.*, 23 Februarie 1865.

zile trădării mitropolitului? Dacă nu le-a publicat, pentru ce când s'a deschis adunarea, n'a mers înaintea ei, să-i expue toate faptele și să depue toate dovezile pe biuroul ei? Pentru ce n'a făcut-o, cel puțin, când s'a depus în adunare o propunere contra lui? Dacă nu a făcut-o ministerul atunci, pentru ce nu a făcut-o, când s'a cetit în cameră raportul comisiunii care a pus pe minister în acuzare"? ⁹⁴

Noi credem că învinuirea de trădare, de conspirație cu puterile străine din partea mitropolitului, nu era întemeiată, cu toate afirmările lui Kogălniceanu. Adevărata cauză pentru care Kogălniceanu a dărâmat pe mitropolit, după cum însuși o mărturisește, în o scrisoare publicată în ziarul *Trecutul*, este că: „domnul țării este o ființă mai presus de toți cetățenii. Nimărui nu este iertat a se pune față în față cu dânsul. Aceasta însă s'a încercat a face mitropolitul, ca un alt ales al nației; de aceea l'am dat jos” ⁹⁵.

Pentru a da însă o arătare de legalitate răsturnării ministerului Kogălniceanu, adunarea găsește de cuviință, să adaugă încă alte învinuiri, pe care se vede că ea pune mai mult temei, decât pe surginirea mitropolitului. Altfel nu se poate explica, cum de această ultimă învinuire ce părea atât de grea, rămâne la o parte din actul de acuzare formulat de Radu Rossetti, în proiectul de răspuns la adresa tronului. Acel ce se însărcină cu desvoltarea din viu graiu a vinelor puse în socoteala lui Kogălniceanu, fu Grigore Balș, ministrul de altă dată care fusese așa de rău acuzat de Kogălniceanu, în anul trecut, când cu ingerințele în alegeri ⁹⁶.

Kogălniceanu pus în nevoie de a se apăra, o face în decursul a trei ședinți ⁹⁷, și analiza acestor debateri furtunoase poate să ne lămurească asupra stărei daraverilor politice din acel timp.

Cea d'întâiu învinuire adusă lui Kogălniceanu, era că ar fi supus pe proprietari la contribuția pentru cutia sătească, cu toate că adunarea votase numai supunerea lor la darea birului obștesc, impunând astfel o dare nevotată de adunare și deci călcând Convenția. La aceasta Kogălniceanu răspunde, că proprietarii fac parte din comună; că cheltueele cutiei sătești, care slujesc la facerea podurilor, plata Monitorului, plata vornicului și a secretarului se făceau mai mult în interesul proprietarului; în sfârșit că darea cătră cutia sătească este numai o zecime adițională la contribuția personală.

⁹⁴ *Românul*, 30 și 31 Ianuarie 1861.

⁹⁵ *Trecutul*, 4 Fevruarie 1861.

⁹⁶ Mai sus, p. 74.

⁹⁷ Ședințele din 15, 16 și 19 Fevruarie 1861 în *Procesele verbale ale adunării. Moldovei*, No. XXI, XXII și XXIII.

Al doilea punct de acuzare era, că ministerul ar fi amenințat cu nerecunoașterea cununiei celor ce ar trage sorți, uzurpând astfel drepturile bisericeii. Kogălniceanu răspunde, că el dispusese, ca acei tineri ce se vor căsători, fără a f' tras sorți, nu vor putea opune faptul insurătorii, ca o dispensă de armată. Dacă s'ar urma astfel, nici un Evreu nu ar fi supus slujbei militare.

Al treilea : că nu s'ar fi impus moșiile mănăstirilor neînchinat la plata contribuției fonciare, violându-se egalitatea înaintea legii și creându-se privilegii. Kogălniceanu întâmpină, că moșiile acestor mănăstiri fiind sub administrația ministerului cultelor, ar fi însămnat a lua din un buzunar și a pune în celalt.

Al patrulea : că s'ar fi înființat câte o închisoare în fie ce sat, făcută de oameni pe calea beilicului, prin propria lor muncă. Kogălniceanu arată că, desființându-se bătaia, ea trebuia înlocuită prin un mod de înfrânare a delictelor.

Al cincelea : că nu ar fi publicat listele tuturor celor supuși la contribuție, înainte de a procede la încasări, violându-se legea. Kogălniceanu răspunde, că legea era peste putință de aplicat, de oarece prevedea că încasările să se facă chiar în acel an, și nici un tipograf nu se obliga a da urieșele liste, ale tuturor contribuabililor din țară, înainte de 6 luni.

Al șaselea : că a înființat fără lege județele satești. Ministrul iea aminte că, dacă a făcut-o aceasta, a fost pentru a scăpa odată pe țăran de judecata proprietarului, adese ori parte și judecător tot odată.

Al șaptelea : că a călcat în picioare libertatea individuală, arestând și dând în judecată pe președintele municipalității din Iași, Balica. „Dar am făcut-o, răspunde Kogălniceanu, fiind că a fost necuviincios față cu ministrul țarei lui. Dar de ce nu protestați oare contra zilnicelor încălcări ale libertății individuale a țăranilor, zilnic încălcate nu numai de subprefect și de jandarmi, dar și de gospodarii moșiilor, de vechili, de vataji și de feciorii boierești. Dacă merit un blam, este că n'am întrebuintat toată energia, pentru ca articolul 46 din Convenție să devină un adevăr, nu numai pentru cei tari ci și pentru cei slabi”.

Toate aceste învinuiri și la care Kogălniceanu răspunde energic, avură doar de rezultat de a pune mai bine în lumină, prin răspunsurile date de el la ultimile două puncte, măsurile luate de dânsul în favoarea țăranilor, care măsuri constituiau ultima și cea mai de căpetenie a lui vină, celelalte fiind așternute numai spre a sluji acestei din urmă ca fund de tablou. Aceasta suna, că ar fi făcut mai multe circulări provocatoare pentru țărani. Radu Rossetti formula astfel acest cap de acuzare : „Tot prin o circulară, o întregă parte a locuitorilor pământeni care poartă cu supunere toate sarcinile statului, s'a

văzut denunțată la animadversia unei alteia căreia, de către căzutul minister, nu se făgăduia, nici mai mult, nici mai puțin, decât fericirea”⁹⁸; iar Grigore Balș, în cuvântarea lui, spunea : „Vă îndemn să bine voiți a ceti circulara d-lui Kogălniceanu către prefecti, din ziua de 18 Noembrie, pe care circulară toată țara a declarat-o de provocătoare, spre a vedea dacă viața și proprietatea puteau să fie ocrotite, sub ministerul domniei sale, după asemenea provocări”⁹⁹.

Iată ce răspunde ministrul la această gravă învinuire : „Declar cu francheță că sunt pentru îmbunătățirea soartei țăranilor ; că în această îmbunătățire văd fundarea naționalității române. Până când țăranii nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea nație. Dar domnilor ! am voit să se creeze o așa stare de lucruri, în cât cel de pe urmă țăran să aibă conștiința datoriilor și a drepturilor lui. Cât timp îl vom lăsa în poziția în care se găsește, asuprit, bătut, tratat ca un dobitoc, nelegat către țară prin nimic, ce sprijin vom putea aștepta dela dânsul în oara pericolului ? Este timpul, ca înaintea interesului privat, să gândim la interesul cel obștesc ; ca înainte de a ne ocupa de moșiile cele mici, să ne ocupăm de moșia cea mare, România, cum făceau părinții noștri. Chestia Orientului este plină de nouri și de fulgere ; trebuie să ne ferim de trăsnetul ce ne amenință ; însă cu ce să ne ferim ? Socotim poate căși în viitor trebuie să ne mărginim a primi pe cuceritorii noștri cu capetele pe tipsie, și la ducerea lor să-i întovărășim cu buchete de lăcrămioare ? Socot că aceasta nu o mai vroim ! Ei bine, aceasta va fi, în câtă vreme țăranii, greul poporului nu vor avea interese vitale, materiale, pentru a sări și a-și apăra moșia în contra străinilor năvălitori. 2000 de boieri nu fac o nație ! Acesta e un adevăr ce nu se poate contesta. Am avut îndrăzneala, în circularile mele, a vorbi țăranilor de drepturile lor, de demnitatea lor de Români ; le-am vorbit de gloria strămoșilor lor, de timpurile lui Ștefan cel Mare și ale lui Mihai Viteazul, când și țăranul simția că are o patrie și alătura cu boierul se bătea pentru apărarea ei”¹⁰⁰ !

Este învederat că această de pe urmă împrejurare, circularile lui Kogălniceanu pentru țărani, au adus a lui răsturnare, căci toate celelalte învinuiri nu sunt nici serioase nici întemeiate.

De aceea, cu drept cuvânt, arată Kogălniceanu, că pricina răsturnării lui stă în aceea, că : „a îndrăznit a face să atârne

⁹⁸ Opinia minorității în *Procesul verbal* al ședinței din 4 Februarie 1861 No. XII, p. 202. Radu Rossetti. *Pentru ce s'au răscoltat țăranii* p. 348 este de părere că „toate aceste măsuri erau bune și Kogălniceanu știa să le justifice de minune, dar nici una nu era legală”.

⁹⁹ Ședința din 13 Februarie 1861. *Procesul verbal* No. XX, p. 259.

¹⁰⁰ Locul reproduș se află la p. 301 a desbaterilor.

fericirea României de fericirea țaranului. Nu actele noastre ministeriale, nu cuvântările mele sunt vinovate, ci opiniile noastre în chestia socială. Frica cea mai mare a acuzatorilor mei este că, fiind ministru, în timpul ce are să se trateze chestia rurală, aş putea să mă slujesc de influența guvernului, pentru a pune în lucrare o presiune asupra deslegării acestei chestiuni și a face să prevaleze opiniile mele. De aice hotărîrea de a găsi de rău și de a osândi sistematic toate faptele ministerului, pentru a ne da jos, înainte de a veni chestia țăranilor petapet”. Kogălniceanu aratase adevărul, pe care acei ce-l răsturnară aveau interes a-l ascunde, căci nu le convenia să desvăliască, prea pe față, sentimentele ce-i împingeau la răsturnarea ministerului.

După apărarea lui Kogălniceanu, adunarea hotărăște să despartă răspunsul la mesaj de acuzarea ministerului, și însărcinează o comisie de șapte membri care să instruiască procesul lui¹⁰¹. Darea în judecată era tot atât de serioasă ca și acuzarea; dar partidul dreptei își ajunsese ținta: nu numai că ministerul era înlăturat, ci încă și prin lumina în care-l pusese, credea că l-a îndepărtat din treburi poate pentru totdeauna. Ca și când acest cuvânt ar putea fi rostit vreodată în politică!

¹⁰¹ Ședința din 17 Februarie 1861. *Proces verbal* No. XXII, p. 330.

IV

DELA A DOUA DISOLVARE PÂNĂ LA UNIRE

(29 Ian. — 11 Dec. 1861)

A doua disolvare. — Aceiași soartă, ca și ministerul lui Kogălniceanu în Moldova, o avu acel al lui Epureanu în Muntenia. Și acest din urmă fusese luat, tot după sistemul urmat de domnitor, de a nu-și alege ministerele din majoritățile adunărilor, sistem caracteristic pentru domnia lui Cuza și care a fost notat de mai multe ori de oamenii timpului. Așa ziarul *Unirea* observă, că: „se compunea ministerul totdeauna în afară de majoritatea adunării”. Principele Dim. Ghica spune, în ședința din 13 Mai 1861, că: „obiceiul la noi este de a nu se lua ministerul din majoritatea adunărilor”; iar principele Gr. M. Sturza arăta, în șed. din 1 Febr. 1861, că: „în zadar am căuta să aruncăm faptele miniștrilor ca imputare conservatorilor ori proprietarilor; căci ei nu pot avea solidaritatea actelor unui minister, pe câtă vreme ministerele la noi n’au fost, ca în statele constituționale, sprijinite pe o majoritate parlamentară”¹. Neînțelegerile între minister și adunare în Muntenia izbucniră mai ales dela chestiunea răscoalei din Craiova. Se bănuia ministerului, că aplicase legea patentelor, înainte de a fi fost votată de ambele adunări, ca lege de interes comun; că tot așa se făcuse cu legea scăzământului arendașilor și că, fără motiv, se procedase cu atâta asprime la înăbușirea mișcării din Craiova, de oarece, după cum se vedea din hotărîrea Curții de apel — care cu majoritate de 5 glasuri contra 4 achitase pe cei mai mulți din preveniți și numai pe câțiva fi condamnasă la ușoare pedepse — „nu fusese acolo un spirit de răscoală, ci numai o izbucnire de nemulțămire contra prefectului Gr. Marghiloman”; că deci trebuia, ca acei ce au atras macar un minut bănuiala că ar fi existat un asemenea spirit să-și iee cuvenita pedeapsă. Epureanu, în loc de a da satisfacere camerei, destituind pe prefect, îl numește judecător la

¹ *Unirea*, 21 Fevr. 1861, *Mon. of. al Țării Rom.*, 20 Mai 1861.

curtea din București². Adunarea ceruse întâi rânduirea unei anchete care să vadă cum s'au petrecut lucrurile. Ministerul însă declarase, că nu primește asemenea numire, neprevăzută în Convenția de Paris. Atunci adunarea cere dosarul răscoalei, Ministerul refuză a-l da, întâmpinind că afacerea trecând înaintea înaltei curți care judeca pe atunci ca al treilea grad de jurisdicție în fond, cauza ar fi încă pendentă înaintea justiției și parlamentul nu ar putea să se amestece în trebile judecătorești. Adunarea supărată pentru refuzul ministerului de a se supune controlului ei, introduce, în răspunsul la mesajul de deschidere, un paragraf în care blamează purtarea ministeriului, în chestiunea turburărilor craiovene, care paragraf este votat cu o mare majoritate de 42 din 62, compusă din stânga și dreapta întrunite³. Ministerul răspunde acestui vot de neîncredere, prin o măsură foarte gravă: disolvarea adunării, pe motivul că ea s'ar fi amestecat în atribuțiile judecătorești, calificând faptul dela Craiova, înainte de a se fi dat asupra lui hotărîrea definitivă. Disolvarea se face în ziua de 29 Ianuarie 1861⁴. Domnitorul voia să îndreptățască pasul său, arătând Porții depășirea adunării peste atribuțiile ei. Prin o scăpare din vedere, domnitorul uitase pentru un moment rolul pe care-l jucase până acum, de apărător al autonomiei și vredniciei țării. Agentul său din Constantinopol, C. Negri, se însărcinează a i-l reaminti. El îi scrie, că: „ceea ce este în propriile sale atribuțiuni nu ar trebui să fie supuse aprețurii și desbaterei altora”⁵. Este curios, că domnitorul care se mândrea atâta și cu drept cuvânt de spiritul său de neatârnare față cu Poarta, să nu fi văzut singur acest lucru; dar cu cât va deveni mai ascuțită lupta din lăuntru, cu atâta domnitorul va căuta mai mult sprijin în autoritatea suzerană și se va îndepărta de primul său avânt. Disolvarea bine înțeleasă, zădărind ambiția, supăra foarte adânc pe membrii care votase blamul și ei își puseră toate puterile, spre a fi realeși în noua adunare. În zădar se silise ministerul Epureanu, pe de o parte prin presiuni electorale, pe de alta prin grațierea lui Orașanu și Valentineanu de osândă ce o făceau pentru delict de presă⁶, a schimba majoritatea. Ea revine încă mai compactă decât înainte și, în 16 Aprilie 1860, cea întâi măsură a noiei adunări fu darea în judecată a ministerului Epureanu. Măsura se votează cu 35 de glasuri contra numai a 15, ceea ce arată, că par-

² *Mon. of. al Țării Rom.*, 1 Fevr. 1861. *Viitorul*, 25 Ian. 1861.

³ Desbaterile ședinței din 28 Ian. 1851 în suplimentul *Monit.* citat și nota prec. *Comp. Românul*, 19 Ian. 1861 și *Unirea*, 25 Fevr. și 7 Martie 1861.

⁴ Raportul către domnitor, publicat între alte ziare și de *Românul*, 1 Fevr. 1861.

⁵ *Negri C. Cuza*, 5 August 1861. *Correspondența* citată, p. 160.

⁶ Grațiați în 4 Aprilie 1861, *Mon. of. al Țării Rom.*, 10 Aprilie 1861.

tidul guvernamental, scăzuse încă din ceeace fusese și că opoziția sporise. Și nici că se putea altfel, de oarece cum spune *Trecutul* „aceiași o mie, două de oameni care au scos din urnă pe deputații cu care guvernul nu se împăca, vor trinite, de nu tot pe aceiași deputați, cel puțin unii și mai puțin liberali”. Dar ministerul și disolvase adunarea, numai spre a se răsbuna pe ea ⁷. În 17 Aprilie ministerul își dă dimisia ⁸.

Atât ziarele liberale cât și cele conservatoare criticau disolvarea aceasta de a doua a adunării, și în cercurile conducătoare ale țării această măsură fu în deobște rău privită. Este de observat apoi, ca disolvarea fiind o prerogativă a domnului, opoziția trecu de astă dată încă mai mult peste capetele miniștrilor, spre a atinge persoana domnitorului. În comisia centrală, patru membri: Brăiloiu, Teodor Brătianu, I. Cantacuzin și Arsachi propuseră o moțiune de neîncuviințare a disolvării; moțiunea este însă răspinsă de majoritatea comisiei ⁹.

În timpul ce adunarea munteană era disolvată și se făceau alegeri pentru cea care trebuia s'o înlocuiască, adunarea din Moldova votase, în 27 Martie 1861, o propunere ca, pentru desbaterea chestiunii rurale, să se întrunească ambele adunări în București. Era iarăși un mijloc pieziș, de a realiza unirea efectivă a țărilor române, mijloc încercat încă odată fără izbândă, când cu votarea legii curței de casație ¹⁰. Când se întrunește adunarea munteană ea se ocupă, odată cu darea în judecată a cabinetului Epureanu, și de propunerea adunării moldovene. Când adunarea moldovenească înmânase domnitorului adresa ei, cuprinzătoare a acestui vot, el răspunse: „Simt toată seriozitatea pasului ce ați făcut. De și vă pot asigura de buna voință a Inaltei Porți și a puterilor garante, totuși nu este de tăgăduit că avem nevoie de multă prudență și înțelepciune pe lângă patriotismu” ¹¹. Când propunerea vine în adunarea munteană, ea este votată în unanimitate. Și miniștrii votează pentru ¹².

Dacă domnitorul nu s'a opus de astă dată atât de categoric la rostirea dorinței de a se întruni camerele, ba chiar a îngăduit acest vot prin miniștrii săi, în deosebire de cum se

⁷ *Trecutul*, sub Redacția lui Ioan Strat și Gh. Mărzescu, 4 Febr., 1861.

⁸ *Mon. of. al Țării Rom.*, 20 Aprilie și 2 Mai 1861. *Unirea* 4 April 1861. Ministerul Epureanu este judecat de Curtea de casație în 20 Iunie 1862 și este achitat. *Mon. of.* 29 Sept. 1862.

⁹ *Unirea*, 21 Febr. și 4 Martie 1861. *Românul*, 24 Febr. 1861 (articol de Dimitrie Brătianu).

¹⁰ Mai sus p. 90. Vezi două depeși din Iași în *Mon. of. al Țării Rom.*, 31 Martie și 1 Aprilie 1861.

¹¹ *Mon. of. al Mold.*, 3 Aprilie 1861 (ședința din 27 Martie 1861).

¹² Ședința din 14 Aprilie. *Mon. of. al Țării Rom.*, 2 Mai 1861. suplement.

purtase când cu legea curței de casație, aceasta o făcuse pentru că, după cum vom vedea la analiza politicei externe privitoare la chestiunea unirei, pe atunci negocierile care se urmăreau în Constantinople, păreau a conduce la o deslegare favorabilă a acestei chestiuni, și părerea obștească era că unirea desăvârșită a Moldovei cu Muntenia va fi încuviințată de puteri. Această părere își făcuse drumul prin cugete, din următoarele împrejurări: Primul ministru al Moldovei, A. Panu, în depeșa trimisă colegului său în București, în 27 Martie 1861, spune că: „atunci când a avut onoarea a fi cheinat de către Înălțimea Sa, pentru a forma cabinetul, ar fi aflat negocieri întinse pentru unire și a văzut atunci o persistență, o convicțiune din partea Înălțimei Sale, ca să vadă realizându-se mai în grabă acest mare act național. Unirea mi-a zis Înălțimea Sa, este credința mea politică; ea este ținta de mântuire a națiunii române, la care părinții noștri au căutat a ajunge și la care sper că vom putea ajunge. Eu trebuie să fac unirea; căci sunt dator către nația care m'a ales și către istoria către care trebuie să am o responsabilitate”¹³. De aceea și Panu primise ministerul în Moldova, spunând anumit, că dacă nu va reuși a realiza acest vis a Românilor, își va da dimisia¹⁴.

Această credință în apropiata realizare a unirei era cu atât mai firească de a fi întâlnită în țările române, cu cât și ziarele străine o întăreau. Așa *Le Constitutionnel* din Paris salută cu plăcere „prefacerea operată în intențiile guvernului otoman care prefacere ar constitui un progres însemnat, în calea arătată oare când Turciei de puterile occidentale. Acest prim pas, așa de cu francheță făcut, este de bun augur; el va ajuta poate a repara niște greșeli, pe care guvernul turc începuse acum a le expia”; iar pe de altă parte *Wanderer* din Viena vestia acelaș eveniment, însoțindu-l, conform politicei austriace, cu următoarele comentarii: „Afară de aceasta, va fi de un mare interes a observa purtarea Principatelor dunărene, acuma desăvârșit unite, fiindcă pentru principele Cuza nu mai poate exista nici o rațiune a ascunde mai mult timp adevăratele lui intențiuni”. *Le Courrier d'Orient* din Constantinople dădea ca pozitive următoarele știri, anume că Poarta primise unirea ministeriilor și a camerilor, o lege nouă electorală prezentată de guvernul Principatelor unite și strămutarea comisiei centrale și a curței de casație la București¹⁵.

¹³ Depeșa în *Mon. of. al Țării Rom.*, 28 Martie 1861.

¹⁴ *Unirea*, 7 Martie 1861. Cu prilejul acestor vorbe de vis al Românilor, aplicat unirei, *Trecutul*, 18 Martie 1861, glumește cu spirit; „cum că noi Români ne găsim într'un somn adânc, acesta e mai mult decât singur. Și în adevăr, după legile naturii, visul nu se produce decât când doarme cineva și d. Panu, la intrarea sa în minister a spus că unirea este visul Românilor. Români deci dorm și visează la unire”.

¹⁵ Citate după reproducerea lor în *Românul*, 16, 17, 18 și 23 Aprilie 1861.

În urma tuturor acestor știri, nu trebuie să ne mirăm, dacă vedem un ziar din Iași scriind, că „întrunirea adunărilor pentru a delibera în comun legea rurală, și a perdut importanța, după ce știm că unirea deplină a ministeriilor și a adunărilor ni s'a acordat dela Constantinopole : că M. S. Sultanul a adresat o iradea către I. S. domnul, prin care octroiază țării cererile făcute într'un memorandum prezentat aici din vara

Barbu Catargiu
Colecția Academiei Române.

trecută ; că un mesajer turc se așteaptă poimâni în București, și că în sfârșit domnul Panu este chemat de M. S. a se afla acolo în capitala României”¹⁶.

Și într'adevăr că Panu, Mavrogheni și D. Sturza fusese chemați în București, și această chemare se puse în legătură

¹⁶ *Tribuna română*, 20 Aprilie 1861.

cu alcătuirea primului minister unionist, ceea ce făcuse că Panu să fie atât de sărbătorit în București¹⁷.

Cu toate aceste aparențe atât de favorabile, lucrurile ieau o altă întorsătură în Constantinopole și recunoașterea unirei este amânată. Domnitorul se vede nevoit a recurge iarăși la constituirea unui minister deosebit pentru Muntenia. De astădată ministerul este luat, prin excepțiune, din majoritatea adunării și alcătuit sub președenția lui Barbu Catargiu, din: C. Brăiloiu, principele Dimitrie Ghica, Ioan Cantacuzino, Apostol Arsache și Constantin Filipescu. Ministerul intră în lucrări în ziua de 30 Aprilie 1861¹⁸. Lucru la care lumea nu se prea aștepta, este că primul act al ministerului partidului dreptei, să fie revocarea ordonanței asupra presei, „rămânând ea liberă sub paza numai a legilor țării”¹⁹. Măsura era un mijloc de a câștiga pe stânga în favoarea ministerului, ca una ce lucruse împreună cu dreapta la răsturnarea lui Epureanu. Ministrul Mălinescu, din cabinetul de mai târziu al lui Golescu, bănuște această măsură de nesinceră, ca una ce era în contra principiilor partidului ce o luase²⁰.

Ministerul Catargiu are încă o foarte scurtă durată, numai 12 zile, de oarece în 11 Mai el își dăduse acum dimisia, semn caracteristic pentru relațiile dreptei cu domnitorul. Și mai caracteristică este însă, că demisia ministeriului este de astă dată motivată și anume pe faptul, că domnitorul refuzase: 1) schimbarea membrilor comisiei centrale numiți de el; 2) schimbarea prefectului poliției capitalei; 3) schimbarea câtorva prefecti; 4) desființarea înaltei curți și înființarea curței de casație; 5) imediata punere în desbatere a chestiei rurale; 6) de asemenea a legii electorale. Din aceste puncte, erau mai de samă: 1, 5 și 6.

În privirea celui d'întâi, Catargiu cerea revocarea din comisia centrală, a lui N. Golescu. Arghiropol, Anghelescu și Predescu, membri din partidul stânger, care luase apărarea lui Epureanu contra învinuirilor ce i se aduseseră²¹. Chestiile celelalte două erau într'o strânsă legătură, și domnitorul avea interes ca ele să nu fie rezolvite de un minister și o adunare conservatoare. De și încuviințarea unirei fusese amânată, tot se așteaptă din zi în zi a ei realizare, și domnitorul doria ca chestia rurală să fie luată în desbatere de adunările întrunite. Dar domnitorul ar mai fi dorit un lucru, ca să se modifice și legea electorală. Greutatea însă era de cine să se facă această mo-

¹⁷ *Mon. of. al Mold.*, 5 Mai 1861. *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.

¹⁸ *Monit. of. al Țării Rom.*, 1 Mai 1861. *Unirea*, 2 Mai 1861.

¹⁹ Declarația lui B. Catargiu în ședința din 4 Mai în *Monit. of. al Țării Rom.*, 9 Mai 1861, supliment.

²⁰ Șed. din 26 Iunie, *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Iunie 1861.

²¹ *Viitorul*, 20 Mai 1861.

dificare? Stipulațiile electorale fusese anexate către Convenție, ca parte întregitoare, și puterile se arătau mai ales foarte îngrijite tocmai asupra acestui punct. Așa Negri spune, într'o scrisoare către domnitor, că „punctul principal ce interesează conferența este modificarea legii electorale” și de aceea el cere domnului, să-i trimeată proiectul, ca să se statueze de odată asupra tuturor punctelor²². Prin memorandum trimis către puteri, la începutul lui 1861, domnul apăsa foarte mult asupra neajunsurilor legii electorale și, cu toate că nu cerea modificarea ei de către puteri, se putea interpreta această stăruință a lui prea amănunțită de a-i arăta rălele, că o cerere indirectă de a se procede, odată cu încuviințarea unirei, și la schimbarea sistemului alegerilor, mai ales că, precum vom vedea, domnitorul era convins de neputința absolută ca legea electorală să fie serios reformată de adunările în ființă. De aceea și *Viitorul* impută domnitorului că „ar fi cerut, prin memorandum către Poartă, reforma legii electorale”²³. Domnul avea însă dreptate de a crede așa ceva, de oarece *Unirea*, organul dreptei califică de demagogic proiectul comisiei centrale care întindea dreptul de vot tuturor acelor ce plăteau 48 de lei dare și nădăjduia, că un asemenea proiect va fi răspins de ambele adunări. Acelaș ziar apoi spune, despre petiția din 11 Iunie din câmpul Filaretului, care cerea lărgirea dreptului electoral, că ar fi răsturnătoare a proprietății²⁴. Organele liberale din potrivă sprijiniau lărgirea dreptului de vot. *Tribuna română* susține, că „țărani nu pot aștepta îmbunătățirea soartei lor dela boieri, ci numai dela alesul și iubitul Românilor și dela lățirea bazei electorale”; iar *Trecutul* adaugă, că „de și țărani nu au cultura necesară, spre a putea desbata într'o adunare chestii de stat, totuși ar avea destul bun simț ca să se opună, dacă nu prin discuție, cel puțin prin vot, unei legi făcute în interesul unei singure clase”²⁵.

Ori cum ar fi fost lucrurile, trei întrebări mari preocupau țările române la începutul anului 1861: unirea, legea electorală și chestia rurală. Ca și în vremile divanului ad-hoc, unirea era dorită de toată clasa conducătoare, fără deosebire de partid; iar chestia rurală era în strânsă legătură cu legea electorală și, din pricina lor, pe față sau pe ascuns, se încingeau luptele și se desbina pătura superioară. Poziția guvernului, în

²² Negri c. *Cuza*, 3 Iunie 1861. *Correspondența*, p. 106 și 117. Domnitorul cere comisiei centrale pregătirea acestei legi. *Mon. of. al Mold.* 27 Mai 1861.

²³ *Viitorul*, 11 Mai 1861. *Viitorul* este organul partidului dreptei; *Trecutul* al stânzei.

²⁴ *Unirea*, 13 Iunie și 15 Iulie 1861. Autorii acestei petiții sunt dați judecăței; achitați prin ședința din 1 Oct. 1861 pe motivul că ei nu ceruse alt ceva decât lărgirea dreptului electoral. *Românul*, 4 Oct. 1862.

²⁵ *Trib. rom.*, 30 April 1861. *Trecutul*, 8 Iunie 1861.

mijlocul acestor lupte, era foarte grea, și guvernul era în realitate domnitorul care schimba ministerele după placul său. Cu dreapta nu se putea împăca; cu stânga extremă iarăși nu. Ar fi vrut să constituie un partid de centru, moderat, care să primească ideile sale în întregul lor, înaintate în ceea ce privea reformele lăuntrice, reținute și cumpătate în daraverile ce atingeau exteriorul. Dar acest partid nu se putea improviza, și de aici se explică acea schimbare atât de nestatornică a reprezentanților puterii executive. Poporul, bine înțeles, că era cu domnul, contra partidului dreptei, și avem despre această ținută a lui, o prețioasă și convingătoare mărturisire, în arătarea organului acelui partid, *Unirea*, care spune, că „tribunalele n’ar fi fost mai nici odată favorabile lui Barbu Catargiu, (adăogând) fiind că ar fi fost pline de oamenii coteriei”²⁶.

Retrăgându-se Barbu Catargiu, domnitorul însărcinează cu alcătuirea ministerului pe Ștefan Golescu — o uriașă săritură dela ultra-conservatori la ultra-liberali — care-și compune cabinetul său din Arghiropol, Mălinescu, C. Bălcescu, Bolintineanu și colonelul Semeșescu²⁷. Noul minister se compunea tocmai din bărbații pe care Barbu Catargiu voise să-i elimineze din comisiune centrală. Se putea deci prevedea în ce raporturi vor sta noii miniștri cu adunarea ce sta sub influența lui Barbu Catargiu.

Cât de porniți unul contra altuia, erau B. Catargiu și St. Golescu, se vede de pe aceea, că cel d’întâi refuză de a semna decretul de numire al noului minister²⁸; refuz însă ce lovia și în domnitor, punându-l în un impas constituțional.

Ministerul lui Golescu, tot în vederea apropiatei uniri, se dă numai ca un minister de tranziție și de scurtă dăinuire²⁹. Ceea ce însă supăra cu deosebire adunarea, în constituirea noului minister, era primirea lui Mălinescu și a lui Bolintineanu în el, fiind ei priviți de dreapta, ca „adversarii proprietăței și ai ordinii sociale”, și modul cum fusese privită chemarea lui la cârmă se vede de pe aceea, că adunarea alege îndată pe Brăiloiu, Cantacuzino și Arsachi ca membri în comisia centrală,

²⁶ *Unirea*, 27 Mai 1861. Apoi, cum foarte bine observă, Anghel Demetrescu : „ministerele urmau unul după altul cu repezițiune (fără ca unul din ele se izbutiască a avea, în acelaș timp, încrederea domnului și a parlamentului. Parlamentul era al dreptei, cu principiile căreia domnul nu se împăca. El înclina mai mult către stânga, însă nu către stânga extremă. Ministerul constituit de dânsul, în mod arbitrar, nu se bucura de încrederea adunării. Din acest cerc vicios domnul nu putea să iasă. În aceste frământări se dărăpanau puterile în o zadarnică luptă și țara rămânea mai mult pe loc, decât să meargă înainte”. *Discursurile lui Barbu Catargiu*, București, 1886, p. LI.

²⁷ *Monit.*, of. al *Țarei Rom.*, 15 Mai 1861.

²⁸ *Unirea*, 20 Mai 1861.

²⁹ *Monitorul* citat în nota 27.

bărbați ce făcuse parte din cabinetul trecut³⁰. Barbu Catargiu vrea însă să silească pe ministerul Golescu, să aducă îndată în desbaterea adunării chestia rurală, temându-se ca nu cumva să modifice legea electorală, și de aceea propune, ca „orice minister ce nu ar grăbi soluția chestiei rurale, înainte de închiderea adunării, să nu aibă încrederea ei. Propunerea este votată cu mare majoritate³¹. Ministerul neprimind această rezoluție și fiind și acuzat că a îngăduit subsemnarea petiției din 11 Iunie, prin care se cerea lărgirea bazei electorale și se blama adunarea actuală, capătă un vot de blam, în 24 Iunie, primit cu 32 de voturi contra 23³². După acest vot, ministerul nu se mai duce pe la adunare, nu-i mai comunică nimic până la 10 Iulie, când expirând termenul sesiunii parlamentare, adunarea se închide. Această anomalie constituțională, ca un minister blamat să rămână alături de adunarea care-l descuvințase, a fost bagată în samă de ziarele timpului³³. Dar lucrul era firesc, ministerele ne fiind luate din majoritatea adunării și ele fiind numai ale domnului.

Ce se întâmplase, în acest răstimp, în Moldova? Ministerul Panu (cu Hurmuzaki, Mavrogheni, Cuciureanu, Rolla și D. A. Sturza), al omului ce avea o reputație nebănuită, fusese primit chiar de adunare cu oarecare bună-voință, mai ales că primul său act era pe placul ei. Anume hotărăște chestiunea mitropolitului, pretextul ce adusese răsturnarea lui Kogălniceanu, și anume: mitropolitul demisionează; se stânge contra lui orice urmărire; se dispune desființarea proceselor-verbale ale adunării, referitoare la punerea lui sub judecată și i se dă o pensie de 200 de galbeni pe lună³⁴. Această blândeță față de un om se fusese învinuit de trădător cătră țară, indispuinea pe mulți. Sofia Hrisoscoleu află explicarea revocării urmăririi mitropolitului, în faptul că era înrudit cu primul ministru. „Deplâng, zice ea, această hotărîre a consiliului, pentru că ea se atribue d-lui Panu, ca unul ce este rudă cu învinovățitul mitropolit. O deplâng, pentru că am fi dorit ca ilustrul membru al căimăcămiei de trei, la a doua sa ivire pe scena politică, să fi început prin vreun act demn de reputațiunea sa, și nu prin a cere scăparea unui criminal de asprimea legilor”³⁵.

³⁰ *Unirea*, 16 Mai 1861.

³¹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 27 Iunie 1861, suplement. *Unirea*, 21 Iunie 1861.

³² *Ibid. Comp. Românul*, 3 și 4 Iulie 1861. Ministerul Golescu răspundea, în privirea subsemnării petiției, că asemenea imputare este stranie din partea oamenilor unui minister ce desființase ordonanța asupra presei. *Mon. of. al Țării Rom.*, 30 Iunie 1861.

³³ *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

³⁴ *Mon. of. al Mold.*, 21 Ianuarie 1861.

³⁵ Articolul *Camera din Iași* de Sofia Hrisoscoleu în *Românul*, 20 Aprilie 1861.

Interpelarea lui Lascar Catargiu. — În curând însă această daravere fu uitată, față cu zvonul de care am vorbit, despre apropiata realizare a unirei, zvon adus la crezare, mai ales prin chemarea lui Panu la București.

Această veste, după unii fiind îmbinată cu cea a unei conferinți ce trebuia să se țină la Paris, spre a se da această încuviințare, Lascar Catargiu cere în adunarea moldovenească, ca guvernul să comunice adunării, „dacă cu prilejul conferințelor ce aveau a se ține la Paris, luase măsuri a se încunoștiința din nou pe puteri, despre viile așteptări ale țării de a vedea realizate dorințele rostite de divanurile ad-hoc”. Aceste știri fiind telegrafiate la București, Barbu Catargiu propune imediat ca să se adreseze o mulțămire deputatului ce ridicase această chestiune; iar principele Știrbeiu repetă aceeași întrebare în adunarea munteană. Bolintineanu răspunde lui Știrbeiu, că „în urma demersurilor și stăruințelor necurmate ale I. S. domnitorului, Poarta a încuviințat unirea deplină a ambelor Principate. Puterile se vor întruni în conferință, pentru a hotărî această chestiune”³⁶. Răspunsul nu se potrivea însă cu întrebarea; căci Catargiu și Știrbeiu înțălesese, *dacă se va face demersuri pentru principele străin.*

Domnitorul care singur cunoștea pe deplin starea negocierilor întru dobândirea unirei, știea tot odată ce periculos era, pentru obținerea unui rezultat favorabil, reînvierea chestiunii principelui străin. Trebuia deci căutat de înăbușit pe cât se putea atare manifestare, și din contra, să se arăte, că țara s'ar fi lepădat acuma de această năzuință și că era mulțămită cu unirea sub principele pământean pe care îl dobândise. De aceea ocărmuirea pe de o parte înserează în *Monitorul Oficial al Țării Românești* un comunicat, prin care spune, că „cele din urmă știri ale agentului țării la Paris sunt că chestia principelui străin este neadmisibilă; că nimene nu s'a gândit la aceasta și că va fi opoziție la o asemenea propunere ori de unde ar veni”³⁷; iar pe de alta nu ne vom mira, dacă vom vedea manifestându-se în Principate o mișcare pentru susținerea domnului băștinaș, mișcare a căreia legătură cu guvernul, ba poate chiar inspirare din partea lui nu se poate cu totul tăgădui. Dar mai este apoi de luat în bagare de samă și ambiția domnitorului, care acum tocmai era în ajunul de a izbuti, după silinți urieșe și o frământare atât de îndelungă, să realizeze unirea, nu putea fi dispus a se coborî de pe tron, pentru ca altul să se folosească de munca și de chinurile lui. Mai doria apoi ca prin unire să ajungă mai departe, la realizarea câtorva reforme mari, de

³⁶ Chestiunea întreagă cu depeșa din Iași în *Mon. of. al Țării Rom.*, 20 Mai 1861 (Ședința adunării din 18 Mai).

³⁷ *Mon. of. al Țării Rom.*, Iulie 7 1861.

care inima lui era alipită, și pentru a căror îndeplinire tocmai unirea deschidea o luminoasă perspectivă.

De aceea vedem, bună oară, că ziarul *Dâmbovița* care, sub direcția lui Bolintineanu, era și el organul oficios al guvernului, ba trecea chiar de subvenționat din partea lui, susține, că „să se convoace o singură adunare constituțională care să nu poată atinge unirea, dar care să decidă despre ereditatea în familia alesului dela 24 Ianuarie”. *Viitorul*, ziarul dreptei, adaugă chiar, după reproducerea locului din *Dâmbovița*, părerea, că „ideea pare avea o origine mult mai înaltă decât o slabă pană de publicist”³⁸. *La Voix de la Roumanie*, a lui Ulysse de Marsillac, iarăși un organ oficios al guvernului, după cum îl numea *Viitorul*, combate de asemenea ideea că „nu s’ar putea găsi o dinastie între Români”³⁹. Mai mult decât atâta : se subscriesese două petițiuni din partea poporului, una pe câmpia dela Filaret în București, alta, tot în cuprinsul celei din București, pe câmpia dela Frumoasa, la Iași, prin care petiții se cerea răspingerea domnului străin și constituirea statului unitar sub alesul din 5 și 24 Ianuarie, cu o reprezentare adevărat națională, prin lărgirea dreptului electoral. O alta asemenea petiție circula prin ținuturi⁴⁰. Când se prezintă înaintea domnitorului deputația însărcinată a-i înmâna petiția subsemnată în 11 Iunie pe câmpia Filaretului, domnitorul se preface a dojeni pe autorii ei. El le spune, că „se miră de un asemenea demers ; că voiau pe semne să se exercite o presiune ; că asemenea mișcarea ar putea fi calificată de revoluționară ; sfătuște pe toată lumea să aștepte cu liniște și încredere realizarea dorințelor țării, care în curând nădăjduște că vor fi încununate cu succes ; dar că nu va mai suferi asemenea urmări care, de parte de a întări tronul ridicat de Români, îl slăbesc și duc nația la peire”⁴¹. Oficial domnul era ținut a reproba o asemenea manifestare, mai ales că-l pune în poziția de a avea aparența de a se apleca cu totul către liberali, ceea ce nu era în interesul său politic.

Este însă interesant de constatat, că nu numai foile mai mult sau mai puțin în legătură cu guvernul și petițiile care putuse fi provocate de el, sprijiniau ideea principelui național, ci și ziare neatârinate, ba până la un punct chiar neprielnice ocârmuirii, susțineau aceeași părere. Așa C. A. Rossetti, în *Românul*, spune : „Noi dar facem apel la toată națiunea, nu

³⁸ *Viitorul*, 13 Aprilie și 2 Mai 1861.

³⁹ *La Voix de la Roumanie*, 25 Mai 1861 : „Quoi, voilà une nation de cinq millions d’hommes et parmi elle. il ne se trouve pas un seul prince digne de la couronne ? Quoi, tant d’intelligence et de patriotisme, répartis sur une race admirablement douée, ne suffiraient pas à créer une dynastie ?”

⁴⁰ *Ibid.*, 28 Iunie și 1 Iulie 1861. Comp. *Românul*, 8 Iulie 1861.

⁴¹ *Mon. of. al Țării Rom.*, 19 August 1861.

să se supună condițiilor noastre, ci să le dezbată în public și să le lepede, subscriind în public petiția ce circulă în ascuns pentru guvern străin, sau să le aprobe în public, subscriind petiția noastră către alesul națiunei”⁴²; iar *Tribuna română* spune că „fericește pe Români, că n’au dobândit unirea cu principe străin, mulțămind mai ales diplomației engleze că nu a dat România de moștenire unui principe străin”⁴³. Prin urmare chiar, în afară de interesul politic momentan, de a nu se accentua într’un moment nepotrivit dorința după principele străin, chiar în afară de faptul că domnului fi era displăcută o asemenea dorință, în momentul tocmai când era pe punctul de a realiza una din țintele domniei lui, partidul stângei nu mai împărtășia cu aceeași înfocare principiul domnului străin, sau cel puțin găsia, că acuma cererea lui nu era la timp.

Partidul dreptei din protivă care provocase această desbinare de păreri, prin interpelarea lui Lascar Catargiu, se întărta și se încorda cu atât mai mult, cu cât vedea că în țară își făcea drum ideea domniei pământene; aceasta ar fi însămnat așăzarea desăvârșilă a familiei Cuza pe tronul țărilor române, poziția era mândră și prea frumoasă pentru a nu părea rău aproape fie-cărui membru din sânul aceluși partid, că nu o ocupase el, și-l făcea să-și iasă din fire la ideea că *un Cuza* să o dobândească. Numai o așa stare psihologică explică rostirile ziarelor conservatoare ale timpului și mai ales *tonul* acestor rostiri.

Așa *Viitorul* spune, că „întemeierea statului român nu se va putea face, decât când se vor realiza dorințele divanurilor ad-hoc. Domnul Panu care pentru mulți în România reprezintă principiul Unirei cu principe străin, nu va scăpa socotim prilejul ce ni se înfățișază”⁴⁴. Acelaș organ exclamă chiar: „ce este unirea, dacă se va face fără principe străin”? Apoi intrând mai adânc în chestiune, caută, în cuvinte acoperite însă străvezii, înlocuind pretutindene termenul de domnitor prin acel de administrație, a arăta într’un lung articol, că „experiența ce am făcut-o de mai mult de doi ani, n’a făcut decât a ne convinge cu mai mare tărie, că singurul mijloc de a ne organiza iute și puternic, este, de a înceta odată de a fi o populație și a începe a deveni o nație. *Prințul Cuza* el însuși a arătat că este gata a se coborî de pe tron, spre a realiza deplin dorințele poporului”. Observăm pe lângă intențiunea jignitoare a rostirii, și forma nerespectuoasă, dând domnitorului țării titlul de *prințul Cuza*, ca și când niște străini ar fi vorbit de el. Aiurea *Viitorul* adaogă, că „nu am putut opri a indica

⁴² *Românul*, 12—15 Iunie 1861. Circulă anume și o petiție pentru principele străin, patronat de partidul dreptei.

⁴³ *Tribuna română*, 4 Mai 1861.

⁴⁴ *Viitorul*, 29 Aprilie și 1 Mai 1861.

ideea unirei cu un prinț pământean ca o țintire personală a unei ambiții căreia îi lipsește până și umbra unui titlu, spre un asemenea scop”; și încă într’un alt loc, amintind înălțarea lui Napoleon cel Mare, se întreabă: „care sunt titlurile de a se crea ereditatea pentru un domn pământean; unde e geniul unde dovezile de ordin”⁴⁵? Cu prilejul petiției dela Frumoasa, acelaș organ susține că „geloșii subscriitori ai acelor petiții cer mântinerea unei stări regretabile, în care ne aflăm de mai bine de doi ani”. Cu alte cuvinte se punea în socoteala alesului țarilor frământările în care ele se obosise. „Că subscrierea acelor petiții nu este decât un act de servilism făcut puterei și că este o mare îndrăzneală de a nesocoti însuși făgăduințele alesului din 24 Ianuarie”⁴⁶. Apoi se mai întreabă *Viitorul* că ce drept are mulțimea de a face cereri ce sunt rezervate numai țarei legale? Cu prilejul acestei distincții de țară legală și țară nelegală, I. Morariu, întreabă, la rândul său, în *Trecutul*: dacă țara legală, adecă cei vreo 2000—3000 de proprietari mari, constituesc națiunea română; dacă puterile europene, când s’au ocupat de poporul român, au avut în vedere numai soarta acestui pumn de proprietari; dacă numai ei supoartă greutățile statului, când acești proprietari privilegiați nici un pot exista ca națiune, fără cele 5.000.000 pe care îi reprezintă fără voia lor”⁴⁷?

Dară însă asemenea manifestări prin presă puteau fi numai supărăcioase, pentru conducerea, din partea domnitorului, a negocierilor privitoare la unire, altfel ar fi stat lucrurile, dacă reînnoirea chestiunii principelui străin ar fi apucat a se face pe cale oficială, precum prin interpelare anunțată în adunarea Moldovei. Prin o asemenea manifestare, se putea compromite cu desăvârșire chestia unirei, tocmai în momentul, când ea părea mai aproape de a ei încuviințare. Înțelege oricine, cât a trebuit să se cutremure domnitorul care, de doi ani acum trăia într’un vecinic neastâmpăr și o vecinică frământare, așteptând deslegarea acestei ținte care era singura îndreptățire a ocupării tronului de către el. De aceea să nu ne pară straniu modul cum adunările fură tratate de ministerele din Iași și din București. Panu anume oprește pe mai mulți deputați a complecta numărul regulamentar, încât nici o ședință nu se mai poate ținea, până la 22 Mai, capătul sesiunii⁴⁸. Acciași tactică este urmată și la București, dela votul de blam, dat ministerului Golescu, înainte (22 Iunie).

⁴⁵ *Ibid.*, 13 Aprilie și 2 Mai 1861.

⁴⁶ *Ibid.*, 28 Iunie 1861.

⁴⁷ *Trecutul*, 1 Iulie 1861.

⁴⁸ *Viitorul*, 23 și 27 Mai 1861. *Unirea* 20 Iunie 1861 (corespondență din Iași). Comp. *Procesul verbal* al adunării moldovene din zilele de 17, 18, 19, 20 și 22 Mai în *Culegerea proceselor verbale ale adunării Moldovei pe 1860 1861*.

Interesul acestor fapte stă în aceea că opoziția trecea iarăși peste capetele miniștrilor pentru a lovi în persoana domnului. Cauza acestor porniri este de aflat în darea pe față a așa numitului Memorandum, trimis de Alexandru Ioan I agentului său din Constantinopole, spre a-l înfățișa Porței și ambasadurilor puterilor garante. Și în adevăr că acest act era fără îndoială de fel a jigni adânc pe foștii privilegiați.

În el, Domnitorul arată întâi, cum el a știut a reținea puternica mișcare către unire, ce începuse cu alegerea lui, care mișcare voia să meargă mai departe, amenințând să complice războiul Italiei cu o serioasă conflagrație orientală. Această purtare a domnitorului, ținută de el în interesul Europei, expunea guvernul lui la izbucnirea unor nemulțumiri lăuntrice, ceea ce era cu atâtă mai rău, cu cât având a aplica principiile civilizatoare ale Convenției și a desrădăcina abuzurile unui trecut deplorabil⁴⁹, avea nevoie de tot prestigiul, pe care numai încrederea în alesul țării putea să i-l dea; apoi alegerea lui, lovind în ambițiile multor altora și recunoașterea ei întâmpinând greutăți la oarecare puteri, chiar după dobândirea investiturii dela Poartă, tot rămăsese în țară minți nemulțumite cu noua stare a lucrurilor. Pe lângă aceste cauze de îngreuiere, se mai adăugia complicata mașină guvernamentală și faptul că Convenția, concentrând reprezentarea națională în mâinile unui mic număr de vechi privilegiați, aceștia se folosiau de nerealizarea unirei, spre a ridica adese ori glasuri, personal interesate, îmbrăcate în mantia interesului obștesc. Dovada a fost proiectul de constituție al comisiei centrale, pe care domnitorul a fost nevoit a-l respinge și apoi a disolva adunările care, cu toate aceste îl aleseseră pe el. Dreptul adunărilor de a pune în acuzare pe miniștri a devenit un izvor de abuzuri, la niște adunări, ale cărora majorități se compuneau din vechii privilegiați, regretând trecutul și conduși cu iscusință de niște năzuitori la tron. Așa a fost atacată dispoziția luată de miniștrii lui, de a întinde legile de impozite la toate clasele societății deocamdată prin ordonanțe, spunând că se calcă Convenția, impunându-se o dare, fără să fie votată de adunări, când prin acele ordonanțe nu se făcea decât a se înlătura privilegiul, de a nu plăti toți locuitorii dările existente, mai ales că complicata mașină guvernamentală trebuia să întârzie foarte mult votarea nouelor legi. Când foștii privilegiați nu puteau face altfel, trăgăneau la nemărginire desbaterile; apoi răsturnau minister peste minister, așa că mersul propășirii era împiedecat, prin repețitele crize de guvernământ. Se poate întreba, întrucât o așa purtare a foștilor privilegiați le este ea folosi-

⁴⁹ În reproducerea memorandumului de ziarele partidului dreptei aceste cuvinte sunt subliniate și urmate de puncte de exclamație.

toare, sau singurul lor scop este mai mult a-și sătura patima lor uricioasă și personală⁵⁰? Apoi cum se poate spera o sinceră aplicare a art. 46 din Convenție, când aceasta depărtează de reprezentăția națională, pe toți acei ce aveau de așteptat ceva dela reformele sociale impuse de ea, și se încredințează desbateră organică a marilor principii civilizatoare, chiar în mâna aceloră pe care îi lipsește dela avantajele excluzive de care s'au bucurat până acum? Analizând apoi legea electorală impusă de Convenție, domnitorul arată neputința aplicării ei, din cauza prea răstrânsului număr de alegători și citează mai ales cazul ridicol al colegiului din Ismail, compus din *un singur alegător* care alegându-se el singur, în colegiul direct ce ei concentra în persoana sa, trimitea astfel el singur un deputat în adunarea generală.

După această analiză a elementelor guvernamentale pe care Convenția le punea la îndămâna domnului, memorandumul arată neputința în care se afla acest din urmă, de a conduce afacerile și cere, ca leac al acestei stări de lucruri, unirea ministeriilor și a camerilor și reforma legii electorale". Dacă în punctul cel dintâi, acel al unirei, urmează memorandumul, foștii privilegiați se arătau a nu găsi un motiv de nemulțămire, ei nu puteau de loc să încuviințeze reforma sistemului electoral, mai ales că domnitorul rostia îndoiala, dacă această reformă ar putea fi îndeplinită de adunările române, de oarece cu greu se putea aștepta ca reprezentanții actuali ai națiunii să împingă abnegația până acolo, încât să se sinucidă ei înșii politicește, și că deci nu ar fi mijloc a se aștepta reforma legii electorale dela deputații eșiți din colegiile de astăzi. Este însă tot atât de greu puterii executive, a lucra cu un sistem electoral protivnic transformării sociale stipulate de Convenția de Paris. În scopul deci de a arăta faptele ce se petrec astăzi în principate, domnitorul însărcinează pe agentul său să aducă la cunoștința puterilor garante cuprinderea memorandumului".

Domnitorul nu prea știe el singur cum să procedă, pentru a împăca două interese tot atât de mari: reforma legii electorale și apărarea autonomiei țării. El era adânc convins că, a aștepta reforma legii electorale de către adunările de foștii privilegiați, era ceva peste putință. A cere însă atare reformă dela puteri, era a lovi în autonomia țării. Dar în deobștie autonomia era foarte greu de păstrat în această împrejurare; căci chiar dacă s'ar fi modificat sistemul electoral de adunările țărilor române, totuși el făcând parte din Convenție, modificarea

⁵⁰ Tot așa judecă și principele N. Suțu (*Mémoires*, Vienne, 1899, p. 366): La lutte des partis dans l'arène des assemblées devait paralyser tout progrès, rendre stériles des sessions entières et faire perdre un temps précieux pour les intérêts publics".

trebuia să fie încuviințată de puteri și deci se lovia încă și mai greu în autonomia țărilor, impunându-se un vot, dat de adunările țării, în o daraveră absolută internă, la controlul areopagului european ⁵¹.

Domnitorul, cumpenind toate aceste greutăți, revine ceva mai târziu asupra cugetărilor ce-l predominise, când alcătuiuse memorandumul și, într'o circulară către agenții săi din străinătate, el le cere să stăruiască numai pentru unire și să caute a convinge pe puteri că nu e de neapărată trebuință și reforma stipulațiilor electorale. El le spune anume, că „spera că elementul moldovenesc, va contribui a constitui cu deosebitele fracții din adunarea munteană, un partid liberal moderat, în jurul căruia vor veni să se grupeze sprijinitorii bunei rândueli, ai propășirii și ai ocârmuirii mele; că până nu va face principiile această încercare, orice preschimbare a temeliei electorale este de prisos” ⁵².

Cu toate că memorandumul nu conține nici o aluzie la lovitura de stat, cu toate aceste, expunerea faptelor, de și tindea în primul loc la obținerea unirei, nu lăsa mai puțin să se întrevadă adâncă nemulțămire a domnitorului cu starea de lucruri din Principate, și putea deci fi interpretată și în înțelesul unei interveniri pentru schimbarea constituției și deci a unei lovituri de stat, pentru care implicit părea a-și cere învoirea ⁵³.

Acestui memorandum, Poarta răspunde de ocamdată prin o circulară a marelui vizir, în care ea se arată dispusă a lua în băgare de samă cererile făcute prin el, și în care circulară dregătorul turc adauge o nouă lovitură și clasei conducătoare din țările române. Se spune anume în ea, că „dacă cu elementele conservatoare din care adunările se aflau alcătuite, nu se poate

⁵¹ Papadopol-Calimah, *Amintiri* (Manuscript în Acad. Română), p. 324.

⁵² Scrisoare nedată în *hârțiile Rossetti*. Că aceasta era adevărata interpretare a memorandumului, se vede și din o altă circulară a domnitorului către agenții săi din străinătate, în care el spune: „Mais je n'ai jamais eu la pensée de donner à la révision des stipulations électorales, la même importance qu'a l'Union. Moins encors ai-je pu songer à subordonner l'Union à une réforme de la loi électorale”. (Copie fără dată. însă anterioară lui 11 Decemvrie 1861, în *Hârțiile Rossetti*).

⁵³ Vezi și *Mémorial diplomatique*, 17 Ianuarie 1861, *Cestiunea Unirei la Constantinople* de D. B. 1861, p. 1: „Revizuirea legii electorale nu figura ca o cerere în acest memorandum”. Asupra redactării acestui memorandum, iată ce găsim în hârțiile lui *Baliot de Beyne*. secretarul domnitorului: „Le projet de mémoire a été préparé dans le mois de Juin 1860, quatre mois avant le voyage de S. A. le Prince à Constantinople. Depuis ce moments l'attitude des chambres législatives s'est heureusement modifiée. (Se gândește la perioada de lucrări spornice ale adunărilor, din timpurile ministerilor lui Kogălniceanu și Epureanu. Mai sus. p. 91-92). Du reste, les parties essentielles du passage commun aux deux parlements, à la loi électorale, méritent d'être conservés; les causes subsistent; elles peuvent à l'ocasion produire le même effet”. (O notă a lui *Baliot* în *Hârțiile Rossetti*).

introduce, cu nici un preț, liniștea și neinteresul, fără de care asemenea instituții nu pot să aducă decât turburarea și lertargia; dacă acest element ce este pretutindene în altă parte privit ca acel al ordinii și al conservăției, pune în Moldo-România piedeci mersului afacerilor și îmbunătățirii stărei sociale a populațiilor, oarece se va întâmpla, când se vor deschide porțile adunărilor la un partid, ale căruia principii politice nu tind la nimic mai puțin, decât a răsturna tot ce este drept și a pune în locu-i revoluția”⁶⁴?

Noua agitare în chestia principelui străin nu era decât un răspuns al dreptei la acest memorandum. Domnitorul însă ce știea, că unirea cu principele străin, nu era cu putință de dobândit și care, cum am văzut, nu era de loc dispus acuma chiar a-i ceda locul, sprijinit pe partida înaintată care agita în favoarea unei dinastii române, era în largul lui pentru a combate pe protivnicii săi. Iată care ne pare a fi înțelesul adevărat al acestor înșămnațe frământări. Kogălniceanu chiar mergea mai departe în înțelesul ce îl da mișcării foștilor privilegiați. La întrebarea ce și-o punea: oare pentruce susțin cu așa energie reprezentanții dreptei cererea unui principe străin, el răspundea: Vechia partidă spunea: „Țara a cerut în 1857 unirea cu principe străin; nu se îndeplinește această cerere. Altfel de unire însă nu voim. Preferim a ne întoarce la separatism”⁶⁵. Chiar de nu vor fi cugetat așa susținătorii principelui străin, stăruința pentru dobândirea lui, când dreapta știea bine, că această cerere era rău văzută de puterile europene, putea duce la rezultatul temut de Kogălniceanu.

Ori prin câte valmașaguri trecuse însă chestia unirei, realizarea ei se apropia; dar cu cât visul de altă dată tindea a se coborâ în aevea lucrurilor, se vedea tot mai mult adevărul cugetărei rostită de Kogălniceanu, în cuvântarea sa de apărare, că „dacă principiul se proclamă cu entuziasm, rare ori el se păstrează, când vine oara de a-l pune în lucrare. Atunci glasul interesului material stânge glasul entuziasmului”⁶⁶. Lucrul se adevăra acuma în ce privește Moldova și mai ales capitala ei Iași. Acest oraș nu cugetase de loc la scăderile eco-

⁶⁴ Memorandul și Circulara publicate pentru întâia oară și cunoscute în țară, prin foaia *Unirea*; pe urmă în *Viitorul* din 6 și 8 Iulie 1861 și apoi în celelalte ziare. Data lui este după *Archives diplomatiques*, Paris, 1866 p. 78, acea de 19 April (1 Mai 1860; circulara lui Ali pașa este din 7 Decembrie 1860. *Ibid.*, p. 188. O combatere a Memorandului, din partea separatistului Panaite Balș, comunicată de el, în 5 Mai 1861, ambasadorului englez Bulwer din Constantinople, vezi în V. Cogălniceanu, *Actele dela 2 Mai*, București 1894, p. 41.

⁶⁵ M. Kogălniceanu, *Proiectul de Constituție elaborat de comisiunea centrală din 1859*, Vol. I Iași. 1866 Introducere.

⁶⁶ Ședința din 15 Febr. 1861, Proces Verbal XXI, p. 271.

nomice, pe care trebuia să le aducă realizarea unirei. Acum când începu a se vorbi de apropiata strămutare a capitalei în București, poporul din Iași se trezi pare că din olungă aiurare și măsură toată însămnătatea jărtfei, făcută de el pentru patria comună. Mai multe glasuri se rădicară, spre a opri ceea ce acuma era peste puțină de reținut, și, lucru curios, tot din partidul dreptei răsunau acele glasuri, pe când stânga, hotărâtă a merge înainte până în capăt, nu se uita la ruinele pe care unirea trebuia să le îngrămădiască, spre a se înfăptui. Așa ziarul dreptei *Viitorul*, spune că, „noi Moldovenii pierdem material prin *anexarea* noastră către Valahia; pierdem istoria noastră, coroana noastră, capitala noastră. Se zice că se pregătește o suplică către cameră din partea Ieșenilor, prin care se cere, ca curtea de casație să se instaleze la Iași”⁵⁷. La această tânguire, iată cum răspunde ziarul *Tribuna română*, tot din Iași și el, însă reprezentând ideile liberale: „Unde este o istorie moldovenească separată; unde e coroana, unde e capitala? Istoria Moldovei e una cu a Valahiei; coroana e sfaramată bucăți în mâinile străinilor ce au rupt Bucovina și Basarabia dela sinul Moldovei; iar capitala, acest oraș jidănesc, este mai mult decât se pare în mâna străinilor”⁵⁸. Dar că lucrul era așa și că Iașii pierdeau prin unire, o văd chiar comercianții din București care, la banchetul dat lui Panu, când se credea că el venise în București spre a forma ministerul unionist, spun în toastul ridicat pentru a saluta pe ministrul moldovan, că „noi comercianții din București cunoșteam câte sacrificii va costa deplina unire, pe frații noștri comercianți de peste Milcov și pe toți Românii de acolo de toate treptele. Te rugăm d-le Ministru a le spune, că ne vom sili a-i face să găscă o compensare în frăția și amoarea noastră”⁵⁹, cuvinte fără îndoială de plătonică mângăiere.

Ceva mai târziu, mai mulți unioniști se duc la vechiul reprezentant al separatismului, N. Istrati, și-l roagă să le facă o suplică, prin care să se arăte, că „de și unirea a fost totdeauna dorită de Moldoveni, însă aceasta a fost numai unirea morală, iar nu și acea materială; că ei au cerut numai unificarea legilor și a așăzămintelor, iar nu alipirea teritoriului lor către teritoriul Valahiei”⁶⁰. Câtva timp după aceasta, găsim în *Viitorul* un articol intitulat *Bucureștii capitală*, în care se spune, că: „de vrem unirea cu curățenie numai pentru ea, n'avem să căuțăm folos în parte; căci de altfel n'ar mai fi unire ci anexare, lipire a unei părți la alta. Ferească Dumnezeu de una ca aceasta.

⁵⁷ *Viitorul*, 29 Aprilie 1861.

⁵⁸ *Tribuna română*, 4 Mai 1861.

⁵⁹ Reprodus toastul de *Viitorul*, 9 Mai 1861.

⁶⁰ Scrișoarea din Iași din 12 Mai 1861 publicată în ziarul *Unirea*, 30 Mai 1861.

Mintea Moldovanului cea de pe urmă s'ar putea trezi" ⁶¹. Tot pe atunci C. Negruzzi scrie o broșură, în care susține părerea, că „o unire adevărată și nefățarnică va fi numai atunci, când vom avea Galații de capitală a țării” ⁶². Aici nu mai era luptă pentru Iași ci numai pornire contra Bucureștilor. În loc de căderea unui oraș, se cerea căderea a două.

Această nouă îndreptare a spiritelor dă naștere chiar unui simțământ de neprietenie, în unele straturi ale poporului moldovan, contra Munteniei. Anume, ministrul Epureanu, fiind dat în judecată în Țara Românească, adunarea de aici cere ca autoritățile moldovene să pună sechestrul pe averea lui, pentru că năpăstie de a lua garanții ipotecare dela întreprinzătorii ocnelor muntene. Autoritățile din Iași se opun la această cerere, pe motivul că ministrul de finanțe muntean trebuia să depună o garanție, pentru obținerea sechestrului. Mai caracteristic este încă alegerea lui Epureanu ca deputat, de către colegiul marilor proprietari din Bârlad, cu toate că el era pus sub judecată în Muntenia ⁶³.

Ministerul Goleșcu, de și adunarea se închisese, totuși întru cât căpătase un vot de blam și nu putea sta la cărmă cu acea desaprobară, se retrage, și domnitorul iarăși recurge la partidul dreptei, pentru a-și întocmi un minister care se alcătuește, în ziua de 19 Iulie 1861, din principele Dim. Ghica ca președinte, I. Cantacuzino, A. Plaghino, Sc. Falcoianu, A. Arsachi și Gr. Valeanu ⁶⁴.

În Moldova ministerul Panu nu se retrage din cauza neizbutirii de a realiza unirea, cum spusese când intrase la putere, ci din alte împrejurări. Anume un Arnăuț, Popa Constantin, maior în armata rusă, venise în Iași pentru o pricină a lui și ceruse dela ministrul justiției, Rolla, să-i aducă niște acte dela un tribunal de județ. Având Rusul o purtare puțin cuviincioasă, în audiența ce o ceruse la ministru, acesta îl dădu afară. Popa Constantin provocă pe Rolla la duel; iar Consiliul miniștrilor dispuse darea lui afară din țară. Când fu să se execute hotărârea, Popa Constantin se opuse cu putere, împutăc un ofițer și un soldat, și numai, după o luptă înverșunată, fu rănit și prins. Domnul care era în București, simți îndată greaua poziție în care-l pusese afacerea lui Popa Costea. Pe de o parte se temea de a nu-și îndușmăni pe Rusia, tocmai în momentul când avea mai mare nevoie de sprijinul ei, în chestia unirii; pe de alta, avea de apărât onoarea țării. El

⁶¹ Viitorul, 19 Iunie 1861.

⁶² Despre Capitalia României, de K. N..... zzi. Iași, 1861, p. 3.

⁶³ Unirea, 27 Noembrie 1861.

⁶⁴ Monit. of. al Țării Rom., 21 Iulie 1861.

scapă din încurcătură, ordonând președintelui divanului, ca în 24 de oare Popa Costea să fie judecat și condamnat la moarte ceea ce se și face; iar după aceea domnul îl grăciază. Când primi vizita consulului, totul era sfârșit. Ministrul Panu însă își dădu dimisia ⁶⁵.

Ministrul nou se constituie în Moldova, în ziua de 5 Oct. 1861, luat fiind tot din rândurile dreptei, și anume din principele Moruzi ca președinte cu I. N. Cantacuzino, principele A. A. Cantacuzino, L. Ghica, C. N. Suțu și principele I. Ghica ⁶⁶.

Aceste două ministere, D. Ghica în Muntenia și Moruzi în Moldova, conduc trebile până la realizarea unirei desăvârșite, în 11 Decembrie 1861.

Unirea. — Înainte de a păși la expunerea acestui fapt, trebuie să ne întoarcem puțin îndărăpt, pentru a vedea, cum îndeplinirea lui s'a desfășurat în ascuns, între diplomații puterilor Europei, dela hotărârea cărora atârna, la urma urmelor, soarta țărilor române.

Am văzut mai sus, cum Napoleon sfătuisese pe Alecsandri, ca Românii să nu cerce a da o nouă lovitură Convenției de Paris. Prin urmare cererea unirei desăvârșite, adică cea a adunărilor, a ministerelor și strămutarea capitalei la București, nu era bine văzută de puteri, cu toate argumentele foarte reale ale neputinței conducerii trebilor, cu sistemul de organizare al Convenției de Paris.

Trebuia deci lucrat cu mare dibăcie, pentru a se putea dobândi învoirea la un act, în contra căruia se opuneau, din nevoi politice, chiar puterile care favorizau desvoltarea poporului român.

Toată greutatea acțiunii trebuia concentrată în Constantinopole, de oarece tot Poarta era puterea care trebuia să rostiască cuvântul hotărâtor, mai ales față cu principiul integrității împărăției otomane, proclamat de tratatul de Paris și sprijinit de puteri, ca o nevoie neînlăturată a politicii europene. Asupra lui Constantin Negri, reprezentantul Principatelor în capitala Turciei, cădea deci sarcina cea grea, de a sluji de organ domnitorului, pentru realizarea acestui punct din programul ce-și propusese. Prin urmare, vedem confirmată părerea rostită de noi mai sus, că numai prin Constantinopole se putea ajunge la unire, și că atunci când domnitorul spusese, că nu se cuvinea să caute realizarea dorinței Românilor aiurea decât în țară, și că Sultanului îi făcuse numai o vizită de curtoazie,

⁶⁵ *Tribuna română*, 17, 24 și 28 Sept. 1861.

⁶⁶ *Monit. of. al Mold.*, 5 Oct. 1861.

el rostise numai o frază sunătoare care căuta să acopere neizbânda primei sale încercări ⁶⁷.

Chestiunea unirei se pune într'un chip mai rostit dela trimiterea memorandumului. Se adauge la 6 Ianuarie 1861 o notă către Negri, cu însărcinarea de a o comunica Porței. In ea domnul se plânge, că „de și pusese la mijloc răspunderea sa personală, prin acte ce nu erau totdeauna simpatice țării, dar prin care el căuta a-și atrage buna voință a puterilor, cu toate aceste tot este mereu bănuît” ⁶⁸, dând a întâlege astfel că de acum înainte, el va lua sfat mai mult dela interesele țării, decât dela cele europene. Negri comenta această notă în sensul, că țara cere unirea și că ocârmuirea ei devine cu neputință, dacă nu i se încuviințază această dorință. Poarta răspunde lui Negri care comunică răspunsul domnitorului, că ea „ar fi dispusă a recunoaște această cerere, în măsura putincioasă”, ceea ce Negri înțelegea că ar tinde la o mărginire a unirei numai pe timpul cât va trăi Alexandru Ioan I, precum recunoscuse și îndoita lui domnie. Lavalette, ambasadorul Franței, întărește lui Negri adevărul presupunerii lui, spunându-i, că „ar fi de altfel greu-țâți nerăsturnabile, și că mai bine ar fi a avea o unire sub aceste condiții, decât de loc; că el crede chiar, că această răstrângere ar avea puțină însămnătate, pentru că odată unirea dobândită, nu cred că ea ar mai putea înceta de a exista, cu toate restrângerile Porței; și apoi, adaugă marchizul, trebuie să se dee Porței măcar această mângâiere, despre acăreia zădărnicie Turcii sunt mai bine convinși decât noi” ⁶⁹. Greutatea neînvinșă, de care vorbea reprezentantul Franței, era teama Porței că, dacă se înfrângea Convenția de Paris în acest punct, să nu se întindă apoi răsturnarea la întreg tratatul din 1856, pe care se întemeia existența Turciei, și această teamă era cu atâta mai firească, cu cât ea vedea pe Franța apropiindu-se de Rusia. Apoi se mai temea Turcia, ca unirea să nu atragă după dânsa pe principele străin. Această din urmă teamă era inspirată Turcilor, de însuș organele politice rusești, de oarece *Le Journal de St. Pétersbourg*, din 11 23 Iunie 1861, scriea, că „este inviderat, că pentru Moldo-Valachia, unirea de fapt nu este decât o treaptă în scara propășitoare care-și are punctul

⁶⁷ O circulară a lui *Thouvenel* din 19 Mai (1 Aprilie 1861, *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 190) spune că: „lorsque le prince Couza, avait été à Constantinople, au mois d'Octobre passé, il avait attiré l'attention de la Porte sur les obstacles qui surgissaient pour lui, de la nécessité dans laquelle il se trouvait, de traiter avec deux chambres et deux ministères. La Porte ne lui fit pas immédiatement connaître ses intentions. Comp. mai sus, p. 83-84.

⁶⁸ Nota domnitorului din 6 Ianuarie 1861 în *Archives diplomatiques* Paris, 1866, p. 170—174.

⁶⁹ *Negri c. domnitor*, 2 Februarie și 2 Aprilie 1861. *Correspondența p.* 75 și 103.

de purcedere în îndoita alegere a principelui Cuza și a căreia termin mai îndepărtat este chemarea unui principe străin ⁷⁰”.

Adaoge însă reprezentantul domnitorului român, pe lângă această veste cam deprimătoare, și o rază de speranță: anume Turcia ceruse un împrumut, și Franța putea să-i impună unirea, ca preț al realizării lui ⁷¹. Poarta însă mai era jignită și de tonul prea mândru al comunicărilor domnitorului, ton cu care nu era de loc deprinsă ⁷². Se mai ivise apoi tocmai atunci și chestia corăbiilor cu arme sarde care căutase a fi debarcate la Galați, pe când două cete de Unguri trecuse Carpații; înverdat o mișcare contra Austriei, în care mișcare puterile, și mai ales Turcia, amestecau pe România. Trebui mult să lupte Negri și domnitorul, spre a înlătura acest prepus neîndreptățit de pe capul țării ⁷³. Negri, la observarea ambasadorului austriac, că guvernul lui Cuza ar tolera comitete revoluționare în Galați și a se debarca arme pe teritoriul Principatelor, se folosește cu mare dibăcie, pentru a pune în cauză jurisdicția consulară, spunând, că ce poate face guvernul care se lovește pretutindene de protecția de care se bucurau supușii străini, de care el nu s'ar putea atinge ⁷⁴. Austria se arată atunci destul de binevoitoare, propunând să se numească o comisie care să studieze modul cum ar putea fi înlăturate greutățile, neascunzând însă teama că, dacă s'ar încuviința această ușurare Principatelor, ar trebui a se face acelaș lucru și Turciei, ceea ce nu convenia puterilor, din cauza înapoierei stărei în care se afla împărăția otomană ⁷⁵. Până și chestia evreiască pusese piedică unui sprijin mai înfocat din partea puterilor partizane unirei. Ambasadorul Franței observă lui Negri, că „măsurile contra Evreilor din țară trezesc protestările presei europene care acuză pe Români de intoleranță” ⁷⁶. Și cu toate aceste, chiar atunci, în Moldova, se luase măsura de a se învoi Evreilor ținerea de școli confessionale, pe temeiul tocmai al principiului toleranței proclamat de Convenția de Paris ⁷⁷.

Poarta propune, ca mijloc de a tăia toate greutățile, o măsură care tocmai trebuia să le sporiască mai mult, afirmând

⁷⁰ *Le journal de St.-Petersbourg*, 11 (23) Iunie 1861. Comp. *Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie*, St.-Petersbourg, 1862, p. 162.

⁷¹ *Negri c. domnitor*, 2 Februarie și 2 Martie 1861. *Corespondența*, p. 83 și 87.

⁷² *Negri c. domnitor*, 2 Februarie, citat.

⁷³ *Negri c. domnitor*, 2 Februarie citat. *Coresp.* p. 80: „Chestia unirei a fost foarte mult împiedicată de aceea a armelor”. Vezi și o scrisoare a domnitorului c. *Negri*, din 6 Ian. 1861, publicată în *Constituționalul*, din 13 Februarie 1861. și mai sus, p. 85.

⁷⁴ *Negri c. domnitor*, 18 Octombrie 1860. *Corespondența*, p. 70.

⁷⁵ *Negri c. domnitor*, 18 Martie și 14 Mai 1861. *Coresp.*, p. 19 și 34.

⁷⁶ *Negri c. domnitor*, 2 Oct. 1861. *Ibidem*, p. 128.

⁷⁷ *Monit. of. al Mold.*, 22 Noembrie 1861.

încă mai puternic autoritatea ei asupra Principatelor : anume trimiterea unui comisar turc care să se încredințeze, dacă într'adevăr poporul vroia unirea desăvârșită. Poarta căuta să motiveze acest demers, tot în felul acela pseudo-liberal, pe care-l întrebuițase și Austria, când ceru la 1857 convocarea divanurilor ad-hoc, pentru a afla dorințele populațiilor române, spunând că nu ar fi demn pentru puteri a reforma opera lor, fără cererea poporului. Negri întâmpină, că lucrul nu s'ar putea face decât cu consimțământul puterilor ; căci în Convenție nu ar exista nici un articol care să încuviințeze o asemenea măsură ⁷⁸. Dar Negri merge mai departe în ținuta lui energică și hotărâtă : anume răspândește pretutindeni vorba, însă pentru a nu lega țara, numai ca părere personală a lui, că principele n'ar putea face altfel decât a proclama unirea, în cazul când ea nu ar fi încuviințată ; căci nu ar fi alt mijloc de a ocârmui și de a mântui linștea. Această declarație o repetă mai ales față cu ambasadorul Angliei, Bulwer, spunându-i că Poarta ar face bine să se decidă în privirea unirei ; căci dacă nu, principele s'ar vedea nevoit, față cu încordarea spiritelor, a trece peste consimțământul ei. Marchizul de Lavalette, combătea pe de altă parte trimiterea unui comisar care nu ar face decât a aduna în jurul lui pe toți nemulțămiiții din țară și a îngreuiua încă și mai mult poziția domnitorului. Dar marchizul mai atrăgea luarea aminte a Porței, asupra împrejurării, că comisarul otoman ar putea să-și atragă demonstrații neplăcute din partea populației. Negri adăogând lui Lavalette, că întârzierea învoirei unirei ar putea arunca Principatele în o cale plină de întâmplări și de neplăceri pentru Turcia — cu alte cuvinte amenința cu revoluția, — ministrul Franței ia pe Negri cu el la Ali-pașa, pentru ca să-i repete aceste cuvinte ⁷⁹.

În urma tuturor acestor demersuri, Negri scrie domnitorului, că „are temei de a crede, că zdravenile sale declarații, în cece privește unirea, au produs un efect priincios. Am deprins pe toată lumea de aici cu ideea, că dacă sublima Poartă nu ar lua în curând o hotărâre categorică, în privirea unirei, Înălțimea voastră, împins de nevoie, ați proclama-o dela sine, nu mai târziu decât la deschiderea adunării. Adaoge că e sătul de trăgănările Porței și că dacă se va pune înainte tot vecinicul ei principiu de a câștiga timp, trebuie pripite lucrurile, pentru ca să vină la o deslegare. Ideea trimiterei unui comisar e cu totul părăsită”. În cazul când unirea nu ar fi primită, Negri cerea să fie rechemat ⁸⁰.

⁷⁸ Negri c. domnitor, 8, 12 și 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 87, 92 și 96.

⁷⁹ Negri c. domnitor, 12 și 18 Martie 1861. *Ibidem*, p. 91 și 96.

⁸⁰ Negri c. Cuza, 24 Martie 1861. *Ibid.*, p. 98—100. Era vorba de adunarea convocată după dizolvare, care adunare era să se deschidă la 10 Aprilie 1861. Zvonul despre energia desfășurată de Negri, pătrunde și în ziarele timpului. Vezi bunăoară *Tribuna română*, 30 Aprilie 1861.

Toate aceste împrejurări fac pe guvern să creadă că unirea era să fie încuviințată. De aceea și Panu, în Moldova, intră în minister cu toată convingerea, că va putea aduce unirea la îndeplinire; iar în Muntenia, ministerul Epureanu votează alături cu unanimitatea camerei, primirea propunerii adunării moldovene, de a se întruni ambele corpuri legiuitoare, pentru deslegarea chestiei rurale.

Așteptarea însă era zadarnică : Turcii se prefăcuse a primi cererile din memorandum, pentru a nu displăcea puterilor priincioase Românilor; dar aplicau acuma sistemul trăgănărilor, așteptând să iasă ceva din el, Negri văzând că lucrul nu înaintează de loc, reîndoiește silințele. Comunicându-i-se știrea despre votul privitor la întrunirea ambelor adunări în chestia rurală, el explică ambasadorilor importanța acestei legi și mai ales nevoia de a fi hotărâtă în acelaș sens în ambele țări; astfel s'ar putea întâmpla desordini periculoase, dacă într'o țară ar fi hotărâtă într'un chip mai priincios decât în cealaltă; că mai la urmă el ar fi mulțămît dacă Poarta ar stărui în politica ei de trăgănare, căci ar da prilej domnitorului de a proclama unirea dela sine. Ambasadorii Franței, Angliei și Austriei conjură pe Negri, să nu facă ceva pripit și să mai aștepte, ca toate lucrurile să fie în regulă; iar Ali pașa roagă pe Negri, să conjure pe domnitor să mai aștepte puțin. Negri văzând această stăruință a ambasadorilor, sfătuește pe domn, să le facă pe plac ⁸¹.

În curând însă se naște o nouă cauză de amânare, mai întâi din desbaterea locului, unde avea să se țină conferința : Parisul sau Constantinopole; apoi după ce aceasta este limpezită, se ivește o a doua, mai gravă : anume, la conferință trebuia să iee parte și Sardinia, putere semnatară a tratatului de Paris; dar ea se prefăcuse în regatul Italiei; însă Prusia, Rusia și Austria încă nu recunoscuse noul regat. Negri, văzând, că acuma amânarea nu mai provinea dela Turci, ci dela puterile europene însăși, și având cel mai mare interes ca Italia, atât de prietenă tendinței Românilor, să figureze în conferință, este de părere „de a fi cu mare prudență, până la descurcarea afacerilor italiene” ⁸². Tocmai atuncea însă zvonindu-se în țară despre apropiata întrunire a conferinței, se începe agitația pentru principele străin de care s'a vorbit mai sus, lucru cu desăvârșire neprimit de nici o putere, nici chiar de Franța, după cum se vede aceasta din o depeșă a lui Alecsandri, agentul Principatelor din Paris, către Negri, în care îi spune, că „ideea unui

⁸¹ *Negri c. Cuza*, 2 Aprilie 1861. *Ibid.*, p. 101-103. Cf. 18 Iunie 1861 p. 122. Ali pașa roagă pe Negri, „de prier, de supplier le prince, de maintenir l'ordre et de patienter encore un petit peu”.

⁸² *Negri c. Cuza*, 3 Iunie și 8 Iulie 1861. *Ibid.*, p. 116 și 126. *Comp. Viitorul*, 1—5 Iulie 1861.

principe străin este cu neputință", și tot așa declară Lavalette lui Negri în Constantinopol, că „Franța este pentru unire, însă contra principelui străin”⁸³. În asemenea împrejurări înțelegem contra-manifestările pentru principele baștinaș, chiar în cazul când ele ar fi fost inspirate de guvern.

Între aceste, venind luna lui Iulie, cu căldurile ei cele mari, toți ambasadorii plecau în concediu pe întrecutele, și era invederat, că chestia unirei trebuia să sufere o nouă întârziere, până pe la sfârșitul lui Septemvrie.

Atunci se întrunește conferința pregătitoare a ambasadurilor din Constantinopole, și Poarta care trebuia acuma să se rostiască, primește unirea, însă cu condiții. Mai întâi, ea cerea, ca hotarele Principatelor să nu poată fi strămutate și să nu se sporiască armata⁸⁴. Tot atunci și ambasadorul austriac primește instrucțiuni, ca să ceară ca unirea să fie desființată la moartea lui Cuza, pe când cel de Franța este din potrivă înștiințat, că se rupe conferența, în cazul când asemenea cerere ar fi primită”⁸⁵. Poarta mai cerea încă o ascuțire a stipulațiilor privitoare la ocuparea armată a țărilor române, în caz de turburări. Conferența răspingând această cerere, pe motivul că chestia fusese regulată de Convenție, reprezentantul Turciei cere, ca să refere lucrul la sfatul cel mare al imperiului, iarși un mijloc de trăgănare. Negri, desperat de această prelungire, arată lui Ali pașa, că boierii renunțase la privilegiile lor, numai în vederea unirei și că, văzând ei că nu se realizează, crează greutatea domnitorului, și tot așa fac și liberalii : că este cu neputință de mântinit ordinea, mai ales acuma când conferența a pus unirea în perspectivă⁸⁶.

În sfârșit Poarta se hotărăște a alcătui firmanul pentru unire care mântinea următoarele 5 condiții : 1) unire numai pe timpul vieței lui Cuza ; 2) suspendarea comisiei centrale pe acest timp ; 3) hotarele principatelor să rămână neatrinse ; 4) să se înființeze două consilii provinciale, unul pentru Moldova și altul pentru Muntenia ; 5) unirea să înceteze la moartea

⁸³ Negri c. Cuza, 18 Iunie și 2 Iulie 1861, *Ibid.*, p. 120—122.

⁸⁴ Negri c. Cuza, 25 Sept. 1861 *Ibid.*, p. 126.

⁸⁵ Negri c. Cuza, 2 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 127.

⁸⁶ Negri c. Cuza, 18 și 23 Oct. 1861. *Ibid.*, p. 66 și 131. A. P apado Calimah în *Amintirile lui* (Manuscript la bibl. Academiei Române) p. 327, spune că Negri ar fi adresat un ultimatum lui Ali pașa în cuprinderea următoare : „Le prince Couza m'a chargé de déclarer respectueusement à V. A. que s'il n'obtient point aujourd'hui même, vu la force majeure de la chose, et par télégraphie, l'acquiescement de la Sublime Porte à l'Union, demain à Midi, il la proclamera à Bucarest". În *Scrierile sale diverse* (Manuscript la bibl. Acad.) p. 40, adaoge chiar că a doua zi, întrebându-l Ali pașa, cum stau lucrurile, Negri ar fi scos ciasornicul și ar fi spus : „à l'heure qu'il est, l'Union a du être déjà proclamée". Corespondența lui Negri nu confirmă această versiune.

lui Cuza, prevăzându-se dispoziții foarte amănunțite, asupra modului de procedare pentru a o desface⁸⁷.

Numai guvernatorul pentru Moldova fusese înlăturat; toate celelalte puncte fusesse menținute, în această unire condițională. În zadar protestase domnitorul contra acestei răstrângerii a unirei numai pe timpul vieții lui. În o depeșă rămasă necunoscută și destăinuită numai de ziarul din Paris *Le Constitutionnel*, domnitorul spunea Porței: „Mărginind anumit durata unirei la acea a gospodaratului meu, înfățișând această unire ca o necesitate supărătoare, decurgând din în-doita mea alegere și ca o concesiune esențial excepțională și trecătoare, pregătind chiar, în momentul ce ea ne este încuviințată, tot ce trebuie spre a o desființa la sfârșitul domniei, al căreia termin ar putea fi grăbit de o mână criminală, se osândește guvernul meu și țara întreagă la tristul rol de a trăi de azi pe mâne, fără a putea întreprinde ceva definitiv și stătător, și se râpește autoritatea ce izvorăște din credința în durata lui și, fără de care, nici o ocârmuire n'a putut vreodată să-și îndeplinească menirea, și cu atât mai puțin reorganiza o societate, demoralizată prin lungi nenorociri politice”⁸⁸.

Dela reînceperea lucrărilor ambasadorilor, Septemvrie 1861, domnitorul se putea aștepta la o deslegare favorabilă a chestiunii unirei. De aceea el și ia oarecare măsuri, în vederea acestei îndepliniri. Ministerul muntean ia dispoziții ca, prin înțelegere cu președintele consiliului din Moldova, în prevederea unirei definitive a Principatelor și spre înlăturarea oare căror piedeci la punerea ei în lucrare, să se numească o comisie mixtă, compusă din 8 membri Moldoveni și 8 Munteni, care să procedă, fără întârziere, la unificarea legiuirilor și regulamentelor administrative⁸⁹. Domnitorul, în răspunsul său la felicitările aduse de generalul Goleșcu, președintele comisiei centrale, în ziua de 16 Oct. 1861, spune: „Dela suirea mea pe tronul României, unirea a fost statornicul obiect al preocupărilor mele. Cunoașteți că Inalta Curte suzerană și puterile garante, ale căror generoase simpatii sunt dovedite, se ocupă în momentul de față cu realizarea acestei a noastre dorinți care singură poate consolida viitorul Principatelor”⁹⁰. Era chiar peste putință de a mai ocârmui fără unire. Poporul o cerea, camerile de asemenea; apoi chestia rurală nu se putea hotărî deosebit și agitația în jurul ei devenia periculoasă. Nici un minister nu ar mai fi putut ține piept curentului, și de această situație

⁸⁷ Firmanul reprodus în *Mon. of. al Țărei Rom.*, 3 Fevr. 1862. și în *Archives diplomatiques*, Paris, 1866, p. 200.

⁸⁸ *Le Constitutionnel*, ²⁷/₁₅ Noembrie 1864.

⁸⁹ *Mon. of. al Țărei Rom.*, 9 Sept. 1861.

⁹⁰ *Mon. of. al Mold.*, 16 Oct. 1861.

a trebuit să se convingă la sfârșit și puterile chiar Poarta când a consimțit în sfârșit la realizarea acestei dorinți ⁹¹.

În 25 Noembrie, Teodor Calimaki, secretarul lui C. Negri, sosește la Galați cu firmanul pentru unire. Să se observe că nu Negri singur aducea firmanul, ci secretarul lui, ceea ce face pe *Țăranul român* să spună, că „conduita d-lui Negri are în-sămănătatea ei, pentrucă ne atinge pe toți într'un chip foarte plăcut” ⁹².

În 3 Decembrie domnitorul, în mesajul de deschidere al adunării, spune, că „după 3 ani de silinți neîntrerupte, suntem de astădată bine întemeiați a crede, că unirea este în fine dobândită pentru noi”, și de aceea el declară, că a aderat la votul ambelor adunări, de a desbate în comun proiectul de lege rurală ⁹³.

După cetirea mesajului în adunarea moldovenească, domnitorul adaugă, că „unirea e încheiată. Inalta Poartă și puterile garante au aderat la unirea Principatelor. Ne vom duce deci în curând la București; iar cauza pentru care nu ne ducem astăzi, este că sunt de regulat mai multe chestiuni locale” ⁹⁴.

Spre a liniști spiritele în privința firmanului care încuviința cum am văzut o unire condițională de mai multe restringeri, domnitorul adaugă: „unirea va fi așa după cum o dorim noi”, urmând în aceasta principiul expus de Negri, în nota sa din 16 Noembrie 1861 către ambasadori, anume că „nu ne vom supune la nimic ce ne ar fi impus, și aceasta chiar în puterea art. 22 și 23 Tratatului de Paris și a art. 2 din Convenție” ⁹⁵. Este învederat, că domnitorul proclama unirea într'un chip mai larg, decât o încuviința firmanul primit de puteri, și că deci el făcea un pas îndestul de îndrăzneț, trecând iarăși alături de voința Europei ⁹⁶.

În 11 Decembrie Alexandru Ioan I dă o proclamație, arătând în chip oficial îndeplinirea unirei: „Unirea este îndeplinită, zice el: naționalitatea română este întemeiată. Acest fapt măreț, dorit de generațiile trecute, aclamat de corpurile legiuitoare, chemat cu căldură de noi, s'a recunoscut de Inalta Poartă și de puterile garante și s'a înscris în datinele națiunilor. Dumnezeuul părinților noștri a fost cu țara, a fost cu noi. El a întărit silințele noastre, prin înțălepciunea poporului

⁹¹ *Voix de la Roumanie*, 24 Oct. 1861.

⁹² *Unirea*, 1 Dec. 1861. *Țăranul român*, 3 Dec. 1861.

⁹³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 4 Dec. 1861.

⁹⁴ *Mon. of. al Mold.*, 4 Dec. 1861.

⁹⁵ Reprodușă de *Țăranul român*, 17 Decembrie 1861.

⁹⁶ Deaceea *Văsescu* în dezbaterile posteroară a răspunsului la mesaj din 1863 (șed. din 7 Fevruarie 1864 *Mon. of., supl.*) spune: „dv. știți în ce condiții, în ce stare ni s'a dat unirea de către străini și vă aduceți aminte, în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună”. Vezi mai jos pag. 161.

și a condus națiunea către un fanatic viitor. *In zilele de 5 și 24 Ianuarie ați depus toată a voastră încredere în alesul națiunii, ați întruni speranțele voastre într'un singur domn; alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie*"⁹⁷.

Adunarea din București izbucnește în o zgomotoasă bucurie la cetirea acestei proclamații. Adresa de răspuns la ea sfârșește cu cuvintele: „Depunem la picioarele tronului omagiile noastre de recunoștință și de devotament, și vă urăm să vă înzilească Dumnezeu, pe acest tron care nu va mai putea fi zdrobit, decât cu viața a cinci milioane Români”⁹⁸; și însuși Barbu Catargiu nu poate face altfel decât a rosti cuvintele: „Să trăiască domnitorul nostru *care singur, prin a sa stăruință*, ne a dat această zi atât de strălucită”⁹⁹.

În adunarea moldovenească bucuria era îmbinată cu oarecare neliniște. Când Panu rosti cuvintele: „ziua de astăzi este *cea de pe urmă* în care deputații moldoveni se adună și lucrează în adunarea Moldovei”¹⁰⁰, el zicea rămas bun la vechea viață politică a țării care se jertfise pentru binele întregului neam. De aceea și răspunsul adunării moldovene la proclamația unirei nu se poate împiedeca a turbura notele de veselie, cu una de îngrijire, solicitând dela domn „luarea aminte asupra necesităților de a regula provizoriu, până la întrunirea camerilor, neapăratele interese locale ale Moldovei”¹⁰¹.

Adunările sunt prorogate în ambele țări și li se dă întâlnire la București, pentru ziua de 24 Ianuarie 1862, aniversarea primului pas prin care unirea, acum săvârșită, se avântase pe orizontul vieții românești¹⁰².

⁹⁷ *Mon. of. al Țării Rom.*, 11 Dec. 1861. *Mon. of. al Mold.*, 12 Dec. 1861. Proclamația este publicată și în *Archives diplomatiques*, 1866, II, p. 209.

⁹⁸ *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Dec. 1861.

⁹⁹ *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

¹⁰⁰ *Procesul-verbal* al ședinței din 12 Dec. 1861.

¹⁰¹ *Unirea*, 1—5 Dec. 1861.

¹⁰² *Mon. of. al Țării Rom.*, 15 Dec. 1861.

CAPUL II
ALEXANDRU IOAN I
DOMNUL CONSTITUȚIONAL AL ROMÂNIEI
1862—1864

I

DELA UNIRE PÂNĂ LA SESIUNEA ORDINARĂ DIN 1862

(11 Dec. 1861—3 Dec. 1862)

Moldova și căderea Iașului. — Unirea efectivă a țărilor române având a trece în domeniul faptelor, ar fi trebuit pe cât se putea cruțată Moldova și capitala ei, în aceste momente de grea cumănă pentru ele. În loc de aceasta, prin o nechibzuință a ministrului cultelor din Moldova, principele Alexandru Cantacuzino, mințile sunt turburate în Iași într'un chip înșămnător.

Anume ministrul luase măsura, de a se încredința direcția școalei centrale de fete, până acuma ocupată de profesorul Verdeanu, unei profesoare de franceză, d-na Gros, care era și străină. Consiliul școlar protestează la domn contra acestei lovituri date inamovibilității corpului didactic (4 Ianuarie 1861). Ministrul destitue pe trei profesori din acel consiliu: Columb, Petrescu și Mărzescu. Elevii interni din Academia Mihăileană se răscoală și refuză a intra în clase. Ministrul vine el însuși la Academie, insultă pe elevi cu cuvântul de mojici, imputându-le, că ar vra să desființeze școalele. Vasile Gheorghian¹, elev din clasa a V-a, urcându-se pe o masă, și adresându-se către ministru, îi spune: „Domnule Ministru, noi nu putem să stricăm școalele; dar ce putem face, noi aceștia mojici care stăm pe aceste bănci, este de a ruga pe Dumnezeu să trimită blăstăm asupra acelor care au de gând să strice școalele”. Și elevele din școala centrală protestează contra impunerii unei directoare străine, și una din ele, Cornelia Boerescu, răspunde la muștrările noii directoare: „Sunt fiică de Român

¹ Avocat și bărbat politic din Iași, reposat de curând, 1901. Cuvintele le-am reprodus după spusele lui Gheorghian însuși. În *Tribuna*, 17 Martie 1862, sunt redată cam altfel, dar cu acelaș înțeles.

și noi am supt lapte de Român dela mamele noastre". Cetățenii din București trimit fetei un orologiu, cu inscripția cuvintelor ei². La Academie, prefectul vrea să aresteze pe Gheorghian. Elevii se opun. Pentru a-i liniști, sunt împroșcați cu tulumbele; școlile răsvrătite sunt închise pentru câțva timp, tocmai în ajunul plecării adunării la București³.

În asemenea turburare a spiritelor, se începe seria de dispoziții, menită a înlocui cele două capitale de până acuma, prin una singură.

Cea întâi măsură, pentru unificarea administrației ambelor țări, fu instalarea unui minister provizor pentru Moldova, după dimisia ambelor ministere din Iași și din București, până la înființarea unui minister comun. Ministerul provizor fu alcătuit, sub președinția lui Iancu Cantacuzino, din Al. Cantacuzino și Leon Ghica, fostul președinte de consiliu — Al. C. Moruzi și ministrul lucrărilor publice D. A. Sturza având a merge la București, în vederea întocmirii ministeriului unic⁴.

După constituirea ministerului comun pentru Principatele-Unite, sub președinția lui Barbu Catargiu, acel provizor din Iași este desființat, și se păstrează numai directorii de departamente, deosebiți pentru Moldova, spre a nu se aduce de odată perturbări în afaceri⁵.

Directorii de departamente din Moldova purtau titlul de *director ministerului (din lăuntru, de justiție &) pentru parlamentul Moldovei*⁶. Președintele consiliului, Barbu Catargiu explică, în ședința din 14 Februarie, pentru ce a fost nevoit să urmeze astfel, „neputând, spune el, strămuta așa de repede toate cancelariile Moldovei la București, spre a nu aduce o prea mare desordine în lucrări și a nu face să strige Moldova, că unirea a fost pentru ea o prăpastie”⁷. În curând însă se începuse această strămutare a cancelariilor. Mai întâi, se face acea a arhivelor care sunt concentrate în București, rămânând în Iași numai o sucursală a acestor depozite, sub ordinele capului arhivelor statului din București⁸. Le desființează apoi casa ministeriului cultelor din Iași și se centralizează veniturile mănăstirilor la visteria din București⁹. În 17 Aprilie încetează

¹ *Tribuna* citată.

² *Tribuna română*, 11, 24 și 28 Ianuarie și 12 Februarie 1862. *Comp. Mon. of. al Mold.*, 15 Ianuarie 1862.

³ Decret din 4 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Mold.*, 16 Ianuarie 1862.

⁴ Jurnal din 26 Ianuarie 1862. *Mon. of. al Principatelor-Unite* 31 Ianuarie 1862. *Monit. ofic. al Mold.*, 7 Februarie 1862. *Tribuna română*, 12 Februarie 1862.

⁵ Jurnal din 1 Februarie. *Monit. of. al Mold.*, 1 Februarie 1862.

⁶ *Monit. of.*, 20 Februarie 1862, supliment.

⁷ *Mon. of.*, 26 Martie 1862. Cel întâi cap al arhivelor centrale e Grigore Bengescu.

⁸ Decret din 22 Martie 1862. *Mon. of. partea Mold.*, 29 Martie 1862.

directoratul afacerilor străine al Moldovei, și lucrările ce trebuiau să rămână în Iași, precum eliberarea pașpoartelor, trec la prefectura Poliției¹⁰. Prin legea din 15 Iunie, se desființează curtea de întăritură din Iași, înlocuind-o cu Tribunalul Iași Secția a III-a¹¹. La 31 Iulie se mai desființează directoratul ministerului de interne¹². De asemenea se centralizează administrația poștelor, suprimându-se acea din Iași¹³. Tot atunci se suprimă școala militară din Iași, contopindu-se cu acea din București. Cu toate aceste, Kogălniceanu ceruse, când cu dezbaterea privitoare la scandalul școalelor din Iași, ca să se înființeze aici cât mai multe școale. „Aici, zicea el, populația este mai mult străină și orașul se află la $\frac{1}{2}$ de oară departe de Prut și este deci o datorie națională a susținea școalele în Iași. Nu vom centraliza și în învățământul public”¹⁴. În 3 August se desființează ultimul directorat ce mai rămăsese în Iași, acel al ministerului justiției¹⁵. La 4 August, se centralizează oficiul statistic în București¹⁶, și la 18 Septembrie se desființează direcția sanitară din Iași și se institue consiliul sanitar superior din București¹⁷.

Paralel cu această treptată desființare a centrelor de servicii din Moldova, merge și ștergerea deosebirei formale, în care se manifesta până atunci separata ei existență. Monitorul Oficial al Moldovei poartă acest titlu până la 9 Februarie 1862; de acolo înainte se schimbă în *Monitorul oficial partea Moldovei*; apoi se preface în o simplă *Foaie de publicațiuni oficiale*. Până la 31 Iulie, această foaie oficială publică dispozițiile directoratelor moldovenesti, încetând la acea dată, cu ultimul directorat, și asemenea publicații.

Vechiul titlu de capitală, mai este dat Iașului în câteva acte, chiar după 24 Ianuarie 1862, când de drept încetase de a mai fi capitală. Așa în un tablou statistic de născuți și morți, se trec acei din Iași sub rubrica de *Capitala Iași*, în ziua de 3 Februarie; programul examenului de iarnă este tipărit în frunte, cu titlul de examenul *din Capitala Iași*, în 6 Februarie; budgetul cheltueleur spitalului izraelit se arată iar ca *din Capitala Iași*, în ziua de 7 Februarie¹⁸. Dar lista alegătorilor Moldovei, publicată în numărul din 24 Martie ale Foaiei publica-

¹⁰ *Foaie publicațiilor oficiale*, 17 Aprilie 1862.

¹¹ *Ibid.*, 30 Iulie 1862.

¹² Decret din 19 Iulie, care fixează această desființare pentru 31 a acelei luni. *Ibidem*, 19 Iulie 1862.

¹³ *Ibid.*, 31 Iulie 1862.

¹⁴ Ședința din 19 Martie. *Mon. of. al Principatelor Unite*, 22 Iunie, supliment.

¹⁵ Jurnalul consiliului de miniștri. *Mon. of.*, 3 August 1862.

¹⁶ *Ibid.*, 4 August 1862.

¹⁷ *Ibid.*, 18 Septembrie 1862.

¹⁸ *Monit. of. al Mold.*, 3, 6 și 7 Februarie 1862.

țiunilor oficiale, nu mai conține, ca suprascripție a rubricii Iașului, decât *orașul Iași*; apoi examenul de vară pentru partea de dincoace de Milcov se publica iarăși, la 16 Iunie, sub indicația de *orașul Iași*¹⁹. Ultima desprindere a Domniei din Iași este părăsirea palatului domnesc din Iași pe care Cuza Vodă dispune să nu mai fie luat cu chirie dela Sft. Dumitru înainte urmând a fi găzduit în Palatul Administrativ când va vizita Iașul.

Pentru a se despăgubi Iașul de căderea lui dela rangul de capitală la simplu oraș de provincie, urmare neapărată a înființării unirei, se ivi ideea de a se așeza în el curtea de casație. Deputatul de Dorohoi, P. Cazimir, propune, în ședința din 18 Februarie, instalarea înaltei curți în Iași, până la înființarea căilor ferate, propunere repetată de deputatul Văscescu, în ședința din 9 Martie. Această propunere însă, combătută de însuși fruntașii deputaților moldoveni, Kogălniceanu și Panu, cade, întrunind numai 36 de bile pentru, contra 52²⁰. Cu prilejul acestei chestiuni se făcuse în Iași oarecare mișcare, provocată de separatiști. N. Istrate A. Cerne președintele municipalității și I. Corjescu, P. Cornescu, C. Corjescu, P. Cristea, D. Lăzărescu și Baldovici membrii ei, trimit o depeșă lui P. Cazimir, prin care îl încurajază a susține propunerea lui. Portretele lui Kogălniceanu și Panu sunt arse, și li se trimite o depeșă, în care li se spune, că „întru cât au tradat cauza Iașului, Ieșenii niciodată nu-i vor mai alege ca deputați”. O petiție este alcătuită de C. Rolla, înfocatul unionist de altă dată și este trimisă spre subsemnare în Iași și în județe²¹. Generalul Balș pune casa lui la dispoziție pentru subsemnarea petiției. O scrisoare din Iași, din Septembrie, arată că „nu este de negat că guvernele care s’au succes dela 24 Ianuarie, au făcut cu știință sau pe neștiutele, numai fapte de acele care puteau fi exploatate de reacțiune contra unirei. Loviturile date fostei capitale a Moldovei sunt grele și profunde. I s’a redus la nula, când nu i s’a închis chiar cu totul, calea de progresare. Școalele stau tot în tristele condiții de mai înainte. Cu strămutarea școalei militare la București, s’a obrintit și mai rău huba. Părinții nemulțămiiți, profesorii lăsați pe pavea, în timpul când se grămădeau toate nevoile iernei. Brutarii, măcelarii, băcanii loviți în micile lor interese; toți strigă. Ce știe pietrarul, tâmplarul, din ce cauză e silit să moară de foame, lipsit fiind de

¹⁹ *Mon. of. partea Mold.*, 24 Martie 1862. *Foaea publicațiunilor oficiale* 10 Iunie 1862.

²⁰ Ședința din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 65, 1862 suplement. Comp. *Tri-buna română*, 27 Februarie 1862. Prin urmare nu este exact că s’ar fi îngăduit Iașului strămutarea Curței de casație și că făgăduința nu s’ar fi îndeplinit.

²¹ *Domnitorul* în o scrisoare c. *Docan* cumnatul lui Rolla, dojenește purtarea acestuia. Rolla trimite domnitorului o depeșă de scuză. (*Hărțile Rossetti*).

lucru? De-alde autorii petiției le spun că unirea e de vină, și ei strigă : jos Unirea”²². Ceva mai târziu ideile separatiste își fac drumul și în presa străină. Ziarul parizian *La France*, întemeiat anume pentru a combate unirea Italiei, trebuia să fie protivnic și unirei Românilor. El devine oganul rostitilor separatiștilor din Iași și publică o adresă a unui număr de alegători moldoveni către deputații lor din cameră, în care adresă, după ce se expune starea cea rea a țării în toate privirile, încheie : „unirea este serios compromisă ; nimene nu o va putea tăgădui ; și în adevăr este aceasta o unire? Oare prin unire am înțeles noi, și cu noi toți unioniștii cei mai înfocați, o centralizare a administrației statului ; centralizare care atrage totul la ea, răpind fiecărei autorități a țării orice inițiativă? Sau se poate numi unire această absorbire a puterilor care răstrânge și înghite, până și stabilimentele de instrucție și de utilitate publică și le duce cu dânsa la București”²³? Această adresă de plângere și de doleanță, cum o numește alt organ francez, *Le Constitutionnel*, face un mare efect în presa străină. Acest din urmă ziar spune, că „trebuie să fie o mare turburare în minți, o suferință extremă în afacerile publice și private, pentru ca să se găsească Români gata de a uita, că unirea celor două provincii a fost dorința lor cea mai scumpă și trebuie să rămână temelia cea mai trainică a viitorului lor”²⁴. *Le Pays* adaugă, că acest document nu confirmă decât prea mult ceea ce am aflat, prin scrisorile noastre particulare, despre starea de neliniște a spiritelor și asupra gravității situațiunei în Principate”²⁵. Alte ziare, precum *Le Siècle*, combat asemenea păreri pesimiste, observând, că „unirea celor două principate nu s’a putut face fără jărtfe, nedespărțite de toate prefacerile de acest fel. Capitala Moldovei a trebuit ea singură să subscie la o cădere, poate fără leac, și multe interese din provincie vor trebui să sufere și vor mai suferi, din această revoluție care aiurea ar fi produs nenorociri. Atâtea suferinți ar fi ajuns pretutindene aiurea, pentru izbucnirea unei nemulțămiri care ar fi putut să fie ușor exploatăată de partizi, dacă deasupra unei crize politice neînălțurate și a unor încurcături materiale neatârnate de orice voință omenească, speranța unui rodnic viitor nu ar fi mântinit la Români patriotismul, de care au dat atâtea do-

²² *Românul*, 28 Sept. 1862. Și principele N. Suțu (*Mémoires*, p. 376) spune : „La Moldavie entière souffrait de cet abandon, dans lequel elle a été laissée, par suite d’une union qui en réalité n’a été qu’une annexion et un anéantissement de son entité, faute de précautions pour lui rendre ce sacrifice moins pénible”.

²³ *La France*, 23 Oct. 1862.

²⁴ *Le Constitutionnel*, 25 Oct. 1862.

²⁵ *Le Pays*, 25 Oct. 1862.

²⁶ *Le Siècle*, 31 Oct. 1862.

vezi. De această stâncă a venit să se zdrobiască încercarea regretabilă, din care o parte din presa franceză a încercat să facă un rechizitoriu contra domniei principelui Alexandru”²⁶.

Mișcarea separatistă era sprijinită mai ales de două elemente din populația Iașului: Femeile și Evreii. Pentru femei lucrul se explică, prin decăderea strălucirii orașului; cât despre Evrei, *Românul* explică purtarea lor, prin faptul că, strămutându-se capitala, ei nu mai puteau face „treburi”²⁷.

Kogălniceanu, pe care l’am văzut mai sus înlăturând cuvântul de capitală pentru București, spre a nu jigni și în formă poziția Iașului, se silește acuma a-i da o compensare pentru lovitura suferită de el prin unire, propunând în ședința din 19 Martie următoarele îmbunătățiri pentru foasta capitală a Moldovei: 1) consolidarea Universității, 2) antrepozite, 3) reducerea impozitului fonciar la jumătate, 4) zidirea catedralei și a cazarmei, 5) șosele în județ, 6) facerea Prutului navigabil până la Ungheni și 7) o cale ferată să lege Iașul cu Bucureștii²⁸. Numai unele din aceste îmbunătățiri și aceasta numai până la un punct, puteau să precumpeniască căderea, pe povârnișul căreia Iașul apucase dela strămutarea capitalei. Adunarea însă, când răspinge strămutarea Curței de casație, nu votează nici măcar mângâerile propuse de Kogălniceanu²⁹. Și gazetele din București precum *Românul*, cer pentru Iași, drept compensare, îmbunătățiri administrative, de care însă toată țara, și nu numai Iașul, avea nevoie. Tot așa și *Țăranul român* susține, că „răspingându-se așezarea curței de casație în Iași, adunarea a rămas îndatorită a-i da cât mai neîntârziat, instituțiuni și înlesniri care să satisfacă în adevăr jignitele lui interese și pagubele ce a suferit, în urma strămutării capitalei în București”³⁰.

Insuși domnitorul recunoaște nevoia de a se da Iașului o compensare pentru lovitura primită. La inaugurarea școalei militare din București, el spune: „Au mijlocit serioase rezoane pentru fuzia școalelor militare din Iași și din București, și sunt preocupat de jărtfa impusă vechei capitale a Moldovei, prin centralizarea serviciilor publice în București. Nu voi cruța

²⁷ *Românul*, 28 Martie 1862. Comp. *Intrigues dela Russie en Roumanie* Paris, 1862, p. 3: „Certains riches Israélites de Jassy, lésés momentanément dans leurs intérêts par l’union et par la translation de la capitale à Bucarest, s’étaient faits les instruments de la séparation”.

²⁸ *Mon. of.* No. 68. 1862 suplement. Observam că mijlocul de căpetenie, pentru menținerea Iașului, era în mintea lui Kogălniceanu, întărirea școalelor lui. (Cităm uneori Monitorul cu numărul, în loc de dată; aceasta din cauză, că culegerea folosită de noi avea data uneori străpunsă, și nu se putea citi).

²⁹ *Românul*, 16 Martie 1862.

³⁰ *Ibidem*, 10—11 Martie 1862. *Țăranul Român*, 18 Martie 1862.

nimic, spre a rădica, precum merită, orașul Iași care a fost leagănul unirei”³¹.

Paralel însă cu această cădere a Iașului care trebuia numai decât să sângereze pe altarul unirei, se iau mai multe măsuri pentru întărirea contopirii țărilor române: În 14 Februarie se desființează, prin o lege, comisia centrală, lovindu-se iarăși în firmanul ce autoriza unirea și care declara comisia centrală numai de suspendată³². Se suprimă taxa de exportatie și dela vămile Moldovei³³. Legea de contribuții pentru poduri și șosele, de 12 lei de cap, se întinde și în Moldova, desființându-se darea de 14 lei ce exista aici³⁴. De asemenea se aplica, la nordul Milcovului, legea procurorilor³⁵. Se aplică și în Muntenia sistemul de exploatare în regie al poștelor, introdus mai înainte în Moldova³⁶. Se unifică contribuția fonciară de ambele părți ale Milcovului³⁷. Se întinde taxa de 10% asupra proprietăților de mână moartă și în Moldova³⁸. Se unifică cele două municipalități din orașul Focșani³⁹. Se unifică sistemul penitenciar, introdus până atunci numai în Moldova⁴⁰.

Kogălniceanu cerând însă ca, între alte măsuri menite a întări unirea — precum unificarea colorilor și a drapelului, contopirea monitoarelor, înlăturarea granițelor — să se înlocuiască și titlul de Principatele-Unite, prin acel de *România*, ministerul nu îndrăznește să meargă atât de departe, *mai ales* în ceea ce privește noul titlu al țării. El combate deci propunerea lui Kogălniceanu, care, pusă la vot, cade⁴¹.

Omorul lui Barbu Catargiu. — Pe când în Iași se pregătia substratul pentru răcirea vechiului entuziasm, în București cugețele erau împărțite între două plecări: de o parte mulțămirea pentru sosirea deputaților moldoveni ce umplea inimele de bucurie, văzându-se în sfârșit intrată în realitatea faptelor, strămutarea capitalei în București și deci sporirea și îmbogățirea vieții lui economice; pe de alta îngrijirea ce le însufla constituirea ministerului unionist, pe care domnitorul, pentru a nu arunca, prin o luptă nouă parlamentară, un vâl asupra mărețului act săvârșit, îl alcătuiuse din personaje luate din ma-

³¹ *Mon. of.*, 22 Sept. 1862.

³² *Mon. of. partea Moldovei*. 5 Martie 1862.

³³ Lege din 12 Februarie, *Ibidem*, 14 Martie 1862.

³⁴ Lege din 30 Martie, *Ibidem*, 18 Aprilie 1862.

³⁵ Decret din 26 Martie. *Ibidem*, 5 Aprilie 1862.

³⁶ Decret din 27 Aprilie. *Ibidem*, 16 Mai 1862.

³⁷ Lege din 20 Martie. *Ibidem*, 5 Mai 1862.

³⁸ Legea din 28 Martie. *Ibidem*. 21 Iunie 1862.

³⁹ Jurnalul cons. de miniștri. *Ibidem*, 14 Iulie 1862.

⁴⁰ Decret din 31 Aug. *Ibidem*, 31 August 1862.

⁴¹ Ședința din 20 Martie. *Mon. of.*, No. 72 1862, supl.

joritatea adunării: Barbu Catargiu ca președinte, principele Moruzi, C. Brăiloiu, I. Ghica, Apostol Arsachi și G. Balș. Această alcătuire nemulțămise într'un înalt grad partidul stânger și pe poporul ce ținea cu el⁴². În ziua de 24 Ianuarie, aniversarea îndoitei alegeri și ziua aceea de mare serbare națională în care trebuia să se celebreze realizarea unirei, Valentinianu, redactorul *Reformei*, scoate ziarul său cu foaia în alb, conținând numai următoarele cuvinte: „România e lovită de moarte; ne am întors înapoi pe timpul domnului Tudor. Fanarioții sunt la putere. Eu îmi sfărâm pana astăzi”⁴³.

În cuvântarea de deschidere a adunării, în ziua de 24 Ianuarie, domnul spune: „O viață nouă se deschide astăzi pentru *România*⁴⁴. Guvernul meu este însărcinat a vă depune actul⁴⁵, prin care s'a stornicit modificările la Convenția de Paris. Eu însă, credincios misiunii ce mi-ați dat și, cunoscând dorința statornică a Românilor de a rămânea uniți, am proclamat înaintea d-voastră cât și înaintea țarei unirea definitivă a Principatelor. V'am zis, că ea va fi precum România o va dori și simți. Nu mă îndoiesc că nici Înalta Poartă, nici puterile garante, nu vor cugeta a desființa în viitor unirea ce au recunoscut-o atât de necesară pentru fericirea Principatelor”⁴⁶.

Era înviderat că domnitorul punea *actul* la o parte și proclama unirea altfel de cum o concendase conferența din Constantinople, și de aceea se și ivi zvonul, că consiliul puterilor ar fi protestat contra modului cum se proclamase unirea, zvon pe care guvernul caută să-l desmintă⁴⁷.

Când domnitorul eși din adunare după cetirea mesajului, el fu aclamat cu cea mai mare înfocare. Miniștrii lui însă nu se bucurară de o primire așa de entuziastă⁴⁸. În curând trebuia să se manifesteze, într'un chip, mai rostit îndepărtarea firească ce exista între partidul dreptei și acel al poporului. Anume țărani auzind de mult vorbindu-se de unire, de îmbunătățirea soartei lor, de dare de pământ, de bună-voința domnitorului pentru ei și de opunerea boierilor, amestecase toate aceste în capul lor, lipsit de concepția limpede a lucrurilor și, când auziră că domnitorul vine în București să proclame unirea

⁴² *Mon. of.*, 22 Ianuarie 1862. *Tribuna română*, 10 Martie 1862.

⁴³ *Reforma*, 24 Ianuarie 1862.

⁴⁴ Acest nume fusese dat de mai multe ori până acuma Principatelor-Unite, chiar în acte oficiale interne. Numai puțin îl întrebuințau și străinii. Ca o curiozitate, cităm o scrisoare din 1862 a lui Victor Hugo, către un cunoscut al său din București, care poartă pe adresă numele de *Roumanie*. Vezi *La Voix de la Roumanie*, 3 Ianuarie 1862.

⁴⁵ Așa se înlocuia urliciosul nume de *firman*.

⁴⁶ *Mon. of.*, 25 Ianuarie 1862.

⁴⁷ *Mon. of.*, 11 Ianuarie 1862. *Comp. Monit. of. al Țarei Românești*, 20 Decembrie 1861.

⁴⁸ Scrisoare din București, în *Tribuna română*, 6 Fevr. 1862.

crezură că a venit momentul ca să fie mai fericiți. Niște țărani din județul Buzeului, sub conducerea unuia Niță Mălăieru, porniră către București, spunând că vreau să iee capul *gran-gorilor* ce nu țin cu țara. Mișcarea nu era deci, cum se sileau să o arăte organele liberale, o simplă manifestare în favoarea unirei, care nici nu putea interesa pe țărani ca act politic în sine, ci numai ca fiind în legătură cu îmbunătățirea stărei lor. Aveau deci dreptate boierii și ministerul lor, de a fi îngrijiți de această mișcare și de a lua măsuri, ca țărani să fie oprți în drumul lor. Subprefectul însă ce voia să li se împotrivască, este bătut; țărani jăfuesc mai multe proprietăți, procurându-și mai ales arme, cu care apoi vor să plece spre București. Se întrebuițează atunci armata care îi astâmpără. Procurorul Deșliu, trimis în anchetă, este de părere, că țărani se resculase, spre a răsturna noul ordin de lucruri, în vederea împrejurărilor⁴⁹. Barbu Catargiu, interpelat în adunare asupra arestării a mai bine de 200 de țărani și asupra trăgănării instrucției, răspunde, că „răscoala ar fi putut da țarei o lovitură ce ar fi confundat-o în prăpastia nenorocilor, din care nici strănepoții noștri nu ar fi putut-o scoate”⁵⁰. Și în această pornire a țărănilor, se pot vedea tot urmele încordării ce existau între clasa conducătoare și poporul de jos, marele nour care domină întreg orizontul acestei epoce de fierbere și de prefaceri. Că chestiunea era supărătoare pentru partidul dreptei, se vede de pe modul cum fură conduse desbaterile camerei, cu prilejul interpelării lui I. C. Brătianu. Abia anunțase el interpelarea, și primul ministru îi și răspunde, fără a-l lăsa măcar să și-o desvolte; iar după cuvântarea președintelui cabinetului, desbaterea se închide și se trece la ordinea zilei⁵¹.

De odată cu deschiderea camerei unice, se începe în București o agitație pentru lărgirea dreptului de vot și alcătuirea unei adunări care să reprezinte toate clasele societăței. *Tribuna română*, cere ca întâiul act al adunării să fie votarea unei legi electorale nouă, care să deo reprezentarea țarei întregi, și cea nouă adunare să procedă la reforme⁵². În răspunsul la mesaj, adunarea spunea că este organul credincios a 5.000.000 de Români, când ea vine să felicite pe domnitor pentru îndeplinirea marelui act al unirei. *Țăranul român* se întreabă, „cum își iea ea acest rol, când nu reprezintă decât 5000 de proprietari mari”⁵³? Mai gravă fu lovitura dată adunării, de către boierul Scarlat

⁴⁹ Rechizitorul procurorului în *Românul*, 22 Sept. 1862.

⁵⁰ Ședința din 21 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 47, 1862, Supl.

⁵¹ Ședința din 21 Fevruarie *Mon. of.*, No. 47 citat. *Comp. Românul*, 22 Fevruarie 1862.

⁵² *Tribuna română*, 28 Ianuarie 1862.

⁵³ *Țăranul român*, 11 Fevruarie 1862.

Miclescu care-și dădu dimisia din ea, pentru că înțelegea ca legea rurală și toate legile de organizare să fie votate de o adunătură reprezentare a poporului, în care să intre și burghezii, profesiile liberale și țărani⁵⁴.

Nici adunarea însă nici ministerul eșit de astădată din sinul ei, nu se uitau la asemenea lovituri. Împreună se apucă de organizat țara, după ideile partidului dreptei, votând mai multe legi prezentate de minister, precum legea vânzării sărei, acea de urmărire, drumul de fier din Moldova, continuarea strângerei veniturilor după starea lucrurilor, întru cât o lege bugetară comună nu se putea înjgheba așa în grabă. În ședința din 23 Martie se votează o lege nouă de presă, modificându-se în sens restrictiv legea de presă din Moldova și aplicându-se acuma asupra întregii țări. În zadar cerură deputații liberali ca legea de presă să fie îmbinată cu acea a juriului și ca să se amâne votarea ei, până la prezentarea acestui corolar neapărat. Legea fu votată, după cum o înfățișase ministerul, iar ziarul *Românul* iese în doliu, în ziua când reproduce desbaterile⁵⁵.

Cu toate aceste, să nu se creadă, că adunarea primia orbește toate proiectele ministeriului. Ea vota numai ce-i convenia și răspingea, chiar dela omul ei de încredere, legile ce i se păreau că nu răspund pe deplin intereselor clasei ce reprezintă. Așa ea refuză de a cerceta un proiect de lege, asupra împărțirii României în căpitanate, temându-se a nu crea centre prea mari administrative, care să poată face greutate guvernului central; grijă inspirată mai ales de starea Moldovei⁵⁶.

Tot în această sesiune, vine în desbatere proiectul de lege rurală, cel pregătit de comisia centrală încă din 1860. Desbaterile se încep în ziua de 25 Mai 1862, cu o cuvântare „din cele mai strălucite ce s'a rostit vreodată la noi” a lui Kogălniceanu care atacă proiectul, pe cuvântul că nu revizuește legiurile existente între proprietari și țărani, ci suprimă pur și simplu orice legiuire, lăsând pe țaran liber pe brațele lui, iar pe proprietar pe moșia lui⁵⁷. În această măiastră cuvântare Kogălniceanu citește întâi proiectul comisiei centrale pe temeii că fusese întocmit în necunoștința legilor anterioare cari după arătarea însuși al lui N. Docan unul din subscriitorii proiectului, nu putură a fi corectate de comisie ne avându-le la îndemână; apoi Kogălniceanu observă că proiectul nu răspundea promisiunilor Convenției din Paris care dispunea îmbunătățirea stării locuitorilor, ci din potrivă o înrăutățea voind să-i isgo-

⁵⁴ Ședința din 9 Martie *Mon. of.*, No. 59. 1862 Supl. *Tribuna română*, 17 Martie 1862.

⁵⁵ *Românul*, 25 Martie 1862.

⁵⁶ *Românul*, 18 și 19 Mai, și 28 Iunie 1862.

⁵⁷ *Mon. of.*, Nr. 100, 1862, Supl.

nească de pe părțile lor de pământ și apărând numai interesul proprietarilor. Intrând apoi în o lungă și adâncă cercetare istorică, el dovedește că țărani nu fuseseră niciodată chiriași ci uzufructuari, cu drept real deci, asupra pământurilor pe cari le munciseră; dovedește apoi că în toate țările mărginașe li se recunoscă acest drept real încât dacă s'ar aplica proiectul Comisiei centrale țărani noștri s'ar afla mult mai rău decât cum sunt în Bucovina, Transilvania și Basarabia sub jugul Nemților, Ungurilor și Rușilor.

Acest proiect, urmează Kogălniceanu, este în contra dreptului, căci nu e drept ca legiuitorii să se folosească de puterea lor spre a nedreptății pe cei slabi cari n'au puțința de a se apăra aci; și în contra legii fiindcă nu dă stăpânirea țărănilor părțica de pământ garantată lor de legile actuale; e în contra naționalității căci în loc de a desvolta simțul patriotic în inima gloatelor fără de care o națiune nu e puternică, deslipește clasa cea mai numeroasă a poporului nostru dela sânul patriei. Kogălniceanu sfârșește mișcata lui cuvântare conjurând adunarea să nu drămăluiească brazda de pământ trebuitoare hranei țărănilor, aducând aminte boierilor că cea mai mare parte din averea lor o datoresc muncii și sudorii lor; că părinții lor s'au luptat alături cu părinții noștri, că dacă ar suna iarăși ora primejdiei fără dănuși nu vom putea apăra nici patria, nici averile, nici drepturile noastre și că odată țara răpită. nu vor fi decât slugile străinilor când astăzi suntem cu capul sus, țară liberă și autonomă. Mai mulți oratori din majoritatea adunării, combat pe Kogălniceanu care e susținut numai de Grigore Cuza cu o putere și bogăție de argumente care era la aceiași înălțime ca și maestrele cuvântări ale lui M. Kogălniceanu. Intre alții rostește președintele consiliului, în ziua de 29 Mai, cuvântarea aceea care a făcut atât de mare efect asupra contimpuranilor, încât mult timp își aducea încă aminte lumea, de calificarea discursului lui Kogălniceanu, din partea lui Catargiu, de „himeră cu corpul de aspidă, capul o porumbiță și coada de șopârlă măglisitoare”. În această cuvântare, de altfel îndestul de scurtă, pentru însamnatul subiect cu care se îndeltnicia, Catargiu combate împroprietărirea locuitorilor și susține liberale învoielii⁵⁸. Debaterile se urmează înainte, fără ca Barbu Catargiu să mai intervină în ele, până la 8 Iunie, când se întâmplă un incident.

Anume partidul liberal hotărîse să țină o întrunire publică pe câmpia libertății, spre a celebra aniversarea zilei de 11 Iunie, amintire a revoluției din 1848. Deputatul C. Filipescu face ministerului o interpelare în privirea acelei sărbări, mai

⁵⁸ *Ibidem*, Nr. 108, 1862.

ales că ea fusese încunoștințată prefectului de poliție într'un chip neobicinuit, nu prin o petițiune, ci prin o adresă din partea comitetului ei, ca și când ar fi fost acest comitet o autoritate constituită. Barbu Catargiu, adus a se rosti asupra acelei sărbări, o atacă într'un chip foarte violent, mai ales că unul din subscritorii adresei, C. Arion, susținea că demersul comitetului era în deplină legalitate. Barbu Catargiu, în cuvântarea lui, spunea, că „trandafirii din buchetele cu care se pregăteau să sârbeze ziua de 11 Iunie, erau tot acei cu care voiau să celebreze ziua de 24 Ianuarie, și care se pot vedea la Văcărești: topoare, cuțite, ciomege și chiar puști, și de pe aceasta se vede ce caracter inocent ar avea acea sărbare”. El sfârșește energica lui cuvântare cu cuvintele: „Pacea, domnilor, pacea e odihnă și liniștea țării, și voi prefera a fi zdrobit, decât a îngădui slăbirea liniștei; voi prefera moartea, înainte de a călca sau a lăsa să se calce vreuna din instituțiunile țării”⁵⁹. Nu știea Catargiu, în momentul când rostia aceste cuvinte, că moartea îl aștepta la ușă.

În adevăr la sfârșitul ședinței, eșind din adunare, spre a se duce acasă, și fiind luat în trăsură de prefectul de poliție, N. Bibescu, Barbu Catargiu fu ucis de o lovitură de pistol, când trecea pe sub poarta Mitropoliei.

◆◆ Cine a fost omorătorul, nu s'a știut niciodată, sau, dacă s'a știut, s'a tăinuit. Că versiunea de a doua e mai de crezut, reiesă din următorul dialog, preschimbat între I. Brătianu și Kogălniceanu, în ședința din 11 Octombrie 1866, în care Brătianu spune lui Kogălniceanu, că: „Barbu Catargiu n'a fost omorât de un Român; d. Kogălniceanu trebuia să știe aceasta”. Kogălniceanu răspunde că nu știe. Brătianu adaugă, că: „trăiește o persoană care știe și care-ți va putea-o spune”. Dacă n'a fost un Român, ci un străin, este invederat, că n'a comis fapta din propria lui îndboldire, și că a trebuit să fie năimit de cineva. E vorba acuma de cine a putut fi el năimit, și numai acest punct interesează istoria, în deosebire de acel penal juridic care trebuia să tindă la descoperirea făptașului. Din care sferă ale societăței bucureștene a putut pleca acest omor? Este invederat că, în lipsa de dovezi, suntem aduși a face numai ipoteze.

S'a creat o legendă, că omorul lui Barbu Catargiu s'a făcut din pricina opunerii lui la legea rurală; ba s'a mers mai departe: s'a pus în legătură omorul capului partidei drepte cu împrumutarea locuitorilor din 1864, și s'a aruncat băbuiala asupra lui Kogălniceanu și asupra inspiratorului său, domnitorul țării.

Mai întâi omorul lui Catargiu s'a făcut *cu doi ani* îna-

⁵⁹ Ședința din 8 Iunie. *Mon. of.*, No. 124, 1862.

intea împrăștiării efective a țăranilor, și în timpul primei debateri a legii rurale, cea din 1862. Dar de și în această dezbateri, Barbu Catargiu se declarase în contra împrăștiării, el o făcuse în un singur discurs, rostit în ziua de 29 Mai, cu 10 zile, înaintea atentatului. Intervenirea capului dreptei în aceste debateri nu este așa de însămnată, și cu mult mai multă înverșunare sunt combătute principiile liberale, în hotărârea chestiunii țărănești, de alți membri ai aceluși partid, precum : principii Gr. M. Sturza, Dimitrie Ghica, Radu Rossetti și Kneazul A. Moruzi, pe lângă care împărțirea lui Catargiu la dezbateri pare în destul de restrânsă, cu tot discursul său frumos și înflorit, ca toate cuvântările lui. Și apoi, la 8 Mai, când să întâmplă omorul, legea încă nu fusese votată, încât să se poată spune, că se răzbuna o faptă îndeplinită. Ea se votează tocmai în 11 Iunie, după săvârșirea omorului, fiind primit proiectul comisiei centrale cu 62 de bile albe contra 35 negre⁶⁰. Credem deci că, dacă debaterile legii rurale pot intra și ele în numărul motivelor ce au împins mâna la făptuirea crimei, nu sunt ele acel hotărâtor, cu toate că această părere își găsi răsunetul până în ziarele străine⁶¹.

Am văzut însă, că în ziua de 8 Iunie venise în dezbateri o altă chestiune care, de și mai puțin însămnată decât cea rurală, avea un caracter mult mai arzător și mai ascuțit, anume oprirea sărbărei dela 11 Iunie. Am mai văzut apoi cu câtă energie combătuse Barbu Catargiu cea sărbare și se rostise pentru a ei împiedecare. La 12 oare fusese anunțată interpelarea ; la 2 $\frac{1}{2}$ fusese desvoltată și la 5 $\frac{3}{4}$ Catargiu era împușcat⁶². Nu credem a greși, atribuind motivul hotărâtor al faptei, arătarea energice a intențiunii lui Catargiu de a opri cu orice preț sărbarea proiectată. Și nu trebuia mult, pentru ca elementele mai vioae, mai nereținute dintre protivnicii dreptei să recurgă la acest mijloc, spre a curăți de pe fața pământului pe omul acela care, prin ideile sale susținute de un caracter neînduplecat și de o vorbire ademenitoare, se arăta ca cel mai primejdios protivnic al mișcării liberale⁶³. Se știe apoi, că domnitorul

⁶⁰ *Mon. of.*, No. 129, 1862, supl.

⁶¹ *Daily News*, 10 Martie 1863, atribue omorul lui Barbu Catargiu, fricei ca nu cumva să treacă proiectul de lege rurală : „The rumour that such a law was about to pass, however produced its effect, and M. Catardji was shot in his carriage by an unknown hand, whilst he was quitting the chamber”.

⁶² Principele Dimitrie Ghica în șed. din 9 Iunie 1862, *Mon. of.*, No. 121, 1862, supl.

⁶³ Kogălniceanu, protivnicul cel mai hotărât al lui Barbu Catargiu, spune despre el, în ședința din 1 Martie 1862, (*Mon. of.*, No. 57, 1862, supl.) „Mă adresez dar către președintele consiliului care să fie bine încredințat, că păstrează pentru d-sa o admirare adâncă, nu numai pentru elocința, dar mai ales pentru independența caracterului d-sale”. Caracteristica lui Barbu Catargiu este destul de bine dată de Armand Lévy, în ziarul parizian *l'Opinion nationale*, 26 Iunie

reproba și el apucăturile prea pornite ale extremei stângi, încât în ipoteza în care ne-am pus, a omorului lui Catargiu din cauza proprierei serbărei din 11 Iunie, o participare a domnitorului nici nu poate fi gândită. Tot atât de puțin poate fi vorba însă de aceea a lui Kogălniceanu care nu era în guvern pe atunci și combătuse, numai ca deputat, proiectul de lege al comisiei centrale⁶⁴.

Prin urmare, dacă nu se poate pune omorul lui Barbu Catargiu în sama partidului stângii, în sensul că fruntașii lui l'ar fi pus la cale, nu se poate tăgădui acestui omor caracterul unei fapte politice care deci nu a putut pleca decât din rândurile protivnicilor dreptei. Organele timpului, atât interne cât și externe, atribue acest omor pasiunilor politice. În primul loc scrisoarea domnitorului către văduva reposatului, spune, că „regretă pe omul de stat eminent ce a murit în serviciul țării, martir al convingerilor sale și pentru apărarea principiului ordinei”⁶⁵, cuvinte care și ele îndreaptă gândirea tot către oprirea aniversării lui 1848. „Din foile străine cităm *Le Constitutionnel* care, comentând scrisoarea, spune: „vedeți, prin această din urmă frază, că, atribuind omorul lui Catargiu celor mai detestabile pasiuni politice, opinia publică nu s'a înșălat”⁶⁶. Singur *Românul* organul partidului, din sânul căruia pornise lovitura, se silește a dovedi că omorul lui Barbu Catargiu nu avea un caracter politic, ci era izbucnirea unei răzbnări private⁶⁷.

Omorul lui Barbu Catargiu este un simptom al încordărei ce exista între partidul dreptei și acel al poporului. El mai arată

1862: „La question qui le passionnait le plus, était celle de la propriété. C'est lui qui, il y a plusieurs années, avait prononcé le mot: „le paysan est notre capital à tous”. En Septembre 1848, il applaudit au retour des Russes. Il n'était pas sans voir les dangers de l'occupation étrangère; mais la haine de l'esprit révolutionnaire dominait en lui tout autre sentiment. Il n'était rien moins que populaire; sa parole, raide et même quelque peu provocatrice, lui avait fait bien des ennemis”.

⁶⁴ Instrucția adunase bănueli asupra unui Ungur *Bogathy Gyorgy* (vezi dosarul la ministerul justiției No. 1037, 1862), Vinovat sau nu, acest om era arătat ca autor al crimei. O broșură *Note sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864, p. 13, spune: „On avait à s'étonner qu'un certain Bogati, étranger que l'opinion publique accusait, à tort ou à raison, du meurtre, au lieu d'être soumis à une instruction judiciaire, fut nommé inspecteur général de sylviculture en Moldavie, aux appointements de 2000 piastres par mois”. Un glumeț făcù atunci jocul de cuvinte: „Bogati a ajuns bogat”. Am cercetat toate decretalele din *Mon. of.* de la 8 Iunie 1862, până în Decembrie 1864 și nu am găsit nicăire pe Bogati numit în vreo funcție: am cercetat apoi arhivele ministerului domeniilor, privitoare la corespondența pentru păduri și nu am găsit nicăieri numele lui Bogati. Arătarea broșurei: *Notes* este. sau o iscoadă, sau reproducerea unui zvon netemeinic.

⁶⁵ Scrisoarea din 10 Iunie. *Mon. of.*, 12 Iunie 1862.

⁶⁶ *Le Constitutionnel*, 3 Iulie 1862.

⁶⁷ *Românul*, în lungul său articol: *Asasinatul politic* a lui C. A. Rossetti, 23 Aug. 1862, Comp. 9 Iunie 1862.

că și în straturile mai adânci ale acestuia începuse a se înfiripa urme de viață politică, manifestate de o camdată, prin faptul brutal al unei crime, dar care nu dovedește mai puțin, că conștiința amorțită până atunci începuse a se deștepta.

În primul moment de spaimă și de confuzie, camera oferă guvernului puteri discreționare pe 6 luni, spre a putea face urmările trebuitoare. Domnitorul însă refuză a le primi. Mai târziu, când se va aminti dreptei acest fapt, ea va susține că oferise aceste puteri excepționale ministerului ei; dar cum observă *Le Constitutionnel*: „Nu era oare imprudent a se delega astfel de puteri, pentru un timp determinat, când nu se putea ști, dacă ministerul va rămânea până atunci”⁶⁸?

După votarea legii rurale, în ziua de 11 Iunie, sesiunea ordinară se încheie, în ziua de 23 a aceleiași luni. Din mesajul de închidere, se putea vedea, că domnitorul nu va sancționa legea rurală votată de adunare, de oarece, după ce deplânge în el moartea lui Barbu Catargiu, arată păreri de rău pentru nevtotarea mai multor legi, mai ales cea a consiliilor județene și comunale care ar fi avut de țintă a face putincioasă aplicarea legii rurale.

Ministerul dreptei însă, descompus prin moartea președintelui său, nu se mai poate reconstitui, din cauză că dreapta refuză a mai participa la guvern⁶⁹, și se constituie un minister nou sub N. Crețulescu, compus din: Dim. Cornea, T. Ghica, G. Crețeanu, I. Gr. Ghica, A. Florescu și M. St. Catargiu⁷⁰.

Chestia armelor sârbești. — Odată cu deschiderea camerei din 1862—1863, se petrece o împrejurare care aduce iar în desbatere chestiunea autonomiei Principatelor-Unite și care, după mai multe peripeții ce păreau amenințătoare, se sfârșește iarăși cu o izbândă diplomatică a domnitorului.

Anume în a doua jumătate a lunii Noembrie 1862, consulul austriac Eder și acel englez Green află că un transport de arme s'ar face prin România către Serbia. Ei bănuind, în un asemenea fapt, o uneltire rusască contra existenței împărăției otomane, la care uneltire guvernul român ar da concursul său, cer imediat dela el oprirea transportărei și sechestrarea armelor. La această cerere se asociază și delegatul turc la comisia dunăreană, Omer Ferzi pașa, ce nu avea nici un rol diplomatic și care prin o notă puțin curtenitoare, jignește pe domnitor. Totuș acesta pune sechestrul cerut. Dar un negu-

⁶⁸ *Le Constitutionnel*, 24 Iulie 1862.

⁶⁹ Kogălniceanu în Ședința din 15 Ianuarie 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl.: „după uciderea lui Barbu Catargiu, majoritatea n'a vrut să mai lene ministerul”.

⁷⁰ *Mon. of.*, 25 Iunie 1862. Mesajul *Ibid.*, 26 Iunie 1862.

țitor din Serbia arătându-se ca destinatorul armelor și, intervenind apoi agentul Serbiei, precum și principele acelei țări Miloș Obrenovici care spune în o depeșă către domnitor, că armele erau destinate pentru armarea milițiilor sale, sechestrul este ridicat și transportul își urmează înainte drumul. O strașnică mișcare se face în diplomație, la auzul acestor fapte. Agentul Angliei, acel al Austriei, către care se unesc acei ai Franței și Prusiei, își dau întâlnire la palat, fără a cere audiență, spre a dobândi un răspuns categoric. Principele le observă neregularitatea demersului și le răspunde, că mănține măsura luată. Peste două ore agenții trimit domnitorului o notă colectivă (10 Decembrie), prin care cer, ca el să oprească transportul până în 24 de ore. Principele le răspunde că au însărcinat pe agentul din Constantinopole să desbată chestiunea cu ambasadorii puterilor, și până nu va afla rezultatul acestui demers, nu poate să le dea nici un răspuns ⁷¹.

Presa engleză mai ales se arăta foarte mișcată de purtarea României și răspânda veștile cele mai îngrijitoare. *Morning Post* acuza pe față pe Rusia, de a fi trimis într'un chip fraudulos, făcându-le să treacă drept șine de drum de fier, arme din arsenalul dela Tula. Adăogea că Poarta, în unire cu Anglia și Austria, somau pe principele Cuza și pe principele Miloș să predea armele. Ziarul lordului Palmerston mergea chiar mai departe, declarând că, în virtutea tratatului dela Ackermann și al celui dela Adrianopole, suzeranul poate să depună pe vasalul, dovedit de a-i fi dușman în ascuns, și că Poarta va trimite o comisie în Principatele-Unite, spre a cere dela domnitorul lor predarea armelor și îndeplinirea jurământului de credință, ca vasal al Sultanului ⁷². Se mai amintea protocolul din 6 Septembrie 1859, încheiat la Paris, cu recunoașterea îndoitei alegeri a lui Alexandru Cuza, prin care se spunea, că „în cazul unei noue încălcări a Convenției, Sublima Poartă, după ce va face demersurile trebuincioase pe lângă administrația gospodărilor, va duce această împrejurare la cunoștința reprezentanților puterilor garante din Constantinopole și, îndată ce faptul încălcării va fi constatat prin împreună înțelegere, curtea suzerană va trimite în Principate un comisar ad-hoc, însărcinat de a cere ca măsura ce a dat loc acelui incident să fie retrasă. Comisarul sublimei Porți va fi întovărășit de delegații reprezentanților din Constantinopole, cu care va proceda îm-

⁷¹ Expunerea împrejurărilor este făcută, după versiunile concordante ale ziarelor *Le Courrier du Dimanche*, 4 Ianuarie 1863 (23 Decembrie 1862). *L'Esprit public* 23 (11) Ianuarie 1863 și *Le Siècle* 23 (11) Ianuarie, 1863.

⁷² Articole din *Morning Post*, reproduse de *L'Opinion Nationale* 17 (5) Ianuarie și *Le Courrier du Dimanche*, 18 (6) Ianuarie 1863.

preună”⁷³. Se amenința deci iarăși cu intervenirea în Principate.

Numai ziarele luau însă un ton așa de rostit. Diplomația, chiar cea engleză, era mai moderată, de și ea tindea tot la o umilire a domnitorului, măcar pentru a răzbuna transportul armelor ce acuma trecuse Dunărea și nu mai putea fi împiedicat — iarăși fapt îndeplinit⁷⁴. Ambasadorul englez din Constantinopole trimite domnitorului României o scrisoare *prietenească*, în 21 Ianuarie 1863, prin care îi cere lămuriri asupra armelor destinate Serbiei, și dacă acele arme au trecut pe față sau pe ascuns; dacă e adevărat că trupele ce le escortau aveau ordin să tragă în Turci, în cazul când ei s’ar fi opus. Ambasadorul mai roagă pe principe, să trimită Porței o scrisoare *lămuritoare*. Cu alte cuvinte sir Bulwer cerea domnitorului să facă scuze Porței pentru purtarea lui. Domnitorul răspunde însă ambasadorului, în 30 Ianuarie 1863, că „el nu se poate mira în destul, cum de ziarele engleze cer măsuri de constrângere contra guvernului lui; că el a însărcinat pe Negri să lămurească lucrul; că o scrisoare către Poartă este în afară de chipul obicinuit al relațiilor sale cu guvernul otoman; că de și el s’a supus la un blam public în sânul adunării, ministerul otoman găsi o plăcere în a răci relațiunile noastre; că la începutul afacerii armelor, comisarul turc din comisia dunăreană ce nu avea nici un caracter diplomatic, și-a permis să-i trimită prin telegraf o comunicare ofensătoare; apoi ministrul însuși al afacerilor străine a remis lui Negri o notă, așa de surprinzătoare prin fond și prin formă, că agentul a refuzat a i-o comunica. Nota s’a trimis atunci direct. De aceea deci, refuză scrisoarea cerută de Bulwer. Aceasta nu ar fi cu putință, decât cu condiția unui respect al convențiilor, de care cei mai mulți din dregătorii otomani par a voi să se abțină de tot, față cu principele domnitor al Principatelor-Unite”⁷⁵.

Argumentul juridic invocat de domnitor, pentru a-și apăra purtarea, era, că „nu putea admite, că o marfă cumpărată în timp de pace, de către o țară în stare de pace, dela o putere iar în pace cu Poarta, să poată fi privită ca contrabandă de războiu. Serbia cât și Principatele-Unite sunt apoi neatârinate de Poartă pentru tot ce privește ocârmuirea lor internă”⁷⁶.

⁷³ Vezi d. e. *La Patrie*, 20 (8) Ianuarie 1863.

⁷⁴ *Ibidem*, ²³/₁₁ Ianuarie 1863: „On ne s’expliquerait pas d’ailleurs, du moment que les armes sont arrivées en Serbie, comment ce commissaire pourrait requérir le gouvernement roumain, de rapporter une mesure, dont il ne dépend plus de lui de modifier les effets”.

⁷⁵ A. Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 351—356.

⁷⁶ O corespondență din București publicată în *L’Esprit public*, ²³/₁₁ Ianuarie 1863. Comp. un bun rezumat al chestiunii armelor în *La Voix de la Roumanie* din București ⁹/₁₅ Ianuarie 1863.

Se vede că puterile protivnice principelui se convinseseră la sfârșit, că ar fi fost mai nepolitic de a împinge lucrurile la extrem și apoi mai ales, față cu marele zeu al politicei — faptul îndeplinit — ele găsiră de cuviință a-și astâmpăra prea înfocatele porniri. Ziarul *La Patrie*, relatează astfel sfârșitul acestei neînțelegeri: „Conferența reprezentanților puterilor semnatare ale tratatului de Paris, întrunite la Constantinopole, spre a cerceta chestiunile destul de grave care le ridicase transitul armelor destinate Serbiei, prin Principatele-Unite, nu s'a arătat dispusă a vedea în acest fapt o călcare a Convenției din 19 August, și a rostit părerea, că nu ar fi cazul de a se aplica stipulațiile protocolului din 6 Septembrie 1859. Conferența s'a mărginit a cere principelui explicări asupra trecutului și garanții pentru viitor” 77.

77 *La Patrie*, 2 Februarie, (21 Ianuarie) 1863. *Le Courier du Dimanche* din 4 Ianuarie 1863, comentează în chipul următor purtarea principelui în această daravere: „Quelle que soit l'issue des négociations pendantes, il nous sera permis de rendre justice a l'attitude du prince Alexandre Jean, lequel en présence du langage presque comminatoire de quelques uns des représentants étrangers, s'est montré constamment à la hauteur de sa position et n'a cessé d'allier à un sentiment très vif de la dignité de son pays, un remarquable esprit de sagesse et de modération”.

II

DELA SESIUNEA DIN 1862 PÂNĂ LA AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU

(3 Dec. 1862 — 12 Oct. 1863)

Sesiunea furtunoasă. — Adunarea, convocată în sesiune extraordinară, la 10 Noembrie 1862, pentru a se ocupa cu votarea budgetelor, nu putuse îndeplini această îndatorire, în scurtul timp ce o despărția de începerea sesiunii ordinare, 3 Decembrie, din pricină, întâi, că ea nu se complectase din cele dintâi zile; apoi din aceea că ministerul, înfățoșând unele budgete nespecificate în cheltuieli, adunarea ceruse amărunțirea lor. Până să se readucă budgetele, în forma cerută, de adunare, se întrase adânc în sesiunea ordinară; dar nici atunci budgetele nu putură fi votate, din alte împrejurări, pe care le vom raporta în curând.

În afară însă de budgete, ministerul Crețulescu, reînoind și acuma spornica activitate care totdeauna caracteriza venirea lui la putere, înfățoșase mai multe proiecte de legi, precum acel al impozitului pe sare, al concesiunii minelor de sare, al unificării contribuției personale, al pensiilor, al consiliilor generale, al organizării puterii armate, al organizării ministerului public, al recrutării, al atrupamentelor și adunărilor turburătoare, al constrângerei corporale, al consiliului de stat, al actelor stărei civile, al desființării magaziiilor de rezervă, al sistemului metric, al curței de conturi, al camerilor de comerț, al exproprierei pentru utilitatea publică și altele încă. Câteva din aceste proiecte se votează chiar dela începutul sesiunii, iar când vin budgetele la rând, comisiunea adunării trece la veniturii cifra de 20.000.000 de lei dela mânăstirile închinat. Ministerul se opune, susținând că s'ar prejudeca chestiunea care este în tratare diplomatică și asupra căreia țara încă nu ar fi stăpânită. I se răspunde, că această înscriere nu era decât

urmarea firească a dispoziției luate de minister, după plângerea unor patriarhi, de a se strânge veniturile mănăstirilor în casa statului. Ministerul răspunde că era un simplu depozit, pe când dacă sumele se înscrieau între venituri, se vor face cheltueli asupra lor și se va dispune de ceva ce încă nu ne aparține. Atunci Panu se scoală și rostește cuvintele: „Ne ziceți că compromitem chestiunea; dar cine altul a compromis-o, de nu ministerul? Ați așteptat să vă vină inițiativa dela patriarhi și dela chiriarhii mănăstirilor, și când adunarea vine și face o chestiune națională și voește a vă substrage de sub această înrăurire, reclamați că se compromite chestiunea și viitorul. Viitorul este al României; viitorul este al nostru al tuturor, al țării întregi, și noi care suntem mandatarii ei, avem dreptul și datoria de a ne ocupa de dânsul și de a lua toate măsurile pentru a-l asigura”. Lascar Catargiu adaoage, în aplausele întregii adunări, că „pe lângă înscrierea cifrei între veniturile țării, guvernul să înfățișeze un proiect de lege pentru regularea definitivă a acestei chestiuni”. Adunarea votează aproape în unanimitate și în mijlocul celui mai mare entuziasm, înscrierea venitului averilor mănăstirilor închinat în bugetul țării¹.

Acest vot, dat contra părerei ministerului, fu cea d'întâi notă discordantă între guvern, reprezentat prin Neculai Crețulescu, și adunare. A doua fu, când camera propune a se numi o comisie care să privigheze modul de întrebuițare al unui credit de 150 mii de lei, încuviințat de ea; a treia și mult mai gravă, răsuna atuncea, când ministerul, în expunerea de motive a bugetului pe 1863, declară, că „finanțele țării se află în o mare desordine”². Declarația provoacă un atac violent contra ministerului care răspunde, că cei mai mulți din cei care-l atacă sunt autorii destrăbălării finanțelor, de pe când ei au fost miniștri. Desbaterea înverșunându-se, principele Știrbeiu mustră pe miniștrii, pentru că au pus în gura domnului cuvintele: „În urma unui trist eveniment, am luat eu însumi cărma guvernului”, adăogând apoi că armata s'ar preumbla în jurul camerei. Ministrul de războiu întâmpină, că cuvintele rostite de Măria Sa sunt în deplin acord cu Convenția care spune, că *domnul ocârmuește fara împreună cu miniștrii săi*; iar la zvonurile raportate asupra armatei, ministrul de culte, Tell, răspunde prin afirmarea unor zvonuri mult mai grave: „Se zice că între deputați se fac adunări, care au de scop să răstoarne starea de lucruri; și zice că s'au format programe; se zice că s'a compus chiar guvernul provizoriu, liste de prescripțiuni,

¹ Șed. din 22 Decembrie 1862. *Mon. of.* No. 14. 1863, supl.

² Expunere de motive. Șed. din 20 Noembrie 1862.

se zic aceste. Domnul Știrbeiu a zis că se zice; tot astfel zic și eu”³.

Toate aceste erau prevestirile unei furtuni mult mai puternice ce era să se deslănțuiască, cu prilejul răspunsului la mesaj, care furtună trecând de astă dată peste capetele miniștrilor, era să se îndrepte chiar asupra domnului, căutând să desrădăcineze copacul ce nu-și împlântase decât proaspete rădăcini în tronul României.

Anume, la proiectul de răspuns la adresa tronului, redactat de o comisie aleasă de majoritatea adunării și a căruia raportor era Barbu Belu, o minoritate însămnată de 32 de deputați, dintre căpiteniile adunării, propuse un amendament, sau mai bine zis un contra-proiect, care criticând nu numai actele ministerului de atunci, ci toți cei patru ani de ocârmuire ai domnitorului, sub aparența constituțională a unei cenzurări a administrației, trecea peste miniștri, spre a lovi în domnitor.

Iată în rezumat cuprinderea acestui așa numit amendament: Incepe prin o critică a purtării ministerului Crețulescu, despre care spune: „Numai că dela deschiderea camerei până acuma nu ne a dat nici o samă despre mersul afacerilor, dar înspăimântează țara, prin propria lui declarație, că finanțele sunt în cea mai mare desordine; apoi ne tăgăduiește, în două rânduri și în tonul cel mai amenințător, cel mai neuzit în analele parlamentare, drepturile de căpetenie ale reprezentăției naționale, și merge până a o declara de vatră de conspirațiune. Aceste împrejurări ne împing a arăta Măriei Tale, în cea mai întreagă sinceritate și cel mai absolut devotament, situațiunea țarei”.

Aici amendamentul se întoarce cu critica situației politice, dela alegerea chiar a domnitorului, cu patru ani în urmă: arată întâi, cum Românii au dovedit lumii, prin spontanele lor manifestări, vitalitatea și destoinicia lor, ca corp politic și social; cum constrânși de Europa a-și mărgini năzuințele, ele izbucnise încă mai puternice cu votul dela 24 Ianuarie 1859; că după alegerea domnitorului, guvernul său nu și-ar fi dat toate silințele, spre a înlesni opera de renaștere și de reconstituire; cum în sfârșit, unirea fiind proclamată, se aștepta ca toate puterile publice să rivalizeze, pentru reedificarea și consolidarea statului român. „Vorbind de îndeplinirea uneia din cele mai mari dorinți ale națiunei, noi ca reprezentanți ai ei avem imperioasa datorie a nu lăsa să treacă această solemnă

³ Șed. din 15 și 18 Ian. 1863. *Mon. of.*, No. 22, 1863, supl. Chiar aceste prime atacuri sunt transmise la Paris, ca încercări de răsturnare. *Ziarul L'Esprit public* 6 Februarie (25 Ian.) 1863 spune: „ce parti en est arrivé à entraîner l'assemblée qui ne se proposerait ni plus ni moins que de proposer la déchéance du prince Couza, ce qui par contre obligerait le prince, de recourir au parti désespéré du coup d'Etat”.

ocaziune, fără a declara, că de câte ori se pronunță, în această adunare, cuvântul de România una și nedespărțită, inimile noastre nu se pot opri de a reporta recunoștința lor eternă la picioarele tronului augustului suveran al Franței care a contribuit mai cu deosebire la constituirea statului român. Din nenorocire, nici după unire, în curgere de un an, nu s'a făcut nici un pas înainte; iar acum guvernul vine și cearcă a spulbera chiar bazele guvernământului constituțional, și reprezentațiunea națională se întreabă, cu spaimă și durere, care este cauza ce o paralizază și-i mistue toate puterile, până a o face chiar să piardă încrederea ce avea într'ânsa? Cauza este că *de patru ani*, guvernul Măriei tale nu și-a aplicat puterile sale legale, spre a înlesni sincera funcționare a mecanismului constituțional. Concursul oamenilor n'a putut lipsi Măriei Tale; căci în șesespzece ministere ce s'au succed de patru ani, au intrat toți bărbații care au o valoare politică în țară, fără deosebire de opiniune politică, și toți au eșit dela putere, fără a lăsa nimic în urmele lor, decât poate reputațiunea lor politică".

Amendamentul apără apoi camera de imputările ce i s'au adus de unii, că din pricina ei, trebile s'ar fi frământat pe loc. Prin urmare nu regimul constituțional ci nesincera lui aplicare era cauza suferințelor. Aici enumără actele guvernului care au paralizat activitatea camerei, între altele nesancționarea legii rurale și reaua administrație a finanțelor.

„Măria Ta, sfârșește acest rechizitor, a fost greu și dureros pentru noi, să ne hotărâm a pune dinaintea M. T. și a lumii, desvălite în toată goliciunea lor, ranele ce bântue națiunea și o fac să sufere amar; dar am crezut că este o datorie imperioasă pentru noi, s'aducem nevoile, păsurile și suferințele ei până la tronul alesului nostru, ca încredințându-Te și M. T. că răul este la culmea lui, să faci ca guvernul M. T. să iasă de pe drumul rătăcit și vătămător intereselor țării, pe care merge"⁴.

⁴ Subsemnații: A. Panu, C. A. Rossetti, St. Goleșcu, G. B. Știrbeiu, Bibescu Basarab Brâncoveanu, Gr. Arghiropol, A. Arion, A. Mavrocordat, Gr. C. Suțu, I. Cantacuzen, Al. C. Goleșcu, Gr. Busuioceanu, I. Petrescu, C. T. Grigorescu, A. Ursachi, G. Văleanu. P. Rossetti, N. C. Izvoranu, T. Olănescu, C. M. Brăiloiu, C. Culoșlu, Gr. M. Sturza, I. Brăteanu, Dim. Ghica, C. Gr. Ghica, Cipariu, Nicolescu, N. Moscu, Gherman, I. Ghica, G. Cantacuzen, T. Brăteanu. *Vezi Mon. of.* 17 Ianuarie 1863. O corespondență din Galați din 18 (6) Februarie, către ziarul parizian *La Patrie* 2 Martie (21 Februarie) 1863, spune: „il va sans dire que M. Pano, le premier des signataires est, sans aucun doute, le rédacteur du fameux contre-projet". Acelaș ziar adaugă că: „l'opposition contre le prince ne se compose à peu près, que des boyards mécontents, soutenus par quelques journalistes exaltés". *L'Esprit public*, 1 Mai 1863, adaugă: „les accusations y sont accumulées avec un soin qui semble s'être plus inspiré d'une hostilité inexplicable contre le prince, que du souci du jugement, au moins sévère, que l'Europe aurait à prononcer contre nous, si les griefs d'une partie de nos représentants étaient justifiés".

Deocamdată, combătându-se forma de amendament în care se îmbrăcase un contra-proiect de răspuns, pus la vot, luarea lui în considerație cade, prin paritate de voturi. Numindu-se o nouă comisie, de astădată ea aduce, ca proiect al majorității, o repetare a fostului amendament. Intrând acest proiect de răspuns la adresa tronului în dezbaterile camerei, mai mulți oratori protivnici lui, precum Costaforu, Manolache Costache, Boerescu, se întreabă, cum se poate, ca atacul în contra pretensei conduceri la peire a țarei, în tot decursul celor patru ani dela îndoita alegere în coace, să se facă tocmai de acele persoane ce au luat parte la cârma ei în acest răstimp? „Cine sunt oare miniștrii ce s’au succedat în acești ani? A. Panu, St. Goleșcu, I. Ghica, D. Ghica, A. Arsache, C. A. Rosssetti, I. Brătianu, Brăiloiu”. Văsescu conchide deci, că „toți care ați fost miniștri, declarați-vă de vinovați și culegeți acum roada păcatelor d-voastre; plecați capul sub greutatea lor”. Boerescu, făcând socoteala timpului cât au cârmuit deosebitele ministerii, observă, că „e un lucru ciudat, că în acești patru ani care fac 48 de luni, după un calcul exact ce s’a făcut, 38 de luni au guvernat acei care vin să se plângă, și numai 10 luni ceilalți”⁵. Ministrul de războiu, generalul Florescu, trăgând încheierea neapărată din premisile puse de înainte-vorbitorii săi, arată, că „el nu vede în acest proiect decât persoana domnitorului; căci dacă numai miniștrii sunt în joc, atunci întreb, care miniștri, cei actuali sau acei care au subscris amendamentul”⁶?

Că nu era vorba de miniștri, ci de domnitor, se vede de pe imputarea, adusă în cursul dezbaterilor, că domnitorul trimisese la Poartă memorandumul cunoscut, necontrasemnat de nici un ministru, și principele Grigore M. Sturza cere darea în judecată a lui C. Negri, care a pus în lucrare un act al domnitorului, neinvestit cu această formalitate, prevăzută de Convenție; căci s’ar invedera, prin asemenea procedare, tendința de a se introduce guvernul personal⁷.

Cătră această învinuire se mai adaoage fraza rostită de domnitor, ca răspuns la felicitările de 1 Ianuarie 1863, că „în urma tristului eveniment al omorului lui Barbu Catargiu, luând însumi cârma statului, am urmat cu luare aminte mersul trebilor publice”⁸, cu atât mai mult că aceste spuse a le domnitorului fusese repetate de el, mai pe larg, unei deputațiuni din Craiova: „Am băgat de samă, spusese domnitorul, că în țara

⁵ Ședința din 5 Februarie 1863. *Mon. of.*, No. 40, 41 și 42, 1863, supplement.

⁶ Ședința din 6 Februarie. *Mon. of.*, 46, 1863. Unii oratori urmează a numi proiectul tot amendament.

⁷ Ședința din 6 Februarie. *Ibid.*, No. 1863.

⁸ *Mon. of.*, 2 Ianuarie 1863.

noastră, toți se uită la domn, pentru toate lucrurile. De greșete vreun subprefect, domnul este vinovat; de nu plouă, domnul este vinovat; într'un cuvânt, binele și răul de o potrivă aruncate asupra domnitorului și numai asupra lui. Pentru acest cuvânt m'am hotărât, fără a atinge cătuși de puțin legile și datinele de azi ale țarei, a mă ocupa, împreună cu miniștrii mei, de ocârmuirea ei, într'un chip cu totul activ; pentru care vă rog pe toți, și ca domn și ca Român, ca de câte ori veți avea vreo nevoie, să veniți la mine; însă în toate plângerile voastre să nu fiți povățuiți decât de spiritul de dreptate și de adevăr"⁹.

În contra unor astfel de intențiuni, manifestate de domnitor, oratorii opoziției apăseau asupra teoriei constituționale, după tipicul englez, a căreia principiu este, că regele domnește iar nu ocârmuște; la care li se răspundea, din partea apărătorilor domnitorului, că după Convenție domnul ocârmuște împreună cu miniștrii săi; iar în chestiunea necontrasemnării memorandumului trimis puterilor, se răspundea, că adunarea din 1861 dăduse domnitorului mandat să efectueze unirea¹⁰. Ce e drept, în memorandum, domnitorul nu se mulțamește numai a dovedi puterilor nevoia neapărată a unirei, ci el atacă pe însăși acei care-l însărcinase cu efectuarea ei, atacuri pentru care domnitorul de sigur nu primise mandat¹¹. Chestiunea constituționalismului purtării domnitorului era cam încurcată și nu se putea limpezi numai la lumina principiilor teoretice.

Mai învinuia Gr. M. Sturza, bine înțales tot pe domnitor, că schimba ministerele după anotimpuri; „că sunt ministere de iarnă cât ține frigul, iar îndată ce înfrunzește codrul, vin altele de le înlocuiesc; că apoi ministerele nu au fost mai nici odată luate din majoritatea adunării”¹². La aceasta răspunde Vernescu, că textul Convenției autoriză pe domn a-și lua miniștrii și în afară de adunare. Apoi, adaugă el: „La noi majoritățile camerilor, fiind totdeauna compuse din conservatori, din oamenii trecutului, ele n'au avut altă politică decât de a ne ținea pe loc, de a opri reformele, de a împiedeca punerea în lucrare și dezvoltarea principiilor mântuitoare cuprinse în Convenție, și din contra miniștrii care adese-ori s'au luat din minoritate, adecă dintre acei oameni care iubesc instituțiile

⁹ Citată de A. Panu în ședința din 5 Februarie. *Mon. of.*, No. 44, 1863, suplement.

¹⁰ Kogălniceanu în ședința din 9 Februarie, *Mon. of.*, No. 57, 1863. Brăteanu spune: „Nol am ales pe Alexandru Ioan I, domn al României; ba încă mai mult, l-am dat mandat să facă unirea, unire ce s'a făcut de România și căreia n'avea decât să-l pună formula de cancelarie, de notariat”. Ședința din 11 Februarie, *Mon. of.*, No. 61, 1863.

¹¹ Vezi mai sus analiza memorandumului, p. 114.

¹² Ședința din 6 Februarie. *Mon. of.*, No. 48, 1863.

cele noue, și-au pus toate silințele, au făcut toate încercările posibile, ca să împingă majoritățile înainte”¹³.

Oratorii protivnici guvernului adaug, că starpa frământare a adus starea pe loc a țării, corupția justiției și a administrației, destrăbălarea în finanțe, înjosirea simțământului public, desorganizarea armatei și alte multe rele. S’a văzut din analiza amendamentului, că opoziția nu recunoștea principelui nici un rol în efectuarea unirei, pentru care declara, că este recunoscătoare numai împăratului Francezilor. La această din urmă parte, răspunde Kogălniceanu, că „mai întâi nu trebuie să facem un singur om solidar de tot răul ce este în țară, căci atunci recunoștem că și binele nu ne poate veni decât tot dela el, și atunci la ce mai avem instituțiile noastre? Domnitorul e om, nimic mai mult decât om; nu are preunștea de a fi un bărbat mare. Sămânța bărbaților mari s’a perdut dela Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul; acuma se cultivă sămânța gândacilor de mătăasă, adaoge oratorul, stărnind veselia adunării. Cât despre progresele realizate, priviți numai la unire și spuneți, dacă în 1856, credeam noi că, în zilele noastre, sub ochii noștri vom vedea unirea îndeplinită? Credeam noi că înainte de a ne albi părul, vom vedea întrunite tronurile lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul? Credeam noi că, în patru ani, vom avea unirea și fără vărsare de sânge, fără pagubă, fără zdruncinare și noi, cei despărțiți de veacuri, ne vom găsi întruniți într’o singură adunare, Munteni și Moldoveni, și ca deputați a unei singure națiuni, să hotărâm despre trebile unei singure țări, unei singure patrii, România? Plecați capetele, mulțumiți lui D-zeu, căci la puține generații a fost dat să văză ce am văzut noi și să dobândească ce am dobândit noi; și în loc de a mulțami, d-voastră veniți acuma și faceți imputare aceluia ce a împlinit misiunea ce i-am dat, zicând că el a călcat drepturile țării, a chemat intervenirea străinilor”¹⁴!

Dintre partizanii proiectului de răspuns, A. Panu formulase mai cu tărie această învinuire, că domnul nu realizase unirea prin țară, ci recursese la învoirea străină. Panu chiar citise în adunare mai multe scrisori, trimise de el domnitorului, pe timpul când era ministru, în care scrisori căuta să-i dovedească cum că starea Europei, era așa, că domnul putea să realizeze unirea și fără a ei învoire, îndemnându-l să facă acest pas. În una din aceste scrisori, Panu intră în considerațiuni filosofice asupra mersului trebilor europene, spunând, că „se produce astăzi în politica Europei o schimbare importantă, de un mare învățământ pentru popoarele în epitropie sau supuse. Acest fapt capital este micșurarea rolului diplomației. Inițiativa trans-

¹³ Ședința din 7 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 49, 1863.

¹⁴ Ședința din 9 Fevruarie. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

formărilor universale ce sunt pe cale de a se îndeplini, îi scapă, spre a trece în mâinile națiunilor, interesate a reclama drepturile lor de emancipare, și sarcina diplomației este astăzi răstrânsă în confirmarea, moralmente silită, a actelor frumoase și spontane de independență ce se produc pretutindene, pot zice nepedesit, sub protecțiunea a două principii nouă, învierea naționalităților și neîntervenirea”¹⁵.

Acestor vederi, luate din lumea gândurilor, A. Florescu răspunde, punându-se pe tărâmul faptelor reale și susținând, că „recunoștința țării trebuie să fie repurtată întreagă către acela care ne-a dat unirea, prin mijloace înțelepte și prudente, și care apoi singur știe, că nu-i era permis să joace la loterie destinele și existența patriei sale”¹⁶. Vernescu adaoge întrebarea : „Dacă este bine și cuviincios, în adresa către tron, să facem mulțămiri străinilor; dar admițând chiar aceasta, este cel puțin drept și leal, ca să arătăm recunoștință numai suveranului Franței, fără să adresăm un cuvânt de grațitudine domnului României, alesului națiunei? Dar d-voastră știți, sfârșește Vernescu, în ce stare, sub ce condiții ni s'a dat unirea de către străini, și vă aduceți aminte în ce mod a proclamat-o Alexandru Ioan I dela această tribună”¹⁷.

La celelalte învinuiri, de ducere a țării la peire, răspund alți oratori, tăgăduind colorile prea negre în care se îmbrăcau fapte reale, dar nu datorite domniei actuale, ci moștenite din vremuri mai vechi. Manolache Costache raportându-se la finanțe, spune, că „pricina răului nu este atâta în indivizi, în cei ce au ocârmuit țara, ci în împrejurările și greutatea din care abia de un an am eșit”¹⁸. Din protiva A. Florescu se pune pe tărâmul personal și întreabă : „Ce am făcut noi toți dela 1859, și cum am condus trebile țării până acuma, ca să o punem pe calea progresului și s'o facem să devină, cum a declarat împăratul Napoleon, un bulevard de asigurare pentru Occident? Dacă autorii amandamentului nu voesc a o spune, voi spune-o eu. Ne-am sfâșiat între noi prin lupte și intrigi de partid, și am sacrificat interesele cele mai vitale ale țării în setea răzbunărilor personale”¹⁹. Ambele explicații pot fi contopite, căci la urma urmelor, rivalitățile și setea de răzbunare între oameni, nu era decât o urmare a împrejurărilor, împingându-i într'acolo, fără de voia lor, boldul puterilor istorice.

Kogălniceanu, adâncește încă explicația istorică a stărei

¹⁵ Ședința din 5 Fevr., *Mon. of.*, No. 43, 1863. Originalul francez al scrisorii în *hârtiile Rosselli*.

¹⁶ Ședința din 6 Fevr., *Mon. of.*, No. 47, 1863.

¹⁷ Ședința din 7 Fevr. *Mon. of.*, No. 49, 1863. Mai sus, p. 127, 128.

¹⁸ Ședința din 6 Fevr. *Ibid.*, No. 44, 1863.

¹⁹ *Ibid. Ibid.*, No. 47, 1863.

în care țara se afla. El spune : „Dacă în comentariile d-voastră, am admirat ceva, au fost cuvintele principelui Știrbeiu, că toți suntem greșiți. Dar, așa este și, fiind așa, să iertăm greșirilor noștri, precum zice rugăciunea de toate zilele, rugăciunea dominicală. Aceasta este singura cale ce poate să ne ducă la un viitor fericit ; dar să nu imputăm unui singur om răul la care cu toții am contribuit ; să nu facem din domnitorul nostru Christul României și să cerem răstignirea lui. Cum, socotiți domnilor, că din decadența cea mare, urmare neapărată a seculilor de urgie ce au trecut peste capul nostru, că din nămolul de abuzuri și de viciuri, sub care am fost cufundați, vom putea, ca prin o vârguță magică, să ne transformăm și să ne ridicăm la perfecțiune? Că regimul nostru constituțional ce datează abia de ieri, va putea în câțiva ani, să ajungă la înălțimea parlamentului englez? Cum, d-voastră nu admiteți nici decât epoce de tranziție, ani de cercare? Ce, vroiți ca, deodată, din prunci să ne facem oameni mari? Dar oare civilizația așa iute pășește? Nu, în lumea morală ca și în lumea fizică, lucrurile nu merg așa de grabnic. Fiecare generațiune are misiunea sa ; fiecare nu poate pune decât o piatră la edificiul viitorului. Perfecțiunea ce o dorim, numai generațiunile viitoare vor vide-o și se vor bucura de bunurile ei. Mai avem încă a trece prin multe cercări, prin multe dureri. Fii și nepoți ai domniilor regulamentare ! Aduceți-vă aminte de umilințele ce așteptau pe părinții voștri, când mergeau la Constantinopole pentru a lua investitura ; ei își încovăiau capul până la pământ și sărutau pulberea de sub picioarele sultanului. Comparați vizita și primirea lui Alexandru Ioan I dela Poartă, cu primirea ce se făceau mai înainte domnilor noștri, chiar și acelor regulamentari, și apoi mai jăluiti-vă de prezent ! Și dacă domnii țarei care aveau în mână sabia și topuzul, căzuse într'un asemenea grad de înjosire, și aceasta nu numai înaintea Sultanului, dar chiar înaintea fiecărui pașă ; dacă domnul era atât de înjosit, ce trebuiau să fie boierii, ce trebuiau să fie celelalte clase ale societății noastre? Și cu un trecut de ieri atât de degradător, noi astăzi am voi să ne îmbrăcăm în mantia pairilor Marei Britanii? Libertatea și constituția engleză, strănepoții noștri vor vide-a soarele lor ; noi să ne mulțămim că le putem saluta zorile?”²⁰ !

Coaliția monstruasă. — Toate aceste învinuiri și apărări se învârteau în jurul stărei țarei, din care unii atribuiam mizeriile, domnului, ceilalți împrejurărilor sau neînțelegerilor dintre conducători. Care era însă pricina adevărată a acestor imputări mutuale? Noi credem că ea izvorăa din poziția domnitorului, față cu majoritatea clasei conducătoare. Această poziție tre-

²⁰ Ședința din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 59, 1863.

buia să-l pună în o neîmpăcată dușmănie cu dânsa, din două motive: 1) Conducerea daraverilor interne din partea domnitorului nemulțămia atât pe dreapta cât și pe stânga extremă. 2) Persoana lui nu mai era acum așa de trebuitoare, de când se realizase unirea.

În privirea punctului d'întâi, amintim că purtarea politică a domnitorului căutase totdeauna a se ținea între cele două mari curente, în care erau împărțite spiritele clasei conducătoare. Voia să meargă înainte; deci nu se putea da în apele drepte; pe de altă parte însă nu voia să se lase răpit de șivoiul prea iute, în care ar fi vrut să-l târască extrema stângă. Am văzut cum întâiul minister al lui Barbu Catargiu trăise tot atât de puțin ca și acel al lui Goleșcu-Rossetti-Brătianu și cum domnitorul se despărțise de amândouă într'un chip cam pripit. Dacă el reveni la Catargiu, cu prilejul unirii, aceasta nu înșămna că părăsise principiile sale fundamentale de conducere a țării, prin oameni de progres însă moderați; prin un partid de centru care însă nu consta decât din câteva individualități, al căror număr se silia în zadar a-l spori, uneori chiar prin ingerinți în alegeri.

Pentru ce însă domnul nu se putea înțelega cu partizele extreme? Cu dreapta nu, din cauza tendinței lui de a reforma legea electorală, tendința ce se dăduse pe față, mai ales prin memorandumul către puteri, și din aceea a legii rurale ce fusese votată de adunare, dar a căreia sancțiune domnul refuzase să o dea, fiind legea absolut contrară părerilor lui. Domnul spusese aceasta pe față chiar, prin mesajul de disolvare al adunării din 1863. „Proiectul de lege rurală, votat de majoritatea adunării din 1862, nu l'am putut sancționa, fiind că nu răspundea dorințelor mele”²¹. Această purtare a domnitorului scosese din fire pe membrii drepte, văzând în ea un scop anumit, de a lovi în principiul proprietății. Și că lucrul era așa, ne o vedesc tot debaterile răspunsului la adresă din anul 1863. Apostoleanu spune: „la noi partidele nu pot fi decât sociale: partida progresistă și cea staționară. Câmpul social este câmpul de luptă parlamentară al Românilor. Noi nu avem să luptăm pentru rezolvirea chestiunilor politice; dar avem să rezolvim chestiuni sociale, dintre care cea mai vitală este chestiunea rurală. Acuma întreb, în deslegarea acestei chestiuni ce ne frământă, cine este cel interesat? Camera sau domnitorul? Eu zic și afirm că partea interesantă este camera. Mișcarea progresului în această privire reșede numai în domnie, neinteresată în această luptă”²². Kogălniceanu revenind mai pe larg asupra lucrului, zice: „Până nu se vor rezolva chestiunile sociale, în

²¹ *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

²² Șed. din 8 Fevr. *Mon. of.*, No. 54, 1863.

zădar vom striga că taberi nu au existat înainte de 1859, și vom atribui unui om politica de basculă. Aceasta e în natura lucrurilor, în câtă vreme chestiunea proprietății nu va fi hotărâtă, în câtă vreme apărătorii proprietății absolute vor trata pe apărătorii improprietății țăranilor, de himere cu capul de porumbiță, cu trupul de aspidă și cu coada de nu știu ce. Fiți siguri, că oricare ar fi capul guvernului, totuși vor exista în țara noastră două tabere. Dovadă că chestiunea socială este cauza cea mare a discordiilor noastre, este propria corepondență a domnului Panu care alaltăieri v'au mărturisit, că chestiunea socială adecă a improprietății este în aceeași linie cu chestia națională, adecă cu chestia unirei. Această din urmă chestie s'a deslegat; deslege-se și cea d'intâi, și atunci nu vom mai fi despărțiți în două tabere; nu vom mai avea a ne tângui de sisteme de basculă"²³.

Chestiunea rurală era adevărata piedecă, de care trebuia să se sfarme toate încercările principelui, de a împăca spiritele și de a restabili armonia în mersul statului zdruncinat. Ea determinase mai în totdeauna crizele cele mai mari, prin care trecuse până acuma domnia lui Alexandru Ioan I. În jurul ei gravita toată viața politică a aceluși timp²⁴.

În sfârșit să nu uităm nici omorul lui Barbu Catargiu, săvârșit ziua mare, fără să se fi putut găsi ucigașul, împrejurare ce dădea loc la bănuială; așa că unii mergeau până a învinui pe capul statului de împărțășire la acea faptă, după cum ne o spune Bolintineanu, în memoriile sale, că „opozitia profită de aceastăucidere, ca se atribue, că nu fără știrea tronului era făcută”²⁵. Ori cum ar fi stat lucrurile cu această bănuială, ea exista și explică deci și mai mult, pentru ce dreapta se scula în contra domnului.

Să venim acuma la extrema stângă, reprezentată în cameră prin puține, dar puternice individualități, între care erau: Golescu, Rossetti și frații Brătianu. Lucru ce poate se va părea straniu, este că acest partid nu privia chestia rurală ca reforma esențială a timpului; ba chiar I. Brătianu se rostește într'un rând cam ascuțit, în contra țăranilor, când spune: „Când ne făcea domnul Kogălniceanu și alții din Moldova imputarea, de ce nu discutăm chestia proprietății, noi răspundem că exista

²³ Șed. din 9 Fevr. *Mon. of.*, No. 57, 1863.

²⁴ Tot așa judecă și *Daily News* chestiunea, și atribue refuzul adunării din 1863 de a vota budgetul, refuzului principelui de a sancționa legea rurală. În numărul ei din 15 Iulie 1863 ea spune: „The landed aristocracy in Chamber presented such a solution of the land question that the Prince could not accept; and the aristocracy, in revenge, have made war up ou the prince, by rejecting his bugets und snubbing him in every possible manner”.

²⁵ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 56.

încă în ambele părți litigante prejudecăți; că chestiunea cere să fie discutată în toată liniștea, cu tot sângele rece ce trebuie; că trebuie să așteptăm până ce vor videa proprietarii, că modul proprietății de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dânșii; să vadă că au alte resurse mai bune decât acele ce le dau legile existente. Să începem, ziceam noi, cu alte reforme; cu moralizarea funcționarilor, cu garanțiile comerțului, cu institutele de credit. A intrat în capul țăranului ideea că toată cauza răului de care suferă țara, este proprietarul. Dacă bate piatra, dacă plouă broaște, cauza este, că proprietarii au proprietăți. De aceea am zis capului statului, pe când eram la guvern, să nu atingem chestiunea proprietății: să căutăm mai întâi a înfrăți spiritele, a lumina pe ambele părți; să facem întâi institutele necesare, și când vom rezolva legea proprietății s'o rezolvăm astfel, în cât s'aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existența noastră națională; căci un războiu civil este nefericirea cea mai mare" ²⁶.

Din această ținută a membrilor extremei stânge față cu chestia rurală, se explica cum se face de Rossetti și cu Brătianu își dăduse dimisia din adunare, chiar în ajunul marilor debateri asupra legii rurale în 1862. Oricare ar fi fost motivele acelei demisiuni, ea nu ar fi fost dată, dacă cei doi corifei ai partidului radical din acele timpuri ar fi privit legea împroprietăririi ca o parte esențială din programul regenerării poporului român. Ba, după Bolintineanu, această reținere a partidului stângei față cu chestia rurală, provine din împrejurararea că partidul liberal unit într'o idee cu boierii asupra răsturnării domnitorului, și voind a-i câștiga, nu mai apăra chestia rurală" ²⁷.

Dar apoi cecece interesa mai mult pe membrii stângei, erau chestiunile, mai mult formale, ale libertăților și formelor constituționale. Brătianu, când atacă pe domnitor, în debaterarea răspunsului, nu-l ataca decât pe această temă a constituționalismului purtării lui: „domnul spune el, nu poate fi în acelaș timp o ficțiune și un om; ca ficțiune este sacru, ca om, nu; dacă este domnitorul o persoană sacră, rădicată deasupra tuturor valurilor, atunci o asemenea persoană nu administrează; iar dacă se amestecă în ocărnuire, atunci cer dela

²⁶ Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, No. 61, 1863.

²⁷ *Viața lui Cuza-Vodă*, p. 21. La aceeași părere duce un dialog urmat între Kogălniceanu și Calimachi în șed. din 7 Decembrie 1890. *Kog. Liberal* am fost, liberal sunt și liberal voi muri.

Calimachi. Ai fost cu Cuza; n'ai fost cu Brătianu.

Kog. Atunci aveam la ordinea zilei legea rurală, și...

Calimachi. Roșii n'au voit legea rurală.

Kog. Fă-mi onoarea a nu mă mai întrerupe. *Discursul lui Kogălniceanu*, publicat și a parte, București, 1895, p. 38.

el răspunderea faptelor sale și el nu mai poate fi neresponsabil”²⁸. Brătianu imputa domnului că a părăsit calea constituțională, calea garanțiilor libertății asigurate națiunii, prin Convenția de Paris.

Să venim acuma la al doilea motiv al înverșunatei opoziției contra domnitorului, dorința de a-l înlătura, ca unul ce nu mai era trebuitor, după realizarea unirii.

Am văzut înțelesul ce se dăduse alegerei lui Alexandru Cuza, chiar la ei săvârșise. El avea să pregătiască tărâmul pentru întemeierea unei dinastii străine. Nu numai adunarea rostise această părere întru îndeplinirea dorințelor divanului ad-hoc; însuși domnitorul și-o însușise și o întărise prin a lui declarație²⁹. Domnia lui Alexandru Ioan I nu avea deci, cu toată recunoașterea ei pe viață de către puteri, caracterul statorniciei, ci era mai mult privită ca o stare de tranziție, împrejurare care nu înceta de a o pune în o falsă poziție, față cu aceia ce, sinceri sau nu, doriau întronarea unei dinastii străine.

De aceea am văzut în repețite rânduri asalturi date contra domniei naționale, în numele domnului străin. Așa cu prilejul votării constituției de comisia centrală; apoi la apropiata realizare a unirii, când Lascar Catargiu face interpelarea relativă la demersurile ce ar fi de luat totodată, pentru dobândirea principelui străin, când atunci agitația pentru și contra acestuia ea un caracter mai ascuțit³⁰. Acuma se redeschide focul pentru a treia oară, în mijlocul urilor și deslănțuirilor patimilor din desbaterea asupra răspunsului la mesaj. Principele Grigore Sturza dă semnalul, după ce atacă regimul domnitorului, spunând că „speră că va sosi fericită pentru națiune, când vom dobândi un principe străin, precum au cerut-o divanurile ad-hoc”. O voce protestând cu „ferească D-zeu”, contra dorinței lui Sturza, el îi răspunde: „In zadar se rădică câte o voce izolată, spre a protesta contra dorințelor rostite în divanurile ad-hoc, contra voturilor tuturor corpurilor noastre legiuitoare, contra voinței țării întregi. Domniile pământene sunt judecate și osândite de țară”. Principele Bibescu Basarab Brancovanu întreabă apoi pe Boerescu, de ce consideră dorința manifestată de a avea un principe străin, ca o lovire în domnitor, când națiunea întreagă dorește dinastia străină. La aceste cuvinte se face un tumult în cameră, și nu numai o voce izolată, ci un mare număr protestează, că „națiunea nu vrea principe străin”. Brancovanu răspunde însă, că „însuș domnitorul a luat îndatorirea de a lucra pentru principele străin

²⁸ Șed. din 11 Fevr. *Mon. of.*, 61, 1863.

²⁹ Mai sus, Vol. XII p. 307.

³⁰ Mai sus, p. 48 și 110.

și el trebuie să se țină de acest angajament”, răspuns ce atrage o energică protestare din partea deputatului Gh. Radu³¹.

Kogălniceanu explică însă această revenire la principele străin, ca o dorință de răsturnare, pentru căpătuiala unuia sau altuia din acei ce uneltiau răsturnarea. El zice: „La noi, fiecare cetățean ce are 35 de ani și un venit de 3000 de galbeni, putând aspira la domnie, suntem un stat într’adevăr republican. Singura anomalie este că, în țara noastră, domnul în loc de a fi pe 5 ani, după cum se cerea la 1848, este ales pe viață. Ce vreme lungă! Dacă el ar fi fost ales pe 5 ani, fiecare pretendent și ar fi putut zice în sine: să aștept 5 ani și va veni și rândul meu, cum se urmează astăzi în America, cu alegerea președinților de republică. Dar la noi domnia fiind pe viață și viața unui om fiind lungă, mai ales când domnul este tânăr, ambițiunea noastră ar avea a răbda prea mult. Și fiindcă prin constituție, prin mijloace legale, nu putem reduce termenul domniei la 5 ani, apoi căutăm să-l răsturnăm, și iată cum ajungem a purifica sistemul nostru republican. Dar dacă Europa nu ne va da principele străin, ce va fi? Pretendenți, fiți siguri, se vor ivi și în Iași și în București, și în starea de astăzi a lucrurilor, fiți siguri că acei dela Iași vor găsi pe cine să aleagă domn. Așa dela principele străin, ne vom găsi iar cu doi domni separatiști”³².

Este ușor de înțeles, că domnul nu era să rămână nepăsător la atâtea lovituri ce i se aduceau de adunare. De aceea, nu ne vom mira de faptul, îndestul de neobicinuit în uzurile parlamentare, că prezentându-se înaintea lui delegația adunării, spre a-i ceti răspunsul la mesaj, domnul oprește a lui cetire, spunând președintelui deputației, Lascar Catargiu, că nu e de trebuință să se mai ostenească, întru cât cunoaște conținutul și să remită *hârtia* primului ministru. Catargiu stăruind să dea cetire actului, domnul îi repetă vorbele și adresa este înmănată președintelui consiliului, fără a fi nici deschisă.

În desbaterea adunării asupra acestei împrejurări, se rostise cuvinte foarte grele, precum acel de „necuviință” ce

³¹ Ședința din 6 Februarie. *Monit. of.*, No. 47, 1863.

³² Ședința din 9 Februarie. *Mon. of.*, 59, 1863. Tot așa scrie și *Reforma*, 7 Aprilie 1863: „Ministerul a hotărât să rămâie la postul său apărând situația. Dacă s’ar lăsa un minister din coaliție, inimicii țării vor sili pe Vodă să abdică. Abdicând de voie sau de nevoie, ambițiunea pretendenților, nemulțumirea Moldovenilor, rivalitatea puterilor garante va aduce răsboiul civil, invaziunea, separatismul”. Iar Al. Papadopol-Calimach (*Amintiri* p. 402) spune, că „pretendenții la domnie nu pierise, din cauză, că unirea se făcuse, nu sub o dinastie, ci sub un domn, și la moartea lui Cuza trebuia să revină pe tapet chestia unirei. Pretendenții sperau, că Cuza se va înneca în oceanul de silinți și de reforme, de greutate, contra Turciei și a Convenției, provocate prin unire. Dar Cuza tot domnia; ei începuse a deveni urât. De aici coaliție contra lui Cuza; 2 Mai era fatal.

se raporta fără îndoială la capul statului, cu toate că după a lui rostire, se caută a se îndulci lucrul, spunându-se că miniștrii comisese acea necuviință³³, miniștrii care nu avusesse nici un rol în scena petrecută între domn și deputați.

Cu toate aceste relațiuni atât de încordate între domn și adunare, ea nu este disolvată, dar nici ministerul nu se re-trage, cu toate că adunarea îi dă un vot de blam și oprește pe cetățeni de a mai răspunde dărilor, nevatat fiind budgetul de adunare³⁴.

La 2 Martie însă expirând sesiunea ordinară a adunării, ea este închisă, fără a se prelungi pentru votarea budgetului. Prin mesajul său de închidere, domnul muștră cu asprime adunarea pentru votul ei, prin care provoacă poporul la neascultare, precum și pentru paralizarea tuturor lucrărilor și nevo-tarea nici uneia din numeroasele legi prezentate pentru organiza-tarea țării. „Aceste lupte prin care am trecut, să ne slujască la toți de învățământ. În trebile publice ca și în cele private, fiecare zi își are sarcina ei; progresul este opera timpului; agi-tațiunile nu pot decât a-i împiedeca mersul, și mandatarii unei națiuni, în discuția marilor interese ce le sunt încredințate, nu se pot depărta de moderația și răbdarea de care puterea executivă a avut ocazia a vă da atâtea probe”³⁵.

Nu numai însă la muștrări se oprește guvernul și dom-nitorul. El și cu oamenii devotați lui reluate iar ideea care fusese desmierdată de mai multe ori, a unei zdrobiri a acestei înverșunate opoziții, prin o măsură autoritară. Încă în 17 Fe-bruarie, C. Negri scrisese principelui: „A. V. având dreptul, legalitatea și puterea, nu veți lăsa de sigur, să se producă anarhie și desordine, prin faptul cătorva ambițioși izolați, fără nici un răsunet în țară”³⁶. N. Crețulescu, amărât până la inimă de privestea la care asistase, propune principelui, după închi-derea sesiunii, o măsură mai radicală, pentru stâmpărarea

³³ Ședința din 22 Februarie. *Mon. of.*, 81, 1863.

³⁴ C. A. Rossetti dă exemplul acestei nesupunerii, refuzând să plătească impozitul. El este sechestrat și vândut. *Românul* din 28 Mai 1863, conține în caractere groase anunțul vânzării. Un scaun al lui Rossetti, pe care el stătea la masa lui de lucru, se vinde cu suma de 10,500 de lei. 5000 de lei sunt subscriși în favoarea Poloniei, iar restul este păstrat pentru plata amen-zilor ziarelor ce vor mai fi osândite pentru apărarea regimului constituțional. Vezi și *Le Siècle* din 21 Iunie 1863. Petru Grădișteanu, în *L'Esprit public* din 24 Iunie, arată că tocmai faptul, că numai pe ici pe colea câte un individ asculta de vorbele camerei, de a refuza plata dărilor, dovedește neizbânda acestei măsuri. „Lorsqu'une assemblée déclare violateur de la loi quiconque ordonnera ou pour-suivra la levée des impôts non autorisés par elle, ce n'est pas ceux qui sont dans la légalité qu'il faudrait compter, mais ceux qui sont en dehors. Or, en dehors de la légalité se trouve la nation entière. Cela s'explique aisément. La majorité de la chambre roumaine est une *légalité illégitime*”.

³⁵ Ședința din 2 Martie. *Mon. of.*, No. 95, 1863.

³⁶ *Negri c. Cuza*, 17 Februarie 1863. *Correspondența*, p. 165.

fierberei. Intr'un raport al lui, al căruia original s'a păstrat, și care poartă data de 14 Mai 1863, el spune principelui: „Experiența acestor 4 ani ne a dovedit că cei câțiva oameni care conduc desbaterile și lucrările adunării, departe de a susține și a reprezenta adevăratele interese ale țării, nu s'au slujit de mandatele lor, decât pentru a face din adunare arena patimilor celor mai nedemne și a ambițiilor celor mai culpabile. Tendințele partidei lor, intrigile ambițioșilor, o propagandă sistematică de desordine pe față, prin gazete și pe ascuns, prin agenți secreți, frământă țara în toate colțurile. În fața unei așa de temerare, dar nu mai puțin adevărate stări, nu rămâne decât un singur mijloc de scăpare, pe care ieu libertatea a-l supune la înalta apăsare a Măriei Voastre, anume: să se suspende adunarea un timp oarecare și să se iee cârma guvernului de Măria Voastră; să se decreteze formarea unui consiliu de stat, căruia fără zăbavă să se pună însărcinarea de a elabora, pe bazele așezate de Convenție, legile trebuitoare. Toate aceste legi să se sancționeze de Măria Voastră și să se promulge spre a se pune îndată în executare. Mașina guvernamentală funcționând astfel în liniște un an, Măria Voastră să convoace, pe baza unei noue legi electorale, adunarea”³⁷. Dacă asemenea sfaturi se dădeau domnului în ascuns, ziarul *Buciumul* împingea pe față la lovitura de stat: „Fără vot universal, scrie el, nu poate fi mântuire; dar acel vot să-l dea domnitorul și nu camera oligarhică, pe care voim s-o risipim”. Profesorii Hașdeu și Cobălcescu, tot pe atunci susțineau, în același ziar, „dictatura pentru stabilirea votului universal, însă dictatura momentană”³⁸.

La explicarea lui Kogălniceanu care căuta să atribue agitația, competițiilor ascunse pentru domnie, protivnicii răspundeau, că „prin unirea liberalilor, Panu, Golescu, Rossetti, Brătianu, se lua opoziției orice caracter de competiție la tron și se prefăcea în un țipet al poporului”³⁹. Deși liberalii nu vâneau domnia, și ei uneltiau însă răsturnarea. Aceasta se vede din faptul, că puțin timp după închiderea camerei, se hotărăște, ca *An. Panu* să meargă în misiune la curțile din Paris, Londra și Viena, „spre a cerca, dacă la caz de vacanță a gospodoratului

³⁷ Raportul lui Neculai Crețulescu aflat în original în hârtiile *Rossetti*. N. Crețulescu sfătuia pe domnitor la un act pe care acesta căuta să-l realizeze încă de mai înainte, după cum vom vedea mai jos. Nici Kogălniceanu, cum se credea fără cuvânt, nici Crețulescu nu sunt autorii intelectuali ai loviturii de stat. Această idee s'a născut, a crescut și s'a copt în mintea domnitorului, sub apăsarea împrejurărilor.

³⁸ *Buciumul*, 15 Aprilie 1863. Tot pe atunci, spre a-și întări poziția domnitorul ia el singur comanda armatei și numește pe unul din cel mai devotați ai săi partizani, pe generalul Florescu, maior general. *Mon. of.*, 27 Mai 1863.

³⁹ *L'International* din Paris, 1 Aprilie 1863. *Reforma* 7 Aprilie 1863.

și a instituirii unui guvern provizoriu, Principatele puteau fi expuse unei interveniri colective sau separate, și dacă ele pot nădăjdui a dobândi un principe străin”⁴⁰. Tot cătră acest timp, începutul sesiunii din 1863, se urmează între Brătianu și Kogălniceanu, o convorbire, în care cel întâi spune celui al doilea, că frunțașii partidului liberal aveau mandat dela alegătorii lor să detroneze pe Vodă Cuza. Această convorbire, destăinuită ceva mai târziu de organul lui C. D. Aricescu, *Buciumul*, nu este tăgăduită în principiu de Kogălniceanu⁴¹.

⁴⁰ Misiunea lui Panu e hotărâtă pe la August 1863. *Le Nord* o anunță astfel în numărul său din 3 Sept. 1863: „Deux députés du Parlement roumain, MM. Panu et Brancove (Brancovanu) ont été chargés d'aller plaider en France et auprès des autres gouvernements de l'Europe, la cause des députés moldovaques contre le prince Couza”. Comp. *L'Esprit public* 4 Sept. 1863. Ambele ziare spun, că principele „s'est inscrit sur la liste de souscription qui devait procurer à M. Pano les frais de voyage, avec la somme de 3500 francs”. Scopul misiunii lui Panu, se vede din un brulion găsit în hărțile lui (*hărțile Rosetti*). Din motive necunoscute, Panu n'a plecat decât prin Martie 1864 (Vezi mai jos).

⁴¹ Iată o parte din această convorbire: *Brătianu*: avem mandat dela alegătorii noștri să detronăm pe Cuza Vodă; du-te de-i aprinde lumânarea.

Kogăln.: Aș fi curios să văd acel mandat,

B. Il vei vedea la cameră.

K. Și pentru ce voiți a-l răsturna?

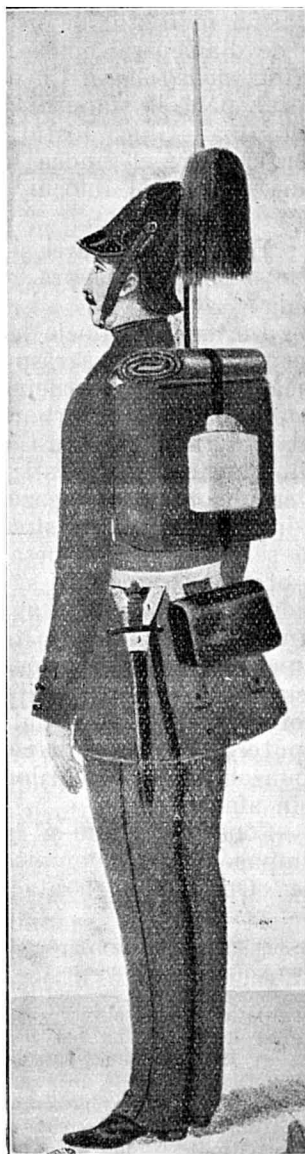
B. Fiindcă a înșelat speranțele Românilor, fiindcă nu e la înălțimea misiunii sale.

K. Vodă Cuza nu e Napoleon; dar e patriot. Nici chiar boerii n'ar avea cuvânt a se plânge de el care i-a menajat în destul; dar boerii sunt inimicii poporului, și Vodă Cuza este alesul poporului care a pus în el speranțele sale.

B. Este alesul camerei care poate să-l răstoarne.

K. Mă indoiesc; Vodă Cuza nu e Vodă Bibescu; suntem în 1863 nu în 1848 (Vezi *Buciumul* 8 Februarie 1864).

Ministerul Kogălniceanu, în comunicatul din *Mon. of.*, 13 Februarie 1864,

Infanteristul moldovean din timpul lui Cuza-Voda.

Extrema stângă și cu dreapta își dăduse mâna încă din 1863, pentru răsturnarea lui Alexandru Ioan I, și această alianță, de altfel în destul de nefirească între două partizi, cu păreri așa de diametral opuse în toate chestiunile, a fost botezată : *coaliția monstruoasă*. Cu ea va avea de luptat de acuma domnitorul, până la sfârșitul domniei, și tot ea îl va răpune. Capul ei era Ioan Ghica fostul beiu de Samos; după părerea gazetelor engleze, el tindea la răsturnarea lui Vodă Cuza, poate chiar pentru a-l înlocui⁴².

Frământările țarei și străinătatea. — Ce răsunet avură, în țările străine și asupra guvernelor lor, frământările din România ?

Încă dela primele lor manifestări, desbaterile cele furtunoase încinse asupra răspunsului la discursul tronului, Poarta, apucând cu plăcere prilejul de a interveni, atrage luarea aminte a puterilor asupra turburărilor ce se petreceau în Principate. Ambasadorii străini din Constantinopol trimit instrucțiuni consulilor lor din București; însă pentru a nu slăbi autoritatea guvernului, îi însărcinează a căuta să împiedice orice atingere la drepturile capului statului și la constituție⁴³. Domnitorul însă se grăbește a depeșa agentului său din capitala împărăției otomane, cerându-i să se împotrivească la orice intervenire diplomatică, întru cât agitația ar fi rămas închisă numai în adunare, iar țara ar sta în cea mai deplină liniște. Mai adaugă, că un demers al puterilor oricât de binevoitor, ar putea fi rău interpretat și da un sprijin moral relei voinți a adunării, deci favoriza desordinile și pune guvernul în nevoie de a le înăbuși cu puterea; că în acest caz, domnitorul declină de mai înainte responsabilitatea urmărilor ce ar putea să rezulte, fie în lăuntru fie în afară⁴⁴.

Consulii, dându-și întâlnire la domnitor, îl sfătuiesc să se împace, la care domnitorul le răspunde : „Cu cine să se împace? Opozițiunea a atacat pe împăratul Napoleon, spunând

confirmă indirect convorbirea, întâmpinând de formă, că a fost „reprodusă într'un chip cu totul neexact”.

⁴² *Daily News* 10 Martie 1863 : „The united opposition in the Principities is headed by a very able man, being no other than Iohn Ghika, Lord Stratford de Redciff's old friend. His aim is evidently to dethrone Prince Couza at all risks, and possibly with the hope of filling the place himself”.

⁴³ Depeșa din 21/18 Februarie, 1863 reprodusă de *Le Courier du Dimanche* 22 Martie 1863 : „Les représentants sont unanimes sur la nécessité de prévenir toute attaque contre la constitution et tout acte de l'assemblée qui pourrait compromettre les droits du prince”.

⁴⁴ Depeșa Domnitorului analizată în *Le Courier du Dimanche* 7 Martie (23 Februarie) 1863. Depeșa domnitorului „aurait heureusement coïncidé avec la résolution des puissances”. Comp. un articol al lui Jules Grenier din *Le Temps* (26 Fevr. 1863).

că acolo unde un singur om conduce trebile, merge rău ; a atacat apoi misiunea generalului Florescu, însărcinat de el a saluta pe împăratul Rusiei, pe lângă că opoziția arată simpatiile ei pentru Poloni ; contra Angliei spune, că în chestiunea armelor dela Galați, ambasadorul englez s'a făcut vinovat de trădare ; contra Turciei ce nu e reprezentată, opoziția atacă actul de curtenire făcut de principele față cu ea. Domnitorul arată apoi că nu țara este în protiva lui, ci camera ; că dacă consulii nu ar încuraja opoziția, prin demersuri ca acel neprecugetat ce-l făcuse acuma, ea ar reintra de îndată în liniște"⁴⁵.

Se zice că domnitorul ar fi adaos la aceste cuvinte încă următoarele, ca răspuns la asigurările consulilor despre sprijinul lor : „Dacă va deveni necesar de a se lua o hotărâre, el avea intențiunea de a face un apel la poporul român, înainte de a cere sprijinul puterilor ; dar că le este recunoscător pentru buna lor voință”⁴⁶. Aceste vorbe, adevărate sau nu, fiind reproduse de ziarele timpului, întăriră părerea că domnitorul medita o lovitură de stat, lucru ce în ascuns am văzut că se plănuia, de către domnitor și de încunjurimea lui. De și puterile se înțăleseră asupra depeșei trimise consulilor lor din București, ele nu erau pe deplin într'un gând asupra ținutei lor, față cu neînțelegerile dintre domnitorul și adunarea României. Așa ambasadorul englez din Constantinople, spune tot pe atunci lui C. Negri, că „ar fi bine a se trimite o comisie în București, spre a se împăca lucrurile cu majoritatea adunării ; că au auzit, că domnitorul ar avea de gând să cedeze tronul ducelui de Leuchtenberg (din casa rusască)”. Negri îi răspunde, că „dacă principele Cuza, și țara ar trebui să treacă prin furcile caudine ale unui principe străin, ceea ce ar fi mai bine de făcut, ar fi de a se lăsa principii la o parte și a se alege curat un general francez, care să ne învețe a ne apăra contra acelor ce se amestecă în trebile noastre, fără a avea dreptul”. Ambasadorul mai adaoage apoi, că „guvernul său fiind constituțional, Anglia nu va mai putea susține pe principele Cuza, dacă el nu merge în înțălegere cu adunarea”, la care Negri îi răspunde, că „de și principelui i-ar părea rău după lipsa sprijinului Excelenței sale, nu ar căuta decât a se susține încă

⁴⁵ Scrisoarea din 19 Februarie (3 Martie) 1863 din București c. *Negri* (*Hârțile Rossetti*). Intr'adevăr țara nu participa la mișcarea din adunare ; acest fapt era constatat de toate ziarele străine ale timpului, ceea ce era însemnat pentru poziția principelui față cu puterile. Așa *La Patrie* din 19, Aprilie 1863 spune : „N'est-il pas surprenant que l'on s'évertue à représenter les Principautés-Unies comme en proie à une agitation qui, du sein de l'assemblée, où elle s'est manifestée, ne s'est pas étendue dans le pays" ? *L'Esprit public* 1 Mart (17 Febr.) 1863 : „Il y a de l'agitation dans l'assemblée ; tout autour d'elle est calme”.

⁴⁶ *La Patrie*, 22/19 Martie 1863.

mai mult prin el însuș, având pentru aceasta țara care e obosită de toate intrigile de răsturnare și de ambițiile camerei”⁴⁷. Ceeace indispușese mai ales pe ambasadorul englez, era zvonul despre cedarea tronului unui principe rusesc, zvon de care se preocupau mult gazetele emgleze ale timpului⁴⁸.

Franța din protivă iea pozițiunea mai mult pentru principele și în contra adunării. În *Moniteur Universel de l'Empire français* apare o notă, în care se spune, că „adunarea din București a primit cu 58 de voturi contra 6, contra proiectul de adresă prezentat de opoziție; 50 de deputați s'au abținut dela vot, declarând la tribună, că ei nu vor să iee parte la un vot care puse în desbatere principele ales de țara întreagă, drepturile, așăzămintele, tratatele. În ochii lor, această adresă conține locuri care sunt în stare să pună în îndoială înțelepciunea Românilor și simțimânteles lor de recunoștință cătră puterile garante”⁴⁹. Și pe Francezi îi indispușea mult reînnoirea cererei unui principe străin. Așa marchizul de Moustier, ambasadorul francez de pe lângă Poartă, spune lui Negri, că „ideea unui principe străin face mai mult rău decât bine țarei voastre”⁵⁰.

De altfel purtarea camerei se interpreta pretutindene, în ziarele străine, ca o tendință de răsturnare a domnitorului. Așa *l'Esprit public* spune, că acest partid a ajuns a lua înainte adunarea care nu și-ar propune, nici mai mult nici mai puțin, decât detronarea principelui Cuza, ceea ce va împinge pe acest din urmă a recurge la măsura desperată a unei lovituri de stat”⁵¹.

Aceste zvonuri de dictatură, purtate prin foile franceze încă din primele momente ale conflictului dintre domnitor și adunare, trebuiau să se întăriască din ce în ce și să găsească până la un punct adevieria lor în fapte.

Anume, puțin timp după închiderea adunării, domnitorul, prin intermediul lui Negri, face lui Fuad pașă o propunere în privirea dictaturei, el ne mai putând ocârmui cu Convenția, și comunică un memorandum puterilor, în care susține că nu poate administra țara cu instituțiile actuale, cerând drept

⁴⁷ Papadopol-Calimah *Amințiri*, p. 343, confirmat prin scrisoarea lui Negri c. Cuza din 4 Martie 1863 relativă la convorbirea lui cu ambasadorul englez. *Correspondența* p. 168. Aluziunea lui Negri la un general francez se vede că a deșteptat în ziare svonul, că în România s'ar agita pentru întronarea principelui Napoleon. Vezi *l'Esprit public* 6 Februarie (25 Ianuarie) 1863: „Nos correspondants nous assurent, qu'il se fait dans le pays roumain une propagande fantaisiste en faveur du prince Napoléon; d'un autre côté on met, profit cette mauvaise plaisanterie, en effrayant les Roumains, par la possibilité de la candidature du duc de Leuchtenberg, forme nouvelle du protectorat russe”.

⁴⁸ D. e. *Times* 6 Aprilie (25 Martie) 1863: „With the obvious of introducing a foreign Prince, in the person of the Duke of Leuchtenberg”.

⁴⁹ *Moniteur Officiel*, Buletin 4 Mars (20 Fevr.) 1863.

⁵⁰ Negri c. Cuza, 24 Februarie 1863. *Correspondența*, p. 165.

⁵¹ *L'Esprit public* din 6 Februarie (25 Ian.) 1863.

condiție prealabilă, dictatura pe 5 ani. Cabinetul de Paris trimite ambasadorului său o notă, în care arată că nu poate admite lovitura de stat și că dictatura pe 5 ani se respinge, administrațiunea ne oferind sub nici un raport vreo cheazășie. Ministrul Drouin de Lhuys admitea să se facă oarecare modificări Convenției în interesul populațiilor române; dar aceasta în urma unei hotărâri a conferenței ambasadorilor. Cabinetul francez doria însă, în chestiunea Principatelor, să se înțeleagă întâi cu cabinetul rusesc. Anglia, Austria și Prusia aveau la principiul modificării Convenției; dar răspingeau dictatura, ca protivnică principiilor tratatului de Paris. Ambasadorul Angliei, Bulwer, propunea un tribunal de arbitri care să se compună din doi reprezentanți ai populațiilor ales prin al doile grad, de principii și fiii principilor și de înalți funcționari. Acestui tribunal se va înfățișa orice contestare de drept public intern între guvern și adunare, și hotărârile lui vor fi fără apel”⁵².

Memorandul de care e vorba, și care nu trebuie amestecat cu acel din 1861, fusese trimis de domnitor lui Negri, cum obicinuia el să facă în politica externă, fără știrea miniștrilor, și când Neculai Crețulescu în 14 Mai 1863 își așternu planul loviturii de stat, această măsură se cernea acuma de mai mult timp în cugetul domnitorului. *La France*, gazeta franceză de opozițiune contra împăratului și deci dușmană și principelui român, dă la lumină chiar proiectul de întocmire ce trebuia să se dea statului român, sub forma dictatorială, și cu toate că *Monitorul Oficial român*, prin un comunicat, desminte existența unui atare act, gazetele franceze susțin cu energie ființa lui, spunând, că „nu înțelege că în București să nu se știe, cece

⁵² Aceste destăinuiri, asupra memorandului în chestia dictaturei, le dă *Memorial diplomatique*, tocmai în 17 Ianuarie 1864. *La France* însă pomenea de existența acestui memorandum, încă în numărul ei din 30 Martie 1863: „On assure que le prince Couza aurait adressé à la Porte, avec prière de la communiquer aux puissances, un *memorandum*, où il se fonde sur l'opposition violente qu'il a rencontrée dans l'assemblée, pour réclamer la dictature”. *Memorial diplomatique* dă deci greșit data aceluia memorandum, ca fiind 10 Mai 1863. Mai vezi și *Notes sur les Principautés-Unies de Moldavie et de Valachie*, Paris 1864 p. 8: „Après avoir reçu ce memorandum, le cabinet de Paris transmit à son ambassadeur à Constantinople une note, contenant l'inadmissibilité d'un coup d'Etat. La dictature pour 5 ans était également rejetée, l'administration de l'hospodar, dit la dépêche, n'offrant sous tous les rapports, aucune garantie, et la faute de cet état de choses incombant plutôt aux hommes qu'aux institutions”. În o scrisoare a lui Negri c. *Cuza* din 5 Aug. 1863, (*Correspondența* p. 178 și 180) se spune: „ambasadorul Angliei mi-a spus, în grabă, și numai ca părere particulară, că ar trebui sau o nouă constituție sau dictatura, iar acel al Franței, că nu ar fi de nevoie a se apăsa mâna prea mult timp la voi, pentruca țara voastră, pusă pe calea ordinei și a legalității adevărate, s'ar deprinde în curând cu ea”. Se vede că zvonurile de dictatură indispușese și spiritele mai indeferente din țară, deoarece Rossetti, dat în judecată pentru un proces de presă, este achitat de curtea de apel din București, în 11 Septembrie 1863. *Convențiunea* 18 Sept. 1863.

se știe așa de bine în toate cancelariile Europei, unde acest proiect a ajuns”⁵³.

De și Franța sprijinia mai mult pe domnitor decât puterile celelalte, totuși și ea era desiluzionată asupra așteptărilor ce le pusese în destoinicia României. O notă a guvernului francez către cel englez, din 15 Noemvrie 1863, spune, că : „situația în Principatele-Unite nu răspunde speranțelor ce se întemeiau pe noua ordine constituită prin Convenția de Paris. Neînțelegeri grele au izbucnit între domn și adunare, când unirea, și concursul tuturor ar fi fost neapărate, spre a organiza o țară, căreia Europa îi încredințase îngrijirea de a-și pregăti ea însăși viitorul. De va fi trebuință de o intervenire, spre a se modifica constituția lor, guvernul imperial va fi plecat a se înțelega cu celelalte puteri, spre a înlesni reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscută”⁵⁴.

Ziarele franceze amintesc Românilor că ei nu sunt deplini stăpâni pe soarta lor. *La Nation* observă, că „România este în anarhie; este neapărat a se curma acea stare care amenință să deschidă o luptă sângeroasă în desbaterea chestiei orientale”⁵⁵; iar *Le Temps* adaugă, că „dacă în România continuă anarhia, atunci Europa, care a vrut să apere pe Turci prin un bulevard, văzând în ea Belgia Orientului, s’a înșălat, se va căuta altă combinație, alipind această Belgie către unul din statele vecine”⁵⁶.

Că această amenințare nu era o simplă vorbă, ne o arată planurile ce se croise în această perioadă, cu câtva timp mai înainte, și care poate nu erau încă părăsite. Anume revoluția polonă, susținută silit de împăratul Napoleon, adusese iar pe tapet chestia reconstituirei acelei țări; ceea ce nu se putea face de cât dacă și Austria ceda Galiția. În schimb, se vorbea despre trecerea către monarhia habsburgică a Principatelor-Unite⁵⁷. Un ziar francez bagă de samă, că „nu înțeleg cum membrii unei adunări, atunci când ziarele europene vorbesc de com-

⁵³ *La Nation*, 4 Decemvrie 1863. Proiectul publicat în numărul din 24 Noemvrie 1863. *Le Pays*, 9 Decemvrie 1863, spune deasemenea : „Nos propres informations, puisées à bonne source, confirment pleinement celles de *la Nation*. Le projet en question qui voudrait effacer toutes les dispositions libérales de la Convention signée à Paris en 1858 et établir une sorte d'autocratie au bénéfice de l'hospodar, ne rappelle que trop les tendances dictatoriales que, depuis un an, nous signalons dans la conduite du prince Couza”.

⁵⁴ *Le Livre Jaune de l'Empire français*. O depeșă din 15 Noemvrie 1863. Aceleași cuvinte și în *Exposé présenté au corp législatif*, sesiunea din 1863, reprodus de *Românul* 25 și 26 Noemvrie 1863.

⁵⁵ *La Nation* din 24 Noemvrie 1863.

⁵⁶ *Le Temps*, 28 Decembrie 1863.

⁵⁷ *Le Nord*, 26 Martie 1863 : „Pour dédommager l'Autriche de l'abandon de la Gallicie, on lui donerait les Principautés-Unies. Pour ces causes, on ne saurait trop recommander aux Principautés la noncorde et l'union. Agir autrement, serait manquer de patriotisme”.

penșațiuni teritoriale, în care România ar alcătui partea de căpitanie, să se pună pe favorizat o opoziție strâmtă și sistematică, atât de păgubitoare intereselor celor mai inviderate ale țării”⁵⁸.

Costangalia. — În timp ce aceste daraveri turburate agitau atât România cât și opinia publică europeană, se petrecuse și alte fapte cu urmări însemnate asupra mersului treburilor în Principate. Anume ministerul Crețulescu urmase înainte de răstrângerea drepturilor călugărilor greci, începute prin depunerea veniturilor mănăstirilor în casa statului. Așa el scoate limba greacă din bisericile închinat (18 Martie 1863); oprește pe avocații mănăstirilor a mai pleda fără asistența avocaților statului român (17 Aprilie 1863), și așa mai departe, pășind tot cu mai mare energie pe calea secularizării, cu toată opoziția lui, mai mult de formă, la înscrierea venitului averilor mănăstirești între veniturile statului⁵⁹.

Dacă însă aceste măsuri mergeau cătră deslegarea chestiei mănăstirilor închinat într'un sens favorabil statului, altă împrejurare veni se complice mersul treburilor. Anume, în noaptea de 30 Iunie spre 1 Iulie, o trupă de 400 de Poloni desbarcă la Cahul, de pe o corabie sub pavilion englez, și înaintează pe teritoriul românesc. Ea mergea în Polonia în ajutorul revoluției.

În afară de violarea teritoriului român de o trupă armată, mai era și teama de a nu jigni pe Rusia, prin învoirea trecerei unui asemenea corp. Colonelul Milcovici comandantul trupei, dă o proclamațiune către locuitorii Moldovei, în care le arată că este nevoit a trece prin țara lor; căci „care tribunal va osândi pe un fiu, trecând peste ogorul vecinului, pentru a-și scăpa mama din mâna ucigașilor”⁶⁰. Colonelul Călinescu, trimis după trupa polonă, pleacă în goana ei și o ajunge lângă satul *Costangalia*, unde după o întrevedere cu colonelul Milcovici care refuză predarea armelor, Călinescu ordonă atacul; dar din cauza superiorității armelor Polonilor și a unei greșite comande în trupa română, Polonii scapă și urmează drumul lor mai departe. Lupta însă făcuse jertfe pe ambele părți; pe cea a Românilor 18 morți și 35 de răniți, dintre care 3 ofițeri. Oștirea română, luându-se din nou după Poloni, îi ajunge la satul Rânzești, unde ei sunt siliți să se predee. Polonii sunt

⁵⁸ *L'Inetrnational*, 7 Aprilie 1863. *Le Nord* din 8 Aprilie 1863.

⁵⁹ Vezi amănunțimele mai jos, la expunerea chestiei mănăstirilor închinat.
Cap. III.

⁶⁰ Proclamațiunea reprodusă de *La Voix de la Roumanie*, din 11ta Iulie 1863.

apoi foarte bine tratați și înapoiți peste graniță în Turcia ⁶¹.

Purtarea urmată de domnitor în această împrejurare își găsește explicarea în cuvintele rostite de el însuș către căpitanul Zagrovsky care, în 1864, veni să reînnoiască încercarea de învoire, a trecerei unei trupe poloneze prin țară. Domnitorul spune acestuia : „Am cea mai mare simpatie pentru cauza voastră, dar nu pot să-mi periclitez țara pentru ea ; dacă v'ăș învoi să vă înarmați pe teritoriul meu, Rușii ar fi îndreptățiți a ne privi de dușmani. Treceți dacă puteți, armele voastre prin mici încărcări, oamenii voștri prin mici mănunchiuri ; dar nimic mai mult, nimic pe față” ⁶². Cam tot pe atunci, un alt Polon, Mieroslavsky, fugind din patria lui, se refugiase în România, unde voise se țină niște conferenți în favoarea conaționalilor săi. Guvernul românesc, pentru a nu atinge neutralitatea, pe care era ținut să o respecte, îl oprește ⁶³.

Măsurile luate de Alexandru Ioan I contra Polonilor, unite cu înlesnirea trecerei armelor către Sârbi îl pusese în prepus de plecare către Rusia, care prepus dădu chiar naștere vuetului de cedare a tronului către ducele de Leuchtenberg. Din aceste împrejurări se va trage învinuirea domnitorului de rusofilism care-i va aduce chiar răcirea sprijinului Franței, ceva mai târziu. Așa încă din Iunie 1863 *Gazeta de Colonia* spunea, că „puterile apusene nu sunt mulțămite de ținuta principelui Cuza față cu Rusia ; căci el lucrează întocmai ca și cum ar fi vasalul Rusiei” ⁶⁴.

⁶¹ Amănunțimele din actele oficiale. *Mon. of.*, din 4, 5 și 6 Iulie și 19 August 1863. În acest din urmă se află scrisoarea de mulțumire a lui Milcovski, când părăsește țara.

⁶² Scrisoarea lui *Balogot de Beyne, c. E. Tissot*, consulul francez din Iași, 17 (29) Ianuarie 1864 (*Hărțile Rosselli*). Se bănuia, că opoziția înlesnise intrarea trupei polone pe teritoriul român, înadins pentru a crea greutate domnitorului. Ministrul afacerilor străine de atunci, depeșază lui Negri : „Des hommes appartenant aux partis extrêmes du pays ont été en relations avec ces étrangers”. Papadopol-Calimah. *Amintiri*, p. 399. Față cu părțasia *Românului* (d. e. 5 Iulie 1863) pentru Poloni și cu ura lui contra Rusiei, bănuiala nu pare a fi cu totul nefundată.

⁶³ *Opinion nationale*, 14 Iunie 1863.

⁶⁴ Vezi *Le Constitutionnel* din 6 Iunie 1863 și *La France* din 11 Iunie 1863. Gazetele franceze atacă pe întrecutele pe domnitor, pentru oprirea Polonilor. *La Patrie* din 10 Iulie 1863, bunăoară, recunoaște pe deoparte „que la situation politique des Principautés-Unies leur commande la neutralité” ; dar pe dealta, observă „que l'origine du peuple moldo-valaque, ses lutttes et ses espérances lui font un devoir de s'associer de coeur au mouvement national polonais et à la régénération des peuples voisins”. *Les Débats* din 29 Iulie 1863 observă : „que le prince Couza n'a pas toujours déployé tant de vigilance à accomplir ses devoirs de neutre, quand il faisait passer les armes en Serbie”. După o versiune dată de ziarul *Le Temps*, 5 August 1863, bandele ar fi avut de gând să răscole Midova contra principelui Cuza, după instigațiile engleze. Tot așa și *L'Esprit public* din 12 August 1863.

La 3 Decemvrie trebuie să se deschidă noua sesiune a adunării deputaților. Era învederat, că dacă domnul vroia să cerce a merge tot cu ea, nu putea mănținea ministerul ce du-sese cu adunarea o luptă atât de crâncenă. A disolva adunarea și a face un nou apel la țară, știea bine că era de prisos, întru cât alegătorii erau să trimită din nou în adunare aceleași persoane. Domnitorul deci să hotărăște să mai adaogă un minister la lista cea lungă a schimbărilor îndeplinite până atunci, și în 12 Octombrie 1863 el cheamă din nou pe Kogălniceanu să compună cabinetul care fu alcătuit din persoane ce nu erau în parlament, afară de primul ministru ce era deputat, și anume : colonelul Iacovache la răsboiu, Lud. Steege la finanțe, Papiu Ilarian la justiție, Rossetti Bălănescu la externe, D. Bolintineanu la culte și P. Orbescu la lucrări publice ⁶⁵.

Domnitorul, vroidnd însă să-și întărească poziția în armată și în opinia publică, față cu noua convocare a parlamentului, întocmește o mare ceremonie militară, în care împarte steaguri noue oștirea și ține o cuvântare plină de foc și de patriotismu ; întreprinde apoi o călătorie prin țară, publicând în Monitor dări de samă amănunțite asupra entuziasmului cu care fusese primit pretutindene ⁶⁶. Tot acestui sistem de a dovedi întinsa popularitate a domniei, se datoresc mulțămirea cele nenumărate sosite din toate colțurile țării, pentru concesiile drumurilor de fier și pentru banca de scont. Lucru curios, toate mulțămirea sunt redactate în acelaș fel, de unde se vede că erau niște formulare, trimise de guvern spre subsemnare prin provincii ⁶⁷.

Nu se poate tăgădui apoi câteva semne de nemulțămire cu măsurile luate de domn. *Românul*, dat în judecată pentru apărarea cauzei Polonilor, este achitat, iar unul Marin Drăghici din Iași, dat în judecată pentru refuz de a plăti impozitul, este și el achitat de curtea din Iași ⁶⁸.

⁶⁵ *Mon. of.*, 12 Octomvrie 1863.

⁶⁶ *Mon. of.*, 23 Septemvrie și 9 Octomvrie 1863.

⁶⁷ Compară bunăoară mulțumirea din Județul *Bacăului*, *Mon. of.*, 3 August și cea din *Râmnicul Sărat*, 8 August și cu cea din *Ialomița*, 10 August 1863.

⁶⁸ *La France*, 10 Octombrie 1863 și *Le Constitutionnel*, 4 Octomvrie 1863

III

AL DOILE MINISTER KOGĂLNICEANU. SECULARIZAREA

(12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863).

Venirea lui Kogălniceanu la minister.— Sub al doilea minister al lui Kogălniceanu, se petrec două din faptele cele mai însemnate ale întregii domnii a lui Alexandru Ioan I: secularizarea averilor mănăstirilor închinată și improprietărea țăranilor, fapte care, alătura cu unirea, cu tot viforul ce însoți a lor îndeplinire, împinseră România pe calea propășirii. Bunurile dobândite prin aceste trei acte însemnate au rămas pentru totdeauna în viața poporului român, și ele au alcătuit temelia traică pe care s'a putut înălța clădirea viitoare a statului său.

Puțin timp după constituirea ministerului, se deschide adunarea, în 3 Noemvrie 1863. În mesaj, domnitorul arată că, pentru a înlătura neînțelegerile dintre guvern și adunare, a numit un nou minister și a convocat-o mai timpuriu, spre a se putea vota bugetele; că echilibrul finanțelor este de mult timp zdruncinat, ceea ce ar proveni din pricina însemnatei datorii moștenite dela guvernele trecute; nu mai puțin din aceea a mai multor creațiuni făcute în anii din urmă, fără să li să fi găsit și mijloacele trebuitoare, pentru organizarea și întreținerea lor; că ministerul său va fi însărcinat a înfățișa bugetele și a arăta chipul de a restabili cumpenirea în finanțe; că în afară de această însemnată daravere, guvernul va mai înfățișa corpului legiitor următoarele proiecte: legea rurală, militară, electorală, comunală, legea consiliilor generale, aceea a instrucției publice, a garantării libertăților cetățenești, a neamovibilității magistraților, a admisibilității în funcțiile publice, a unificării codicilor de legi, a concesiilor de căi ferate, și altele încă. Mesajul atrage deosebita luare aminte, a deputaților, asupra proiectului de lege rurală, a celui de lege elec-

torală și asupra aceluși privitor la îmbunătățirea stărei orașului Iași, „spre a putea răsplăti sacrificiile ce acest nobil oraș a făcut cauzei naționale”. Într-o caldă încheiere, domnitorul caută să atingă inimile deputaților, spunând că pentru a ajunge scopul comun, „el are nevoie de patriotismul tuturor. Eu vi-l cer în numele României; uitați dar luptele și bănuelile trecute. Organizați țara cu o oară mai înainte; întăriți-o prin dezvoltarea nouelor noastre instituțiuni, pe calea păcii și a moderațiunii, și atunci fiți fără îngrijire și pentru existența noastră politică și pentru consolidarea libertăților publice. Părinții mei și-au vărsat sângele pentru susținerea lor. Nu eu voi fi acela care le voi râpi națiunii mele, căci atunci a-și lipsi legei familiei mele; aș lipsi celui întâiu titlu care a prezidat la alegerea mea de domn”¹.

În profesia de credință cetită în adunare, în ziua de 5 Noembrie, de primul ministru Kogălniceanu, el arată, că misiunea încredințată noului ministru este de a întrebuința toate stăruințele, toate puterile, pentru a pune capăt nenorocitelor conflicte, ce există între adunare și guvern. Ministrul apasă însă cu un ton deosebit, asupra declarației, că „ministerul luând deplina răspundere a actelor sale, nu va învoi cu nici un preț, ca această răspundere să se suie mai pre sus de capetele noastre”².

Această declarație — care avea în orice caz aerul unei amenințări — nu putea fi de tot pe placul adunării. Ministrul apoi mai jignise simțimintele partidului dreptei, prin aceea, că puține zile după intrarea lui în trebi, făcuse o aspră mustrare consiliului municipal din Iași, pentru că publicase lista alegătorilor municipali, după rangul lor de boierie. Ziarul dreptei *Convențiunea*, critică măsura luată de ministru contra consiliului din Iași, pe motivul că „titlurile de boierie, de și nu mai au o valoare politică, totuși au încă una socială”³.

În răspunsul la mesaj, adunarea spune că, „recunoașterea legitimității cererilor adunării, prin a ei convocare, o puse în drept a aștepta, ca noul ministru să fie luat din oamenii ce împărtășiau opiniile sale. Totuși n’a întâmpinat nimic și a primit ministeriul așa cum a fost alcătuit; că însă de mai mult timp s’a răspândit zgomotul, cu o persistență crescândă, că regimul constituțional, este sorgintea tuturor rălelor la noi; că de va mai dăinui, România este pierdută, și că numai un guvern absolut o poate scăpa”⁴.

¹ *Mon. of.*, 2 Noemvrie 1863.

² *Ibidem*, 222, 6 Noemvrie 1863.

³ *Ibidem*, 205, 16 Octomvrie 1863. *Convențiunea*, 18 Octomv. 1863. Lista alegătorilor, după titlurile lor de boierie, publicată în *Progresul* foala publicățiilor oficiale din Iași, 17 Septembrie 1862.

⁴ *Monit. of.*, citat în nota precedentă.

Ministerul să opune la primirea acestei adrese, făcând chestie ministerială; propune însă să se amâne votarea adresei până ce adunarea va vedea cum se ține ministerul de făgăduința dată, de a lucra în conformitate cu constituția. Adunarea primește această propunere⁵. În urma acestei împăcări așteptătoare, adunarea votează mai multe proiecte de legi, când de odată, fără a fi fost enumerat printre proiectele din mesaj, primul ministru aduce în ședința din 11 Decembrie 1863, aniversarea a doua a unirii, proiectul de lege, pentru *secularizarea averilor mănăstirilor închinate*. Este înviderat, și lucrul a fost bagat în samă de contemporani, că ministerul vroia, prin această mare lovitură, să câștige simpatiile adunării⁶. Și într'adevăr, în o așa chestiune, nimene nu putea fi protivnic⁷. Adunarea se declară în permanență și iea legea în desbateri, fără a mai numi o comisiune pentru cercetarea ei, și după mai puțin de o oră, în care se rostesc cele mai înflăcărâte cuvântări, legea este votată, în redacțiunea ce i-o dăduse guvernul, cu 97 de bile din 100, în aplausele cele mai zgomotoase ale camerei și ale tribunelor. Se numește o comisiune care să mulțumească domnului, pentru marele act național, pe care a dat puțință adunării a-l săvârși.

Incercările Românilor de a relua mănăstirile închinate.

a) **Până la Bibescu.** Legea secularizării nu este o lege ca celelalte, introduse prin mesaj în desbaterile adunării. Ea curma, într'un chip îndrăzneț și prin un act de netăgăduită autoritate, o daravere seculară. Pentru a putea măsura toată a ei însămnătate, trebuie să urmărim desfășurarea chestiunii, până în momentul când ea fu hotărâtă prin tăierea nodului.

Nu vom atinge decât împrejurările care au condus la redobândirea averilor, ajunse în stăpânirea călugărilor străini, întru cât cauzele și faptele închinării au fost arătate mai sus⁸.

⁵ N. Suțu *Mémoires Vienne* 1891 p. 391, spune că „La proposition d'ajourner les débats dela réponse au message, proposition aussi logique qu'adroite, fut adoptée, au grand déplaisir des chefs de l'opposition qui voulaient précipiter le dénouement, mettre le gouvernement dans l'impossibilité de fonctionner et éventuellement prononcer la déchéance du prince”.

⁶ *La vérité sur la question du couvents dédiés* par un Moldave, Paris, 1863, p. 8: „Que le gouvernement, en se flattant de recouvrir, par sa politique agressive contre les monastères dédiés, un peu de sa popularité qu'il a perdu, se trompe fort”.

⁷ Principele Știrbeiu, unul din cei mai vrăjmași protivnici ai fostului guvern, recunoaște, că „acest proiect avuse prilejul a înlătura lupta dintre guvern și adunare, adăogând însă, că pentru a face un pas înainte, trebuia unirea între aceste două corpuri ale Statului”. Ședința din 13 Decembrie 1863. *Monit. of.*, No. 29, 1864.

⁸ Asupra chestiunii închinării vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană* Vol. IV p. 128, 168; VI p. 27-32; VII p. 19 și urm.

Cea întâi mișcare de reacțiune contra înstrăinării mănăstirilor pământene, se face sub Alexandru Iliasi, în Muntenia, în anul 1628, când domnitorul oprește a se închina mănăstirea Sneagovul către mănăstirea Pantocrator din Sf. Munte, „pentru că am văzut, spune documentul, cum și alți domni, cei ce au fost înaintea noastră, că mai toate mănăstirile de aici le-au pierdut și le au supus și le au închinat de a fi metoașe celor din Sf. Munte, și pentrucă în destule sunt metoașele cu câte au înzăstrat domnii de mai înainte pe Sf. Munte și alte locuri dintre mănăstirile Ungro-Vlahiei”⁹.

Mateiu Basarab, prin un hrisov al său din 1639, reiea din mânele călugărilor greci, 21 de mănăstiri „care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită și fără voia nimălui și anume: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Dealul, Glavaciocul, Sneagovul, Cotmana, Valea, Râncăciocul, Mislea, Bolintinul, Câmpulung, Căldărușanii, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul și Tingarul”. Domnul însă lasă „supuse și stătătoare călugărilor străini acele mănăstiri, măcar domnești, măcar boierești, care singuri ctitorii lor le au închinat și le au supus metoașe”. Măsura luată de Mateiu Basarab este însămnată din mai multe puncte de vedere: mai întâiu ea dovedește, cum călugării Greci nu se sfieau a uzurpa stăpânirea asupra unor mănăstiri, asupra cărora nimene nu le dăduse nici un drept. Apoi ea arată, că domnul nu făcea decât să îndrepte un abuz introdus fără de cale, și nu avea în cuget să prigoniască pe Greci, ceea ce întărește și mai mult părerea că mănăstirile luate înapoi erau într’adevăr uzurpate¹⁰.

Paul din Alep, secretarul patriarhului Macarie, amintește despre o împotrivire la închinarea mănăstirii Călui către locurile sfinte, împotrivire ce se întâmplă pe la 1654, pe când el se afla în Muntenia. Paul spune anume, că clerul grecesc din această țară stăruia, ca și mănăstirea Călui să se alipească către patriarhia de Antiohia, precum mai erau și altele; dar că, afară de egumen și de câțiva călugări, nu găsirăm mai pe nimene care să între în vederile noastre”¹¹.

Aceste apucături singuratece, de pe timpul când țările

⁹ Hrisov nepublicat, din *Colecția Academiei române*, Pachet XX, Comp. *Istoria Românilor*, VI, p. 44 și *Memoriu asupra mănăstirilor închinat*, făcut de Ministerul de Interne citat, p. 79 80.

¹⁰ Hrisovul lui Matei Basarab în Uricarul V., p. 317. Motivele politice ce îndemnară pe Mateiu Basarab la această măsură, vezi în *Istoria Românilor* VII, p. 12. Comp. VI, p. 29.

¹¹ *The travels of Macarius* translated from the arabic by Balfour, London 1836, II, p. 372 citat de Otmenedek (Al. Odobescu), *Etude sur le droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux* Bucarest, 1863. p. 10, note. Locul nu se află reproduș în traducerea românească a lui B. P. Hasdeu din *Arhiva istorică*.

române stăteau încă sub domnitori naționali, nu se mai re-împropătează cât timp ele fură stăpânite de Fanarioți, și trebui încetarea domniei acestora, pentru ca seria istorică ce era să conducă la eliberarea moșiilor mănăstirești din stăpânirea călugărilor greci, să reînvie, de astădată pentru a ajunge la deplină izbândă.

Inceputul acestei serii cade în anul 1821, când, după înăbușirea revoluției grecești, boierii Moldovei cer dela Sultanul, ca „să se milostivească, să asculte glasurile nevinovatului norod, să-i hărăzască prin un vrednic de închinăciune hatîșerif, pronomiile și obiceiurile ce din vechi le au avut care din vreme în vreme și-au pierdut mai tot ființa lor, din întrebunțările cele răle ale domnilor greci ce au fost orânduți oblăduitori pământului”. Printre cererile de îndreptare, găsim și pe aceea, că „să se reîntoarcă moșiile mănăstirilor închinată ocârmuirii pământești, care să fie îndatorită a răspunde o sumă ca embatic către locurile sfinte”¹². Este cel întâiu glas scos de țările române, pentru înlăturarea călugărilor greci din sfințele locașuri ale țării, cel întâiu resunet aruncat de ideea secularizării, primul fapt însemnat al acestei prea însemnate serii istorice.

Ascultând mai mult de interesele ei decât de tânguirea boierilor, dar inspirându-se din ea, Poarta încuviințază, pe lângă restatornicirea domniilor pămâtenene, și alungarea călugărilor greci din mănăstiri și luarea acestora pe sama ocârmuirii băștinașe. În firmanul de rânduire a lui Ioniță Sturza din 1822, Sultanul ordonă, între altele, ca „popii greci ce până acuma au fost șazănd pe la mănăstirile pământești, din care se lucra felurite răle urmări, toți să se izgonească și să se alunge, și totodată temelia răutăților, școalele grecești, să se desființeze”¹³.

În conformitate cu aceste dispoziții ale Porței, Sturza în Moldova și Ghica în Muntenia. alungă de pretutindene pe călugării greci, din mănăstiri care sunt reluate sub ocârmuirea națională, rânduindu-se un comitet de boieri în fiecare țară,

¹² Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 214. Altă formulare în *Uricarul VI*, p. 123. Nu-mi este cunoscut arzul (tânguirea) boierilor munteni. Însă în tânguirea boierilor, în frunte cu T. Balș, făcută către muhafizul Brăilei, se găsește cererea reîntoarcerii mănăstirilor închinată. V. A. Ureche, *Documente relative la anii 1820—1821, Memoriile Academiei române*, Seria II, Tom. X, p. 306.

¹³ *Uricarul III*, p. 232. Firmanul pentru Muntenia se afla la Arhiva statului, citat în *Memoriile ministerului de Interne*, (mai sus nota 9), p. 140 În Muntenia, înainte de alungarea călugărilor, divanul ceruse, prin o anafora, să fie supuse toate mănăstirile, închinată și neînchinată, la darea veniturilor pe 2 ani, pentru a preîntâmpina greaua datorie ce apăsa asupra țării, în urma eteriei, Anaforaua din 6 Decembrie 1822 în *Memoire avec pièces justificatives présenté à la commission internationale pour les couvents dédiés*, par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 66.

însărcinat a privilegia reîntocmirea acaretelor și plata datoriilor acestor mănăstiri, înămolite și ruinate, prin administrarea destrăbălată a călugărilor greci¹⁴. Comitetele rânduiesc pretutindene egumeni pământeni în locul celor străini. Veniturile încep a fi atribuite la nevoi obștești, precum bunăoară, la una din mănăstiri, spre întreținerea unui spital de ciumați¹⁵.

Dacă Rusia lăsase să se loviască astfel în biserica grecească, pe care era ținută s'o apere, după chiar principiile politice sale, o făcuse fiind că împăratul Alexandru, legat prin tractatul Sf.-Alianțe, fusese nevoit, cu toate tainicile sale simpatii, să descuviințeze revoluția grecească și deci să primească deocamdată toate urmările înăbușirii ei prin Turci. Apoi Rusia avea interes a se arăta, că nu se amestecă în trebile grecești, pentru a câștiga dela Turci alte foloase, precum o îndreptare de graniți în Basarabia, cedarea cătră Rusia a mai multor puncte de pe litoralul Mărei-Negre, recunoașterea privilegiilor Sârbilor, și mai ales prefacerea stipulației voluntare din 1802, pentru neschimbară voivozilor români, decât la 7 ani, în una obligatorie, prin un tratat bilateral. Împăratul Neculai care urmasă lui Alexandru în 1825, izbutește a obține aceste cereri dela Poartă, prin convenția dela Akerman din 1826¹⁶. În acea convenție nu se pomenește de Greci, prin nici un cuvânt. Îndată însă după încheerea ei, împăratul Neculai care nu era așa de strâns legat, ca tatăl său, prin Sf.-Alianță, întinde iar asupra Grecilor aripa lui proteguitoare, și începutul îl face face tocmai, prin stăruințele puse la Turci, de a înapoi Grecilor mănăstirile din țările române, ceea ce Turcii poroncesc domnilor prin două firmane, lămurind că ei aveau să deie samă Grecilor de veniturile încasate în decursul anului 1827. Poarta, pentru a da o față acestei revocări silite a unei măsuri luate de ea, pretextează că țările române nu răspunsese, fiecare suma de 100.000 de lei, ce se îndatorise a da cătră locurile sfinte¹⁷.

„Cu toată lovitura dată intereselor țărilor prin o asemenea întoarcere a unui fapt îndeplinit, domnii sunt nevoiți a se supune trufaților Greci ce veneau acuma, furioși pentru încercata lor deposedare, să se vâre încă mai adânc în inima mănăstirilor, din care primul vânt al reîntregirii vieții româ-

¹⁴ *Memoriu în cauza mănăstirilor închinale din Moldova*, reproduc în *Foiletonul Zimbrului*, No. 41 și 42 pe 1855 și în *Uricar*, IV, p. 429.

¹⁵ Pentru rânduirea egumenilor pământeni în Muntenia, vezi firmanul Porței din 1826, *Uricarul I* (ediție II), p. 165. Pentru Moldova vezi anaforaua și hrisovul din acelaș an. *Ibidem*, p. 372. Asupra spitalului de ciumați, vezi *Insemnare a călătoriei mele*, Constantin Radovici din Golești, Buda, 1829, p. 61.

¹⁶ Ch. Martens et Ferd. de Cussy, *Recueil manuel et pratique de traités, conventions et autres actes diplomatiques*, Leipzig 1846, III, pag. 33.

¹⁷ Firmanul în *Uricarul*, V, p. 20.

nești păruse că voiește să-i desrădăcineze”¹⁸. Totuși mănăstirile fură îndatorite a spori suma, cu care ele contribuiau la întreținerea școalelor, dela 5000 la 25.000 lei pe an.

Tot pe atunci, în cel de pe urmă an de domnie al primului domn pământean și în ajunul războiului ce se sfârși prin pacea de Adrianopole, Gheorghe Asachi aduce dela Viena un document găsit la un anticar, document emanat dela domnul Moldovei Gheorghe Ștefan, urmașul lui Vasile Lupu, și care constata că întemeetorul școalei din Trei-Erarhi înzestrase această creațiune cu trei moși: Răchitenii, Tămășanii și Juganii din județul Romanului¹⁹. Epitropia școalelor, în care pe lângă Asachi, mai erau membri Constantin Mavrocordat, Mihai Sturza și mitropolitul Veniamin, văzând că școalele dispăruse aproape cu desăvârșire din Moldova, cele grecești ne mai fiind deschise, iar școala lui Asachi și seminarul dela Socola ne mai fiind, cere dela Ioniță Sturza, întemeindu-se pr hrisovul descoperit, ca „în mănăstirea Trei-Erarhi, anume în casa și pe așazământul învechit al fericitului întru pomenire domnului Vasile Voivod, unde de când ne aducem aminte a urmat o școală obștească, să se statornicească în acea casă o școală normală și o gimnazie, cătră care mai în urmă să se adaugă un curs de filosofie și de pravile”²⁰. De oarece moșiile nu puteau fi redobândite pentru școală, decât prin un proces cu călugării greci, epitropia deschide pricina care se sfârșește tocmai în anul 1846, în folosul școalei²¹. La cel întâiu esamen la care sta față și mitropolitul Veniamin, egumenul grec, ne respectând superioritatea ierarhică, „întră în miezul adunării, spre a arunca afurisenia în contra acestei închipuite uzurpări a drepturilor sale; dar zelul său nechibzuit i atrase îndată o fulgerătoare apoplexie”²².

Dacă mănăstirile fusese înapoite călugărilor greci, ei nu se mai putură bucura ca până atunci de liniștita lor stăpânire; căci Românilor li se deschisese ochii, și silințele lor vor spori de acuma din an în an, spre a relua urieșele avuții din mâna acelora, pe care ei îi credeau, că fără drept le dețin.

Această tendință se arată chiar în anaforaua divanului care referează domnului asupra restituirii mănăstirilor în urma intervenirii rusești. Divanul anume cere impunerea unor condiții la această restituire, anume: călugării să înfățoșeze în scurt timp adunării obștești, hrisoavele și documentele, spre

¹⁸ Comp. *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 16—17.

¹⁹ *Uricarul*, III, p. 279. Hrisovul original al lui Vasile Lupu nu se mai găsește; a fost tăinuit de călugării greci.

²⁰ Anaforaua în *Uricar*, III, p. 34.

²¹ Anaforaua din 1846. *Ibidem*, IX, p. 61. Cf. Asaki, *Chestia învătăturei*, p. 84: „Referendarul (Asaki) s'a investit cu plenipotență, spre a reclama prin canalul tribunalelor, punerea în lucrare a accstor dăinuiri”.

²² Asaki, *Ibidem*.

a se urma întocmai după ele; moșiile să se deie prin mezat, și contractele să fie făcute de egumeni, de epitropi și de boierii inspectori; pădurile să nu fie supuse tăierii. Pe lângă aceste, adaugă anaforaua, fiindcă mai toate zidirile sfințite se află în cea mai ticăloasă stare și fiindcă mănăstirile sunt îngreuiate cu datorii făcute de egumenii greci de mai înainte, să se întrebuinteze venitul a trei ani următori la repararea sau clădirea din nou a zidurilor și la plata datoriilor; ca egumenii să fie îndatoriiți a păzi cu sfințenie așăzămintele de dăruire; ca regulele monahicești să se țină cu de a măruntul, după voința ctitorilor, și pentru aceasta egumenii să fie neconținut sub privigherea de aproape a epitropilor și a boierilor inspectori”²³.

În Aprilie 1828, Rușii ocupând Principatele, rânduiesc o comisie compusă din cler și boieri pământeni care să reguleze înapoierea mănăstirilor²⁴.

Comisiunea cere dela ocârmuirea rusască îndatorirea egumenilor la primirea condițiilor fixate prin anafora. Dar turburările vremilor fac peste puțină îndeplinirea acestei cereri. Egumenii greci reintrați în stăpânire, nu înfățoșază documentele, nu repară clădirile, nu plătesc datoriile, și urmează înainte cu exploatarea avuțiilor bisericești numai în folosul lor personal sau al locașurilor din jos.

Totuși Rusia înțălese că trebuia să împace două interese ale ei, tot atât de mari: acela de a nu jigni biserica grecească și acela de a nu-și înstrăina poporația română ce intrase dela 1828 sub a ei directă proteguire, ba chiar sub a ei ocârmuire. De aceea vedem, că Regulamentele Organice din ambele țări primesc, în dispozițiile lor, cererile de căpitenie făcute de boieri, prin anaforaua din 1828. Așa Regulamentul Munteniei, la articolul 123, prevede, ca „mitropolia, episcopiiile, și toate mănăstirile închinatăe la cele străine, sau neînchinatăe, vor contribui la cheltuelile statului, pentru așăzări publice și pentru faceri de bine, cu o a patra parte a veniturilor lor, din avuturile nemîșcătoare ce vor avea. Articolul 174 lămurește încă această dispoziție, în înțălesul, că „primirea care se va face pe sama statului din a patra parte a veniturilor eparhiilor și a mănăstirilor, nu desputernicește întru nimic dreptul nedăjniciei al proprietăței, pentru că ctitorii lor, adevărații proprietari ai

²³ Extras din anaforaua citată în Memoriul din foiletonul Zimbrului, reproduc și de *Uricarul*, IV, p. 432.

²⁴ Mănăstirile nu fură îndată înapoite. Românii făceau greutăți. În 1828 și 1829 se găsesc repetate ordine p. restituire care se îndeplinește tocmai în 1830. Vezi trei acte, în *Memoriul ministeriului de externe*, Buc. 1863, p. 141. Grecii pretindeau că ei fusese reintegrați încă din 1828, C. Negri din contra susține cu mai mult cuvânt, că restituirea nu se îndeplinise decât după pacea de Adrianopole. *Réponse au Mémoire de l'arhimandrite Germanos*, Oct. 1865, Constantinople, p. 44.

acestei averi, nu le au hărăzit la aceste eparhii și mănăstiri, decât numai sub introducerea condiției ajutoare de seminarii, de scoale și de alte așazăminte publice de bine-facere; care va să zică, aducându-se la cele dintâiu ale lor așazământuri, se împlinește dorința ctitorilor”²⁵.

Regulamentul Organic al Moldovei conține dispoziții întru câțva deosebite de acele cuprinse în Regulamentul muntean. El prevede, prin articolul 416, ca „o comisiune alcătuită din patru persoane bisericești și patru boieri, sub președința mitropolitului să înscrie averile fiecărei mănăstiri; să regularisască a lor ocârmuire și să adevériască totimea veniturilor asupra cărora se va lua o parte ce este hotorâtă (fără a se spune cât, ca la Muntenia), pentru ținerea așazământurilor de facere de bine, precum: seminarii, scoale publice și altele. Cătră această comisiune, să va adăugi, pentru mănăstirile închinete la părțile din jos, patru părinți vechili acelor locuri, cătră care aceste mănăstiri sunt închinete, și în privința trebuinței de a se desființa fără interzicere abuzurile acum înrădăcinate și de a se regularisi ocârmuirea averilor acestor mănăstiri, comisiunea aceea va cerceta dieturile și acturile originale atârnoate de deosebitele dăruiri, precum și scoposurile și condițiile începătoare ale dăruitorilor, și cu ajutorul Curței proteguitoare, va închea proiecturi de îmbunătățire spre îndeplinirea lor”²⁶.

Mănăstirile moldovene sunt și ele declarate prin articolul 79 ca scutite de dări, adăugându-se și pentru ele aproape aceleași cuvinte asupra condițiilor și scopului dăruitorilor. Kisseleff, ca în toate, așa și în această afacere, se arăta favoritor țărilor române. Prin un ordin către consiliu administrativ din 11 Noembrie 1833, el cere să se iee măsuri pentru a se împiedeca egumenii greci de a arenda moșiile cu scăzământ și cu condiția de a încasa câștiul pe trei ani înainte, cum o făceau, spre a înlătura legea care-i oprea de a îngreuia mănăstirile cu datorii²⁷.

Insamnată este împrejurarea ca Regulamentul Organic al ambelor țări, făcut sub oblânduirea, cu învoirea și chiar cu impunerea Rusiei, prevede, însuș în clauzelele apărătoare ale

²⁵ *Analele parlamentare ale României* I, 1890, p. 172. Mitropolitul și episcopii Munteniei căutase să apere poziția mănăstirilor nelchinete, cerând la votarea art. 67 „despre veniturile statului”, unde se prevede că acest sfert să intre în veniturile statului, ca întâi să se citească cuprinderea ctitoritășilor documenturi și apoi să se hotărască participarea de a patra parte a veniturilor”. (*Ibidem*, p. 557). Pentru mănăstirile închinete care erau mai toate îndatorite a da numai prisosul de venituri locurilor sfinte, cererea reprezentanșilor clerului muntean, constituia o apărare.

²⁶ Această dispoziție e reproducă în chip identic de art. 362 al Regulamentului muntean; deosebirea stă numai în dispozițiile art. 123 și 174 reproduce mai sus.

²⁷ Ordinul în *Memoriul* lui C. Negri, p. 89.

drepturilor mănăstirilor, că averile le fusese dăruite cu *condiția de a îndeplini scopuri de binefacere și că de aceea ele sunt aparate de alte dări, fiind că au de suportat anumite sarcini*. Neîmplinirea acestei îndatoriri a dăruirii moșiilor către mănăstiri va fi argumentul de căpitanie pentru luarea lor pe sama statului român, și este însămnat faptul că acest argument a fost consfințit și primit de mai înainte de puterea aceea care avea cel mai mare interes, în apărarea comunităților religioase grecești.

Kisseleff patronul Regulamentului Organic, avea toată dorința, ca dispozițiile cuprinse în a lui legiuire să nu rămână literă moartă. El voește deci să pună lucrurile la cale, prin o împăcare și cere patriarhilor din Constantinopole, Alexandria, Antiohia și Sf. Munte, ca să trimită reprezentanți care să se întâlnească cu o comisie din țară, compusă din secretarul de stat Barbu Știrbei și generalul Mavros. Înțelegerea însă nu putu izbuti, din cauză că Grecii refuzau orice condiție și se aparau cu argumentul, că „mănăstirile sunt averi ale sfințelor locuri și că numai ele pot face cu acele averi orice vor vroi, ne având a da samă nimăru; că nu cunosc alte îndatoriri, afară de acele care se ating de slujba dumnezeiască în biserica fiecărei mănăstiri”²⁸. Părerea reprezentanților români este tot atât de originală, pe cât și de întemeiată, anume: că „întrucât sfințele locuri nu voiesc să se supună dispozițiilor Regulamentului Organic, apoi ele să iee veniturile mănăstirilor ce le sunt închinat, după pravilele și obiceiurile celor de mai înainte Regulamentului Organic și să lese, pe sama statului, prisosul folosurilor ce au izvorât pentru proprietăți din nouele întocmiri”²⁹. Și deosebirea era însămnată; dela 605 mii de lei, se urcase venitul moșiilor mănăstirilor închinat din Muntenia, de odată la 1.400.000 de lei³⁰.

Cu toate aceste puternice întâmpinări, curtea ruscă învoiește patriarhilor ca, în vederea reîntocmirii mănăstirilor, să fie scutiți pe 10 ani, de întreținerea așăzămintelor de binefacere și deci de orice ajutor către statul român, ceace lasă chestiunea mănăstirilor închinat, în pace aproape deplină până în 1843³¹.

Pe timpul lui Alexandru Ghica nu se face mai nici un

²⁸ Raportul lui Mavros și Știrbeiu din 27 Mai 1833, în Cesar Bolliac, *Mănăstirile închinat din România* București, 1862, p. 37.

²⁹ *Ibidem*, p. 40. Kisseleff văzând că această comisie n'a eșit la nimic, rânduește o a doua, mai mare, în care intră și consiliul de miniștri; dar nici această comisie nu iese la nici un capăt. Și ea repetă argumentul celei dintâi. Vezi jurnalul din 7 Iunie 1833. *Ibidem*, p. 57.

³⁰ Raportul comisiei ecleziastice, din 22 Februarie 1834, *Ibidem*, p. 69.

³¹ *Mémoire de prințul N.*, publicat în *Foiletonul Zimbrului*, reprodus de *Uricarul*, IV, p. 434.

demers în afacerea mănăstirilor închinat, de și domnul a fost îmboldit spre aceasta, de mai multe ori de către obșteasca adunare. Așa prin ofisele ei din 3 Iulie 1837, 11 Iunie 1838, și 21 Decembrie 1839. În unul din ele, acel din 1838, adunarea arată, că „nu a rămas multă vreme a se împlini 10 ani dela înființarea Regulamentului (acei 10 ani de scutire), când pot chiriarhii mănăstirilor să socotească ca un drept, lăsarea în nelucrare a drepturilor vechi și legiuite”³². În urma acestor repetate deșteptări, Alexandru Ghica trimite consulului rusesc, baronul de Ruckmann, o notă, în care arată, că „delegații sfintelor locașuri, neputându-se nici odată înțâlege cu comisia numită de guvern, purtarea trebilor averilor ce aparțin mănăstirilor închinat rămâne încă în prada tuturor abuzurilor care au predominat în această parte a administrației, și casele publice și de bine facere sunt astăzi lipsite de un ajutor, de care se bucurase în totdeauna. În anul 1836, aceste case aveau de luat 430.873 de lei, sumă ce să află în buget în sarcina vistieriei, și aceste rămășiți de atunci s’au tot îngrămădit”. În o altă notă către Butenieff, Alexandru Ghica este încă mai limpede. El spune, că „egumenii greci, din depozitari contabili, s’au ridicat în proprietari desăvârșiți, astfel încât căutarea averilor mănăstirești rămâne tradată bunului lor plac și lăcomiei lor. De când li s’a admis terminul de 10 ani, pentru reîntocmirea mănăstirilor, ei refuză nu numai de a se supune îndatoririlor ce le sunt impuse prin Regulamentul Organic, dar chiar de a îndeplini pe cele vechi conținute în hrisoavele lor de întemeiere. Ei merg chiar mai departe, refuzând intervenirea legiuită a ocăruierei în purtarea trebilor averilor mănăstirești, și i tăgăduesc chiar dreptul de supraveghere care i este de atribuit prin arătările cele mai formale”³³. Ghica să hotărise a face acest pas, mai mult pentru a se acoperi față cu adunarea, de oarece tocmai pe atunci începuse desbinarea între el și reprezentarea țării³⁴. Observațiile lui Ghica rămân însă nebagate în samă; ba călugării greci fac un pas însămnat în încălcarea drepturilor țării, instituind o epitropie a locașilor sfinte care să subtrăgă cu totul pe egumenii greci dela jurisdicția bisericească a țării³⁵.

b) Dela Bibescu până la Vodă Cuza. — În anul 1843, împli-

³² Bolliac, *Mănăstirile închinat*, p. 76. Oficiile la p. 72, 75 și 77.

³³ Note du prince Ghica au baron de Ruckmann du 19 Juillet 1838 și Note du même à M. Boutenieff du 15 Novembre 1839, în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 94—96.

³⁴ *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XI, p. 133.

³⁵ Instrucțiile lui G. Bibescu către Aristarhi-Bei, *Domnia lui Bibescu, Corespondență și documente 1843—1856 de principele G. Bibescu*, București, I, 1893, p. 132.

nindu-se cei zece ani de scutire, principele Gheorghe Bibescu deschide focul, prin o scrisoare către ministrul rusesc, comitele de Nesselrode, din 20 Mai 1843, în care spune, că „în chestiunea locurilor sfinte e vorba de a 5-a parte a moșiilor țării, cele mai frumoase și mai mănoase, de care comunitățile grecești caută să o desmoșteniască în folosul lor. Nu știm adaugă principele, ceace vor deveni din întâmplare într'o zi aceste comunități. Cât despre legăturile ce unesc acest principat cu împărăția Rusiei, e mai mult decât sigur, că timpul nu va face decât să le răstrângă, și s'ar putea întâmpla să se nască odată păreri de rău, pentru prea marea bunăvoință ce s'a arătat în această împrejurare către locurile sfinte”³⁶. În un memoriu, adaus de Bibescu pe lângă scrisoare, el întărește argumentul comisiunei din 1833, că „acum după introducerea Regulamentului Organic, ale căruia dispoziții privitoare pe mănăstiri, călugării greci nu voiesc să le recunoască, veniturile averilor lor s'au împătrit, și că deci fără nici un cuvânt, ei vrau să beneficieze de roadele unei stări de lucruri, pe care nu voiesc să o primiască”³⁷.

Cabinetul rusesc răspunde prin un alt memoriu în care el cearcă a împăca pretențiile protivnice. Acest memoriu însă, în totul favorabil călugărilor, recunoaște, că proprietățile din Țara Românească sunt ale lor și le dă dreptul de a trimite, în fiecare principat, câte un exarh care să aibă suprema autoritate asupra mănăstirilor închinat³⁸.

Bibescu răspunde acestui memoriu, prin niște observații trimise comitelui de Nesselrode, în 20 Septembrie 1843, în care el arată, că „dacă s'ar totelera trimiterea de exarhi supraveghetori greci, s'ar știrbei autoritatea domnului și a mitropolitului, spre marea daună a ordinii legale și s'ar introduce un stat grecesc în statul românesc”. Principele, amărât de pretențiile Grecilor și de sprijinul pe care îl găseau la Petersburg, sfârșește memoriul său cu cuvintele, că „chinoviile grecești ar trebui să simtă, cât este de desgustător pentru ele și pentru sfânta noastră religie, ca mănăstirile consacrate la începutul pietăței și bine-facerei, să nu mai fie decât un obiect de precupeție scandaloasă și să înfătoșeze numai niște triste singurătăți, unde abia se mai găsește câte un servitor care să celebreze oficiul divin”³⁹ !

Grecii formulează pretențiile lor care se prevedeau încă din memoriul rusesc, în chipul următor : 1) că ei consimt la arendarea prin licitație a moșiilor, însă numai sub suprave-

³⁶ *Ibidem*, p. 88.

³⁷ *Ibidem*, p. 89.

³⁸ *Memoriul rusesc, Ibid.*, p. 93.

³⁹ *Al doilea memoriu al lui Bibescu. Ibid.*, p. 101—107.

gherea consulilor rusești și fără vreun amestec al autorităților țării; 2) se îndatoresc a săvârși reparațiile până cel mult în termenul de 10 ani (altul decât acel ce se sfârșise în 1843), sub controlul consulatului rusesc și iarăși fără supravegherea autorităților pământene; 3) oferiau a da pe fiecare an 1.000.000 de lei statului român, cu condiție de a fi liberați de orice alte îndatoriri întru întreținerea stabilimentelor de binefacere⁴⁰. Grecii se credeau, și erau până la un punct, ghibaci în propunerile lor: măguliau pe Ruși și înlocuiau un control serios al unei părți interesate, cu unul de formă al unui al treilea care nu avea nici un interes la efectuarea lui.

Principele Bibescu răspunde acestor pretenții, prin un nou memoriu din Aprilie 1844, în care, după ce revine asupra principiului susținut în întâmpinările lui de mai înainte, consimte a jârfti chestia bănească și a se mulțumi cu a patra parte din veniturile moșiilor, iar celelalte trei părți să fie puse la dispoziția sfințelor locuri, rămânând ca ministerul rusesc să reguleze întrebuintarea lor, după cum va socoti de cuviință. „Până acuma, urmează principele, veniturile să urcă la 3.000.000 de lei, din care locurile sfinte, profită numai de a patra parte, iar restul se rătăcește dela destinația lui, prin tot felul de mijloace. Adjudecația publică va urca veniturile la 5.000.000. Scoțând a patra parte vor rămânea 3.750.000 de lei, de care se vor folosi sfintele locuri, fără a se mai absorbi sume însemnate în profitul personal și imoral a o mulțime de indivizi lacomi, precum se urmează până azi”⁴¹.

Dacă însă Bibescu părăsia chestia bănească, el urmează înainte a susținea drepturile țării. Prin un alt memoriu, din 24 Decembrie 1844, el cere, ca „să fie comunicate guvernului, condițiile arendărei, spre a le uniformiza pentru toate mănăstirile și a pune un capăt jafurilor nerușinate ale arendașilor ce vin, sub falsul nume de egumeni, și despoae fără teamă și fără mustrare de cuget, mănăstirile precum și pe țărani, locuitorii lor care cu toate aceste nule sunt robi. Despre scopurile călugărilor, ele se pot videa din protestul rădicat de ei contra două măsuri luate de ocârmuirea Moldovei: emanciparea Țiganilor și apărarea pădurilor, măsuri care făceau onoare civilizației, dar pe care călugării, orbiți de interesul personal, nu puteau să le priceapă. Principele adauge, că în sufletul și conștiința lui, consideră cauza Principatelor ca foarte dreaptă: că dorința secretă a inimei lui, care ar scuti și pe cabinetul imperial de încurcături, ar fi de a se determina sfintele locuri,

⁴⁰ Depeșa lui *Nesselrode* către *Daschkoff* consul general al Rusiei la București, 28 Decembrie 1843, *Ibid.*, p. 113. Comp. un lung memoriu al călugărilor către curtea rusească din 3 Octombrie 1843 în *Bolliac*, *Mănăstirile din România*, p. 173.

⁴¹ *Domnia lui Bibescu* (citată în nota 35) p. 120.

să renunțe la orice pretenții, dându-li-se odată pentru totdeauna o sumă de câteva milioane. Dar spre a se ajunge aici, ar trebui ca sfințele locuri să piardă mai întâiu orice iluziune, că s'ar putea vreodată realiza scopurile lor, adică să nu mai poată nădăjdui în protecția împărătească”⁴². Mai adaugă principele, într'un alt raport, că „dacă ar fi să se limpezască numai chestia bănească, s'ar putea ajunge la înțelegere dar călugării greci au ridicat pretenții noue. Voesc să înființeze un guvern ecleziastic neatârnat de guvernul român; să despartă pământul și pe țaranii români în două părți, una atârnată de guvern, cealaltă de roua autoritate clericală, stare de lucruri care va aduce neaparat mii de conflicte și mii de complicații nedescurcabile”⁴³.

Observăm că prin aceste acte, principele Bibescu formulează, pentru prima oară, ideea secularizării, adică a înlăturării desăvârșite a călugărilor greci, în schimb pentru o sumă bănească, idee la care trebuia la sfârșit să ajungă deslegarea acestei încurcate chestiuni.

Ceeace aduce însă pe călugări la desperare contra lui Bibescu, este faptul că domnul, voind să impună arendașilor (egumenilor) greci, în contractele de arendare, oarecare poziții ocrotitoare pentru țărani, iar egumenii refuzând acele condiții într'un mod sumet, principele dă pe doi din ei afară din țară⁴⁴, act de autoritate ce, pe deoparte, arăta că poporul român avea conștiința drepturilor sale; pe de alta însă, avu de efect a încorda și mai mult relațiile între locurile sfinte și țările române.

Bibescu, în acelaș timp, mai face și alte acte autoritare față cu călugări greci. Așa el oprește pe toți egumenii tuturor mănăstirilor, atât pământene cât și închinete, a mai da locuri cu embatic, fără știrea ocârmuirii. În 1845 el iea o măsură mai radicală: desființază epitropia sfântului mormânt, „înțelegând că acea epitropie ce voiește să-și însușască drepturi împotrivoare atât pravililor vechi cât și drepturilor oblăduirii, este una din acele abuzive înouri care sau introdus în ocârmuirea mănăstirilor închinete în acești din urmă ani”. În 1847, Bibescu propune, și adunarea încuviințează în unanimitate, legea pentru desrobirea Țiganilor mitropoliei, episcopioilor și tuturor mănăstirilor și metoacelor de obștie, întinzând bine înțales măsura și asupra mănăstirilor închinete, cu toate protestările ridicate de călugări, când cu desrobirea din Moldova⁴⁵.

⁴² *Ibidem*, p. 122-126.

⁴³ Scrisoarea lui Bibescu către Nesselrode, 13 Iulie 1844, *Ibid.*, p. 127.

⁴⁴ Instrucțiunile lui Bibescu către Aristarhi-bei 1845. *Ibid.*, p. 133. Decretul de expulsare din 2 Februarie 1845. *Ibid.*, II, p. 158.

⁴⁵ Legea pentru embaticuri 15 Mai 1843. *Ibidem*. II, p. 114; desființarea epitropiei. *Ibidem*, II, p. 157; desrobirea Țiganilor, 11 Februarie 1847, *Ibidem*, II, p. 293.

Desbaterile cu curtea proteguitoare nu împiedecau deci pe autoritățile țării române, să facă să simtă călugării greci, că nu ei erau stăpâni în țară. Așa se va urma neconținut până la sfârșitul acestei chestiuni. Se va discuta mult; dar se va făptui și mai mult, și mai ales și mai temeinic și se va câștiga tărâm, pas cu pas, până la a ei desăvârșită deslegare, tot în protiva voinței, cel puțin formale, a puterilor, ca și în chestia unirei. *Audaces fortuna juvat* a fost lozinca poporului român; însă îndrăzneală cu chibzuință.

În 1847, adunarea încurajată prin măsurile luate până atunci, trimite domnului un raport în care, arătând trista stare, în care se află mănăstirile închinată, cere, ca „prisosul veniturilor ce au izvorât la toate proprietățile, precum și la ale mănăstirilor, din dispozițiile Regulamentului Organic, cu desvoltarea comerțului și întocmirea orânduelilor proprietărești, să se adune pe sama casei centrale, ne fiind cu drept a se lăsa în răua întrebuițare acelor ce le cărmuesc astăzi”. Domnul neîndrăznind să meargă atât de departe, răspunde, că „precum a stăruit până acuma, așa va face și de acolo înainte, așteptând cu toată încrederea ce urmează să avem întru dreptatea unei înalte chibzuiri”⁴⁶.

Nici ocârmuirea Moldovei nu stătuse în nelucrare. În 1843 i se comunică de către guvernul rusesc, că el a oferit sprijinul său locurilor sfinte, cu următoarele condiții: 1) să consimtă la arendarea moșiilor prin mezat dela 1852 înainte; 2) până atunci să isprăvească reparațiile, dându-li-se un nou termen de 10 ani, în care răstimp să fie scutite de orice contribuție către țară⁴⁷; 3) să deie 2.000.000 de lei subvenție pe an așă-zămintelor de binefacere. Curtea rusască găsește, că aceasta este ultima concesie ce se poate face locurilor sfinte. Dacă ele nu ar primi propunerile până la Noembrie 1843, i va părea rău, că nu va putea mai mult să împiedice pe gospodar a aplica măsurile Regulamentului Organic.

Mihai Sturza stăruiește tocmai în aplicarea acelor dispoziții, cu atât mai mult că grecii, neprimind propunerea rusască până la termenul fixat, el avea tot dreptul să ceară aplicarea sancțiunei. Și Sturza arată, ca și autoritățile din Muntenia, că „de și Regulamentul dispune să se deie o parte din veniturile moșiilor mănăstirilor închinată așă-zămintelor de binefacere, călugării Greci, cu toate că se folosesc de toate sporirile provenite din îmbunătățirea stărei țării, prin aplicarea Regulamentului, nu s'au supus la sarcinile ce-i privea. Această

⁴⁶ Raportul adunării și răspunsul domnitorului. *Ibidem*.

⁴⁷ Memoriul de la Buyuk-Dere 1843, în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 139. Cf. Bolliac I. c., p. 227.

stare de lucruri lovia cu atât mai mult în cugetul public, cu cât în 1844 se secularizase averile episcopiilor și mănăstirilor pământene, lăsându-le o parte din venituri, iar prisosul se vărsa în casa statului, pe când mănăstirile închinete s'ar afla în aceeași stare de destrăbălare ca și mai înainte. Testamentele de dănuire nu s'au înfățișat; subvenția legală tot nu s'a plătit; starea materială a mănăstirilor a ajuns îndestul de ticăloasă; împosuirile de moșii se urmau tot prin contracte private; cea mai mare parte din egumeni sosiau în Moldova, aducători de contracte de împosuire care cuprindeau cesia către ei a tuturor proprietăților, pe care apoi le subimpesuiu în folosul lor. Ținând numai la folosul bănesc, egumenii lăsau în părăsire interesele spirituale; pădurile erau pustiete; zidirile cădeau în ruină; avuțiile se îndosiau la moartea egumenilor; iar mănăstirile se alegau numai cu datorii".

În 1844 Sturza emancipează pe Țiganii mănăstircști, cuprinzând în măsura lui și mănăstirile închinete. El mai oprește tăierea abuzivă a pădurilor mănăstirești, fără deosebire. În 1845 departamentul averilor bisericesti cere, prin o anafora întărită de domn, ca egumenii mănăstirilor închinete să fie împuterniciți în a lor însușire cu cărți domnești, slobozite prin departamentul averilor bisericesti⁴⁸.

În 1847 domnul impune mănăstirilor închinete o dare de 10.000 de galbeni, pentru apărarea de holeră. În 1848 se hotărăște o măsură provizorie în Constantinople, anume ca să se înceapă sistemul mezatului dela 1852 înainte, prin concursul autorităților locale, și să se dea ambelor țări române câte o subvenție de 30.000 de galbeni. Sturza protestează contra acestei hotărâri, spunând că garanția mezaturilor, desbinată de principiul părții proporționale, ar jigni interesele țării, întrucât prin mezat era să se urce neconținut venitul averilor, pe când subvenția era să rămâie statornicită tot la 30.000 de galbeni⁴⁹.

Revoluția din 1848, rodul izbucnirii simțământului național, nu putu să nu atingă și chestiunea mănăstirilor închinete. Atât *Proclamația dela Islaz* a lui Heliade Rădulescu cât și *Dorințele partidei naționale din Moldova* ale lui Mihail Kogălniceanu, conțin între altele, în programul lor, și secularizarea averilor mănăstirești. Tot pe atunci Costache Negri, în un banchet dat la Paris de emigrați și studenți, în ziua de 27 Decembrie 1848, vorbind într'un toast de mănăstirile închinete, exclamă : „dar bun este D-zeul părinților noștri ! Veni-va

⁴⁸ *Manualul administrativ*, II, p. 300.

⁴⁹ Toate aceste știri asupra acțiunii din Moldova sunt luate din *Folletonul Zimbrului* reprodus de *Uricarul*, IV, p. 440—443.

odată ziua dreptății, unde fiecare va rămânea cu ale sale”⁵⁰. Nu știa Costache Negri, când rostia această dorință, că el tocmai era menit a pune mai ales umărul, întru mântuirea poporului român de asuprirea călugărilor greci.

După încetarea tulburărilor războinice, sub domnia lui Barbu Știrbeiu și Grigore Ghica, împlinindu-se din nou termenul de 10 ani, încuviințat de a doua oară călugărilor greci, pentru aplicarea sistemului licitației și săvârșirea reîntocmirii mănăstirilor, moșiile lor se arendează pentru întâia oară prin mezat public, în 1851 urcându-se în chip înșămnat veniturile lor. Așa în Moldova se ridică venitul total, dela 90.000 la 173.000 de galbeni adecă aproape la îndoit⁵¹, și tot așa și în Muntenia.

În urma acestei urcări, până la un punct neașteptată de însuși curtea rusească și adusă prin o măsură cerută cu atâta stăruință de țările române, cabinetul de Petersburg găsește de cuviniță, de și tot sub o formă blândă, de a stăruii mai cu energie, ca locurile sfinte să primiască condițiile următoare care raspundeau numai în parte acelor cerute de ocărnuirile române, anume: 1) arendarea moșilor prin mezat; 2) reținerea unui sfert în folosul așăzămintelor de bine facere și 3) alcătuirea unei comisiuni însărcinate cu cercetarea tuturor neînțelegerilor dintre autoritățile române și locurile sfinte. Nota rusască atrage luarea aminte a călugărilor, asupra sporului înșămnat de venituri izvorât din aplicarea Regulamentului Organic, și cere ca ei să se supună și îndatoririlor impuse de acea legiuire — tot argumentul comisiunei din 1833. Călugării greci se temeau mai ales de arendarea, sub privigherea autorităților pământești, văzând în această măsură o știrbire a *dreptului lor de proprietate*⁵². Și ei s’ar fi supus condiției bănești; dar voiau să-și păstreze *dreptul*, și tocmai acest drept de proprietate suprem și necontrolabil îl tăgăduise dela început țările române. În jurul chestiei de drept se învârteau deci desbaterile și lupta.

Știrbeiu și Ghica urmează mai departe a sprijini interesele românești în afacerea mănăstirilor închinată, cu toate greutățile prin care trec țările lor. Așa Știrbeiu cere dela Poartă, atât direct prin o scrisoare către vizir, cât și prin instrucțiuni către Aristarhi-bei, agentul grec al țărilor române la Constan-

⁵⁰ I. Heliade, *Mémoire sur la Régénération roumaine* Paris 1851 p. 68; M. Kogălniceanu *Dorințele partidei naționale din Moldova* Ian. 1848, Punctul 28; *Foaia societății pentru literatură și cultura română în Bucovina*, V, 1868, p. 144. Comp. Al. Papadopol Calimah, *Amintiri* (Manuscris în Academia română), p. 363.

⁵¹ *Foiletonul Zimbrului* citat. *Uricarul*, IV, p. 443.

⁵² Copie d’une instruction du ministère impérial à M. Ozerow, 23 Mai 1862 în *Mémoire sur les couvents roumains*, Bucarest, 1863, p. 145.

tinopole, ca să se învoiască luarea celei a patra parte din veniturile mănăstirilor închinat, starea disperată a finanțelor țării cerând numai decât această împărțășire a mănăstirilor închinat la greutățile ei, cu atât mai mult că, dela 1828, mănăstirile închinat au fost ca și scutite de contribuția ce o dădeau mai înainte, cu toate că în urma reorganizării țării, veniturile lor se înzecise; dar călugării trăgându-neconținut tratările de punere la cale și obținând termine de prelungire a îndatoririi de a contribui, se subtrăsese, prin această manoperă, dela orice fel de îndatorire. Lucrul era cu atât mai nedrept, cu cât Regulamentul Organic prevedea contribuirea lor cu o a patra parte din venituri, și dacă mănăstirile refuzau a se supune acestei dispoziții, era și drept ca ele nici să se folosască de sporul înșămnat de venituri ce isvorise pentru averile mănăstirești din aplicarea Regulamentului Organic. Principele impunea lui Aristarhi, să nu primească cu nici un preț vre o sumă fixă de despăgubire, ci să mănțină cu tărie principiul proporționalității contribuției cu cifra veniturilor. Principele dă termen de două luni, dela August 1855, pentru îndeplinirea de bună voe, a acestei obligații, amenințând la din contra cu execuția. Totuși execuția nu se face, și mănăstirile rămân tot în starea de mai înainte, îmbuibate de bunuri și nesupuse la nici o îndatorire⁵³.

În Moldova, Grigorie Ghica, cu prilejul arendării prin mezat a moșiilor și al sporului înșămnat de venituri, observă, prin un memoriu adresat Porței, că „de și adjudecarea a îndoit venitul mănăstirilor, partea fiscului a rămas tot ca în vechime, precum și starea personalului și cea materială a bisericilor. Din toate foloasele ce a produs adjudecarea, rămâne numai creșterea veniturilor în favoarea comunităților”. Ghica cere deci, să se fixeze următoarele condiții locurilor sfinte: 1) egumenii să se aleagă de cătră delegații sfintelor locuri, în unire cu mitropolitul țării și cu capul departamentului bisericesc; 2) proprietățile mănăstirilor se vor arenda prin licitație publică, de cătră guvernul local, în prezența delegaților locurilor sfinte; 3) o a patra parte din veniturile mănăstirilor se va lua de fiscul local pentru așezămintele de folos obștesc; altă a patra parte va sluji la plata servitorilor bisericești; iar jumătatea ce va rămânea va fi în folosul comunităților⁵⁴. Ghica trimite în Constantinopole pe Coastache Negri și pe Dimitrie Rallet, ca să sprijine și oral drepturile Moldovei.

⁵³ Vezi o serie de acte dela 13 Iunie 1853 până la 14 Sept. 1856 în *Mémoire avec pièces justificatives* par C. Negri, Constantinople, 1865, p. 97—105. Tot Știrbeu protestează în 1851 contra titlului de proprietari ce-l iau călugării, arătând că ei nu pot nici vinde nici ipoteca imobilele, și că prin urmare nu sunt proprietari. Scrisoarea lui Știrbeu din ¹⁹ ²⁵ Decembrie 1851 în *Românul* 23 Martie 1862. La acest argument, Grecii răspund, că nici minorii, nici femeile măritate, nu pot vinde nici ipoteca, fără ca să li se conteste proprietatea.

⁵⁴ Un memoriu anonim de pe timpul lui Ghica în Bolliac I. c., p. 237.

În divanurile ad-hoc, chestia mănăstirilor închinată ieă următorul demers. Prin firmanul hotărâtor al felului alegerii membrilor acelor adunări, se dispunea între altele, ca egumenii mănăstirilor închinată să trimită și ei doi deputați. Aceste mănăstiri refuză însă împărțirea lor la lucrările divanurilor, din pricină, că nu voiau, prin prezența lor, să consfințească niște măsuri protivnice patronilor lor⁵⁵. Dacă însă egumenii se temeau să iee parte la desbaterile unor adunări, pe care le știau protivnice pretențiilor lor, aceste adunări, însăși, adică numai divanul Moldovei, de oarece acel din Muntenia nu se ocupă decât de cele patru punte⁵⁶, nu se sfiiră de loc a rosti încă odată, cu autoritatea lor de reprezentante ale voinței întregii țări, socotința lor în afacerea mănăstirilor închinată. Chestiunea vine pe tapet, cu prilejul propunerilor clerului care, la punctul 7, prevedeau : ca „fondul clerical atât al episcopioilor, al mănăstirilor fără deosebire și al schiturilor, cât și al bisericilor de mir, să formeze o singură casă, supusă la controlul sinodului ca proprietar al bisericei”⁵⁷. Asupra acestei propuneri, Kogălniceanu luând cuvântul arată mai lămurit, în cotro tindea rostirea cam acoperită a clerului. El spune, că „nu ne am împlini misia, dacă n'am zice că deslegarea acestei chestii care odată trebuie să se facă, este numai de competența noastră. Cu toate strigătele, cu toate intrigele egumenilor greci, cu toate înrăuirile străine, noi niciodată nu vom suferi ca o hotărâre străină să ne exproprieze de a cincea parte din pământul nostru. Această chestie nu poate și nu trebuie a fi hotărâtă, decât de viitorul guvernământ, în deplina sa neatârnare ca o chestie de naționalitate și de autonomie. Pământul pe care egumenii greci îl reclamă ca proprietate a nației grecești este pământ românesc, pământ stropit cu sângele strămoșilor noștri”⁵⁸. Propunerea lui Kogălniceanu este primită de Divan în unanimitate⁵⁹.

Dorințele Divanului ad-hoc fiind transmise comisiunei din București, aceasta se împarte în două tabere : de o parte, Austria, Franța, Anglia, Prusia și Sardinia ; de alta Rusia și Turcia. Majoritatea era favorabilă părerei românești ; minoritatea susținea locurile sfinte. În raportul său către conferința din Paris, majoritatea comisiei „se crede autorizată a privi bunurile mănăstirilor închinată, ca niște averi religioase ce aparțin țării

⁵⁵ Răspunsul mănăstirilor închinată către mitropolit, din 28 Martie 1857 sub No. 231 citat de raportul comisiei de verificare a mandatelor din divanul ad-hoc al Moldovei. Ședința din 3 Octombrie. *Buletinul ședințelor adunării ad-hoc a Moldovei*, Ian. 1858, No. 2 din 7 Oct. 1857.

⁵⁶ *Istoria Românilor din Dacia traiană*, XII, p. 270.

⁵⁷ *Buletinul ședințelor div. ad-hoc* No. 23 supl. I din 23 Decembrie.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*, No. 24 din 24 Dec. 1857.

Moldo-Valahiei, menite mai ales a susține opera de binefacere din țară și a contribui cu prisosul lor la întreținerea mănăstirilor locurile sfinte”⁶⁰. Ea conchide la o împăcare pe temeiul unei despăgubiri. Minoritatea comunică conferenței de Paris părerea sa, favorabilă Grecilor.

Congresul se ocupă de afacerea mănăstirilor închinete, în timpul dezbaterii Convenției de Paris. În ședința din 30 Iulie 1858, conferența, luând în dezbateri această chestiune, după propunerea ambasadorului Rusiei, hotărăște prin *protocolul XIII*, că „spre a da o deslegare dreaptă neînțelegerii ce există, în această privire, între guvernul Principatelor și clerul grecesc, părțile interesate sunt invitate a se înțelegi între ele prin un compromis. În cazul când ele nu s’ar putea înțelegi, în decursul unui an, se va hotări pe calea arbitrajului. În cazul când arbitrii nu ar parveni a se înțelegi, ei vor alege un supra-arbitru, și dacă s’ar găsi în neputință de a conveni pentru alegerea celui supra-arbitru, el va fi numit de Sublima Poartă, în înțelegere cu puterile garante”⁶¹. Termenul de un an trebuia să curgă dela o lună, după primirea investiturii de către domnul fiecărei țări. Sub amenințarea acestui protocol, găsește Alexandru Ioan I, chestiunea locurilor sfinte, când se urcă în scaun, la 5 și 24 Ianuarie 1859.

c) *Sub domnia lui Cuza.*— De îndată ce reprezentantul noului domn, Costache Negri, ajunge în Constantinopol, el pe lângă celelalte înșamnat daraveri ce le avea de tratat, și în primul loc, recunoașterea îndoitei alegeri, este adus a se ocupa și cu chestiunea mănăstirilor închinete. Cel întâiu care îl atrage în această cale, este principele Labanoff, ambasadorul Rusiei, care spune lui Negri, în repetite rânduri, că ar veda mai cu plăcere o înțelegere între părți, în chestiunea mănăstirilor închinete, de cât un arbitraj. Negri cere dela domnitor, ca să invite locurile sfinte a trimite delegați în țară, spre a trata chestiunea⁶². Guvernul Principatelor pe de o parte invită pe comunitățile grecești, a-și trimite delegați pentru compromis; pe de alta însă ministrul Kogălniceanu, redactează împreună

⁶⁰ Rapport général dela commission internationale dans les Principautés, 1857. *Mémoire* de C. Negri, p. 106—111. Reproducem argumentele lui Negri, în capitolul IX, asupra chestiunii juridice. Comp. *Memorial diplomatique* 17 Ian. 1864: „La commission européenne de 1857 s’était déjà occupé de cette anomalie dangereuse qui écoule l’argent du pays à l’étranger et ne sert qu’à favoriser les projets ambitieux de la Russie. Elle avait donc suggéré l’idée d’arranger la question, par l’offre d’une somme servie par l’Etat”.

⁶¹ Extrait du protocole XIII de la conférence tenue à Paris pour la réorganisation des Principautés danubiennes (Séance du 30 Juillet 1858) în *Recueil de documents diplomatiques concernant la question des monastères grecs*. Juillet 1863, Paris, p. 7.

⁶² Negri către domnitor, 14 Decembrie 1859. *Coresoondența*, p. 6.

cu Alexandru Papadopol-Calimah, o notă, pe care Costache Negri era însărcinat a o transmite Porței, însă numai oral, și în care se arăta, că „prin Regulamentul Organic, cauza averilor mănăstirești închinată se lăsa în cercetarea domnului și a obștei adunări; iar în conferința din Viena din 1855, protocolul I din 15 Martie, se spune că scopul puterilor nu este de a jigni Principatele, ci de a le îmbunătăți soarta, principiu cu care nu se poate împăca protocolul XIII”⁶³.

Această notă era primul pas de protestare contra amestecului Europei în o daravere internă a Principatelor, amestec protivnic dreptului de autonomie, consfințit prin tratatul și Convenția de Paris.

Patriarhii se grăbesc a numi ca reprezentanți ai lor, pe arhimandriții Atanasie și Chirilă pentru Sf. Mormânt; pe arhimandritul Nilos pentru Muntele Atos, Muntele Sinai, patriarhatul din Alexandria și mănăstirile din Rumelia, și pe arhimandriții Ieroteiu și Serafim, pentru patriarhatul de Antiohia⁶⁴.

Acești delegați sunt însă trimiși, trei în Iași și trei în București, călugării voind prin aceasta să măgulească pe puterile protivnice unirei, — arătând că privesc Principatele ca două țări deosebite. Guvernul român numește însă numai trei delegați: Lascar Rossetti din partea Moldovei, Alexandru Goleșcu și Constantin Bozianu pentru Muntenia, cu însărcinare de a desbata chestiunea în București⁶⁵. Hotărât însă de a se substrage dispozițiilor protocolului, guvernul face, ca delegații săi să nu se întrunească la data fixată pentru începutul debaterilor, doi din membri, Goleșcu și Rossetti, plecând în străinătate, spre o mai lămurită arătare a refuzului țării de a se supune protocolului⁶⁶. De formă însă guvernul pune un nou termen de întrunire la 27 August. In acea zi Rossetti și Goleșcu își dau dimisia; mai apoi și Bozianu. Se numesc în locul lor Melchisedec, Poenaru și Brezoianu; dar comisia nu se poate întruni din cauza boalei lui Brezoianu⁶⁷. Se prelungește deci terminul la 10 Septembrie și apoi la 5 Octombrie, așa că se ajunge la 12 Octombrie 1860, terminul extrem încuviințat de protocol pentru compromis, fără să se fi făcut nimic. Delegații greci, prin o notă către ministerul cultelor și prin alta mai amă-

⁶³ Papadopol-Calimah, *Amintiri*, p. 366.

⁶⁴ *Lettres du Patriarche en réponse aux notes de M. Negri*, 10 Mai 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, Paris, p. 10.

⁶⁵ Ordonance du prince Couza, 20 Juin 1860, *Ibidem*, p. 11 Comp. *Steaua Dunării*, 31 Mai 1860.

⁶⁶ Note des délégués des Saints-Lieux aux agents des puissances garantes 16¹/₃₇ Juillet 1860. Note au ministre des cultes des même date. *Recueil* citat, p. 19—21.

⁶⁷ Că Bozianu și Rossetti își dăduse dimisia înadins pentru a zădărnici întrunirea, o „spune Kogălniceanu în ședința din 22 Mai 1862. *Mon. of.*, Nr. 98, 1862.

runțită cătră reprezentanții puterilor garante, arată împrejurările provocate de guvernul Principatelor care a împiedecat întrunirea comisiunei și protestează contra modului de procedare al ocărnuirei românești ⁶⁸.

În răstimpul cât întrunirea comisiunei se prelungia neconținut, guvernul Moldovei și al Munteniei, iau mai multe măsuri care lovesc din ce în ce mai mult în poziția călugărilor. Așa întâiu, se modifică condițiile licitației care, după dispoziția din 1851, se țineau în localul mănăstirilor, ca de acum înainte să țină în pretoriul ministeriului cultelor, ceea ce dădea statului român o privighere și mai de aproape asupra acestei operații ⁶⁹. În 21 Iulie 1860, consiliul miniștrilor din Muntenia, aplică provizoriu legea pădurilor din anul 1844 din Moldova, și în Muntenia, la toate mănăstirile ⁷⁰. În 8 August să ia măsura de a se stârpi abuzurile comise cu nebunii, de călugării greci, din mănăstirea Golia din Iași, și se înființază un spital regulat pentru acei nenorociți, cu îndatorire pentru mănăstire de a-l întreține pe sama ei ⁷¹. Tot atunci Kogălniceanu, spre a putea face ca chestia mănăstirească să se deslege în țară și prin țară, și a îndepărta orice amestec al străinilor, revine asupra dispoziției luate în privirea arendărei, și hotărăște a ține această arendare numai în chip provizoriu, prelungind contractele pe câte un an ⁷². În 3 Septembrie 1860, se votează o lege în Muntenia, prin care proprietățile de mâna moartă *fără deosebire*, sunt supuse la o taxă de 10%, peste impozitul fonciar ⁷³. Mănăstirea închinată, Mărginenii din Muntenia este prefăcută în închisoare. În Moldova se execută hotărârea pentru cele trei moșii ale scoalei din Trei-Erarhi. Ministerul cultelor din Muntenia ia o măsură foarte jignitoare pentru călugării greci, anume cere date statistice dela toate mănăstirile, cuprinzătoare de câți călugări are fiecare mănăstire, de ce nație sunt, ce meserie știu, ce venit are mănăstirea și de ce cheltueli are ea trebuință ⁷⁴. Criza cea cumplită economică prin care trecea Muntenia, adusese nevoia unui scăzământ al arenzilor, care se aplică și moșiilor mănăstirilor închinatăe, spre marea mulțumire a arendașilor lor și nemulțumire a egumenilor greci. În sfârșit se hătărăște înscrierea în budgetul statului, a unei a patra părți din veniturile mănăstirilor închinatăe, aplicându-se în sfârșit

⁶⁸ Note des délégués au ministre des cultes, 13 Oct. 1860. Note aux agents de même date, *Recueil*, p. 26—36.

⁶⁹ Adresa lui Kogălniceanu ministru al cultelor către egumeni. *Mon. of. al Mold.*, 27 Iunie 1860

⁷⁰ *Naționalul*, 11 Iulie 1860.

⁷¹ *Patria*, 10 Aug. 1860: *Steaua Dunării*, 12 Aug. 1862.

⁷² *Românul*, 4 Febr. 1861.

⁷³ *Mon. of. al Țării Rom.*, 23 Sept. 1860.

⁷⁴ *Naționalul*, 6 Oct. 1860.

dispoziția luată de divanul lui Știrbeiu încă din 1853, și anume îndatorindu-se a plăti și pentru timpul trecut dela acel an încoace. Călugării Greci protestând, ministrul Neculai Crețulescu îi amenință cu darea afară din țară ⁷⁵.

Asemenea măsuri găseau cea mai mare încurajare, în straturile mai culte ale societății țarilor române. Așa în 17 Iunie 1860, Grigoriu (Văsescu) interpelează pe Kogălniceanu, dacă e adevărat că egumenii greci împosesuesc moșiile prin zdelci; că refuză a ține licitație în pretoriul ministeriului; că refuză a primi condițiile de arendare și că s'au plâns consuliilor străini: la care interpelare, Kogălniceanu, răspunzând afirmativ, se produce în întreaga adunare o mișcare de indignare ne mai pomenită ⁷⁶. Tot așa organele timpului împingeau mereu la măsuri în protiva călugărilor greci; *Naționalul*, din 3 Martie 1860, arată, că „egumenii greci nu pot avea un drept de proprietate asupra mănăstirilor, fiindcă străinii nu pot dobândi proprietatea, chiar dacă le-ar fi fost dăruită după toate regulile. Teritoriul este fundamentul; fără el nu e stat. A se aliena teritoriul către străin, este a se desființa statul și a se da în stăpânirea străinului” ⁷⁷. *Steaua Dunării* susține de asemenea, că „Principatele-Unite fiind autonome, pot regula singure chestia mănăstirilor“, și aiurea, constatând „fericitele rezultate pentru școale ce au izvorât din secularizarea veniturilor mănăstirilor chinovii, adecă pământene, cere o radicală secularizare a veniturilor tuturor mănăstirilor, închinat și neînchinat” ⁷⁸.

Cu cât însă Români, împingeau spre luarea averilor din mâinile Grecilor, cu atât mai mult aceștia se împotriveau cu mai mare îndărătnicie. Ambasadorii spun lui Negri, că sfințele locuri nu voesc să primiască condiția îndatoririi arendașilor, de a întreține scoalele și bisericile, legându-se ele la îndeplinirea acestei condiții. Negri răspunde ambasadorilor, că niciodată guvernul său nu va consimți la așa ceva ⁷⁹. Principele Labanoff, protestează de asemenea la Negri, contra scopului ocăruierei românești, de a scădea căștiurile arendașilor moșilor mănăstirilor închinat. Cu prilejul acesta, reprezentantul României apără înaintea ambasadorului rusec, cererea de a se îndatori mănăstirile închinat de a face școli pe moși. Principele Labanoff, spune Negri, mă asculta cu luare aminte, și am crezut a înțalege că el își dădea samă lăuntrică despre

⁷⁵ *Mon. of. al Munt.*, 4 Mai 1860. Comp. *Anunțiatorul român*, No. 32, 1860; *Naționalul* 7 Mai 1860, *Steaua Dunării*, 15 Mai și 23 Aug. 1860, *Românul*, *Dâmbovița*, etc.

⁷⁶ *Mon. of. al Mold.*, 24 Oct. 1860.

⁷⁷ *Naționalul*, 7 Martie 1860.

⁷⁸ *Steaua Dunării*, 15 Mai și 22 Aug. 1860.

⁷⁹ *Negri către domnitor*, 4 Aug. 1860. *Correspondența*, p. 58.

dreptatea argumentelor mele; dar politica guvernului ce reprezintă va fi, după cum cred, neîmpăcată în această chestiune. Negri se temea, ca ambasadorii să nu ceară colectiv dela Poartă, stricta aplicare a protocolului din Paris; că dacă ne-am opune, cu toate simpatiile sale, ambasadorul englez a spus, că „s'ar videa nevoit a lucra în înțelegere cu colegii săi; iar dacă nu vroom să respectăm protocolul, împotrivirea noastră ar putea avea grele urmări; că mai ales găsia rău, că s'a prelungit contractele de arendă pe 5 ani, ceeace ar lega pe mâ-năstiri”. Negri răspunde, că „nu ar fi bine ca ambasadorii să intervină, în care caz supraexcitația poporului ar putea să aducă nenorociri; că mai bine ar fi a se aștepta, el să scrie domnitorului, ca să modifice lucrul prin țară”. Negri se mai obligă a face să se reducă prelungirea la un an⁸⁰. Dacă Negri însă căuta să rețină pe ambasadori dela un pas protivnic țarei, făcându-i să întrevadă puțința unui măcel, pe de altă parte el să silea a convinge pe domnitor, că „ar fi bine a se provoca desbateri cu delegații greci și dacă, precum e sigur, nu se va ajunge la nici o înțelegere, atunci să se pledeze cauza inaintea arbitrilor, spre a arăta dreptatea cauzei noastre, rezervând bine înțeles guvernului nostru hotărîrea, de oarece era vorba de o treabă internă și de autonomie”⁸¹.

Reprezentantul României, intimidat prin observațiile ambasadorilor, trebuia să țină acest limbaj; dar dacă i s'ar i urmat părerea, se putea întâmpla ca forma să prejudece fondul⁸².

Intr'adevăr neajungându-se la nici un rezultat cu compromisiul, trebuia confirm protocolului XIII, să se recurgă la arbitraj. Chestiunea era cu atât mai gravă, cu cât, ca loc de desbatere, toate puterile fusese de părere a se alege Constantinopole, „din cauza prezenței tuturor patriarhilor în această capitală și ușurinței pentru Subalim Poartă de a se sfătui, fără pierdere de timp, cu reprezentanții puterilor asupra numirei unui supra-arbitru, în cazul când arbitri nu s'ar putea înțelegere”⁸³; ca și când nu ar fi fost de un tot așa de mare interes, a se cerceta chestia *la fața locului*, acolo unde erau așezate averile și unde se puteau lua orice informații; iar cât despre înțelegerea asupra arbitrului suprem, ea se putea lua în Constantinopole, cu toate că judecata s'ar fi urmat în București. Se vede deci, că alegerea capitalei otomane, ca loc de desba-

⁸⁰ Negri către domnitor 8 și 9 Iulie 1860, *Correspondența*, p. 44 și 56.

⁸¹ Negri către domnitor 8 Iulie 1860. *Ibidem*, p. 45.

⁸² „La forme emporte le fond” observă, cu prilejul tocmai acestei chestii, broșura: *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie* par un député. Paris, p. 37.

⁸³ Dépêche d'Ali pacha au prince Couza, 13 (25) Décembre 1860. *Recueil de documents diplomatiques*, p. 37.

tere, era o măsură luată în favoarea locurilor sfinte și în dauna țărilor române.

Guvernul român era însă hotărât a se opune, cu orice preț, atât arbitrajului, cât și pertractării lui în Constantinopole. Negri spune curat lui Lavalette, că „guvernul său se va videa nevoit a nu se supune. Nu este vorba de o chestie internațională, ci de *pământul nostru*”⁸⁴. Mijlocul întrebuițat de Români spre a zădărnici arbitrajul, era neconținută trăgănare cu numirea arbitrilor, cu toate că Poarta cerea neconținut îndeplinirea acestei măsuri⁸⁵. Guvernul însă, pentru a găsi un nou mijloc de amânare, propune puterilor reluarea iarăși a tratărilor pentru compromis, făcând pentru a îmbuna locurile sfinte, acestora concesiunea, ca arendarea moșiilor să se facă iarăși în localul mănăstirilor, și nu mai mult în pretorul ministerului⁸⁶.

Puterile dau în lațul întins de domnitorul român și fixază termenul noii înțălegeri de bună voie, la sfârșitul lunii Aprilie (stil nou) 1862⁸⁷. Tocmai în 14 Martie (stil vechiu) adică cu o lună înainte de sosirea termenului, domnitorul numește o comisie compusă din Melchisedec, Petrache Rossetti-Bălănescu, Grigorie Bengescu, Scarlat Fălcoianu, și Costachi I. Filipescu⁸⁸. În 26 Martie ministerul de culte invită locurile sfinte la trimiterea reprezentanților lor și la 31 Martie aceeași invitație este transmisă de Negri patriarhilor⁸⁹.

Patriarhii însă, văzând că guvernul român nu caută decât să zădărnicească instituirea arbitrajului și temându-se să nu fie iarăși trăgânați ca în primul rând, răspund, că „termenul trecerei la arbitri fiind foarte apropiat, anume la 18 April, ei nu mai au timpul să trimită delegați noi”⁹⁰. Ali-Pașa atrage luarea aminte a domnitorului „asupra dreptei cereri a comunităților grecești, care cerere este în totul conformă cu mersul

⁸⁴ Negri c. domnitor, 18 Octobre 1860. *Correspondența*, p. 73.

⁸⁵ *Dépêche d'Ali pacha au prince Couza* 25 Septembrie 1861. *Recueil*, p. 39.

⁸⁶ *Réponse des Saints-Lieux d'Orient au mémoire du gouvernement des Principautés-Unies sur les monastères grecs*. Octobre 1862, Paris, p. 28 : „Au commencement de l'année 1862, le prince Couza fit lever tous les obstacles apportés en Moldavie en 1860 et 1861 au renouvellement des baux des terres. Il laissa affermer les biens par les Hégoumènes, conformément aux règles établies en 1851”. Cf. Note du ministre des affaires étrangères de Moldavie aux agents des puissances garantes à Jassy, le 20 Novembre 1861. *Recueil*, p. 41.

⁸⁷ Office d'Ali Pacha aux chefs des St.-Lieux 11/30 Janvier 1862. *Recueil*, p. 45.

⁸⁸ Ordonance du prince Couza, 14 Mars 1862. *Ibid.*, p. 66. Publicată în *Mon. of. al Mold.*, 27 Martie 1862.

⁸⁹ Note circulaire du ministre de cultes aux chefs des communvautés grecues 26 Mars 1862 *Recueil*, p. 47. Note de M. Negri aux Patriarches 32 Mars 1862. *Ibid.*, p. 49.

⁹⁰ Réponse des Patriarches 10 Avril 1862. *Ibid.*, p. 50.

prescris de protocoalele conferenței din Paris, și spune ca principiile să-și numiască arbitrii, pentru ca, împreună cu acei ai locurilor sfinte, să hotărască daraverea, până în termenul prescris de 6 luni⁹¹. Arbitrii însă tot nu sunt numiți din partea Principatelor.

d) Secularizarea. — Anul 1863 sosește, aducând cu el o nouă direcțiune în mersul acestei complicate daraveri; anume politica guvernului român din ceeace era până atunci mai mult de apărare decât de atac, sporește pe această parte, indesând mereu loviturile care trebuiau să pregătiască pe acea din urmă și hotărâtoare. Pentru a înțalege însă propășirea guvernului pe tărâmul agresiv, trebuie să reluăm lucrurile ceva mai de sus, spre a putea stabili cele două serii paralele: acea suitoare a loviturilor românești și acea coborâtoare a puterei de împotrivire a Grecilor.

În Moldova înainte de unire, ținuta e cam șovăitoare. Ministerul Moruzi, ultimul din Moldova, declară consulilor că e de părere a se supune protocolului, și Bordeanu, secretarul lui Negri, în lipsa șefului său, repetă această declarație ambasadorilor din Constantinopole. Purtarea lui Moruzi este însă desaprobată de adunarea unitară din București care primește propunerea lui Panu în această privință⁹². În Muntenia, din contra, o circulară a ministeriului justiției, tot anterioară unirei, ordonă tribunalelor a nu mai legaliza învoieli între egumenii mănăstirilor închinat și particulari, privitoare la cesiuni de pământuri, de oarece egumenii sunt numai administratori ai averilor mănăstirești⁹³.

Cu unificarea guvernelor și a adunărilor, țara începe într'un glas a se opune tot mai răstit năpustirei călugărilor greci. Arhimandritul Meletie este scos din administrarea veniturilor mănăstirei închinat Cotrocenii, și *Românul* întrebă cu acest prilej: „pentru ce nu a fost dat și judecăței și de ce nu s'a luat aceeași măsură cu toate mănăstirile”⁹⁴? Arhimandritul Nilos, unul din delegații greci la tratările pentru compromis, deci călugăr fruntaș al locurilor sfinte, este de asemenea scos din egumenia mănăstirei Trei-Erarhi și lăsat numai cu aceea a Floreștilor, pe temeiul opririi canoanelor, ca un preot să aibă două biserici, „ceea ar fi de negușitorie”⁹⁵.

O împrejurare neașteptată aduce lucrurile și mai mult

⁹¹ *Dépêche d'Ali Pacha* au prince *Couza*. *Ibid.*, p. 54.

⁹² Ședința din 25 Ianuarie 1862. *Desbaterile adunării*. Comp. Ședința din 22 Martie. *Mon. of.*, 1862.

⁹³ *Mon., of. al Țării Rom.*, 19 August 1861.

⁹⁴ *Mon. of.*, 21 Februarie 1862. *Românul*, 26 și 27 Februarie 1862.

⁹⁵ Decret din 5 Iulie 1862. *Mon. of.*, 19 Iulie 1862.

în apele românești : anume un patriarh se jăluște ocăruierei române, că mai mulți egumeni ar arenda moșiile în ascuns, pricinuind pagube locurilor sfinte. Consiliul de miniștri, sub președenția lui Neculai Crețulescu, se folosește de prilej, pentru a dispune ca toate sumele provenite din arenzile moșiilor mănăstirilor închinat să fie adunate la visterie⁹⁶. Când fu să se desbată budgetul pe 1863, comisia bugetară înscrise cifra de 20.000.000 provenite din arenzile moșiilor mănăstirești între veniturile țării, cu toate opunerea mai mult de formă a ministerului⁹⁷.

Până în 1863 se dăduse Grecilor lovituri mai mult pe ascuns, pe când în aparență se trata pentru compromis și arbitraj. În acest an scopul guvernului se dă pe față. Cel puțin loviturile date Grecilor devin atât de dese și atât de însămnătoare, încât nu mai lasă nici o îndoială asupra țintei urmărite : scoaterea călugărilor străini din inima țării. Așa la 2 Ianuarie 1863, ministerul oprește exploatarea pădurilor mănăstirilor și dispune a nu se mai vinde decât în parchete, conform legeri pentru cruțarea pădurilor⁹⁸. Patriarhul Ierusalimului și ceilalți demnitari ai bisericei grecești aflând despre însușirea veniturilor moșiilor mănăstirești din partea statului, protestează la Poartă contra *secularizării* făcută de guvernul român asupra averilor mănăstirești⁹⁹. Poarta folosindu-se de acest protest, trimite o notă foarte energică în ziua de 1 (13) Ianuarie 1863, cătră reprezentanții puterilor garante, și acelaș limbajiu nu prea diplomatic îl ține Ali-Pașa cătră domnitor, în depeșa lui din aceeași zi, în care el spune, că „niște telegrame sosite din București la patriarhul grecesc au adus la cunoștința guvernului împărătesc, că ministerul și adunarea Principatelor-Unite, au de gând a lua, în privirea mănăstirilor grecești, niște măsuri silnice și arbitrare, care tind la confiscarea averilor acestor așăzăminte. Este surprinzător ca guvernul Alteței-Voastre, să se apuce să hotărască dela sine o chestie care a fost obiectul conferenților de Paris. De aceea guvernul împărătesc protestează formal contra oricărui act al Alteței-Voastre, care ar avea de efect o despoiere sau o însușire a veniturilor mănăstirești și care act ar fi în afara hotarelor trase de conferența din Paris, în cecece privește calea de apucat pentru deslegarea acestei daraveri”¹⁰⁰.

⁹⁶ Jurnalul consiliului de miniștri, 13 Noembrie 1862. *Mon. of.*, 22 Noembrie 1862.

⁹⁷ Mai sus, p. 149.

⁹⁸ *Mon. of.*, 2 și 3 Ianuarie 1863.

⁹⁹ *La France*, 10 Februarie 1863.

¹⁰⁰ Note dela Sublime Porte aux puissances garantées, 1 (13) Janvier 1863. *Depêche D'Ali pacha au prince Couza*. 3 (15) Janvier 1863. *Recueil*, p. 57—60.

La această depeșă, guvernul român răspunde prin mă-suri care loveau ca o măciucă în capul Grecilor, fără a se uita la țipitele ce le scoteau, tot mai zgomotoase și asurzitoare. Anume, în Martie se scoate cu desăvârșire limba grecească din toate bisericile și mănăstirile închinată, tolerând prin o favoare excepțională slujba grecească numai în o singură biserică din Brăila, după rugămintile poporațiunii grecești din acest oraș. Ca o sancțiune a acestor dispoziții, se destitue egumenul mănăstirii Vizanția din județul Putna, pentru contravenire ordonanței asupra limbei¹⁰¹. În 17 Aprilie, se dispune ca avocații mănăstirilor grecești, să nu mai poată pleda înaintea tribunalelor române, decât însoțiți de avocații statului¹⁰². În 3 Mai un jurnal al consiliului de miniștri dispune, să se facă bugetele de cheltueli, pentru fiecare mănăstire închinată, întru cât s'a hotărât să se încaseze veniturile lor pe sama statului¹⁰³. În 11 Mai, ministrul Tell ordonă, a nu se mai da pașpoarte egumenilor, până nu vor lăsa înlocuitori solvabili care să răspundă de odoare și de hrisoave. În 1 Iunie se dispune, ca contractele de arendă ale mănăstirilor închinată să fie făcute de consiliul miniștrilor și subsemnate de ministrul cultelor¹⁰⁴. În 7 Iunie se desființază din nou epitropia sfântului Mormânt, care se reconstituise sub căimăcămie¹⁰⁵. În 18 Iunie, Odobescu, ministrul cultelor, pentru a înlătura subtragerile de odoare și documente, recurge la o măsură mai radicală, dispunând a se pune prețioasele fiecărei mănăstiri sub paza autorității civile sau a protopopilor, sau, unde lucrul nu ar fi cu putință, a se aduna aceste odoare în o mănăstire anumită, punându-se sub paza unei străji militare¹⁰⁶. Curând după aceea se dispune, ea toate documentele să fie concentrate la arhiva statului, și se însărcinează o comisiune compusă din Buzoianu, Ștefan

¹⁰¹ Decret din 18 Martie, *Mon. of.*, 21 Martie 1863. Destituirea, egumenului de Vizanția, *Ibid.*, 20 Aprilie și 24 Aprilie 1863. Unul *Damaschin*, avocat la curtea din Paris, protestează în *Journal des Débats*, 6 Mai 1863, spunând: „La langue d'Homère, de Platon et de St. Jean Chrysostome n'a pas besoin d'être défendue!” Grecii credeau că vorbeau tot limba lui Omer și a lui Platon (?). *Alexandru Lahovary*, licențiat în drept, răspunde în acelaș ziar, 8 Mai 1863. Discuțiunea se urmează în numerile din 11 și 16 Mai, când Lahovary sfârșește polemica, cu cuvintele: „Mr. Damaschino soutient que je suis étranger au Palais. C'est que je n'ai pas l'honneur comme lui, de faire partie du barreau français; il m'aurait fallu renoncer à ma nationalité. Ce sacrifice qui ne semble par avoir coûté à son patriotisme, serait trop pénible pour le mien”. Se prevestise oare cum lucrul, când la 24 Ian. 1862, cântându-se în mitropolia din București, la o strană, în limba grecească, *Româdul* (31 Ian. 1862) protestase.

¹⁰² *Mon. of.*, 17 Aprilie 1863.

¹⁰³ Jurnalul consiliului de miniștri din 3 Mai în *Mon. of.*, 3 Mai 1863.

¹⁰⁴ *Mon. of.*, 1 Iunie 1863.

¹⁰⁵ *Ibid.*, 3 Iunie 1863.

¹⁰⁶ *Ibid.*, 25 Iunie 1863. *Comp.* 11 Mai 1863.

Greceanu și Hasdeu, care să le reguleze și să constate toate proprietățile și veniturile mănăstirilor¹⁰⁷.

În acelaș timp destituirile plouau pe egumenii greci. Așă egumenul Athanasie Ciril Văcăreșteanu, dându-se de episcopul sfântului Mormânt și ațâțând la nesupunere și la neplata câștiurilor, este destituit și dat judecăței¹⁰⁸. Arhimandritul Policarp, dela mănăstirea Mihaiu Vodă, este de asemenea scos, pentru trimiterea de documente peste hotar. Arhimandritul Nilos, care rămăsese cu mănăstirea Florești, este destituit și de aici, din cauză că rămâne afară din țară, peste termenul concediului său. Se mai dau afară arhimandritul Germanos dela mănăstirea Mărgineni, pentrucă trimisese documente în Grecia; apoi egumenii dela mănăstirile Cașinul, Tazlăul, Frumușica, Soveja, Sf. Sava, Galata, Barnovski, Nicorița, Cetățuia, Bărnova, Probota, Popăuții, Sf. Ioan Gură-de-Aur, Vistrița, Răchitoasa, Făstâcii, Golia, Trei-Erarhi, Bărboiu și Frumoasa, pentru motivul mai nedeterminat de nesupunere la ordinele guvernului¹⁰⁹.

Se pusese toporul în pădurea sfintelor locuri și se rărise foarte mult copacii ce o alcătuiau. În tot timpul cât se lucra în România la distrugerea puterei Grecilor, acțiunea diplomatică română nu înceta nici un minut, a lumina pe ambasadori asupra drepturilor țarei în această daravere. În 7 Februarie, Negri scrie domnitorului, că baronul de Prokesch-Osten, ambasadorul austriac, i-a făcut observația, că de ce nu trimite guvernul un memoriu în cauza mănăstirilor, ca să se vadă drepturile Principatelor; că de altfel toate puterile ar fi favorabile Grecilor¹¹⁰. Nowicoff, ambasadorul Rusiei, spunând lui Negri că România s'ar pune în o falsă poziție, dacă ar refuza a se supune protocolului XIII, ale căruia rezultate puteau fi mult mai folositoare lor decât Grecilor, reprezentantului României, îi răspunde, că „și noi am avea, ca ortodoxi, acelaș drept la simpatia Rusiei, ca și Grecii care voesc să ne despoae țara¹¹¹. Lui Ali-pașa care-i ținea acelaș graiu, Negri răspunde, că „nu poate răsturna tratatul de Paris, ce ne declară deplin autonomi pentru trebile noastre lăuntrice, și că nu este nimic mai lăuntric decât pământul nostru care este în joc; că apoi guvernul otoman nu putea să nu țină samă de opinia publică din țara noastră; de votul unanim ce se dăduse de curând în adunare, fără a se pune în cumpănă de a aduce iarăși turburări noue”¹¹². După ce Negri primește memoriul, el scrie domnitorului, că „trebuie secularizat în toată puterea cuvântului averile mănăstirești,

¹⁰⁷ Decrete din 17 Iulie și 7 Aug. *Mon. of.*, 25 Iulie și 11 Aug. 1863.

¹⁰⁸ Jurnalul consiliului de miniștri 8 Aprilie, *Mon. of.*, 10 Aprilie 1863.

¹⁰⁹ *Mon. of.*, 27 Iunie, 3 Iulie, 21 Aug., 19 Sept., și 10 Oct. 1863.

¹¹⁰ Negri c. *Cuza* 7 Februarie 1863. *Corespondența*, p. 162.

¹¹¹ Negri c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Ibid.*, p. 170.

¹¹² Negri c. *Cuza* 17 Martie 1863, *Corespondența* p. 170.

tot așa precum au fost ele secularizate pretutindene în Europa, unde ele erau adevărate proprietăți ale bisericeii, și nu o uzurpare și o cârciumărire ca la noi¹¹³. Negri văzând că, în afară de Poartă, de ambasadorii Rusiei și a Angliei, mai făcea greutăți și acel al Austriei, propune domnitorului, să trimită pe Steege la Viena, să caute a câștiga pe Rechberg și a schimba majoritatea puterilor pe partea Românilor¹¹⁴.

Cu cât Românii înaintau mai mult în răspingerea Grecilor, cu atâta și ei protestau mai tare; cu atâta și puterile prietene Grecilor îndoiau silințele, de a se opune măsurilor tot mai energice luate de Români; cu atât gazetele lor împrășeau cu mai mare violență.

Rusia mai ales, de și fusese îndatorită de guvernul României într'un chip însemnat în două rânduri, în afacerea armelor destinate Serbiei și în chestia cu oprirea trecerei Polonilor; cu toată această purtare a domnitorului României care-l pusese chiar în pericol de a intra în bănuială la Francezi, și cu toate că Rusia nu prea avea mâinile libere, de când izbucnise revoluția polonă, ba că chiar se vorbea, prin gazetele franceze, de un planuit atac al Rusiei prin țările române¹¹⁵, cece ar fi trebuit s-o împingă a nu-și îndușmâni această țară — ea tot apăra cauza Grecilor cu o mare stăruință, cel puțin în aparență. Gorciakoff, într'o notă către ambasadorul rus din Paris, spune, că „cu toată dorința de a cruța guvernul lui Cuza și a aduce o înțelegere generală asupra delicatei chestiuni a mănăstirilor închinată, nu este cu putință de a se lepăda de actul internațional ce le slujește de cheazăsie”¹¹⁶. Mai târziu ceva, văzând că măsurile de constrângere ale Grecilor se tot îndesesc, Rusia trimite tuturor puterilor o protestare mai energică, în care arată, că „măsurile luate de principele Cuza contra moșiilor mănăstirești constituie o despoiere necalificabilă, cerând ca totul să fie pus iar în starea în care se afla pe timpul congresului de Paris”¹¹⁷. Tot pe atunci Anglia protesta mai ales, pe calea presei, contra procedărilor guvernului român, ziarele ei ne cruțând de loc epitetele aplicate acestor măsuri¹¹⁸.

Puterea care ne sprijinise era tot Franța care „nu putea admite cererea de proprietate a comunităților grecești din Orient,

¹¹³ Negri c. Cuza 1 Iunie 1863, *Ibid.*, p. 172.

¹¹⁴ Negri c. Cuza 5 Aug. 1863, *Ibid.*, p. 174.

¹¹⁵ *L'Esprit public* 26 Aug. 1863: „Il faut occuper les Principautés et attaquer la Russie par la Bessarabie”.

¹¹⁶ Nota rusească din 28 August reprodusă de *Românul*, 19 Noembrie 1863.

¹¹⁷ Din 19 Septembrie, reprodusă de *Românul*, 10 Decembrie 1863.

¹¹⁸ Așa *Galignani's Messenger* din 14 Ian. 1864 spune „This audacious spoliation by the Moldo-Valachian government is the most deliberate and unholy sacrilege that has taken place in the East of Europa during our own days”.

de oarece o așa pretenție ar călca autonomia principatelor și deci nu poate fi vorba decât de o despăgubire”.

În România însă și la curtea lui Alexandru Ioan I, se știea în ce stare încurcată se afla pe atunci Europa; că revoluția polonă amenința să se prefacă în un războiu universal, amenințare ce paraliza de o cam dată o acțiune mai energică a Rusiei, decât doar prin cuvinte și protestări scrise. Anglia pe de altă parte, era foarte îngrijită pentru chestiunea Sleswig-Holsteinului, pe care confederația germană hotărâse să le anexeze. Austria era tot mai rău asaltată de Unguri, în cât chestiunea mănăstirilor închinată ce era la urma urmelor o *afacere de caracter privat*, nu putea să apară decât pe un plan mai îndepărtat în preocupările politice ale Europei¹¹⁹.

Dacă este acum să ne dăm samă de interesele ce împingeau pe puterile cele mari ale Europei la o ținută sau alta, în cauza mănăstirilor închinată, atunci politica unora din ele pare limpede și lămurită, pe când a celorlalte nu pare a avea temeuri serioase, ci era mai mult un fel de aiurare momentană, născută din idei preconcepute, întărite prin rutină, și nu izvorite din o concepție a împrejurărilor, conformă cu interesele lor. Puterea care avea ținta sa mai bine definită era Rusia. Ea trebuia să fie protivnică pretinsei despoieri a călugărilor greci, fiindcă „nu putea rămânea nepăsătoare, văzând cum se răpește sectarilor ei din Turcia mai multe milioane care slujiau a alimenta intrigile ei în acea împărăție, și aceasta încă, făcându-se în folosul unui popor ce-și întorcea tot mai mult simpatiile către Franța”¹²⁰. Dar tocmai, fiindcă mănăstirile grecești reprezentau un interes rusesc, ar fi fost firesc lucru, ca puterile celelalte, și anume Turcia, Anglia și cu Austria, să nule dee sprijinul lor. Lucrul însă se întâmplă tocmai din potrivă.

Pentru a înțelega purtarea Turciei, favorabilă călugărilor greci, trebuie să ne amintim, că jăfuirea patriarhilor greci era aproape singura rămășiță de îmbogățire nelicită ce mai supraviețuia în împărăția otomană, și că mănoșia acestei jăfuiri atârna de veniturile patriarhilor¹²¹. Numai din acest punct de

¹¹⁹ Așa gândeau și zierele timpului. *L'Esprit public* din 20 Ian. 1864, spune: „Le représentant de la France a refusé de s'unir aux protestations et a approuvé la conduite de l'Hospodar. Malgré le bruit qui s'est fait autour de cette affaire, ces protestations n'auront aucune suite, et la sécularisation des couvents restera un fait accompli, ainsi que nous l'avions déjà fait prévoir”.

¹²⁰ *L'Opinion nationale*, 11 Febr. 1864. *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „Il fallait à tout prix conserver, à la propagande schismatique et panslaviste, les ressources que les revenus des monastères lui assuraient”.

¹²¹ *Le Monde*, 25 Febr. 1864: „En Turquie la puissance se mesure à la richesse; toute diminution dans les revenus d'un patriarchat préjudicie au gouvernement et aussi aux ministres ou vizir qui, suivant un usage fort ancien, prélèvent sur chaque patriarche, à l'avènement de celui-ci, une somme considérable”.

vedere, se poate înțelege purtarea Porței; căci din acel al intereselor ei politice, însuși Turcii își dădeau bine samă că lucrau în interesul celor mai strașnici ai lor dușmani; când susțineau pe Greci contra Românilor. Așa un comisar turc din Șumla scrie lui Baligot de Beyne, secretarul principelui, că secularizarea mănăstirilor grecești este o lovitură de stat, adusă înrăuririi rusești, din care trăiau până acuma toți agenții, spionii, misionarii și predicatorii autocratului”¹²². Anglia era cuprinsă de vechea ei idee, integritatea împărăției otomane, și ea se temea să dea un prea mare avânt României. Austria iarăși era cuprinsă de aceeași teamă, nu însă din cauza Turciei, ci din propria ei poziție, față cu noua formațiune de stat dela gurile Dunărei. Se temea, ca întărirea Românilor din acest stat să nu devină un centru de atracțiune, pentru Românii din propria ei împărăție, despre care atracțiune se arătau semne neîndoielnice¹²³.

Puterile care ne sprijiniau mai cu deadinsul erau Italia, a căreia rol însă era îndestul de șters, ea însăși fiind un stat abia în formațiune. Apoi mai ales marea și puternica Franța care, pe atunci, tot păstrase încă înțaietatea ei în trebile europene. Și de aceea îmboldirea ce împinse pe domnitor și pe Kogălniceanu a face pasul hotărîtor, prin secularizarea averilor mănăstirești, în ziua de 13 Decembrie 1863, fură cuvintele rostite de împăratul Napoleon în Expunerea situației imperiului, din Noembrie 1863: „Guvernul împăratului și cele mai multe din celelalte cabinete semnate ale tratatului de Paris, n’au stat la gând a recunoaște, că ar fi protivnic principiilor dreptului public european, de a îndatori pe guvernul Moldo-României a lăsa mănăstirile care alcătuiau, în stare de mânămoartă, o foarte mare parte din teritoriul lor, sub ocârmuirea călugărilor străini”¹²⁴. Vom vedea mai jos care împrejurări siliră și pe celelalte puteri, a primi părerea franceză asupra situației mănăstirilor închinat. Deocamdată averile lor fusese luate de Români, prin un act de autoritate, și contra voinței formale a Europei. Se repetase încă odată împrejurările ce însoțise chiar primii pași ai statului român, și așa era să fie dat acestui stat a pași înainte.

¹²² Scrisoare din 10 Martie 1864, *Hărțile Rossetti*.

¹²³ Vezi Vol. XIV Cap. XIV, *Cultura*, § *Ideea unirei tuturor Românilor*.

¹²⁴ Exposé de la situation de l’Empire. Novembre 1863.

IV

SECULARIZAREA. — CHESTIA JURIDICĂ

Secularizarea averilor mănăstirilor închinată a luat, în desfășurarea ei, forma unui proces, în care s'au înfățișat de o parte și de alta argumente juridice, înaintea tribunalului european al celor 7 puteri care luase asupra-le sarcina, de a protegii primii pași ce poporul românesc îi făcea, în mersul către propășire. În acest proces însă predominau elementele politice, raporturile de putere care trebuiau să-i schimbe natura, din o daraveră juridică în una politică. Pe acest din urmă tărâm însă neînțelegerile sunt hotărâte, la sfârșit, prin ultima ratio rerum, adică prin putere, și așa s'a întâmplat lucrul în această împrejurare, în care statul românesc, fiind din împrejurări mai tare decât călugării Greci, a rostit el însuși hotărârea și a executat-o, luând printr'un act de autoritate averile mănăstirești din mâinile străinilor.

În expunerea de până acuma ne-am abținut pe cât a fost cu putință, de a aprețui evenimentele ale căror povestire a trecut prin a noastră până.

Desfășurarea istoriei, înscrisă în câmpul științei: izbânda adevărului și în acel al artei pe cea al frumosului. S'ar crede că și propășirea ideii binelui ar trebui să aducă tot mai deplină izbândă a cauzelor drepte. Lucrul însă nu se întâmplă. Pe această din urmă parte, propășirea e cea mai înceată și, dacă de mult încă adevărul a răpus eroarea, și o răpune pe fiecă zi; de asemenea, dacă frumosul a învins urâtul și îl răstrânge pe fiecă clipă, în câmpul binelui, dreptatea e încă departe de a fi covârșit nedreptatea. În lupta între elementele practice ale vieții, predomină încă legea celui mai tare, iar propășirea s'a realizat aici numai în domeniul teoriei; căci se recunoaște astăzi că dreptul e jârftit, pe când mai înainte se credea că nedreptatea e chiar dreptate. Pentru ca să pătrundă și în viața reală aceeași concepție, va trebui să mai curgă încă multă apă pe râuri.

Când hotărîrea unei chestiuni istorice se face după principiul politic, adică după precumpănirea puterii, atunci ca toată izbânda dobândită, conştiinţa rămâne neîmpăcată şi neîmpăcată în veci; căci simţul moral, pe care este hultuit acel juridic, nu amorteşte nici odată în sufletul omului. Dacă însă puterea a dat sprijinul ei unei cauze drepte, atunci se adaugă, pe lângă izbânda materială, şi liniştea măreaţă a minţii, convinsă că a aşternut acea izbândă pe stânca de granit a dreptăţii. Observăm că nu ne îndepărtăm de principiul nostru de a nu apretui evenemenetele, întru cât judecata juridică este nepersonală şi reprezintă conştiinţa juridică a omenirii. Vom vedea însă, că putem rosti cu mulţămire sufletească, judecata, că Românii, luând averile Grecilor, nu i-au despoiat, ci au re-luat numai cât cecece era al lor.

Înţălesul închinării.—Expunerea luptei încordate căreia dădu naştere chestiunea mănăstirilor închinare şi a căreia perripeţii au fost schiţate în capitolul precedent, nu poate fi pe deplin înţăleasă, dacă nu se vor desvăli şi temeiurile, pe care ambele părţi prigonitoare le învoacă, pentru a sprijini drepturile lor, în acest mare şi secular proces ce se desbătea înaintea areopagului european. Se înfăţoşăm argumentele pro şi contra, în această încurcată daravere, spre a vedea dacă statul românesc avea pe partea lui şi dreptul, sau dacă a pus în lucrare, cum sprijin protivnicii lui, numai o îndrăzneată despoiere.

Se începem prin a cerceta înţălesul termenului de *închinare*, întrebuiţat în documente, spre a însămnna raportul de supunere al mănăstirilor băştinase cătră acele străine. Grecii pretindeau, că acest cuvânt este identic cu dăruire, şi în traducerea franceză a documentelor înfăţoşate puterilor prin memoriile lor, redau termenul de închinare, prin cuvântul *donation*, *donné*, în loc de *dédié*, *placé sous l'invocation*, ales de apărătorii cauzei române. Aceştia din potrivă susţineau, că închinarea însămnă numai cât punerea sub protecţia spirituală, un soi de suzeranitate religioasă, analoagă acelei politice, sub care se aflau ţările române, faţă cu împărăţia otomană¹.

Înţălesul termenului de închinare este foarte deosebit, după scopul fiecăruia dăruitor, şi nu i se poate determina senzul unic şi preciz. E un termen din limbagiul religios aplicat la o daravere juridică şi care, din această pricină, tocmai trebuia să fie nehotărît şi şovăitor.

¹ Discuţia aceasta vezi în: *Réponse des St.-Lieux d'Orient*, Octobre 1863, Paris, p. 53. *La vérité sur la question des couvents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33. *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels* par un député roumain, Paris 1864, p. 12, etc. Agathon Otmenedek (Alex. Odo-bescu), *Etude* citată „Une sorte de vassalité spirituelle”.

Pentru unele documente s'ar părea că interpretarea, dată lui de Greci, e mai apropiată și că înșamnă într'adevăr dăruire. Așa hrisovul doamnei Safta, soția lui Gh. Ștefan Voevod, care închină la 1663, sfântului Mormânt mănăstirea Bistrița, din al căruia ctitor, Alexandru cel Bun, doamna pretindea că se coboară, spune, că „a închinat această mănăstire, anume Bistrița, cu toate podoabele și toate veniturile ei, să fie *pomană vecinică* la mormântul lui Hristos”². Aproape tot așa se rostește și hrisovul lui Matei Basarab, când după ce reia dela călugării greci mănăstirile uzurpate, spune, că acele cu dreptul închinător lor, să fie *supuse și stătătoare călugărilor străini*. Această rostire de „pomană vecinică”, „supusă și stătătoare”, pare a implica ideea de dăruire a proprietății, de oarece numai proprietatea este un drept vecinic, toate celelalte fiind trecătoare.

Alte documente conțin din protivă indicarea numită, că se *dăruiește mănăstirilor grecești cărora se închinau acele băștinașe, numai prisosul veniturilor lor*. Așa un document din 1662 emanat de la întemeietorul mănăstirii Bursucii, din Moldova, închinată la muntele Athos, spune anumit, că „sfinții părinți ai Athosului nu vor trage nici un venit timp de 8 ani, în timpul cărora mănăstirea se va întări; iar după acest răstimp, vor avea dreptul de a lua, în proporție, un folos în stare să ajute și mănăstirea

² Uricarul V, p. 240. Grecii mai aduc încă câteva documente, publicate în *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les principautés danubiennes*, 1857. Anexele 3, 6, 12 și 14, care toate par a conține daniile lămurite. Așa acel al închinării mănăstirii *Golia* de Irimia Movilă, 1606, care spune: „Les donations présentes avec leurs revenus seront immunblement, d'aujourd'hui à jamais, propriété et droit du dit monastère, Vatopédie, pendant toute l'existence dele dernier”. (Anexa 12). Acel al mănăstirii *Răchitoasa* de Grig. Ghica, 1729: „Nous avons donné et confirmé au monastère Vatopédi pour avoir ce monastère *Rachitoasa métoche et en toute obéissance* comme d'autre monastères y dédiés (Anexa 3). Acel al mănăstirii *Vizantia* Grig. Ghica, 1777: „Notre présent chrysolubule reconnait au monastère Grégoire le droit d'avoir sous sa possession le couvent Vizantia et d'y nommer un égoumène, sans que nul autre se mêle dans son administration, vu que ce couvent est considéré d'aujourd'hui à jamais *annexe et propriété* du monastère Grégoire du Mont Athos” (Anexa 14). Aceste două din urmă documente au putut fi controlate, nu cu originale, ci numai cu niște copii, aflătoare la Arhiva Statului, și care miau fost comunicate de D. Onciul directorul acelei arhive. Iată textele de pe care au fost traduse: Documentul din 1729: „Dat-am și am întărit și dela domnia mea sfintei mănăstiri Vatopedi, ca să fie această sfântă mănăstire *Răchitoasa metoh și închinare sub toată ascultarea* ca și alte mănăstiri ce mai sunt închinată acolo”. Document din 1777: „Iată dar cu a noastră bunăvoință dat-am și domnia mea și am întărit, printr'acest al nostru domnesc hrisov, mănăstirii dela Svetagora *ca de astăzi înainte și în veci să aibă* pe mănăstirea Vizantia din funutul Putnei *cu toate ale ei averi statatoare și mișcătoare* sub purtarea de grijă a părinților mănăstirii Grigoriu și, rânduind de acolo egumen, fără a se amesteca alții la Vizantia cât de puțin, să fie mănăstirii Grigoriu *metoh și dreaptă așierosire și hrisov de întăritura, neclintit și nestrămutat în veci*. Cuvântul *propriété* nu se află nicăiri în textele române. El este înlocuit prin termenul de *hrisov stătător în veci*.

Esfigmenos din Sf. Munte”³. Un alt document din 1692, dela Constantin Brancovanu, prin care se închină schitul Stăneştii patriarhatului de Alexandria, spune anume, că „acel ce va fi trimis din partea patriarhatului pentru a căuta de trebile mănăstirei, să aibă grijă de veniturile moşiilor şi satelor şi de Țigani mănăstireşti, fără a-şi însuşi voia de a lua dela mănăstire nici cal, nici bou, nici oae, nici vase de aramă, spre a le duce la marele patriarhat; dar numai a aduna tot venitul din dijele țăranilor şi dările Țiganilor, acel asupra vinului şi, punând de o parte ceea ce ar crede că este trebuitor pentru hrana şi întreţinerea călugărilor şi a slugilor ca de obicei, să trimită ră-măşiţa Sf. patriarhat, spre a lui trebuinţă”⁴. De asemenea hrisovul de închinare al mănăstirei Cotroceni către muntele Athos, hărăzeşte *lavrei sfinte numai ceea ce va prisosi peste trebuinţele mănăstirei*, şi după ce se vor face reparaţiile trebuitoare; iar *în anii de lipsă, să se trimită mai puţin*”⁵. În hrisovul de închinare al mănăstirei Văcăreştilor, dat de N. Mavrocordat, se prevede să fie în totdeauna epitropi ai acelei mănăstiri, vel logofătul, vel spătarul şi vel vistierul, care vor fi după vremuri, şi aceştia să îngrijască de următoarele mili: 500 de taleri la săracii din Bucureşti; să mărite două fete de boieri; să se răscumpere robi; să se îmbrace săraci; să se hrănească cei din puşcării. *Iar de s’ar întâmpla vreun an neroditor, nu se va trimite nimic Sf. Mormânt; iar milele se vor face*”⁶. Tot așa şi hrisovul de închinare al mănăstirei Mărgineni către Muntele Sinai, dispune, ca „după împlinirea dăjdiilor de aici şi cheltueleur trebuincioase mănăstirei, ce va prisosi, să se trimită Sf. Sinai; că dacă ar fi vre un an de lipsă şi neîndestulat, după venitul şi agonisala vremii, să fie şi darea ajutorului muntelui Sinai, ca să nu rămână mănăstirea Mărgineni în lipsirea celor trebuincioase”⁷.

Ambele interpretări ale înţelesului cuvântului de „închinare”, acea a Grecilor şi acea a Românilor, poate găsi un sprijin în documente, de şi este de observat că, în vechile hrisoave, dăruirea proprietăţii se face totdeauna prin cuvintele: *uric stăţător în veci*, formulă ce nu se vede nicăiri în hărăzirea mănăstirilor.

Dar această hărăzire, ori cum ar fi fost cuprinsul ei, trece, în cele mai multe cazuri, peste întinderea drepturilor ce putea

³ Cităm documentul după *Eclaircissements* publicaţie grecească precum pentru Greci am citat documentul Saftel, după o publicaţie românească. În starea de atunci a publicării textelor, e cel mai bun mijloc de a garanta adevărul, de a cita documentele în favoara unei părţi, după textul publicat de cealaltă.

⁴ *Eclaircissement*, Anexa 8.

⁵ Citat după textul grecesc, publicat în *Réponse des Lieux Saints*, Octobre 1863, p. 40.

⁶ Citat după textul grecesc publicat *Ibid.*, p. 43—46.

să confere. Așa fiecare mănăstire primia daruri, nu numai dela întemeietorul ei, ci și dela alte persoane. Chiar când sunt mănăstiri domnești, ele sunt adese ori înzestrate și de boieri. Brezoianu tăgăduște legalitatea celor mai multe închinări, ca ne fiind făcute de toți ctitorii și înzestrătorii mănăstirei, ci din partea altor persoane decât de acei înzestrători; căci dacă unii numai din ctitori închinase mănăstirea, această închinare nu putea avea valoare decât pentru averile date de ei, iar nu pentru acele date de alții⁸. În cazul însă când o persoană străină închina mănăstirea, ea dispunea de ceva ce nu era al ei.

Și este de observat, că acest argument capătă o tărie mai mare, prin faptul că a fost adus în sens întors, pentru a sprijini drepturile locurilor sfinte: Anume N. Rossetti, cerând prin judecată restituirea mănăstirei Mărginenii, întemeiată de un străbun al său, pe motivul că nu s'ar fi respectat condițiile de dăruire, i se opune din oficiu de cătră tribunal care iea apărarea Grecilor, că el nu ar putea reclama decât pentru partea lui de donator, nu și pentru averile dăruite de alții⁹. Apoi dacă un donator nu putea cere anularea donațiunei, decât pentru partea sa, nici călugării greci nu puteau deveni proprietari necondiționali, decât pentru părțile valabile dăruite. Celelalte trebuiau să fie supuse condițiilor dăruirii.

Fraude. — Adese ori frauda sau viclenia, întrebuițată spre a aduce, fie închinarea mănăstirei, fie sporirea averei mănăstirilor acum închinată, pătează titlurile în virtutea cărora mănăstirile sau moșiile lor erau stăpânite.

Există mai multe documente care dovedesc, într'un chip învederat, uneltirele piezișe puse în lucrare de călugării greci, spre a-și însuși averile pământene.

Așa hrisovul lui Mateiu Basarab, de mai multe ori citat până acum, iea înapoi dela călugării greci, în 1639, 21 din cele mai frumoase mănăstiri ale țării, motivând astfel această măsură: „Că mai pe urmă, se întâmplă de statură mitropoliți și domnitori țării, oameni străini nouă, nu cu legea sfântă (adecă tot creștini), ci cu neamul, cu limba și cu năravurile cele răle,

⁷ Textul publicat numai în extracte traduse în franțuzește în *Réponse du St. Lieux*, p. 49, dar consunător cu reproducerea lui în *Memoriu asupra mănăstirilor române puse sub invocațiunea locurilor sfinte*. Ministerul afacerilor străine, București 1863. p. 5.

⁸ Vezi analiza actelor mănăstirilor Sărandarii, Bucovățul, sf. Ioan din Focșani, Arhimandritul, în Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinată și călugării străini*, Buc. 1861 p. 9, 10, 12 și 38. Așa bunăoară mănăstirea Banu, întemeiată de Ianache Banul și îmbogățită de mai multe fețe cu mai multe moși, este închinată de N. Mavrocordat (cu ce drept?) mănăstirei Dusca din Tunis, prin hrisovul său din 1728.

⁹ *Un nou proces sau soluția împedecatei chestii a mănăstirilor di țară zise închinată*, București 1861, p. 26.

adecă Greci care nu se rușinară, nici se temură a atinge năravul lor cel rău și de sfintele mănăstiri domnești ale țării și, spurcându-și mâinile lor cu orbitoarea mită, sub hicleană taină începură a vinde și a cârciumări sfintele mănăstiri ale țării și lavrele domnești, cele supuse metoașe dajnice altor mănăstiri de pre în țara grecească și dela sfânta Gora, făcându-le hrisoave de închinăciune, fără de știrea sfatului și fără voia soborului, ca să le biruiască și să le moștenească în veac”¹⁰. Cum s’a observat și mai sus, Mateiu Basarab nu este dușman al Grecilor, de oarece el recunoaște dreptul călugărilor asupra mănăstirilor într’adevăr căruite. Din aceasta însă, se constată într’un chip invederat că cele 21 de mănăstiri, enumerate de Mateiu Basarab în hrisovul său, fuseser uzurpate de călugării greci. Ceeace întărește încă și mai mult faptul uzurpării, este împrejurarea, că patriarhul de Constantinople, Partenie, recunoaște prin o carte pastorală, că „de câțiva ani, niște Greci neștiutori, străini și stăpâniți de lăcomie, au năvălit și umplut țara, și prin vorbele și rălele lor fapte, neîncuviințate de sânta noastră lege, au ajuns a pune mâna pe aceste evlavioase și vechi așăzări, fără nici un respect pentru testamentele întemeitorilor; dar principele Mateiu Basarab, chemând o adunare și hotărând ca toate mănăstirile domnești și pe care domnii și mitropoliții străini, pentru a-și potoli lăcomia, le supuseser altor mănăstiri așăzate în Grecia sau în muntele Athos, și anume (urmează enumerarea celor 21 de mănăstiri), să rămână slobode de orice stăpânire din partea călugărilor străini, — noi întărim acest hrisov al domnului M. Basarab, în toată a lui întindere”.

Această scrisoare, în care patriarhul grec își hulește propriul său neam, a fost de sigur scoasă pe bani de domnitorul Munteniei. Că lucrul era obicinuit la patriarhii, aceasta se știe și din alte împrejurări. Este însă de observat, că fără îndoială și patriarhul știea că aceste mănăstiri fuseser uzurpate, fără de care nu ne putem închipui, că el să fi renunțat, pentru o sumă de bani numărată o singură dată, la niște venituri vecinice ale neamului și scaunului său¹¹.

Acolisiri de moșii se constată din următoarele documente :
Un hrisov al lui Gheorghe Ștefan urmașul lui Vasile Lupu,

¹⁰ *Uricarul*, V, p. 329.

¹¹ Scrisoarea lui Partenie în *Mémoire avec pièces justificatives présentée à la commission internationale pour les couvents dédiés* par M. C. Negri, Constantinople, Juin, 1865, p. 127. Recunoscută ca autentică de călugării greci în *Réponse des Lieux Saints*, Oct. 1863, p. 58. Asupra vânzării unei învoiri de a deslega un blestem mitropolitan din partea patriarhiei de Constantinopol, vezi *Ist. Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 226. S’ar putea adăogi încă alte mănăstiri luate prin viclenie, precum măn. *Roaba*, dacă dovezile aduse de Brezoianu p. 29 nu ar lăsa oarecare îndoială, și noi căutăm dovezi absolut netăgăduite și peste puțină de tăgăduit.

dat în anul 1656, spune, că, Vasile Vodă, văzând mare lipsă de dascăli buni învățători în țara noastră, fără de care foarte mult pământul pătimește și se întuneacă, fără învățătura cărței socotind împreună cu tot sfatul țării, a așezat prin a sa chemare, dascăli buni și râvnitori la învățătura dela Kiev Pecerski a sfintei lavre, dela preasfințitul și de Dumnezeu temătorul mitropolit al Kievului, Pătrașcu Movilă, ca să fie spre învățătura și luminarea minței copiilor pământului nostru; căci pentru aceasta le-au lăsat lor trei sate, anume Rachitenii, Tămășenii și Juganii, ca să fie pentru îndestularea și hrana acelor dascăli buni învățători, și a lăsat lor acele trei sate, în pace despre toate dările mari și mici ce se vor afla în pământul nostru”.¹²

Iată o dăruire, făcută în toată regula școlii din mănăstirea Trei-Erarhi, întemeiată și una și alta de Vasile Lupu. Mănăstirea Trei-Erarhi, fiind închinată de ctitorul ei muntelui Athos, „în curând nici un folos bun nu s'a făcut după acel așezământ: căci după aceea dascălii aceia s'au izgonit dela mănăstire și s'au adus în locul lor din țara grecească; iar călugării greci nici un folos la învățătura nu aduc pământului nostru”¹³. Nu se prea înțâlege, din document, dacă dascălii slavoni au fost înlocuiți cu dascăli greci, sau dacă trebuie primit, că au fost suplințiți prin călugări greci ce nu erau și dascăli. În orice caz, școala lui Vasile Lupu, chiar de ar fi fost grecizată, cu timpul s'a desființat, și atunci când Asaki descopere la Viena documentul lui Gheorghe Ștefan călugării din Trei-Erarhi stăpâneau fără nici un drept moșiile ce nu le fusese date lor, *ci școlii*. A trebuit un act de autoritate al lui Ioniță Sturza, domnul Moldovei, spre a reînființa școala în mănăstirea grecească, și un proces ce ținu aproape 20 de ani, spre a relua moșiile din mâinile călugărilor greci¹⁴.

O încercare iarăși necinstită din partea acestora de a pune mâna pe o avere ce nu le aparținea, este constatată prin documentul lui Moise Movilă din 1634; anume mănăstirea Bisericanii, neînchinată, avea un sat Vânătorii, dăruit ei de Chirița Dumitrache postelnicul și de Constantin Movilă, danie făcută pe timpul lui Gaspar Grațiani și întărită și de Stefan Tomșa. „Și după aceea, urmează documentul, s'au sculat călugării (greci) dela mănăstirea Golia (închinată) și au umblat cu vicleniile lor și cu strâmbătate, și și-au făcut niște drese, scriind că le ar fi dat acel sat cucoana Maria Chirițoaea. Fiind că această cucoană trăia în țara leșască, domnul trimite pe Golieni acolo, să aducă întărirea scrisoarei. Golienii nu aduc acea întărire, pe care din potrivă o aduc

¹² *Uricarul*, III, p. 279.

¹³ *Ibid.* Asupra înstrăinării Trei Erarhilor vezi *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, VII, p. 21.

¹⁴ *Ibidem*, XI, p. 230.

Bisericanii, spunând cucoana Chirițoaea, că Golienii și-au făcut ei singuri dresul, fără știrea ei; și deci au rămas Golienii rușinați înaintea domnului, fiind dresul lor făcut cu strâmbătate și cu violenție”¹⁵.

Un alt caz, în care se îmbină o închinare nelegală cu o acolișire de sate, se întâmplă pe timpul lui Niculae Mavrocordat. Anume domnul grec, voind să folosească patriarhului de Alexandria, Samuel, care tocmai venise în Moldova după milă, fi închină mănăstirea Hangu. În hrisovul de închinare din 1715, se spune, „că au hotărât împreună cu Gedeon mitropolitul, Sava episcopul de Roman, Calixt episcopul de Rădăuți și Orest episcopul de Huși, și cu marii boieri Gavril Miclescu, Lupu Costache, Ilie Catargiu, Dimitrie Ramadan, Ioan Palade, Constantin Rossetti, Darie Donici și Constantin Costache, și au închinat mănăstirea Hangu, întemeiată de Barnovschi Vodă (deci măn. domnească), cu toate moșiile și satele și toate hotarele, și cu moșiile Bălțăteștii și Mânjeștii, pe care starețul le câștigase prin hotărîre judecătorească dela rudele vistiernicului Ilie, pentru ca Sf. scaun al Alexandriei să tragă veniturile acestor mănăstiri”¹⁶. Un hrisov al lui Mihail Racoviță dat însă asupra unei pâri, făcută de visterniceasca Maria împotriva egumenului de Hangu, ne arată că procesul asupra moșiilor Bălțăteștii și Mânjeștii, intentat la divan de egumenul de Hangu, fusese câștigat de acesta în urma unei apăsări a lui N. Mavrocordat asupra divanului; căci aceiași boieri, judecând acuma a doua oară, mărturisesc că știeau precum era drept (anume că moșiile în chestiune erau alte visternicesei); dară că: „chemându-i pe rând Neculai Vodă, și dându-le a înțelege să nu răspundă împotriva nici cum la divan; deci știind acea poruncă, n’au avut gură să grăiască spre dreptate; ci cum au zis domnul, așa au poforit și dumnealor cu toți”. Așa se judecase deci procesul și acest chip de a împărți dreptatea ne lasă a întrevedea și modul cum se făcuse închinarea mănăstirii Hangului către patriarhia Alexandriei. Anume mitropolitul, în divanul lui Racoviță, spune, că „nu primise ca să se închine la patriarhie această mănăstire, fiind în tărie și mai ales la munte, și peste voia sfintei sale, s’a făcut această închinare”¹⁷. Este inviderat că mitropolitul

¹⁵ Hrisovul reprodus de N. Istrate, *Questia mănăstirilor închinat din Moldova*, Iași 1860, p. 18. E drept că asemenea falsificări de documente erau obicinuite în acel timp. Așa și călugării mănăstirii pământene Bistrița, înainte de a fi înstrăinată, și acei ai mănăstirii Pângărații, falsifică niște drese în dauna mănăstirii Bisericanii. Documente din 1631 în *Arhiva Istorică* a lui Hasdeu, I, p. 71 și 106.

¹⁶ Hrisovul de închinare după publicația grecească *Eclaircissements*. Anexa 7.

¹⁷ Hrisovul lui Racoviță din 1718 în *Uricar*, V, p. 363—377. Amănunțimi asupra procesului, în *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, IX, p. 14-18 și mai pe larg în articolul meu *Justiția sub Fanarioși în Convorbiri Literare*, XX, p. 1058.

merge prea departe, când spune că închinarea s'a făcut peste voia lui. Nici știința sa, văzând porunca, n'a avut limbă să grăiască și a poftorit precum poftorise și boierii; dar în orice caz, din spusele lui, reiesă modul silnic cu care se făcuse și închinarea, precum tot silnic se judecase și procesul, și aceasta când? Pe vremea domnului grec celui mai luminat din toți Fanarioții; pe timpul domnului filosof!

Condițiile închinărilor. — Hrisoavele reproduse mai sus învederează fără tăgadă, că cele mai multe mănăstiri erau închinete *cu oarecare condiții*. Chiar hrisovul lui Mateiu Basarab, când lasă Grecilor mănăstirile regulat închinete, ca să fie supuse și stătătoare, adaogă: „după cum vor fi scris și legiuit ctitorii, în cărțile lor de închinăciune, pre acea tocmeală neschimbate să trăiască”. Fiecare mănăstire era deci închinată cu oarecare *tocmală*, și rari sunt cazurile de închinare curată și necondiționată a unei mănăstiri pământene către locurile din jos. Așa am văzut în hrisovul de închinare al Văcăreștilor, rânduire de boieri pământeni ca epitropi care să îngrijască pentru îndeplinirea milelor. Acelaș hrisov prevede nevoia reparațiilor mănăstirei, măritare de fete sărace, îngrijirea de sărăcime, de cei din pușcărie. Hrisovul lui Gheorghe Ștefan, amintește despre datoria de a ținea o școală. În sfârșit cele mai multe din documentele de închinare rotesc un cuget uniform, acela de a se întreține mănăstirile pământene în primul loc, și numai ce va prisosi să se trimită sfintelor locuri. Ba unele din ele merg până a dispune, ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic mănăstirilor patroane, iar milele să se îndeplinească. Îngrijirea cea d'întâi a închinătorilor este de a asigura *existența mănăstirilor lor*, îngrijire ce nu era decât prea firească, dacă ne gândim că acești oameni se despoiau de averile lor, în scopul de a-și lega numele de o așezare vecinică, în care să fie pomeniți atât prin rugăciunile călugărilor ce erau să se umbrească sub a lor creațiune, cât și prin ale acelora care se împărtășiau din milele lor. Nici unui închinător nu i-a trecut vreodată prin minte ca el, închinând mănăstirea lui unei mănăstiri mai sfinte din Răsărit, așazământul lui să se desființeze; să înceteze de a mai fi ceeace fusese: o comunitate de oameni care să se roage lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor tuturor muritorilor în deobște și a le lui în deosebi. Se înțalege dela sine, că o asemenea țință evlavioasă nu putea fi ajunsă, dacă nu se păstra ființa exterioară a mănăstirei: bisericile, chiliile și clădirile ei, și că deci întreținerea materială a mănăstirilor era și ea o condiție *sine qua non* a închinărei acestora către lăcașurile sfinte.

Să cercetăm, cum au îndeplinit călugării greci aceste condiții explicite sau implicite ale închinărei? În ceeace privește epitropii pământeni, ei fură în curând înlăturați, și numirea lor fu lăsată în părăsire. Grecii, neputând tăgădui acest lucru, caută

să-l încunjure în chip sofistic. Ei spun, că „sfintele locuri pentru a mănțina epitropiile, au suferit adese ori mari nemulțumiri. Domnitorul Cuza care a suprimat prin ordonanța sa din 3 Ianuar 1863 epitropiile Sf. Mormânt, invoacă în memoriul său epitropii dela Văcărești”¹⁸. Sf. părinți se joacă aici cu cuvântul de *epitropi*. Tot epitropi erau și aici ai Sf. Mormânt și boierii pământeni, din hrisovul lui Niculaie Mavrocordat. Dar aceste două felii de epitropi erau îndepărtate ca ceriul de pământ. Pe când cei pământeni stabiliau controlul asupra purtării trebilor mănăstirilor închinată din partea călugărilor greci, acei rânduiri de Greci, bine înțales că-l suprimau.

Cât despre așăzăminte de binefacere, am văzut cum Grecii au desființat școala din Trei-Erarhi; apoi cum îngrijiau de nebulii din ospiciul dela Golia, cum lăsau în părăsire îndeplinirea milelor, din hrisovul lui N. Mavrocordat care, cu toate aceste dispunea ca în anii de lipsă, să nu se trimită nimic Sf. Mormânt, iar milele să se facă.

Să venim însă la chestiunea de căpetenie, la condiția acea fără de care închinarea nu avea nici un înțales, care alcătua chiar miezul ei: *păstrarea existenței mănăstirilor pământene* închinată locurilor sfinte. Asupra acestei chestiuni, mai toate hrisoavele conțin „tocmala” fățișă sau subînțaleasă, ca veniturile mănăstirilor să slujască întâiu la susținerea acestor așăzăminte, și numai ce va prisosi să se trimită locurilor sfinte¹⁹. Ba mai mult încă, unele mănăstiri sunt închinată celor de jos, pentru a le apăra de ruină reală sau pretextată de închinători. Așa pentru mănăstirea Galata, întemeiată de Petru Șchiopul și închinată de Radu Vodă în 1617, se arată, drept motiv al închinăciunii, faptul, că „mănăstirea Galata s’ar afla în mare scăpătăciune; clădirele din prejur dărămate, lucrurile sfinte răsipite din pricina marelor nenorociri și a trecerei armiiilor și neamurilor străine care au intrat în țară, precum și din pricina rălei purtări a călugărilor care erau acolo și care, ne temându-se de D-zeu, au ocărmit și au risipit toate produsele și veniturile ei”²⁰. Tot așa cu mănăstirea Bistrița, Probota și altele. Din aceste documente, se poate vedea, că întemeietorii mănăstirilor pământene, *dorind tocmai a lor păstrare atât fizică cât și morală*, le luase din mâna călugărilor pământeni și le închinase locurilor din Răsărit, în cât se vede fără nici o îndoială că scopul suprem al ctitorilor *era păstrarea creațiunii lor*.

¹⁸ *Réponse de St. Lieux*, Oct. 1863, p. 48.

¹⁹ Am adus mai sus, p. 209 documentul de închinare al mănăstirei Stănești, în care să spune lămurit, că se va pune întâi la o parte ceace este trebuitor pentru hrana și întreținerea călugărilor și a slugilor mănăstirei *ca de obicei*, și să trimită rămășița sf. patriarh, spre a lui trebuință.

²⁰ Hrisoavele reproduse de *Memoriul asupra mănăstirilor române, puse sub invocăția locurilor sfinte din Răsărit* de Ministerul de externe, București, 1863, p. 7 și urm.

Ce făcuse însă din mănăstirile închinatelor lor, călugării Greci? Imprăștiase călugării pământeni la cele patru vânturi și nu-i mai înlocuise cu alții, încât ele încetară de a mai fi comunități religioase române. Dar nici măcar cu călugării greci, nu înlocuiau ei pe acei de baștină, nepunând în ele decât puțini inși, de care egumenul avea nevoie, pentru administrarea averilor mănăstirei. De aceea se constată faptul neașteptat, că mănăstirile închinatelor, în loc de a înfățișa o bogată populație de călugări străini, nu sunt decât foarte sărace în oameni, față de mănăstirile neînchinatelor. Pe când aceste din urmă, în număr de 53 și 189 de schituri, au 2836 de călugări și 3043 de călugărițe, acele închinatelor, în număr de 72 și 24 de schituri, nu au decât 509 de călugări și 46 de călugăriți²¹.

Mănăstirile închinatelor fuseseră deci *desființate ca mănăstiri*. Ele nu mai erau comunități religioase de închinare către D-zeu, ci curat numai dependenți administrative ale mănăstirilor din Răsărit, însărcinate cu adunarea veniturilor, spre a le trimite patroanelor lor.

Și lucrul curios, călugării Greci nu tăgăduiau faptul care era și cu neputință de ascuns; dar susțineau că erau în drept să procedă astfel, zicând, că „fără nici un drept li se bănuște că nu întrețin comunități religioase în mănăstirile așezate în Principate, pentru a căror întreținere tocmai li se cere a patra parte din venit. Dar când li se face această bănuială, se uită că locurile sfinte nu erau ținute, dar că nici nu pot fi ținute a întreține comunități religioase în Principate. Sfintele locuri nu pot avea acolo decât sucursale. Acei care au dat și închinat mănăstirile sfintelor locuri, nu au putut înțelega a da și închina aceste comunități, lucru ce nici odată nu s'a auzit. Personalul unei sucursale este alcătuit din un număr îndestulător de preoți și de slujbași, sub un egumen, și sfintele locuri nu sunt îndatorite decât a întreține a tare personal în mănăstirile Principatelor. A se cere ca sfintele locuri să întrețină comunități religioase în țările române, este a se pretinde dela ele un lucru protivnic regulelor bisericești și temeliei organizării monacale din Răsărit. Locurile sfinte nu au scaunul lor în Principate. Legal ele nu figurează aici decât ca proprietare”²².

Și într'adevăr iată ce spune canonul 8 al sinodului din Chalchedon: „Clericii (ospiciilor) de săraci și a mănăstirilor și a bisericilor sfinților martiri să rămână sub ascultarea episcopilor din fiecare oraș. Balsamon și Zonara, interpretând acest canon, spun că administrația, îngrijirea, supravegherea morală și gerarea veniturilor și a cheltuielilor, să se facă sub imediata

²¹ *Analele statistice*, 13—16, 1863, p. 140—148.

²² Acest loc, de o importanță capitală pentru hotărârea juridică a chestiunii, se află în *Réponse de l'Archimandrite Germanos*, p. 102—104.

controlare a *episcopului locului*. *Nuvela* 131 a lui Iustinian zice, că aşazămintele cele de cătră ctitori făcute mănăstirilor, trebuie să se păzască, dacă nu se împrotivesc canoanelor; căci nu le este permis ctitorilor de a interzice *episcopilor locali* executarea drepturilor canonice în mănăstirile fondate de ei. O *Hotărâre patriarhală* recunoaşte dreptul episcopului eparhial asupra tuturor mănăstirilor şi că *nu se poate închina, nici supune o mănăstire alteia*, dacă actul de fundaţiune al ctitorilor nu prevede aceasta²³. Pretinsul drept patriarhal de stravropighie, prin care patriarhul poate, în orice ţară din circumscripţia lui, să aibă o mănăstire ori biserică, cu drepturi jurisdicţionale asupra ei, este un abuz medieval. Nu există nici un canon care să învoiască acest lucru. Din contra toate canoanele păstrează drepturile exclusive de jurisdicţie asupra mănăstirilor din eparhiile lor, *episcopilor locali*, fără de care s'ar turbura şi s'ar călca unul din principiile cele mari ale bisericii creştine: ordinea ierarhică. Toată administraţia aşazămintelor de orice natură este, după canon, sub nemijlocita îngrijire a *episcopului locului*. Orice influenţă, ori amestec străin este abuz şi necanonicitate. Călugării greci susţineau deci, cu drept cuvânt, că *regulele bisericii şi temelii organizării monacale din Răsărit, se opuneau la închinarea unor mănăstiri către altele; la supunerea unor comunităţi de călugări, sub alte comunităţi de călugări, de oarece ele nu puteau fi supuse decât episcopilor locali. De aici deci nevoia în care se găsiră mănăstirile patroane, de a desfiinţa comunităţile religioase închinatelor lor din Principate. Am văzut însă că scopul de căpitenie al închinătorilor acelor mănăstiri pământene, era tocmai păstrarea fiinţei mănăstirilor lor.*

Grecii erau deci puşi în *alternativa*, sau de a călca canoanele, sau de a desfiinţa mănăstirile pământene, luând pentru ei moşiile lor, şi prefăcând foastele comunităţi de călugări români în nişte simple centre de administraţie greceşti ale acelor averi. *Locurile sfinte, pentru a putea pune mâna pe moşiile şi pe averile mănăstirilor, au fost obligate să distrugă fiinţa lor de mănăstire şi să le prefacă în dependenţi administrative, pentru ocărmuirea acelor averi.*

²³ Canon 8: „Οἱ κληρικὸι τῶν πτωχείων καὶ μοναστηρίων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐν ἐκάστῃ πόλει ἐπισκόπων, διομενέτωσαν“. Vezi *Σύνταγμα τῶν Θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Πάλλη καὶ Πότλη, Ἀθήνησιν* 1852, II, p. 234. Comp. *Pidalion* p. 125. *Biserica ortodoxă*, 1900 August, p. 441 (Notiţă com. de C. Erbiceanu). *Nuvela 131 a lui Justinian*; „ἔτι τὰ γενόμενα παρὰ τῶν κητόρων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τοπικὰ στέργειν ὑφείλουσι εὐμήπου τοῖς κανόσι ἐναντιῶνται... οὐ γὰρ, ἔξεστιν ἀποῖς ἀπειρησὸν τοὺς ἐνχορίους ἐπισκόπους τῶν κανονικῶν δικαίων ἐν τοῖς παρ' αὐτῶν κειδομένοις μοναστηρίοις“, după o pericopă (extract) a novelei din *Σύνταγμα* citată mai sus p. 393. Textul novelei însuşi e ceva deosebit; dar înţelesul e acelaş. (Notă com. de Erbiceanu). *Hotărârea patriarhului* (nu se ştie a căruia), vezi în *Γεδεών, κανονικὰ διατάξεις*, I, p. 180. (Notă com. de Erbiceanu).

Aici ni se pare că stă argumentul de căpitenie, pentru neîndeplinirea condițiilor de închinare din partea călugărilor greci. Căci, pe când pentru neîndeplinirea celorlalte condiții, precum pentru păstrarea epitropilor pământeni, întreținerea de școale sau de ospicii și îndeplinirea altor fapte bune, ar trebui, pentru a anula închinarea, dovedită această neîndeplinire în fiecare caz²⁴, *nimicirea mănăstirilor pământene de către locurile sfinte, nimicia prin ea însăși și închinarea, căci chiar terminul de închinare arată că mănăstirile, și nu moșiile lor, fusese supuse locurilor sfinte*. Dacă ar fi fost să li se dee moșiile, s'ar fi întrebuințat termenii obicinuiți de danie, dăruire. *Nu se putea însă distruge ființa mănăstirilor care veniau, cu acele moșii ale lor, să se supună locurilor sfinte, și să se păstreze de aceste din urmă numai moșiile*²⁵.

Tot această împrejurare limpezește însă și chestiunea stărei materiale a mănăstirilor, pe care scrierile române ale timpului și rapoartele tuturor comisiunilor, o arată ca de jălit, pe când din protivă egumenii greci căută s'o pună în o lumină din cele mai favorabile²⁶.

Se înțelege dela sine că, reducându-se personalul mănăstirilor, și ele prefăcându-se acuma în niște centre de exploatare ale avuțiilor alipite de ele, egumenii ce se schimbau neconținut, nu aveau nici un interes de a întreține clădirile în stare bună. Stăteau în câteva odăi, grăbindu-se a aduna bani pentru ei și pentru locurile ce-i trimiteau; apoi se duceau din țară, pentru a nu se mai întoarce. Nu puteau deci să se intereseze și să-și cheltuiască, în reîntocmirea bisericilor, chiliilor și altor clădiri,

²⁴ Acest caz îl prevede codul civil (Cap. I dela Cartea IV): „după ce se va da darul, nu se va mai cere înapoi, afară numai de va fi darul cu legătură și cel ce l'a luat nu va urma legătura”. Cf. *Questia mănăstirilor închinată Sf. Locuri*, de I. A. Comănescu, București 1859. Mai vezi și o scrisoare a principelui Czartoriski către unul Botezatu din România, în care se spune, că Românii trebuie să invoace: 1) că donațiile erau condiționale; 2) că veniturile au fost întrebuințate la propaganda greco-rusească; 3) Angliei să i se atragă luarea aminte, că această afacere este curat rusească”. Scrisoarea lui Czartoriski c. Botezatu din 26 Ianuarie 1865 în *Hărțile Rossetti*.

²⁵ Acest argument hotărâtor în limpezirea daraverei mănăstirilor închinată, nu a fost formulat de oamenii timpului care sprijinise numai părerea, că nu s'ar fi îndeplinit condițiile speciale de închinare la unele mănăstiri, și de acolo se inducea o cauză generală de anularea închinării — procedare nefrivădită de dreptul civil, care trebuie să fie aplicat în revocarea donațiilor pentru neîndeplinirea condițiilor. Ce e drept, pretenția locurilor sfinte este așa neauzită, încât nici eu la început, când am găsit-o formulată în *Răspunsul* lui Ghermanos, nu am înțeles-o, atâta îmi părea de peste samă în gura călugărilor greci. Numai când am văzut statistica călugărilor din mănăstirile închinată, atunci m'am convins că se distrusese într'adevăr, cu conștiință și cu voință, comunitățile religioase românești, stăpânirea unei mănăstiri asupra alteia nefiind învoită după canoane.

²⁶ Compară bunăoară, Raportul comisiei eclesiastice din 1833 în *Mémoire de C. Negri*, p. 88 cu *Réponse de l'Archimandrite Ghermanos*, p. 102.

banii, cu care erau să se folosească ei. Toată averea, provenită din exploatarea întinselor domenii din țările române, se și ducea în regiunile din Răsărit, pare că, precum spune N. Istrate, „Dumnezeu s'ar fi strămutat, de când cu Fanarioții, peste Dunăre”²⁷.

Dar în afară de această inducere rațională care ne silește, a admite de adevărate tânguirile Românilor asupra ruinei mănăstirilor închinată, Grecii chiar se contrazic în sprijinirile lor. Alături cu tăgăduirea desăvârșită a ralei stări a mănăstirilor, ei recunosc, în procesul verbal anexat la raportul comisarilor Mavros și Știrbeiu, că „*ruina invederată* a mănăstirilor nu provine decât din reținerea lor de 5 ani, 1822—1827, de către autoritățile locale”²⁸. Aiurea ei atribue această ruină Turcilor, făcute în timpul Eteriei. Dar mai întâi, în 5 ani nu se puteau ruina așa de desăvârșit mănăstirile închinată, încât însuși Grecii se recunoască *invederata lor ruină*; apoi Turcii nu se introduseseră decât în o singură mănăstire din Moldova, Secu, și aceasta neînchinată, când cu urmărirea căpitanului român-macedonean Iordachi Olimpatul ce îmbrătoșase cauza grecească, și care mănăstire fu aprinsă și dărâmată, prin lupta înverșunată, susținută de viteazul căpitan²⁹. În sfârșit dacă mănăstirile se aflau într'o stare așa de înfloritoare în privirea materială; pentru ce cereau Grecii un răstimp de 10 ani, 1834—1843, cu scutire de orice contribuție către țările române, spre a putea reîntocmi clădirile și, la expirarea aceluși termen, pentru ce cereau ei o nouă prelungire încă pe 10 ani, 1843—1852?

Ruina materială, desființarea comunităților religioase române și însușirea averilor lor de către locurile sfinte, iată care fu rezultatul închinării mănăstirilor pământene către acele din Răsărit. Nu credem că se poate susține că asemenea procedare era dreaptă și nici măcar legală.

Dreptul public. — Dar mai este încă un punct de vedere care îndreptățește secularizarea: acel al dreptului public, al concepțiunei ideei de stat.

Din toate protestele și memoriile călugărilor greci, se vede că ei tăgăduiau statului român orice drept de control și de supraveghere a ocârmuirii țării asupra averilor mănăstirilor închinată. Ei nu voiau să se supună la darea de socoteli, la numirea și destituirea egumenilor, la darea moșiilor în arendă sub privigherea organelor statului, la supravegherea săvârșirii reparațiilor, la contribuirea pentru susținerea așazămintelor de

²⁷ N. Istrate, *Questia mănăstirilor închinată din Moldova*, p. 22.

²⁸ *Mémoire* de C. Negri, p. 73.

²⁹ Asupra luptei dela mănăstirea Secu, vezi *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, X, 76-77.

binefacere, consimțind numai a vărsa, spre acest scop, în casa statului, o contribuție voluntară. Într'un cuvânt, mănăstirile grecești se pretindeau stăpânele moșiilor mănăstirilor închinete, și voiau să fie cu totul neatârinate de organismul statului român; deci tindeau să constituie un stat ecleziastic în sânul statului român.

Atâta îngăduiau călugării greci autorităților Principatelor: dreptul de a le impune dări, și încă în contra nartului acestora, uneori protestează³⁰.

Este invederat că o asemenea pretenție nu putea fi tolerată de concepția statului modern, către care năzuia poporul român și care i fusese chiar impusă de Convenția de Paris. Un stat nu poate exista fără desăvârșita stăpânire pe teritoriul, pe care se întinde națiunea ce-l alcătuiește; fără puțința de a impune ascultarea de organele sale tuturor locuitorilor acelu teritoriu. Mănăstirile închinete nu erau însă numai niște insule sporadice presurate pe întinderea țărilor române. În număr de 72 și posedând peste 600 de moșii, din cele mai mari și mai frumoase, ele cuprindeau aproape a 7-a parte a teritoriului românesc, pe care locuiau peste 60.000 de familii de țărani³¹.

Această înșamnată întindere de pământ și acest număr covârșitor de poporație ar fi fost substras, nu numai de fapt dar și de drept, de sub ocârmuirea statului român, și o așa perspectivă era peste puțință de admis, pentru un organism național ce nu voia a se sinucide.

În cetro mergeau tendințele Grecilor, se vede de pe împrejurările raportate mai sus: cererile lor ca arendarea moșiilor și repararea acaretelor să se facă sub privigherea consulului rusesc, cu excluderea autorităților române; apoi din protestarea lor contra măsurilor luate de Mihai Sturza, de a emancipa Țigania mănăstirilor și de a cruța pădurile lor.

Dar apoi drepturile de suveranitate, pe care statul român voia să le aibă asupra acestor mănăstiri, erau ele oare ceva cu totul nou, și nu fusese ele nici odată puse în lucrare, în vremile mai vechi? Se constată întâi într'un chip neîndoielnic

³⁰ *Réponse des Saints-Lieux* Oct. 1863 p. 68.

³¹ *Réponse des Saints-Lieux*, p. 61; *Réponse de l'archim. Germanos*, p. 62 spune: „Pour tout homme connaissant le pays, l'étendue de terre appartenant aux Saints-Lieux occupe la neuvième partie du territoire des deux principautés”. După *Analele statistice* No. 5—8, 1861, p. 134—135, proporția e mai mare, aproape a 7-a parte. Anume, din întindere totală a teritoriului cultivabil al Munteniei, 10,644,673 de pogoane, mănăstirile închinete ocupau 1,398,021 de pogoane, deci aproximativ a 7½ parte a întregii întinderi. Se pretinde, în adunările de pe timpul lui Alex. Ioan I, ca moșiile mănăstirilor ar alcătui a 5-a parte a teritoriului. Nici a 5-a, nici a 9-a, ci a 7-a parte.

că mănăstirile închinat fusese îndatorite în mai multe rânduri : 1) a contribui pentru întreținerea școalelor și 2) a ajuta la greutățile țării, provenite din ocupațiile străine.

În privirea punctului întâi, cităm hrisovul lui Antioh Cantemir, din anul 1706, care supune mănăstirile neînchinat la o dare de 720 de galbeni pe an, iar pe cele închinat la 600 de galbeni, din care, suma de 120 de galbeni pentru școale. Acești bani să fie adunați de mitropolit, prin ordine date episcopilor. Mănăstirile închinat sunt ordonat să numească un delegat care să adune banii și să-i dea mitropolitului³². Apoi Alex. Ipsilanti dispune, în 1775, să contribuie toate mănăstirile, atât cele pământene cât și cele închinat, pentru întreținerea Academiei celei reorganizat de el din București, cu suma de 30 de pungi, scutindu-le de orice altă dare către stat — aceasta pe motivul că întemeietorii acestor mănăstiri au hărăzit cele mai multe din veniturile lor unor fapte de binefacere³³. Acest hrisov pomenește de alt hrisov al lui Mihai Racoviță care să fi dispus, ca toate mănăstirile să contribuie la mile pentru săraci. Alt hrisov care dispune o contribuție pentru școale, este acela al lui Ioan Caragea din 1817, și fiindcă egumenii nu se înțelegeau asupra repartiției, principele o face el singur, prin o listă impusă³⁴. Cât despre contribuțiile pentru armată, ele se întâlnesc foarte des în actele vechi, mai ales în timpul Fanariților. Așa găsim ordine către mitropolit de a supune toate mănăstirile, și acele închinat, la contribuție pentru aprovizionarea oștirilor otomane sau rusești, din anii 1797, 1798, 1801, 1807, 1812. Este de observat, că contribuția mănăstirilor închinat nu este voluntară, ci impusă în totdeauna și încasată prin autoritățile ecleziastice ale țării, mitropolitul și episcopii. Grecii nu tăgăduiau asemenea contribuții; dar întâmpinau, că mănăstirile închinat nu puteau să se opună unor nenorociri ca acele aduse de ocupațiile străine; cât despre contribuțiile pentru școli și pentru săraci ar fi straniu să se pretindă, că dacă mănăstirile grecești au achitat uneori astfel de dare, ele au avut menirea de a da cheltueli pentru întreținerea instrucției sau a milosteniei publice în principate³⁵. De aceea când se pune, în contractele de arendare a 215 moșii ale mănăstirilor închinat, o clauzulă privitoare la școale, călugării greci stăruesc ca ea să fie scoasă³⁶. Și cum să nu se opună călugării greci la întreținerea școalelor, când vedem chiar mănăstirea Neamțului care doar era pământeană și fost focar de cultură în vremile

³² *Mémoire avec pièces justificatives* de M. C. Negri 1865, p. 20.

³³ *Ibid.* p. 25.

³⁴ *Ibid.*, p. 65.

³⁵ *Ibid.*, p. 30, 35, 41, 43, 53.

³⁶ *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

mai vechi³⁷, că se arata dușmană învățăturilor? Anume în acea mănăstire era un seminar cu internat înființat de domnitorul Grigore Ghica. Când caimacamul Balș îl desființă, călugării dădură afară pe elevi și prăznuiră prin o sărbare desființarea școlii³⁸.

Dar dreptul de supremație al statului român asupra mănăstirilor nu fusese pus în lucrare numai în această formă. Însemnat este între altele dreptul statului român de a cere socoteli egumenilor greci. Dela nașterea chestiunii mănăstirilor închinată, acestea se opuseseră totdeauna la darea socotelilor³⁹, și de aceea se și opuneau ele cu atâta stăruință la arendarea moșiilor prin mezat, temelia pe care se puteau răzâma cererea de socoteli, fixându-se veniturile în chip hotărât. Dar lucru curios, pe când Negri prezenta la Constantinopole memoriul său din 1865, în care el dovedea într'un chip invederat, cu extracte din condicile mănăstirilor închinată, că ele fusese adese ori îndatorite la darea de socoteli, în adunarea din București, în acelaș an, 1865, Vernescu, ministrul justiției, recunoștea, că „egumenii nu dau socoteli guvernului și că deci Brancovanu care a făcut să i se cedeze drepturile egumenilor, este și el scutit de a da socoteli”⁴⁰. Se înțalege că Grecii își fac o armă însămnată, din această mărturisire a guvernului român.

Cu toate aceste lucrurile nu stăteau astfel, și din actele vechi se constată, că egumenii dăduse adese ori socoteli domnului, asupra purtării trebilor mănăstirilor. Așa hrisovul lui Hangerli, de care ne vom sluji pe larg mai la vale, spune în cuvintele lui începătoare: „Fiindcă din căutarea socotelilor egumenilor după ani, se pricinuesc aceste toate, căci nu era știut domniei, în ce chip se urmau socotelele, hotărîm ca la fiecă doi ani să se dea socotelele la prea S. S. mitropolitul”. Se vede din acest hrisov că totdeauna se obicinuia a se da socoteli mitropolitului, din partea egumenilor greci; dar că aceste socoteli făcându-se *după ani*, adecă atunci când voia fiecare egumen, lucrul căzuse în desobicinuință sau nu constituia un control serios, meteahnă pe care Hangerli vrea s'o înlătore, prin îndatorirea egumenilor de a înfătoșa socotelile la fiecă doi ani.

Mai multe extracte de socoteli din condicile mănăstirilor grecești, înfătoșate de C. Negri comisiunii europene în 1863, prin memoriul său, ridică orice îndoială asupra acestei ches-

³⁷ Israte, *Questia*, p. 27, nota.

³⁸ Raportul anchetei făcut de Gr. Cuza și M. Kogălniceanu, 1858 Sept. 24. *Steaua Dunărei* 12 Iunie 1859. (Hrisovul de înființare a Seminarului 1 April 1855 în *Zimbrul*, 6 Mai 1855). Deaceea uneori se găsesc apărători ai mănăstirilor fără deosebire de pământene sau închinată. Bunăoară broșura *Etat actuel de l'église orthodoxe et des couvents en Moldavie*, St.-Petersburg 1864.

³⁹ *Réponse de l'Archim. Germanos*, p. 23.

⁴⁰ Șed. din 5 Mart. 1865, *Mon. of.*, 11 April 1865.

tiuni. Așa mănăstirea *Radu Vodă*, închinată Muntelui Athos, dă socoteli între anii 1737—1740, socoteli adeverate de o comisiune de boieri și de neguțitori, și aceste socoteli constată, că s'a dat ocârmuirii 10.057 de taleri, s'a cheltuit pentru mănăstire 10.157 de taleri și s'a trimis patroanei 3.100 de taleri. De asemenea mănăstirea *Nucetul*, în socotelele ei, adeverate de aceeași comisiune între anii 1732—1739, arată că dăduse în cursul celor 8 ani, 5.837 de taleri ocârmuirii, cheltuisese 3.689 și trimisese locurilor sfinte 1.134 de taleri; iar mănăstirea *Cotrocenii*, din venitul ei pe 4 ani, care se vedea că a fost de 37.047 de taleri, cheltuiește pentru ea 23.823, dă ocârmuirii 11.986 și trimite muntelui Athos în cursul acelor ani, numai minima sumă de 1.800 de taleri⁴¹. Hangerli prin hrisovul său din 1797 rânduește pe vel vornicul N. Filipescu, vel vornicul C. Ghica și pe vel spatarul Caragea, să iee socotelele arhimandritului Ghenadie, dela mănăstirea Sf. Ioan cel Mare din București, închinată mănăstirii Sf. Ilie dela Zița din Rumelia⁴².

Aceste cifre sunt foarte înșămnate. Ele ne dovedesc, întâiu, adevărul sprijinirilor românești, că mănăstirile închinete nu trimiteau patroanelor lor, de cât cecece prisosia peste trebuințele lor și ale țării, și, al doile, înșămnatele sumi cheltuite cu întreținerea mănăstirilor din țară. Pe atunci distrugerea ca mănăstiri a acestor așăzăminte religioase nu fusese încă îndeplinită. O anafora a divanului care determină darea hrisovului acelu domn asupra școalelor, hrisov atins mai sus, după ce e de părere, a se impune toate mănăstirile atât închinete cât și neînchinete cu 9.575 de taleri, urmează mai departe, că „întru cât tot în anul acesta se vor întocmi și socotelele mănăstirilor, și această sumă pe care mănăstirile o dau la școale, trebuind să fie trecută în socoteli, se va cunoaște prisosul veniturilor, care prisos va putea și el să fie adaos pentru școale, dar numai prisosul mănăstirilor pământene, acele dela mănăstirile închinete, trebuind a fi trimise locurilor de care atârnă”⁴³. Asupra acestei anaforale, domnul poruncește, ca inspectorii numiți de comisiunea de prelați și de boieri, să cerceteze toate socotelele ce li se vor înfățoșa; după ce se vor constata veniturile anuale, se va lua din ele partea trebuitoare școalelor⁴⁴.

Actele enumerate dovedesc, într'un chip neîndoielnic, îndatorirea mănăstirilor închinete de a da socoteli statului român. Alte hrisoave ne arată supunerea acelorăși mănăstiri și în alte priviri autorității politice.

Așa unul dela Antioh Cantemir, din anul 1710, zice, că „precum într'această vreme multă scădere și lipsă, s'a făcut

⁴¹ *Mémoire de Negri*. Socotelele intercalate între p. 24 și 25.

⁴² Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 169.

⁴³ *Anaforaua* din 1777. *Mémoire de Negri*, p. 27.

⁴⁴ Hrisov din 1775. *Ibidem*, p. 30.

sfintelor mănăstiri de odoare și de veșminte și de bucate, fiind sub stăpânire străină, și încă și egumenii și călugării au fost jăcuiitori împreună cu acei stăpâni străini și au făcut multe stricăciuni și spre îndreptarea acestei stări de lucruri, dispune ca, „Sfinția sa mitropolitul cu credincios boiarinul nostru Dumnealui (numele lipsește), să iee samă tuturor egumenilor, pre izvoadele lor cele vechi, (până a nu fi răscoalele), făcând izvod nou de cele ce se află acuma, și aducând la domnia noastră toate izvoadele, ca să videm ce au fost înainte și cele ce se află acum”⁴⁵.

Hrisovul lui Constantin Moruzi din 1794 oprește pe toți „egumenii, tuturor mănăstirilor, a mai da în arendă toate moșiile mănăstirei, și le poruncește a păstra pentru propria cultivare o parte din ele ; unde vor fi 6 să se păstreze 2, unde vor fi trei, una”. Mai poruncește mitropolitului ca să se îndatoriască mănăstirile a da socoteli de recoltele adunate, și să se facă o listă a bucatelor aflătoare la mănăstire, pentru ca, la vreme de mare lipsă, să se poată ajuta pe cei nevoieși⁴⁶.

De o mare însemnătate este și hrisovul lui Hangerli din 1798, dat asupra unei anaforale a boierilor și din care se vede care erau cugetele țării române, asupra drepturilor călugărilor greci. Domnul, întărind în totul anaforaua, dispune asupra mănăstirilor închinată următoarele :

1. „Schimbarea egumenilor, pentru neguțitorie, să n'aibă voie mănăstirile de jos a face pe cine a da mai mult, ci pe acela care va urma buna chivernisală ce se va face sferimos de cătră P. S. Sa mitropolitul, și prea S. Sa arătându-l domniei, să se schimbe, prin marafetul dumisale Vel logofăt.

2. Să nu îndrăzniască nici un egumen, fără de știrea domniei, a da un ban mai mult, convenit de ajutor, decât ceea care ctitorii singur au rânduit, sub pedeapsa de a fi izgonit din țară.

3. Când mănăstirile din jos vor avea trebuință de a trimite exarhi, să înștiințeze înscris domnia, precum și trebuința și câtă vreme au să zăbovească aici ; iar după împlinirea sorocului, să se trimită de aici și fără de voia lor. Cu acest prilej însemnăm că însuși autoritățile eclesiastice grecești, recunoscuse, în deosebitele rânduri, dreptul statului român, de a controla purtarea egumenilor, și aceasta chiar în timpul luptei celei ascuțite de pe timpul lui Cuza-Vodă. Așa găsim pe patriarhul Constantinopolei, cerând domnitorului să nu recunoască nici un drept lui Meletie, fost egumen de Glavacioc care a fost desțituit, fiindcă adusese mănăstirea într'o stare de destrăbălare, pe care „binevoitoarea voastră Alteță nu va putea niciodată îngădui”⁴⁷.

⁴⁵ Hrisovul publicat de C. Erbiceanu în *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. 10.

⁴⁶ *Mémoire de Negri*, p. 31.

⁴⁷ (*Hartiile Rossetti*).

4. Egumenii mănăstirilor de aici când li se va întâmpla moarte, să-i moștenească mănăstirile de aici, și mitropolitul va orându-i ca din averea mortului, să dea un ajutor mănăstirilor din jos.

5. Fiindcă din căutarea socotelilor egumenilor după ani, se pricinuia aceste toate, căci nu era știut domniei în ce chip se urmăreau socotelele, de cei de aici egumeni ai mănăstirilor din Jos, hotărîm ca la fiecare doi ani să se încheie socotelile tuturor mănăstirilor, de P. S. S. mitropolitul, vel logofătul și vel vornicul al obștirilor ce vor fi după vreme⁴⁸.

Tot Hangerli poruncește mănăstirei Cotrocenilor să dreagă un pod pe apa Dâmboviței⁴⁹.

Călugării Greci nu recunosc puterea acestui hrisov, care a fost revocat de acel al lui Moruzi, din 1799, și mai adoăgim și de acel al lui Ioan Caragea din 1813⁵⁰. Dar nu e vorba, dacă dispozițiile unui hrisov au fost sau nu nimicite; căci dacă ar fi pe aceea, atunci în înspăimântătoarea nestatornicie a vremilor mai vechi, nimic nu era trainic. Aceste dispoziții au fost însă aplicate un timp, fie el cât de scurt, și ne arată în cotro tindea mintea poporului român, în relațiile lui cu călugării greci, și aceasta încă pe când statele lor erau pe deplin supuse înrăuririi grecești și copleșite cu totul de ideea religioasă. Era firesc lucru ca acum, când organizarea politică a statului se desăvârșia, ca aceste drepturi să fie întinse și sporite, până la stabilirea deplinei supremații și autoritate a statului român, asupra elementelor străine.

În sfârșit mai aducem un hrisov al lui Ioan Caragea din 1812, care impune mănăstirilor închinat taxă însumate pentru reînnoirea hrisoavelor : 600 de lei pentru mănăstirile de clasa I ; 300 pentru cele de clasa II și 150 pentru cele de clasa III. Călugării Greci se roagă de domn să le ierte această dare și să dea numai dijma destinată așazămintelor de binefacere, cu prilejul reînnoirii hrisoavelor⁵¹. Acest document constată deci o anumită dare pentru stabilimentele de binefacere, și nu o dare voluntară, ca cea pe care egumenii pretindeau s'o răspundă acum. Călugării nu voiau să înțeleagă această neapărată nevoie a statului modern. Ei se opuseră, pretinzând un drept absolut de proprietate asupra moșiilor din țările române și cautară sprijin politic — de putere, pentru a susține nedreapta lor pretenție. Din fericire pentru Români, ei fură mai tari ; călugării fură răpuși, și așa se adăogă o izbândă la acele prea

⁴⁸ Reproducem hrisovul, după versiunea autentică, publicată după original de d. V. A. Ureche, în *Ist. Românilor*, VII, p. 377. Anaforaua asupra căreia a fost dat hrisovul, vezi în *Memoire de C. Negri*, p. 38.

⁴⁹ Ureche, *Ist. Rom.*, VII, p. 21.

⁵⁰ *Réponse des Lieux Saints*, p. 64 Comp. V. A. Ureche, *Domnia lui Caragea*, p. 19.

rari, în care dreptatea își face cale în daraverile politice. Dar ce făcuse alta statul român, decât a imita pe toate celelalte state încunjurătoare, de aproape sau de departe, în purtarea lor de față cu autoritatea bisericească? Nu numai statele apusene secularizase, și nu de mult, averile bisericești; dar și Rusia secularizase mănăstirile sale și își însușise și averile mănăstirii Neamțului așăzate în Basarabia; apoi Turcii însuși secularizase Vacufii mănăstirile turcești⁵². Și statul românesc luase aceeași măsură pentru mănăstirile chinovii, adecă pământene. Pentru ce oare, din întreaga lume, numai mănăstirile închinat ar fi fost exceptate dela această măsură obștească, luată de toate statele pământului?

Grecii răspund la aceasta prin un argument ce le pare hotărâtor; anume că pretutindene se secularizase numai mănăstiri indigene; iar *Românii secularizase mănăstiri străine*. Apoi dacă statul român, împreună cu toate statele celelalte europene, credea de trebuință, pentru existența lui, a seculariza mănăstirile interne, ale căror acte de danie și drepturi de proprietate asupra moșiilor lor erau netăgăduite, cu cât mai mult trebuia să pună el în lucrare această măsură, pentru niște elemente străine, încuibate în țară prin fraudă și uzurpare, și a le căror titluri de stăpânire erau de așa șubrede?

⁵¹ *Mémoire de Negri*, p. 54.

⁵² *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels en Roumanie par un député roumain*, Paris, 1864, p. 35.

DELA SECULARIZARE PÂNĂ LA LOVITURA DE STAT

(13 Dec. 1863—2 Mai 1864)

Sesiunea ordinară din 1863—1864. — Ministerul Kogălniceanu, cu toată legea secularizărei, era mai mult tolerat de adunare decât pe placul ei. Nu e vorba, aparenta armonie, dobândită prin împăcarea dela început, era să mai țină încă patru luni, în care răstimp adunarea era să dovediască cea mai spornică activitate ce a arătat-o vreodată un parlament. Dar pe lângă linul mărilor, pe care părea că se avântă cu o măreață cumpenire vasul propășirii statului român, din când în când se arăta câte un început de turburare a apelor, datorită unor zguduituri ale fundului lor, până ce un cutremur cumplit păru că voește să înghită mândra corabie, în bulboana deschisă sub pantecele ei.

A doua zi chiar după votarea legii secularizărei, adunarea se arată foarte protivnică la două legi, aduse de minister în debaterile ei : cea a libertății individuale și cea a neviolabilității domiciliului, cărora legi li se ținea de rău, că nu ar aduce nici un progres asupra stărei consfințite prin condica penală a Munteniei. Ministerul, spre a nu-și vedea legile răspinse, e nevoit să le retragă. În această purtare a ministerului se poate constata o silință de a nu displăcea adunării și de a păstra cu ea relații împăciuitoare¹.

Tocmai atuncea comitetul delegaților, întrunindu-se pentru a debate asupra legii electorale, primul ministru Kogălniceanu îl roagă, să lese această lege pentru sfârșitul sesiunii, întru cât „din minutul ce veți vota legea electorală, această adunare nu va mai exista, și de aceea vreau să aduc cea lege la sfârșit, ca să vă dau puțința de a organiza țara”². Și aici se vădea o

¹ *Mon. of.*, No. 33, 1864, supl.

² Șed. din 16 Dec. 1863. *Mon. of. Ibidem. Comp. Șed. din 22 Dec. 1863. Ibid.*, No. 81, 1864, în care Kogălniceanu rostește cuvintele reproduse în text.

curtenire pentru adunare, căreia ministerul voia, înainte de a schimba sistemul alegerilor, să-i lese onoarea întocmirii noilor legi. Acest cavalerism din partea ministerului era cam ne la locul lui, de oarece dânsul trebuia să cunoască cugetele ascunse ale adunării asupra lui, încă din primele zile ale înfăptuirii sale dinaintea ei. Se vede însă că ministerul credea că va desarma camera, prin purtarea sa exemplară și politicoasă.

Se votează apoi legea curții de conturi, fără ca guvernul să iee o parte mai activă la a ei votare, dar iarăși fără a se opune³. Legea secularizării conținea plata unei despăgubiri către locurile sfințe, pentru efectuarea căreia trebuia să se facă un împrumut. Guvernul propuse 70.000.000 de franci, din care 38.000.000 pentru mănăstiri vr'o 10.000.000 pentru armată și restul pentru acoperirea deficitului. Adunarea votează numai 48.000.000, lăsând deficitul la o parte, spre a fi regulat la votarea bugetului.

Acest împrumut este însămnat atât prin cifra lui, cea întâia dată de o valoare atât de covârșitoare, cât și prin împrejurarea că trebuia să fie contractat în străinătate, iarăși cea întâi oară când România făcea chemare la capitalurile de peste hotar. Cu acest prilej principele D. Ghica, reflectând la împrumutul grecesc, al căruia plată fusese executată de Engleji prin blocarea Pireului, rostia ideea, că „împrumuturile dela străini periclitează neatârarea și autonomia țărilor”⁴. Dar ce puteau asemenea băgări de samă, față cu nevoia neînlăturată ce apăsa asupra țării? Kogălniceanu spunea în această privire, că „după ce chestiunea secularizării s'a hotărât cum am dorit cu toții, prin țară și pentru țară, avem dreptul să vorbim de protocoalele conferinței de Paris, și să luăm bine seama ca nu, prin amânarea împrumutului, prin întârzierea de a plăti această datorie, să revenim acolo de unde am voit cu toții a ieși, să revenim la protocoale”⁵. Kogălniceanu grăbia chestiunea, pentru a nu scăpa din mână oferta împrumutului de 50.000.000 de franci, pe care i-o făcea unul Lefèvre, în numele unui sindicat de banchieri, cu atâta mai mult, cu cât războiul Sleswig-Holsteinului amenința Europa, și cu cât până acuma nici o casă străină nu se prea grăbise să între în afaceri de acest fel cu România care în fața Europei avea, cum spunea Kogălniceanu „reputația de bună țară însă de ră tocmală; că de 7 ani voia să se facă un împrumut în străinătate și nu se izbutia; tot de 7 ani voia să se dea drumurile de fer în concesie, fără a se găsi nici un amator”⁶.

³ Șed. din 8 Ianuarie 1864. *Mon. of.*, No. 64, 1864, supl.

⁴ Șed. din 30 Dec. 1863, *Mon. of.* No. 55 și 56, 1864, supl. Cf. șed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.*, No. 68, 1864, supl. Cu acest împrumut se deschide seria împrumuturilor pe piețele străine.

⁵ Șed. din 15 Ian. 1862. *Ibid.*, No. 68, 1863 supl.

⁶ Șed. din 15 Ian. 1864, *Ibid.* No. 98, 1864, supl.

După votarea legii împrumutului, vine în desbatere acea asupra organizării armatei care dă loc la reivirea neîntălegerei fundamentale ce exista în ascuns, între guvern și adunare. Anume se propune de mai mulți deputați, între care și C. A. Rossetti, un amendament pentru înființarea gardei naționale, și Panu lămurește că această instituție ar fi trebuitoare pentru înfrânarea tiraniei. El revine asupra chestiunii, cu prilejul amintirii unui fapt istoric, căderea lui Ludovic Filip, pe care el o atribuie, apăsând asupra cuvintelor lui, spre a le da altă aplicare decât îndepărtata istorie a Franței, că „Ludovic Filip a căzut, fiindcă nu mai asculta decât de lingușirile curtezanilor”. Cuvintele lui, rostite cu pompa declamatorie a felului său de a vorbi, produc în cameră și în tribune mai ales, o adâncă senzație⁷. Tot așa și Lascar Catargiu susține garda națională, pentru ca adunarea să găsească un sprijin contra guvernului. Desbaterea asupra amendamentului privitor la garda națională, iea un caracter de tot pornit. Anume pe lângă garda națională, introdusă prin amendament, proiectul mai conținea și armarea gloatelor. Pe când unii oratori, mai mult din partida guvernamentală, combăteau garda orașenească, acei din opoziție răspingeau cu deosebire înarmarea gloatelor. În contra acesteia, Boerescu spune că proiectul devenind lege, ar putea fi periculos, căci ar putea da loc la lupte între noi, sau aduce chiar sfărâmarea instituțiilor noastre constituționale și a libertăților noastre publice⁸. Bosueceanu se mângâie cu ideea, că armarea țăranilor, neputându-se termina decât în doi ani, până atunci legea rurală va fi aplicată⁹. Văsescu spune, că prin armarea dela copil până la bătrân (17—50 de ani), se va găsi un mijloc foarte puternic și nimerit de a se deslega multe chestiuni din lăuntru. Prin această înarmare, chestiunea rurală se va deslega, nu pe calea legală, ci pe cea violentă¹⁰. Tot așa și Costaforu întrebă, că „cine ne va păzi de gloatele armate, când vom trata chestia rurală”¹¹? Grigore Cuza, partizanul împrumutării, vede în legea armatei o îndrumare către ea¹².

Garda națională era deci considerată ca un mijloc de apărare a libertăților contra guvernului, iar înarmarea gloatelor ca un mijloc de siluire pentru împrumutarea țăranilor. Se vede deci că, până și în organizarea militară a țării, pătrundea închipuirea legii rurale care forma substratul fundamental al cugetării timpului în clasa conducătoare. Garda națională și

⁷ Șed. din 7 Febr. 1864. *Mon. of.*, No. 101, 1864, supl.

⁸ *Ibid.*, No. 98, 1864.

⁹ *Ibid.*, No. 97, 1864.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

armarea gloatelor erau deci cei doi poli opuși, în legea organizării armatei. Ei nu puteau încăpea împreună, și ar fi fost firesc lucru ca, în camera conservatoare, cu o majoritate atât de unită, să izbândească garda și să fie răspinse gloatele. Cu toate acestea,— iarăși o dovadă de puțină întemeiere a vieții parlamentare — legea trece în întregimea ei, cu gardă și cu gloate, ce e drept numai cu o majoritate de 5 glasuri : 53 contra 48¹³. Kogălniceanu, la desbaterea leului în total, rumpând tăcerea de până atunci a guvernului, combate garda națională și deci legea întregă, în care garda fusese primită prin amendamentul votat, și iea aminte, că „desbaterile urmate păreau a reîncepe luptele acele care au făcut pe geniul tutelar al României, împăratul Napoleon, să spună, că în această țară predomină anarhia ; că să iee bine sama camera la cele ce face ; căci dacă spre în lăuntru sunt responsabili miniștrii, spre în afară este responsabil tronul ; că el este autorizat a declara, din partea domnitorului, că țara va avea și armarea și constituțiunea și chiar garda ei națională, însă o gardă națională care să fie un element de ordine și nu unul de desordine”¹⁴. Și într’adevăr prevederile lui Kogălniceanu nu-l înșălase : străinătatea și cu deosebire Turcia se mișcă mult când află despre această înarmare a țării din creștet până în tălpi. Se scria pretutindene, că în România se fac mari pregătiri de războiu ; că se aduc în ea înșămnate transporturi de arme, mai ales din Franța și din Belgia¹⁵. Poarta, ca în totdeauna, se îngrijii, când află despre această măsură luată de Români, și prin o scrisoare din 12 (24) Februar 1864 adresată principelui, îi aduce aminte că, după Regulamentul Organic, cifra soldaților era fixată la 6208 pentru ambele principate împreună, iar Convențiunea de Paris, prin articolul 42, învoește a se spori acest număr numai cu o a treia parte, fără autorizarea Porței. Adaoge apoi Ali-pașa, că într

¹³ Șed. din 7 Februarie. *Mon. of.*, No. 102, 1864.

¹⁴ *Ibid.*, No. 98, 1864. *Comp. Convențiunea*, 12 Februarie 1864.

¹⁵ Reproduce de ziarul *La France*, 4 Martie 1864. Ziarele engleze, *Times* 9 Ianuarie 1864, *Standard* 9 Ianuarie 1864, denunță, cele dintâi, pregătirile militare ale României, înainte chiar ca să fi venit în desbatere legea armatei. Când începu să se desbată legea, ele vorbeau chiar de pregătiri militare ale Turciei, în vederea evenimentelor pe care Principatele le îndrumau la Dunărea de jos. *Le Nord*, 11/20 Februarie 1864, raportează acest svon după *Correspondance générale* din Viena. Această îngrijire a organului răscesc despre înarmările Românilor este cu atâtă mai stranie, cu cât el îi considera ca o nație cu totul lipsită de virtute militară. În numărul din 3 Aug. 1864 el spune : „Les Principautés-Unies, par leur configuration géographique, le caractère de leur population (doux et pacifique) et leurs traditions historique, ne sont pas une nation militaire”. *Le Pays*, 11, Februarie 1864 spune, că „une dépêche de Constantinople confirme la nouvelle que nous avons donnée et nous apprend que 100.000 hommes de la réserve sont dirigés vers le Danube”. *La Presse*, 22, 10 Februarie 1864, adaoage : „Le grand vizir a adressé au prince Couza une seconde lettre, le sommant de désarmer”.

cât principatele fac parte întregitoare din împărăția otomană, ele vor fi apărate de dânsa și nu au nevoie de a risipi bani în armări așa de costisitoare. Tocmai pe atunci însă vizirul, amenințând pe România cu anularea votului adunării din 11 Dec. 1863, relativ la mănăstirile închinat, armarea țării avu un bun efect asupra hotărârii acestei chestiuni.

În răstimpul cât se desbātu legea armatei, se luase în cercetare și acea a consiliului de stat. Se propusese de guvern lefi foarte mari pentru acest așazământ : 4000 de lei pe lună președintelui ; câte 3200 celor 9 consilieri. Făcându-se întâmpinare contra acestor lefi prea urcate, raportorul legii răspunde, că „a mers după principiul, că mai bine e a avea funcționari puțini dar buni, decât mulți și rău aleși ; puțini dar bine plătiți, decât mulți și rău plătiți, un principiu care, în țara noastră, unde de pe atunci amatorii de funcțiuni nu lipsiau, nu era merit decât a atrage încă și mai mult lumea cătră pârghia funcționarismului. Apoi principiul fu respectat numai în privirea înălțimei lefilor, nu și în acea a restrâ gerei numărului, încât țara se alesese cu timpul funcționari și mulți și bine plătiți. Mai observa Kogălniceanu, în cursul desbaterilor, că „subsecretarii de stat în Anglia rămân toată viața, încât de și se schimbă ministerele, rămâne continuitatea lucrărilor ; iar la noi schimbările se fac dela ministru până la cel mai de jos, ceea ce împiedecă continuitatea în lucrări”, adevăr deci de mult rostit și recunoscut, dar niciodată respectat. Legea consiliului de stat este votată în ședința din 21 Ianuarie 1864¹⁶.

Se ia apoi în cercetare legea contabilităței, unde iar pasiunile politice se deslănțuesc, cu prilejul votărei articolului privitor la budget, parte din adunare sprijinind părerea că budgetele sunt ale țării și trebuie votate în toate împrejurările ; iar parte, că refuzul lor este singurul mijloc de a menținea ; pe calea constituțională, ministerul ce ar voi să se abată dela ea. Fulgerile opoziției erau însă îndreptate mai mult contra ministerului în ființă, decât în general și din principiu. Kogălniceanu caută să liniștească pasiunile, punându-se pe tărâmul Convenției care spunea, că „la caz de nevtare a budgetelor, se poate merge cu budgetul anului trecut ; că de o camdată și până va veni în desbatere constituția cea nouă, trebuie să ne mănținem în Convenție”¹⁷.

În 3 Martie se împlinea însă termenul sesiunii ordinare, începută la 3 Noembrie și care era de 4 luni. Prelungirea se face de guvern numai până la 1 Aprilie, adecă pe 28 de zile, și ministerul cere ca în acest răstimp, să se voteze toate celelalte nu-

¹⁶ *Mon. of.*, No. 80, 1864.

¹⁷ Ședința din 24 Februarie. *Mon. of.*, No. 130, 1864.

meroase legi de organizare, precum legea comunală, cea a consiliilor județene, codul penal, organizarea judecătorească, legea instrucțiunii, bugetele și, peste aceste cele două mari legi, cea rurală și cea electorală, cu care trebuia să se încheie lucrările și viața chiar a adunării. Lascar Catargiu arată neputința de a se efectua o lucrare atât de însemnată într'un timp atât de scurt. El spune, că „precum ministerul vine și ne prelungeste numai pe 20 de zile, voi prelungi și eu votarea de credite zi cu zi, lună cu lună, și când d-lui ne va înfătoșa acel buchet de legi ce ne-au făgăduit, atunci îi voi da și eu buchetul bugetului”¹⁸. Discuția se înveninează prin Costaforu care spune membrilor guvernului, că „de sigur, după ce va trece acest termen ridicul de 28 de zile, și veți vedea că nu am îndeplinit toate lucrările cerute, ne veți disolva, ca să arătați țarei, că adunarea nu-și face datoria; apoi socotiți d-voastre că noi suntem nebuni, să ne lăsăm să ne disolvați și apoi să vă dați gloria să mergeți prin țară, să ziceți că toată iarna n'am făcut nimic; că n'am votat decât proiectele rele, cum numiți d-voastră legile pe care le facem; că n'am votat încă bugetul; că vrem s'aducem de-sordinea în țară; că n'am votat nici legea proprietății cum o înțalegeți d-voastre, nici legea electorală cum o înțalegeți d-voastre. Ei bine nu vă vom lăsa să ne disolvați”. Kogălniceanu întrerupând pe Costaforu prin un ironic: „Așa! Vom videa”, Costaforu se înfierbântă și urmează mai departe: „Ne veți disolva atunci când nu veți avea cum face altfel; dar noi nu vom da bugetul, până când nu vom organiza țara și, după ce vom organiza țara, după ce vom da un vot de blam ministerului, dacă se vor uni și alții cu mine, atunci vom da bugetul, potrivit cu noua organizație”¹⁹.

De și cuvântul de blam fusese rostit cu rezerva „dacă se vor uni și alții cu mine”, ministerul pune chestiunea de încredere, și camera răspunge cu mare majoritate propunerea lui Boerescu, dovadă că până atunci, cu toate împunsăturile mutuale, armonia așa prefăcută cum era ea între guvern și adunare, nu se zdruncinase.

În sesiunea prelungită, se votează mai multe legi însemnate, însă din ce în ce mai puțin discutate, mai ales că ținându-se ședinți și sara, adunarea începuse a fi obosită. Pe lângă votarea mai multor credite și recompense naționale (lui Vailant, Grigore Alexandrescu și Alexandru Donici fabulistul — acestui din urmă, peste pensia legiuită ce o primia), se numește o comisie care să cerceteze toate rămășițele datorite statului

¹⁸ Ședința din 3 Martie. *Mon. of.*, No. 137, 1864. Mesajul de prelungire. *Ibidem*. Această figură oratorică foarte potrivită și cu o nuanță fină de ironie, arată trecutul oratoric al lui Lascar Catargiu, în o lumină favorabilă.

¹⁹ Ședința din 3 Martie 1864. *Mon. of.*, *Ibidem*.

din deosebitele lui ramuri de venit, din care rămășiți mai multe priviau pe unii deputați, arendași ai moșiilor statului. Se mai votează următoarele însămnate legi : legea contabilităței, cea comunală, acea a drumurilor de fier pentru Moldova, legea pentru înmormântări, legea pentru cumul, organizarea judecătorească, drumurile de fier din Muntenia și codul penal²⁰.

Cu prilejul votării legii comunale, se ivește o interesantă dezbateră privitoare la drepturile Jidanilor „pământeni” în comune. Boerescu, Manolache Costache și Costaforu sprijin pe Jidani, pe motivele cunoscute, că în secolul nostru de lumină și de civilizație nu se cuvine a se mai face deosebire de religie, rămășiță a unor timpuri de fanatism și de netoleranță. Vernescu însă și mai ales primul ministru Kogălniceanu, combat aceste păreri și întinderea drepturilor electorale comunale la Jidani, spunând, că „dacă se va vota articolul, cum o cere d. Boerescu, a doua zi va fi măcel în Moldova. Ce fel : acei oameni care se țin depărtați de lumea noastră, care nu trimit copiii în școlile noastre, care nu se îmbracă ca noi și nu-și taie nici peruciunii — acei oameni să aibă țara în mână”²¹ ! Kogălniceanu punea deci chestia pe tărâmul, că drepturi pot fi acordate numai străinilor ce voesc și pot să se asimileze cu Românii. Kogălniceanu, se referă în combaterea Jidanilor la *Lipitorile satului* de V. Alecsandri, poate unicul caz, în viața parlamentară mai veche a Românilor, în care o lucrare literară fu invocată în susținerea unui interes politic²². Văsescu combate mai ales cu mult haz pe oratorii munteni, spunând că unirea, contopând viața ambelor țări, este drept ca să iee și Muntenia ca zestre Jidanii pe jumătate, și se bucură de împrejurarea că, între 1860—1864, mai bine de 6.000 de Jidani moldoveni se așazăse în București.

Adunarea răspinge însă toate amendamentele favorabile Jidanilor și hotărește, ca „până ce ei vor arăta că au simțiminte și moravuri românești, să fie admiși la mica împământinare numai acei Jidani ce vor dobândi în armată rangul de subofițer, și acei ce vor fi făcut studii universitare sau vor întemeia mari stabilimente industriale”²³.

Antisemitismul ca partid politic se născu în țară atunci când Evreii începură a năzui la cetățenia română. Până la domnia lui Cuza Vodă, situația Românilor băștinași era așa de rea încât Evreii nu tindeau de loc a se naturaliza Români ; ba chiar este

²⁰ Legea contabilităței votată în ședința din 9 Martie, *Mon. of.*, No. 152, 1864 ; legea comunală 9 Martie, No. 154 ; legea consiliilor județene 10 Martie, No. 160 ; codul penal și procedura penală, 11 Martie, No. 161. Se înțelege că la o așa votare repede discuția trebuia să fie foarte restrânsă.

²¹ Ședința din 5 Martie, *Mon. of.*, No. 144, 1864.

²² Ședința din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 146, 1864.

²³ Ședința din 6 Martie, *Mon. of.*, No. 148, 1864.

cunoscut că foarte mulți Români îmbrățișau supușia străină. De aceea și Kogălniceanu, în scrierea lui din 1848 *Dorințele partidei naționale din Moldova*, precum și Heliade, în proclamația dela Islaz, cu articolele privitoare la Emanciparea Israelitilor, tindeau nu atât a răspunde unei dorinți a jidanilor, cât a lua o poziție vrednică de popoarele apusene, atunci când vroiau să se pună prin revoluție în rândurile lor.

Nici măcar la Convenția de Paris nu se văd stăruinți de ale Evreilor de a fi primiți în cetățenia română, de oarece și ea pastrează, deși încheiată sub ochii Evreilor din Paris, cetățenia română numai creștinilor. De aceea și o foaie evreiască intitulată *Gazeta româno-evreiască* apărută în Iași, sub redacția lui B. Feldman, în numărul întâi din 12 Martie 1859 zice, că se va ocupa numai cu literatura, comerțul și industria, „întru cât edificiul politic a rămas închis Iudeilor locuitori în Principatele Unite”. Dar foaia nu protestează, nici nu face vreun comentariu asupra acestei închideri. Evreii se considerau de Germani și cer în Aprilie 1860 ca limba de predare în școalele lor să fie cea germană, cerere pe care ministerul o respinge ca protivnică așezământului școlar²⁴.

Evreii căutau pe atunci nu drepturi politice ci ușurări economice. Așa după ce ei obținuseră în 1852 învoirea de a ținea cârșme prin sate²⁵, mai dobândiră în 1860 desființarea taxei Jidovilor, pentru răspunderea căreia li se încuviințase din vremuri mai vechi sporirea prețului cărnei cușer. Prin această măsură se adusesse comerțului cărnei în deobște, în cele mai multe din orașele moldovenești, în mâinile Evreilor, de oarece ei vânzând carnea cușer cu 70 parale oca, pe când pe ei îi costă numai 14 parale ca preț de cumpărături, ei câștigau așa de mult în cât (pe lângă plata taxei, erau puși în poziție de a vinde carnea trif (necurată pentru ei) creștinilor pe un preț atât de mic, că punea pe acești din urmă în neputință de a concura cu dânșii la vânzarea acestui lucru de hrană²⁶.

Desființarea taxei Jidovilor ar fi trebuit să aibă de urmare suprimarea facultăței de a putea urca prețul cărnei cușer, ceea ce i-ar fi silit a ridica pe acel al cărnei trif și le-ar fi răpit avantajul în concurență cu creștinii. Lucrul însă nu se făcu, cu toate că ziarele cerură această măsură, și așa comerțul cărnei rămase confiscate de Evrei în mai totalitatea orașelor moldovene, cum este și astăzi.

Evreii se convinseseră însă în curând, față cu schimbarea

²⁴ Câteva numere din gazeta *româno-evreiască* se află la Biblioteca din Iași. Compară V. A. Ureche, *Istoria școalelor*, III, p. 234.

²⁵ *Manualul administrativ*, II, p. 41 Dr. Felix, *Istoria Igenei în România*, Partea I, memoriul II, p. 100.

²⁶ *Patria*, 24 Iunie 1859.

situației Țărilor Române prin unirea lor într'un singur stat, că ar fi bine să renunțe la poziția până acuma atât de râvnită de ei, de Unterthan. De aceea îi vedem pe Jidani dând primul asalt la cetățenia română, bine înțeles pe cale teoretică, în o broșură scrisă de un Israelit român, intitulată *Emancipățiunea Israelitilor în România* și apărută în Paris în 1861. Broșura nu este agresivă și spune, că „avem de chezași al speranțelor noastre simpatia manifestă a unor bărbați eminenti între Români” și frumoasele cuvinte ale Principelui că, „nu vrea să vadă în Principatele Unite, nici Creștini, nici Jidani, ci numai Români”²⁷.

Dacă însă nu li se recunoaște această cerere, ei dobândesc totuși o nouă concesie, aceea de a avea școli confesionale²⁸.

Cu prilejul lovituri de stat, Evrei pun în lucrare uneltiri ascunse spre a dobândi cele ce doreau, ceea ce motivează cea dintâi campanie antisemită din partea presei române, și anume prin două lucrări mai ales : Un articol al lui Al. D. Holban în *Viitorul* din Iași și o broșură al lui D. Popasu, absolvent în științele politice dela Halle. Acest din urmă sfârșea lucrarea lui cu părerea, că „numai atunci când Evreii se vor desnaționaliza, când se vor desbrăca de legea lui Moise, vor putea năzui la cetățenia română”²⁹. Tot atunci în 1863, publica și Al. Pelimon romanul său *Jidovul rătăcitor în Moldova și Bucovina*, în care el arată cum Evreii otrăvesc poporul prin alcool amestecat.

Lui Holban îi răspunde Silberzweig iar lui Popasu un anonim care subsemnă un Român și care pare să fi fost în adevăr român, de oarece el pune mâna pe răul adevărat care bântuie societatea românească de pe atunci și care de atunci în loc de a se micșora, a tot sporit mereu : „Credința Românului e că cine învață carte trebuie să fie funcționar și visul său îndată ce se apucă de învățătură este funcțiunea, cu hotărîre de a întrebuița toate mijloacele spre a înainta, a se boieri, a se chivernisi. A fi lipscan, postăvar, peptănar, bancher, tăbăcar, tâmplar, fierar, curelar, era privit, dacă nu ca o desonoare, dar ca un ce foarte scăzut, foarte umilit de către clasele înalte ale societății. Starea de agricultor chiar nu era mai onorată”.

Apoi numărul Evreilor în orașele Moldovei era de fel de a pune în îngrijire pe toți. În Dorohoi, Botoșani și Fălticeni

²⁷ *L'Emancipation israelite en Roumanie* par un Israelite roumain, Paris, 1861. Aceste cuvinte nu se află în nici un act oficial al timpului. În mesajul său însă din 1865, Domnitorul spune, că „va lua măsurile necesare pentru emanciparea Românilor de rit israelit”. *Mon. of.*, 7 Dec. 1863. Evreii se grăbesc a mulțami Principelui. Vezi adresa de mulțumire în *Le Courier d'Orient*, 21 Ian. 1865.

²⁸ *Mon. of.*, 22 Noembrie 1861.

²⁹ *Viitorul*, 2 Iunie 1863 și D. Popasu : *Sunt sau nu Evreii folositori Principatelor Unite*, București 1864.

ei întreceau populația creștină; în Piatra și Roman ajungeau la jumătate. În celelalte capitale de județe mai puțin. În Iași erau lângă 40.000 de Creștini 34.000 de Evrei ³⁰.

Astfel se pune chestia israelită la noi în țară și se îndrumăză cele două păreri care până la un punct se manifestă sub forma de partide politice: antisemiți și filosemiți. Vom vedea încă cum această plecare pentru sau contra Evreilor nu cadrează cu partidele politice cele cunoscute ale conservatorilor și liberalilor, de oarece se întâlnesc adese ori, în sânul aceluiași partid, păreri potrivnice.

Numai în timpurile din urmă s'a ivit un partid hotărât antisemit, acest al *naționaliştilor* despre care ne vom ocupa atunci cand se va ivi pe scena istoriei.

Legea comunală mai are însă o însemnătate prin raportul în care trebuie să intre cu legea rurală, încât la a ei desbatere cugetele începură din nou a fi neliniștite de stafia pe care cu toții păreau că voesc s'o îndepărteze spre a-i lăsa liberi și se ocupă de celelalte proiecte.

În mersul acesta de altfel destul de liniștit al adunării cade ca o bombă neașteptată o moțiune de blam pentru ministru adusă de deputatul Neculai Docan în ședința din 17 Martie, moțiune motivată mai mult de împrejurări personale anume că Kogălniceanu jignise pe Docan prin administrația județului Dorohoiu, întărind-o cu un alt motiv mai abitar, arestarea mitropolitului Moldovei. Moțiunea eși sprijinită de 7 deputați dar la propunerea urgenței nu se găsesc cei 15 deputați ceruți de regulament; ba încă, spre înveselirea adunării, numai 6 din cei 7 se scoală pentru a o susține. Adunarea și trece cu o mare majoritate la ordinea zilei, asupra moțiunii lui Docan.

Se vede deci că până acuma, de și Kogălniceanu nu era Veniaminul majorității, totuși ea îl tolera, neputând face altfel, de oarece el se purtase în conformitate cu făgăduiala dată, de a se mărgini în cel mai strict constituționalism și de a se supune votului adunării în toate împrejurările.

Cum se face că deodată lucrurile se schimbă, și Kogălniceanu devine ținta loviturilor adunării; că votul de blam care fusese răspins de ea, se năpustește asupra ministerului? Stafia ce umblase până atunci numai prin fundul cugetelor, se arătase iar la lumina zilei; ea își făcuse intrarea în adunare și trebuia, pentru a o alunga și a readuce pacea în conștiință, alungat și fermecătorul ce o trimisese acolo, pe urzitorul făp-

³⁰ Din lucrările statistice ale Moldovei, Cap. V, Populațiunea pe 1859 și 1860 Iași p. 109. Din tinerii recrutați în Iași în 1860, erau 1488 de Creștini și 1375 de Evrei. *Mon. of.* 16 Noemvrie 1860.

turei ei, Kogălniceanu. Era legea rurală care fu adusă de el în desbaterea adunării, tocmai în ziua aceea când se răspinsese moțiunea Docan : 13 Martie 1864.

Această împrejurare explică și activitatea extraordinară a adunării și tolerarea unui ministru uricios. Ea voise să-și câștige titluri îndestulătoare în fața țării și a opiniei publice spre a putea înfrunta, fără a fi bănuită, pericolul legii rurale³¹.

Adunarea începe prin a cere amânarea desbaterilor, până după Paști, lucru la care se opune primul ministru, spunând că până la Paști mai sunt 35 de zile, și dacă va fi nevoie se va prelungi sesiunea. „Dacă voiți să amânați legea rurală, atunci voi fi în drept să presupun că blamul pe care ați vrut să mi-l dați odinioară, era pentru că v'am prezintat cea mai importantă din toate legile”³². Se vedea cum Kogălniceanu care până atunci fusese așa de împăciuitor, acuma devenia de odată aprins, învinuind de două ori cu nedreptate pe cameră : mai întâi, fiind că votul de blam fusese înfășoșat numai de o neîn-sămnată minoritate (7 deputați) și răspins mai de toată adunarea ; apoi fiind că legea rurală fusese prezentată de ministru nu înainte, ci după răspingerea moțiunii lui Docan. L. Catargiu intervine atuncea și cere amânarea pentru 10 zile, până să vină mai mulți deputați moldoveni, duși în concediu, amânare care se primește.

În răstimpul acestei amânări, se ia în desbatere legea organizării judecătorești și bugetele. Până însă ca aceste să se voteze, se prelungeste autorizarea guvernului de a urma în finanțe cu statu-quo³³. La discuția asupra bugetului, se dau mai multe voturi defavorabile guvernului ; între altele, i se răspinge o sumă de 500.000 de lei, cerută pentru cheltueli diplomatice (presa străină)³⁴. Cu prilejul desbaterii asupra adosului de leafă la prefectul de Iași, se pune iarăși înainte starea decăzută a acestui oraș, și Kogălniceanu „cere să i se arate un singur vot ce s'ar fi dat pentru vindecarea ranelor Iașului? Guvernul v'a prezentat un proiect de lege pentru vindecarea acestor rane. Nu vă place această lucrare? Propuneți o alta”. Și într'adevăr, se făcuse multă vorbă despre îmbunătățirea stărei foastei capitale a Moldovei. Comercianții din Iași, în ziua de 19 Ianuar 1863, ceruse prin un proces-verbal, între

³¹ De aceea și broșurile de mai târziu nu lipsesc de a apăsa asupra acestei împrejurări. Așa *Le Panславisme, le prince Couza, la Roumanie, la Russie*, Paris 1866, p. 10, se întreabă : „Si on peut considérer comme rétrograde, aveugle et absorbée par l'esprit du privilège, une assemblée qui a proposé, débatu et voté les lois (urmează enumerarea lor) ?”

³² Șed. din 16 Martie. *Mon. of.*, No. 116, 1864.

³³ Șed. din 1 Aprilie. *Mon. of.*, No. 181, 1864.

³⁴ Șed. din 10 Martie. *Ibid.*, No. 172, 1864.

altele, și prefacerea Iașului în porto-franc³⁵. Se instituise o mare comisie însărcinată să studieze și să propună mijloacele de îmbunătățire pentru Iași³⁶, și ea ceruse, în întâiul loc, adăogirea garnizoanei până la 5.000 de oameni și sporirea școalelor³⁷. Kogălniceanu primia orice propunere, numai nu acea privitoare la curtea de casațiune. Legea propusă pentru îmbunătățirile Iașului se înfundă însă în saltarele Camerei. Se declama mult pentru foasta capitală a Moldovei; dar nu se făcea nimic. Lăsat în voia întâmplărei, urmările fatale și neînălțurate desprindeau cate una frunzele coroanei lui, ca din arborele lovit de vânturile de toamnă. Decăderea economică a orașului se rostia tot mai mult. La primirea făcută de domnitor în Iași, în ziua de 18 Septembrie 1864, el spune, că „i-a părut rău pentru pierderile cauzate în averile orfanicești, prin deprecierea clădirilor ipotocate din Iași”³⁸.

După votarea budgetului ministerului de interne, se întrerupe, nu se știe pentruce această lucrare, și se procede la votarea legii cumulului, a concesiunii drumului de fier din Muntenia și cată a se reîncepte iar desbaterea legii organizării judecătorești ce fusese întreruptă prin alte voturi. Deodată, Kogălniceanu cere ca, înainte de a se intra în acea desbatere, să se dea un vot asupra unui credit de 8.000.000 de lei, pentru concentrarea oștirea într'un lagăr³⁹. Poziția schimbată a ministeriului față cu camera, dela înfătoșarea legii rurale, se vede de îndată. Se întâmpină întâi, că nu ar fi bine a se întrerupe desbaterile unei legi, prin alte chestiuni, spre a nu se pierde șirul ideilor, ca și când lucrul nu se făcuse până acum în repețite rânduri. După o lungă desbatere, cererea de precădere a votării creditului este răspinsă. Kogălniceanu cere atunci să se pună acest proiect pentru a doua zi. Grădișteanu însă îi răspunde, că „până nu vom fi în stare normală, nu putem discuta legea lagărului”. Ce însemnau aceste cuvinte? Inviderat că ele se raportau la legea rurală, încât se părea că adunarea se temea a da concentrarea trupelor, în mâinile acelu minister care, prin legea rurală, voia să împroprietărească pe țărani pe întreaga întindere de pământ posedată acuma de ei. Numai așa se poate explica îndăărtnicia, cu care adunarea refuză luarea în desbatere a proiectului lagărului, mai ales că ministerul motiva grabnica necesitate a acestui credit, prin situațiunea ex-

³⁵ *Românul*, 19 Ian. 1863.

³⁶ *Mon. of.*, 23 Oct. 1863.

³⁷ *Românul*, 21 Decembrie 1863. Procesul Verbal al comisiunei din 28 Noemb. 1863, publicat în *Reforma*, 1 Ianuarie 1864, conține între altele: complectarea Universității din Iași prin facultatea de medicină, înființarea unei școale reale și readucerea școalei militare.

³⁸ *Mon. of.*, 21 Sept. 1864.

³⁹ Șed. din 8 Aprilie. *Mon. of.*, No. 19. 1864.

terioară a țării. Și că lucrurile erau cunoscute de adunare, ne o dovedește arătarea lui Brătianu, unul din cei mai vajnici opozanți care spune, că „se aude vorbindu-se de luni întregi, că se concentrează trupe la fruntariile noastre din partea Austriei, Rusiei și Turciei; se aude că se strâng conferenți; că are să se pună în discuțiune chestiuni care sunt cu totul de dreptul autonomiei noastre; că neutralitatea noastră e amenințată și câte altele”⁴⁰. Și aceste zvonuri aveau oarecare temei. Anume, de și domnitorul oprise banda de Poloni ce voise să treacă înarmată în Rusia, el nu răspundea cererilor Rusiei și a Austriei, de a expulza sau extrăda pe refugiații Poloni și Unguri ce se grămădeau tot mai mult în România, sub loviturile ce le primiau în cele două împărății mărginașe; pentru Poloni mai ales dela 29 Februarie, când Austria, punând Galiția în stare de asediu, împiedica scăparea Polonilor în acea țară. Nu se puteau împiedeca manifestări dușmane puterilor mărginașe, mai ales că cei mai mulți din membrii camerei, dușmani domnului, căutau să le încurajeze, în scopul de a crea domnului greutăți diplomatice. Așa la aniversarea izbucnirii revoluției polone, în ²²/₁₀ Ianuarie 1864, se face o slujbă bisericească, în catedrala din București, la care vine o mulțime de lume, mare parte curioși, dar care nu dădeau mai puțin acestei sărbări, ostilă Rusiei, un caracter de participare națională. Apoi dintre căpitenii, principele Ioan Ghica pe care un ziar străin îl da chiar de președinte al adunării și A. Panu, fost ministru, vin să deie acestei sărbări un caracter de oficialitate, pentru acei ce nu cunoșteau bine împrejurările țării⁴¹. Se vorbea prin ziarele străine, despre organizarea de bande armate polone și ungurești, menite a trece granițele; despre adunări de armate numeroase austriace și rusești la granițele române, de note amenințătoare trimise de cele două împărății principelui Cuza, prin care-l soma să pună un capăt acestor neorândueli; de aflarea chiar a generalilor unguri revoluționari, Turr și Klapka în București; ba chiar de acea a lui Kossuth⁴². Pentru a judeca însă despre adevărata ținută a puterilor vecine față cu România, repro-

⁴⁰ Șed. din 13 Aprilie. *Mon. of.*, No. 217, 1864.

⁴¹ *Le Siècle* 7 Fevruarie (26 Ianuarie) 1864 care reproduce *Gazeta de Breslau* din 3 Fevruarie (22 Ianuarie) 1864.

⁴² Vezi *Le Pays* ²²/₁₀ Martie 1864: bandele de voluntari. *Le Nord* ¹¹/₁₁ Martie 1864: adunare de armate la granițele României. *Le Globe* ¹¹/₁₂ Martie 1864: Klapka și Turr. *La Patrie* ¹⁵/₁₅ Martie 1864. *Le Nord* ¹⁷/₁₄ Martie 1864: note amenințătoare. Mai vezi și *Le Pays* ³⁰/₁₆ Martie 1864, *Le Nord* ¹⁷/₁₇ Aprilie 1864. — *Invalidul rus* ¹⁹/₃₁ Martie 1864, după ce constată că principele și-a făcut datoria cu banda lui Milcovski, spune „că-i place acuma a se face organul intrigilor străine; că spiritul francez și exemplele date de Franța, întorc din nenorocire mințile reprezentanților națiunii române, care după ce au început cu prigonirea călugărilor greci, acuma protegesc în chip fățiș pe revoluționarii poloni”.

ducem părerea organului oficios al imperiului austriac, *Gazeta de Viena*, care spune, că „nici Austria, nici un alt stat, nu cugea a-și face dreptate singură, spre a se apăra de desordinile negăduite ce se petreceau în Principate”⁴³; iar Rusia ordona generalului Kotzebue, să declare principelui României, că de și nu va calca granițele ei, nici nu le va respecta, în cazul când atacurile Polonilor ar veni din hotarele Principatelor⁴⁴. Mai era apoi vorba a se ocupa teritoriul României, și pentru chestiunea mănăstirilor închinăte, și mai ales pentru a se împiedica apropierea veniturilor acelor mănăstiri, sechestrate de guvernul român⁴⁵.

Era deci destul de firesc față cu aceste zvonuri multiple de ocupare militară a României, că ministerul să fi făcut chestiune ministerială, din grabnica votare a creditului pentru lagăr.

Kogălniceanu, văzând greutățile ce i le făcea camera la votarea creditului, spune: „Tot se vorbește de moțiuni de blam, de pozițiune anormală. Fie aceasta o chestiune ministerială; dați-ne un vot de blam și scăpați de noi”. Costaforu și principele D. Ghica, susțin că „chestiunea lagărului ar fi o chestiune de confiență în minister și că ei nu au confiență în acest minister”. Adunarea, primind aceste păreri, răspinge a cerceta legea lagărului înaintea celei a împroprietăririi țăranilor; iar ministerul, de și amenințase cu chestiunea ministerială, nu pune amenințarea în lucrare și rămâne la locul lui⁴⁶.

Votul de blam. — După răspingerea chestiunii lagărului, se intră iarăși în desbaterea legeri organice judecătorești, iar în ședința din 13 Aprilie, după ce această lege se votează, să iea în desbatere proiectul de lege rurală⁴⁷. Se cetește raportul comitetului delegaților, care respinge principiul de căpitenie al proiectului guvernului, împroprietărirea sătenilor pe întreaga întindere de pământ cultivată de ei după legile în ființă și se

⁴³ Wiener Zeitung, ²² 10 Aprilie 1864.

⁴⁴ *L'Opinion nationale*, ²⁵ 13 Aprilie 1864.

⁴⁵ *Morning Post*, 5 Mai (23 April) 1864: „Russia comes out with a proposition to occupy the Principatities with a military force... for violation of the Roumain Gouvernement of the rights and property of the greek church”. *Memorial diplomatique* 8 Mai (26 Avril) 1864: „La Russie surtout était d'avis qu'il fallait employer les moyens comminatoires, pour empêcher le gouvernement roumain de s'emparer des revenus des monastères grecs. De là, le bruit, suivant lequel, soit la Russie, soit la Sublime Porte se disposait à intervenir militairement en Roumanie”. Dar cum putea domnitorul să mulțumească pe toate puterile, când luând el măsura de a expulza niște agitatori unguri, precum un așa numit comite de Schertoz, consulul Franței care-l luase sub protecția lui, protestează. Vezi scrisoarea lui de Schertoz publicată în *L'Opinion nationale*, ²² 11 Sept. 1864. Un alt agent expulzat era Ungurul Frigies, *Ibidem*, 3 Sept. (22 August) 1864.

⁴⁶ Ședința din 10 Aprilie *Mon. of.*, No. 198, 1864.

⁴⁷ *Ibid.* No. 203, 1864.

admite această împrumputare numai pentru locul de casă și grădină și pentru minimul de întindere considerat ca fix, al pământului cultivat de acel ce ar avea o vacă, rămânând ca săteanul să se înțeleagă cu proprietarul pentru vitele în mai mult ce ar poseda.

Asupra acestui punct, ministerul declară că face iarăși chestiune ministerială, consimțind din potrivă a sta la toc-mală pentru celelalte, precum modul despăgubirei, garanțiile de acordat, etc.

Fără însă a urma mai departe cu desbaterea proiectului, se prezintă deodată o moțiune de blam contra ministerului, subsemnată de cei mai mulți din deputați. Ea era motivată pe faptele care întovărășise prezentarea proiectului de lege rurală, la 13 Martie; anume, se imputa guvernului și în special sufletului său, Kogălniceanu, că „s'ar sluji de chestiunea rurală ca de o armă de răzbunare și de învrăjpire între clasele agricole și proprietari; că a cugetat a exercita o presiune asupra adunării, prin oficiala și întinsa publicare, însoțită de circulări de natură a da caracterul unui act definitiv proiectului său, declarat de comitetul delegaților ca o iluziune; că a pus să se facă rugăciuni prin sate, spre a face să se niveleze societatea, pogorând pe cei ridicăți și ridicând pe cei împilați; că înarmase pe săteni, preumblând chiar o samă din ei pe străzile Bucureștilor, spre a spăimânta pe deputați; că adunarea, prevăzând lucrul, căutase să desființeze ministerul prin răspingerea leului lagărului, sperând că se va retrage; dar că el persistând de a rămânea la putere iar ea, neputând a desbate legea rurală cu un așa minister, rostește deplina ei neîncredere în el”.

Din aceste învinuiri, era adevărată publicarea proiectului în monitor, care publicare Kogălniceanu o apăra, prin dorința lui de a da în cunoștința publică un proiect de o așa înșămănatate, invocând exemplarul Angliei. Mai era adevărată și trimiterea circulărilor. Citindu-se în adunare un exemplar din una din ele, Kogălniceanu nu tăgăduște pe deplin existența ei, ci spune numai, că ar fi fost un brulion ce nu s'ar fi tipărit; la care i se răspunde că se află tipărită la tipografia statului. Asupra cuprinsului acestei circulări, pe care procesul-verbal al ședințelor nu-l redau, aflăm însă că ea conținea ordinul către prefeți, de a face a se ține rugăciuni în biserică, pentru înălțarea celor împilați și coborârea celor înalțați”⁴⁸.

⁴⁸ Cuprinderea textului a fost destăinuită în parte de principele D. Ghica în cuvântarea sa în ședința din 13 Aprilie. *Mon. of.* No. 207, 1864.

⁴⁹ Asupra înarmării sătenilor, atâta pare a fi adevărat, că Kogălniceanu împărțise la câteva sate puști, spre a se apăra de facători de rele. Până întrucât aceste măsuri fusese exploatate în sensul unor presiuni, nu se poate limpezi. Tot așa stă lucrul cu faptul, dacă sătenii ce înconjurau Mitropolia în ziua desbaterei, venise din propria lor înboldire, sau aduși de guvern.

Nu se poate deci tăgădui, că Kogălniceanu căutase să apese asupra adunării, prin agitația maselor, spre a înfrânge împotrivirea ei la primirea principiului deplinei împroprietării⁴⁹.

După primirea urgenței asupra moțiunii de blam, venind în dezbateri cuprinsul ei, se întimpină de ministerul de finanțe, că prin această moțiune se tinde numai la amânarea desbatelor legii rurale; ca să se voteze însă legea și pe urmă adunarea poate să dea votul de blam ministerului, pe motivul că nu ar vra să-i încredințeze aplicarea legii. Prin o așa procedare nu s'ar pune în pericol țara care se află în o mare agitație, în așteptarea votului adunării. Deputatul Iorgu Ghica arată însă atunci adevăratul motiv, pentru care camera nu trebuia nici să primiască a desbate legea rurală cu ministerul în ființă. Ghica spune anume, că: „este o deosebire între modul cum se înfățișoasă acest proiect la 1862 și acuma; că atunci era vorba și discuția între două partizi în adunare, ministerul arătându-se nepărtinitor între amândouă. Astăzi se pune chestiunea între guvern și adunare; iar guvernul a declarat că face din primirea principiului său, împroprietărirea deplină a săteanului, chestiune ministerială. În asemenea stare de lucruri, adunarea nu poate lua asupra ei răspunderea situației ce s'ar face, dacă s'ar arunca în țară două proiecte, unul înfățișat în numele guvernului și celalt în numele puterii legiuitoare. Cel întâi element al ordinii, adică siguranța ar lipsi. Oricâtă bună credință ar avea domnul ministru, după ce proiectul guvernului s'ar răspinge, însăși prezența d-sale ar fi un element de desordine în țară”⁵⁰. Adunarea deci se temea ca proiectul guvernului, mai favorabil sătenilor, decât acel al adunării, să nu provoace, dacă ar fi răspins, o revoluție în țară în contra proprietarilor. De aceea adunarea nici nu voia să între în desbaterea chestiunii, cât timp nu ar fi la cârmă un guvern care să fie înțales cu ideile majorității asupra legii rurale⁵¹. Din punctul ei de vedere, adunarea nu putea face altfel, decât să caute a răsturna ministerul, înainte de a desbate această lege.

Kogălniceanu însă dă pe față cugetările guvernului, care nu erau decât întruparea cugetărei domnului, spunând, că „adunarea nu vra să trateze chestiunea sub un punct de vedere național și să o apere ca o chestiune națională; că el vra să facă o lege pentru țară, iar nu pentru proprietari. D-voastră priviți chestiunea ca o chestiune *de avere*, cum a spus-o principele

⁴⁹ Ședința din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 207, 1864.

⁵¹ Broșura *La France, le prince Couza et la liberté en Orient*, Paris, 1864, spune curat la p. 14: „Au lieu de cela, le jour même ou le ministère présentait le projet de loi rurale, il l'envoyait dans tous les districts, avec ordre de le lire en chaire dans les églises, en déclarant que prince voulait que la loi soit et que les paysans n'avaient à espérer qu'en lui. D'ou l'irritation de l'assemblée et un vote de blâme contre le procédé du ministère. *Quelques uns y voyaient une menace de jacquerie*”.

Dimitrie Ghica ; noi ca Români o vom trata azi, mâni, însfârșit până când vom fi pe aceste bănci, ca o chestiune din cele mai mari, dela care atârnă *toată avuția*, neatârnarea și forța a acestor 5 milioane de Români ce locuiesc în această țară și pe care d-voastră îi priviți ca pe niște paria, și când îi vedeți aici în curtea Mitropoliei, ziceți că sunt aduși de poliție. Iată, domnilor, cum noi miniștrii voim să tratăm această chestiune. Dați-ne un vot de blam, și mai mult încă spânzurați-ne ; dar bine voiți a gândi că nu dați un vot de blam guvernului ci legei rurale, ci vi s'a înfătoșat de mine, Kogălniceanu, și dovadă este, că cu ocazia acestui vot ați analizat și criticat toate părțile legii mele”⁵².

Și într'adevăr, cum spunea Kogălniceanu, neînțelegerea între guvern și adunare provenia din pricina legii rurale. Nu că adunarea ar fi refuzat în principiu înproprietărirea. Ea revenise dela îndărătnicia din 1862 ; nu mai susținea libertatea mutuală a brațelor și a proprietății, ca mijloc de deslegare a chestiei rurale. Deosebirea însă, asupra căreia nu se putuse obține nici o înțelegere, fusese *câtimea pământului* încuviințat. Adunarea invoia cel mult, pământul trebuitor pentru o vacă, adică minimul ce se putea încuviința locuitorului, ca o măsură egală pentru toți, rămânând ca pentru prisosul trebuincios să se înțeleagă locuitorul cu proprietarul, pe când guvernul cerea prin proiectul lui minimul de 2½ fălci neprn palmași, 4 fălci pentru mijlocași și 5½ fălci pentru frunțași. De aceea și videm că partizanii proprietății atacă în modul cel mai violent legea lui Kogălniceanu. O broșură din acel timp spune, că : „țărani devin proprietari fără despăgubire, căci bonurile nu vor ajunge niciodată a avea vreo valoare. Și mărturisim că s'ar căuta lung timp în istorie, până să se întâlnească un astfel de exemplu de turbare politică. Pentru a se da naștere unei legi de așa fel, trebuia mintea unui nebul”⁵³.

⁵² Ședința din 13 Aprilie, *Mon. of.* No. 217, 1864. Să se observe, că Kogălniceanu care bănuște boierilor că ar privi legea rurală ca o *chestiune de avere*, susține că pentru țărani ea ar fi o chestiune dela care atârnă *avuția* la 5 milioane de Români”. In zadar căuta să se îmbrace lucrul în altă haină decât aceea pe care o purta : o *luptă de clase bazată pe interesul individual*.

⁵³ *La vérité sur la Roumanie*. La Haye 1864, p. 98. Aiurea, la p. 43, autorul anonim vorbește de „la loi spoliatrice de Kogălniceanu”. — Nu este deci exact cecece susține C. A. Rossetti, (ședința adunării deputaților din 12 Februarie 1882. *Mon. of.*, 13 Februarie 1882), că „în preziua lovituri de stat, camera înțelese și încuviință *tot ce i se cerea* ; ea încuviință pământurile țărănilor, concedă totul într'un chip mai plin de foloase decât toate binefacerile ce putea să le aducă o lovitură de stat. D. Kogălniceanu chiar în ziua acea spunea de pe înălțimea tribunei : „să mă trăsnească D-zeu în ziua în care voi călca libertatea acestei tribune”. Mai întâi nu fu nici o preziua la lovitură de stat, deoarece ea fu făcută, în ziua chiar de 2 Mai, în care adunarea fusese convocată ; apoi în acea zi nici vorbă nu a mai fost de legea rurală, ci s'a desbătut numai asupra înfățișării legii electorale ; în sfârșit jurământul lui Kogălniceanu fusese făcut nu în ziua de 2 Mai 1864, ci cu doi ani mai înainte

Moțiunea de blam este primită cu o mare majoritate, și ministerul își dă demisiunea. Domnul însă nu i-o primește și arată în mesajul său către cameră, că „nu a putut primi acea demisiune, fiindcă adunarea nu intrase măcar în discuțiunea chestiunii celei importante a îmbunătățirii soartei muncitorilor, pe care țara întreagă o așteaptă cu o legiuită nerăbdare, în însuș interesul asigurării proprietății fonciare. De aceea însărcinează pe minister a prezenta adunării legea electorală prin care singură, România poate dobândi o adunare în care interesele tuturor claselor societății se fie pe deplin reprezentate”⁵⁴.

Fiind însă că sărbătorile se apropiau, de aceea domnul proroagă adunarea până la 2 Mai, când este convocată în sesiune extraordinară, spre a discuta și vota proiectul de lege electorală.

Mesajul domnesc pune adunarea în o foarte grea poziție. I cerea să voteze legea electorală, adică să subsemneze ea însăși decretul ei de desființare, și aceasta, pentru ca adunarea cea nouă să înzestreze țara cu o lege rurală, pe care cea în ființă nu voia, în ruptul capului, să o vadă introdusă în aveau lucrurilor⁵⁵.

La 2 Mai, când se întrunește iarăși adunarea, imediat după cetirea scurtului și cam poroncitorului mesaj, se formulează o moțiune care, întemeindu-se pe faptul, că adunarea nu avea încredere în ministerul Kogălniceanu, până la deslegarea acestui conflict constituțional, ea va lucra în secțiuni și va pregăti un răspuns la mesajul tronului, refuzând deci a lua în desbatere legea electorală. Kogălniceanu întâmpină această moțiune cu următoarele cuvinte: „Domnitorul refuzând să primească dimisia cabinetului, s'a gândit să facă apel la țară, însă singuri d-voastră ați recunoscut în mai multe rânduri că această adunare nu reprezintă pe deplin țara (murmure, protestări energice din partea multor deputați); d-voastră ați cerut de atâtea ori reforma legii electorale și această dorință

în sesiunea din 1862. Iată cum se scrie istoria de oamenii politici! — Și străinătatea înțelese, că votul de blam fusese motivat „par la présentation de la loi rurale qui tend à rendre tous les paysans propriétaires”. *Le Nord* ²⁷/₁₅ Aprilie 1864. — *L'Europe* ²⁷/₁₅ Aprilie 1864, nu poate crede însă că adunarea să fi dat votul asupra chestiunii de fond, ci mai urmând asupra acelei a despăgubirei.

⁵⁴ De la 1859 până la 1863 sporise în chipul următor, foarte neînsemnat numărul alegătorilor :

1859—4138
1860—4104
1861—4599
1862—4975
1863—5049

Analele statistice 13 16, 1863. p. 153.

⁵⁵ Marțian în revista economică a anului 1864, *Mon. of.*, 30 Sept. 1865 pune în gura partidului dreptei, cuvintele : „Nu putem să ne subscriem sentința de moarte, înainte de a hotărî asupra legii rurale”.

s'a votat în toate sesiunile. Domnitorul are dreptul să facă apel la țară, însă la țara reprezentată după o nouă lege electorală și, precum camera declară că nu mai poate discuta cu ministerul actual, așa și noi miniștrii zicem, că nu putem primi a se rosti adunarea decât asupra legii electorale și a creditelor până la 15 August, când are se vină o nouă cameră, căci pe aceasta avem s'o disolvăm" ⁵⁶.

Se înțelege că urgența asupra moțiunii este primită îndată; dar când ea fu să se pună la vot, fără a se mai discuta, Kogălniceanu citește mesajul de disolvare. Se face un mare zgomot în adunare prin care pătrund cuvintele lui Lascar Catargiu, președintele ei, că propunerea s'a primit și adunarea s'a dizolvat.

În timpul acestor lupte atât de ferbinți dintre minister și adunare, unii din partizanii proprietății lucrau și într'un alt chip la apărarea drepturilor lor, de amenințările legii de împrumut. Anume Constantin Suțu, tatăl deputatului Grigore Suțu, trimisese la Constantinopole pe doctorul Lambert, cu însărcinare a protesta din toate puterile contra legii rurale și a cere intervenirea armată a Turciei, pentru a scăpa Principatele de domnul și de guvernul lor de atunci care duceau țările le peire. După ce revine asupra învinuirilor aduse și de adunare, „că guvernul publicase proiectul în monitor, că făcuse rugăciuni prin biserici și înarmase până și pe țărani — în una din scrisorile sale, Suțu încheie astfel considerațiunile sale: „Pentru aceea, dacă prea puternicul împărat are milă de aceste provincii și nu voește a le trada în mâinile unor talhari de drumul mare, care au drept plan și bază ruinarea societății și răpirea mării și micii averi a tuturor claselor, precum a făcut-o cu averile mănăstirești, să se milostivească, înainte de 2 Mai, să ne izbăvească de biciu, prin biruitoarele sale oștiri, și să scape provinciile de lepra sanculotismului, al căruia șefi sunt prințul și adiutantul său, primul ministru, visul dracului”. Mai jos, aceeași scrisoare adaoge, că „astăzi s'a răspândit vestea, că directorul drumului de fer Kiustendje a încheiat cu guvernul otoman, să transporte 10.000 de oștiri la Rusciuc, care să treacă Dunărea și să între. Dee domnul, dee domnul”, exclamă Suțu. Ca o urmare a acestei dorinți, găsim, în o scrisoare a doctorului Lambert, arătarea că Suțu îl rugase să intervină pe lângă Savfet pașa, în cazul când s'ar deschide vr'o căimăcămie” ⁵⁷.

⁵⁶ Ședința din 2 Mai 1864. *Mon. of.*, No. 209, 1864.

⁵⁷ Corespondențe între Suțu și D-rul Lambert în V. Kogălniceanu, *Acte relative la 2 Mai*, București, 1894 p. 28 61. Comp. comunicatul care arată modul cum Lambert a fost prins și cum s'a găsit asupra lui hârtiile. *Mon. of.* 11 Mai 1864.

Votul de blam din țară trebuia deci să fie susținut la nevoie de o intervenire turcească, — cel puțin în mintea unora din partizanii proprietății.

Disolvarea camerei însă nu fu de astădată urmată de un nou apel la țară, ci de un șir de acte încălcătoare Convenției care constituie așa numita lovitură de stat.

Ca toate faptele istorice, și lovitura de stat era o urmare fatală a împleticirii evenimentelor. Adunarea nu putea „subscrie sentința ei de moarte înainte de a hotări asupra legii rurale”; iar domnitorul în zădar ar fi apelat iarăși la țară, după vechea lege electorală. Adunarea însă refuzase a vota noua lege electorală. Ce-i rămânea de făcut decât, sau abdicarea, sau aplicarea mijloacelor eroice, lovitura de stat, pentru care i stătea, ca model, împăratul protegitor al României, împăratul Francezilor.

Dar apoi această idee fusese hrănită în deosebite rânduri de domnitor; nu era străină cugetării lui; apoi ea fusese desbătută în deosebite rânduri de organele timpului; era deci întrevăzută ca ceva putincios, atât de acei ce o primiau cât și de cei ce o răspingeau. Așa am văzut că zvonuri de planuri dictatoriale ale domnului apăruse dela căderea ministeriului Ioan Ghica în Moldova, că ele se reînnoie pe timpul înființării taberei dela Ploești și revenise pe tapet pe timpul vizitei domnitorului celei d'întâi la Constantinopole în 1860. Apoi memorandumul trimis de el Porței, da destul de limpede pe față, dacă nu planurile, cel puțin dorințele lui⁵⁸. În timpul desbaterilor furtunoase din 1863, se întărește și mai mult domnitorul în ideea, că cu actualii reprezentanți ai intereselor poporului, trebile, nu puteau merge, și am văzut cum pe de o parte el singur trimite Porței un memoriu în care cere dictatura pe 5 ani, iar pe de alta ministrul său N. Crețulescu îl sfătuește la acelaș pas⁵⁹. Și presa străină începe a arăta, că deslegarea crâncenei lupte între domnitor și opoziția din adunare ar putea fi o lovitură de stat, și aceeași idee se vede tratată și de către ziarele românești. Așa *Reforma* întreabă, că „la ce va să ducă guvernul trebile? la dictatură; dar această vorbă s'a uzat astfel, încât astăzi nu mai sparie nici chiar copii. Dictatura fără un motiv puternic care să o justifice și să o legitimeze, fără consimțământul și autorizarea țarei, ar fi o armă periculoasă, o armă care, în cele din urmă, s'ar întoarce în contra celui ce s'ar servi

⁵⁸ Mai sus p. 38, 42, 83-84, 115. Principele N. Suțu *Mémoires*, Vienne, 1899, p. 390: „Le coup d'Etat était de longue date préparé, dans l'esprit du prince et du premier ministre qu'il avait choisi pour l'accomplir”.

⁵⁹ Mai sus, p. 163-164, 96-97.

cu dânsa”⁶⁰. În timpul sesiunii din 1863—1864, chiar pe la începutul anului din urmă, pe când ministerul caută să măgulească adunarea și să o aducă la votarea legilor trebuitoare organizării țării, ziarul oficios vienez *Mémorial diplomatique* aduce la lumină o destăinuire de mare înșămănătate, anume cererea dictaturii pe 5 ani făcută Porței de domnitor în 1863⁶¹, și puțin timp după aceea *Buciumul* din Iași raportează convorbirea petrecută între capii partidului extremei stânga, Brătianu și Rossetti cu Kogălniceanu, privitoare la scopurile de răsturnare a domnului din partea celor d’întâi⁶². Înțalege oricine, față cu asemenea destăinuiri, cât trebuia să crească înverșunarea ascunsă între domn și adunare, cu toate aparențele de lucrare liniștită a ambelor puteri la ridicarea statului. Cu cât sesiunea înaintează și cu cât încep a se rosti deosebiri în păreri, cu atâta ideea loviturii de stat este sprijinită și sfătuită de unele organe prietene tronului. Așa *Buciumul* nu încetează, aproape în fiecare zi, a provoca pe domn la această măsură, după el, mântuitoarea de neam. „Dă, zicea el într’un rând, prea înălțate doamne, să se curme odată acest parlamentarism totdeauna protivnic intereselor poporului, totdeauna protivnic intereselor statului român, totdeauna protivnic demnității naționale. Să se disolve camera, și să se promulge legile cele mari prin auguste plebiscite ale Măriei Tale”⁶³. Ziarul *Convențiunea*, de și protivnic guvernului lui Kogălniceanu, deșteaptă pe adunare, nu cumva să facă greșala de a nu vota legea rurală, care ar da o armă în mâna guvernului pentru distrugerea constituției. „Cât timp țaranii vor avea încredere în guvern și mai ales încredere în Alexandru Ioan I, revoluția de jos nu va putea fi. Revoluția de sus va putea fi, dacă se vor înăbuși de adunare drepturile ce Convenția le-a închizășluit claselor de jos”⁶⁴. După votul de blam, *Convențiunea* muștră aspru camera, pentru greșala făcută și prevede că sfârșitul încurcăturii va fi lovitura de stat⁶⁵. Ceeace însă a

⁶⁰ *Le Nord*, 31 Oct. 1863 : „Si le prince ne parvient pas à scinder l’opposition, il ne lui restera d’autre mesure que le coup d’Etat”. *Reforma*, 7 Aprilie 1863.

⁶¹ *Memorial diplomatique* din 17 Ianuarie 1864. Mai sus, p. 169.

⁶² *Buciumul* din 8 Februarie 1864. Mai sus, p. 165-166.

⁶³ *Buciumul*, 28 Martie 1864.

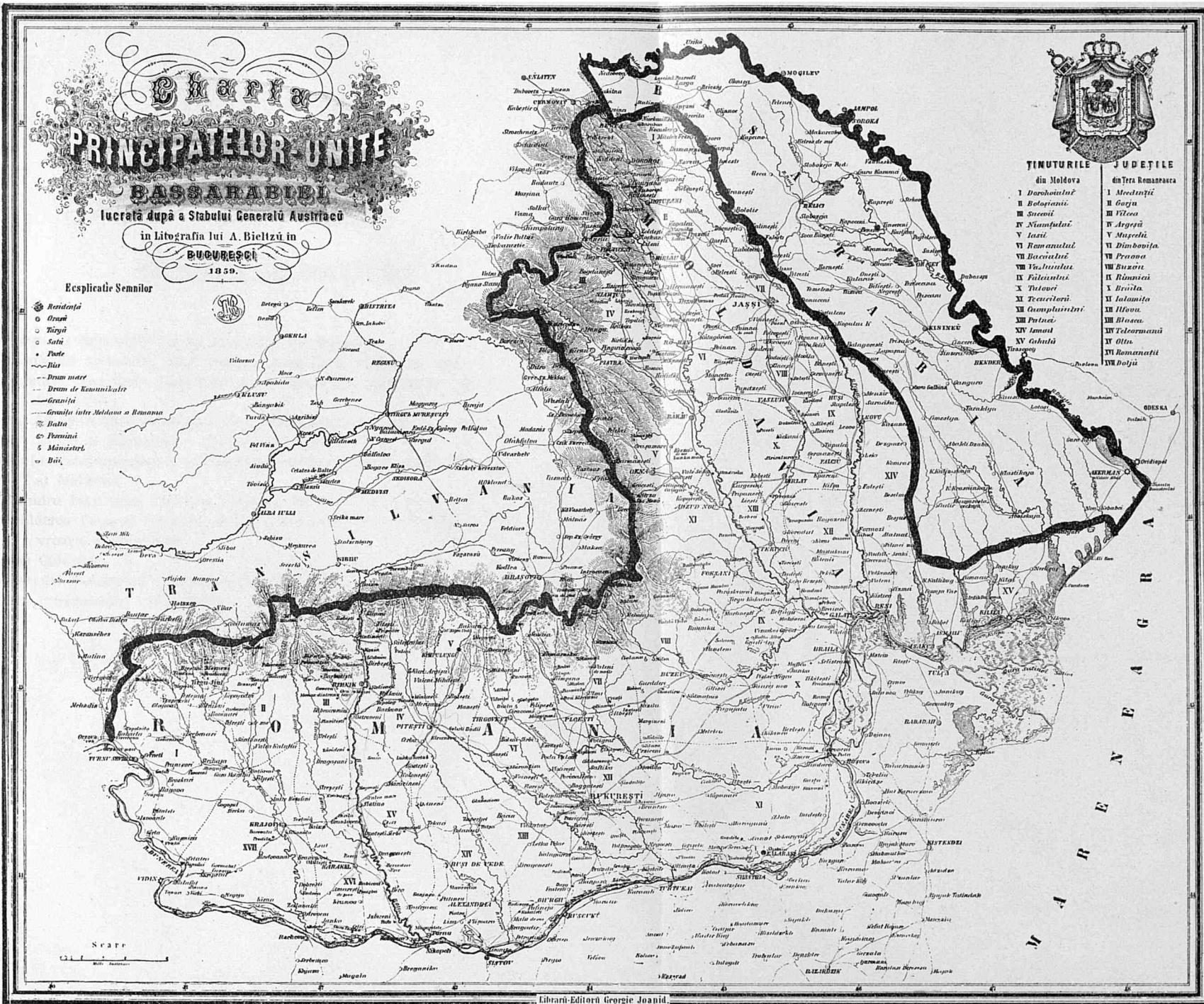
⁶⁴ *Convențiunea*, 23 Martie 1864.

⁶⁵ *Ibidem*, 18 Aprilie 1864. Deși ideea loviturii de stat nu se ivise în chip năprasnic în mintea domnului, când cu evenimentele de la sfârșitul sesiunii din 1864, și ea clocea de mult în fundul ei, totuși este o exagerare a susținea cum o face broșura *O aruncătură de ochi asupra stărei actuale a României*, de I. K. București, 1870 p. 18, că : „lovitura de stat fusese pregătită cu 2—3 luni mai înainte, când se înmulțise posturile și se crease mii de funcțiuni, pentru a avea mulți partizani”. Din expunerea făcută se mai vede însă, că nu de la Kogălniceanu au pornit ideea loviturii de stat, precum o susțineam noi în cuvântarea noastră de primire în Academia română asupra lui Mihail

încurajat mai cu samă pe domnitor la sfârșirea Convenției, fură cuvintele împăratului Napoleon din mesajul către corpurile legiuitoare, din Noembrie 1863, în care spune, că : „situațiunea Principatelor nu răspunde până acuma, o spunem cu părere de rău, speranțelor ce se pusesse pe noua orânduială a lucrurilor întocmite prin Convenția din 19 August 1858. Neînțelegeri grave au izbucnit între domnitor și adunare, când unirea și conlucrarea tuturor ar fi fost neapărată pentru a organiza țara căreia Europa îi încredințase grija de a-și pregăti ea însăși viitorul. *Dacă devine necesar ca să se intervină din nou* pentru a modifica constituția Principatelor-Unite, guvernul împăratului va fi dispus a se înțelege cu Poarta și cu celelalte puteri garante, pentru a ușura reformele ale căror oportunitate ar fi recunoscut⁶⁸. Lovitura de stat, ca și secularizarea averilor mănăstirești, se arătau a fi urmările unor îndrumări și încurajări ale Franței.

Kogălniceanu și după care s'a luat și d. G. G. Burghelc în conferința sa ținută la atheneul din Dorohoi. Vezi *Mihail Kogălniceanu* d. G. G. Burghelc, București 1901, p. 57.

⁶⁸ Asupra aceste legături între cuvintele lui Napoleon și actele de la 2 Mai, *Mémorial diplomatiques* 9 Aprilie 1865 spune : „Le langage du gouvernement français était pour l'Hospodar, un encouragement du coup d'Etat, dont il avait vainement sollicité l'autorisation à Constantinople il y a un an”.

Harta
PRINCIPATELOR UNITE
BASSARABIENI
 lucrată după a Statului Generalu Austriac
 în litografia lui A. Bieltziu în
BUCUREȘTI
 1859.

- Explicație Semnilor**
- Residență
 - Oraș
 - Țară
 - Sate
 - Peste
 - Râu
 - Drum mare
 - Drum de comunicație
 - Granițe între Moldavia și Basarabia
 - Râu
 - Pământ
 - Mănăstire
 - Biserica

- ȚINUTURILE JUDEȚILE**
 din Moldova din Țara Românească
I Doroșeni	I Mădăraș
II Botoșani	II Gârzi
III Sucevi	III Vlcea
IV Neamțului	IV Argeș
V Iași	V Mureșului
VI Romanului	VI Brașov
VII Bacăului	VII Sibiu
VIII Iașiului	VIII Râmnic
IX Tulucești	IX Brila
X Tulucești	X Iașiului
XI Teacă	XI Harghita
XII Comănești	XII Bihor
XIII Putna	XIII Teleorman
XIV Iamul	XIV Oltea
XV Gălbăni	XV Romanștii
	XVI Dolj

Librari-Editori Gheorghe Joașcu

Harta Principatelor Unite în timpul lui Alexandru Ioan I Cuza, 1859. — Colecția Academiei Române.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

	<u>Pagina</u>
Diploma de bacalaureat a lui Alexandru Ioan Cuza	9
Numirea lui Alexandru Ioan Cuza ca pârceălab la Galați în 1856 . . .	14
Alexandru Ioan Cuza însărcinat și cu împlinirea îndatoririlor de Hatman 1858	17
Actul Adunării Țării Românești către Alexandru Ioan Cuza că a fost ales Domn al Munteniei — 25 Ianuarie 1859	20—21
Textul original autograf al jurământului depus de Cuza Vodă ca domnitor al Moldovei	25
Alexandru Ioan Cuza Domn al Principatelor Unite în 1859	29
Deschiderea Camerei Române de către Alexandru Ioan Cuza la 29 Fevruarie în București	73
Barbu Catargiu	105
Infanterist moldovean din timpul lui Cuza-Vodă	165
Harta Principatelor Unite, 1859.	

TABLA DE MATERIE

	<u>Pagina</u>
Capul I. — Alexandru Ioan I, Domnul Principatelor Unite (1859—1866) . . .	5
I. <i>Personalitatea lui Alexandru Cuza</i>	7
Familia Cuza	7
Alexandru Cuza înainte de domnie	10
Caracterul lui Alexandru Cuza	16
II. <i>Primul an de domnie al lui Alexandru Ioan I</i>	24
Ministerele Vasile Sturza și I. Filipescu	24
Ministerele lui Ioan Ghica și Const. Crețulescu	35
Comisia Centrală și dezbaterile Constituției	44
Primele reforme	56
Disolvarea adunărilor	67
III. <i>Dela întâia până la a doua disolvare (6 Dec. 1859 — 29 Ian. 1861)</i>	72
Adunările cele nouă	72
Călătoria Domnitorului la Constantinopol	80
Căderea ministerului Kogălniceanu în Moldova	94
IV. <i>Dela a doua disolvare până la Unire (29 Ian. — 11 Dec. 1861)</i>	101
Interpelarea lui Lascar Catargiu	110
Unirea	120
Capul II. — Alexandru Ioan I, Domnul Constituțional al României 1862—1864	130
I. <i>Dela Unire până la sesiunea ordinară din 1862 (11 Dec. 1861—3 Dec. 1862)</i>	131
Moldova și căderea Iașului	131
Omorul lui Barbu Catargiu	137
Chestia armelor sârbești	145
II. <i>Dela sesiunea din 1862 până la al doilea minister Kogălniceanu (3 Dec. 1862—12 Oct. 1863)</i>	149
Sesiunea furtunoasă	149
Coaliția monstruoasă	157
Frământările țării și străinătatea	166
Costangalia	171
III. <i>Al doilea minister Kogălniceanu. Secularizarea (12 Octomvrie—11 Decemvrie 1863)</i>	174
Venirea lui Kogălniceanu la minister	174

Incarcarile R mânilor de a relua mănăstirile închinat e :

a) Până la B' c cu	176
b) Dela Bibescu până la Vodă Cuza	184
c) Sub domnia lui Cuza	193
d) Secularizarea	199
IV. <i>Secularizarea Ch stia juridică</i>	206
Ințale ul închinării	207
Fraude	210
Condițiile închinărilor	214
Dreptul public	219
V. <i>Dela secularizare pâna la lovitura de Stat (13 Dec. 1863 2 Mai 1864)</i>	227
Sesiunea ordinară din 1863—1864	227
Votul de blam	240

